

SLOVENSKÁ AMERICA RÁDIA

HĽADANIE CIEST K SPOLUŽITIU

CVEK
centrum pre výskum
etnicity a kultúry

SLOVENSKO A MIGRÁCIA HĽADANIE CIEST K SPOLUŽITIU

Autorky
Elena Gallo Kriglerová
Jana Kadlečíková
Alena Holka Chudžíková
Michaela Píšová

Vydalo Centrum pre výskum etnicity a kultúry, Špitálska 10, 811 08 Bratislava
www.cvek.sk

Obálka a grafická úprava: Miloslav Duchoň
Tlač: Bright, s.r.o.
Náklad: 200 ks
Vydanie: prvé
Rok vydania: 2021

© Centrum pre výskum etnicity a kultúry

Text neprešiel jazykovou korektúrou. Všetky práva vyhradené.
Žiadna časť tejto publikácie nemôže byť reprodukováaná, uložená
vo vyhľadávacom systéme alebo rozširovaná žiadnym spôsobom
a v žiadnej forme bez predchádzajúceho súhlasu vydavateľa.

Táto výskumná správa vznikla v rámci projektu Výskum integrácie cudzincov – bariéry, nástroje,
postoje spolufinancovaného Európskou úniou z Fondu pre azyl, migráciu a integráciu.
Fondy pre oblasť vnútorných záležitostí.

ISBN 978-80-974131-0-1

Európska únia
Fond pre vnútornú bezpečnosť
Fond pre azyl, migráciu a integráciu

OBSAH

Úvod.....	9
Metodológia	15
Cudzinci ako obyvatelia miest.....	21
Populácia cudzincov v meste.....	21
Štatistické údaje o cudzincoch	21
Vnímanie integrácie a integračné politiky na lokálnej úrovni	25
Vnímanie integrácie.....	25
Predpoklady pre integráciu.....	26
Tvorba politík integrácie na lokálnej a regionálnej úrovni.....	27
Dostupnosť služieb pre cudzincov.....	31
Služby v sociálnej oblasti.....	32
Služby v oblasti zamestnanosti.....	36
Služby v oblasti bývania.....	40
Služby v oblasti vzdelávania.....	43
Ďalšie služby pre cudzincov	46
Komunikácia smerom k cudzincom.....	51
Kultúrna, občianska a politická integrácia cudzincov	53
Zapojenie cudzincov do kultúrnych a občianskych aktivít.....	53
Politická participácia cudzincov	55
Úloha samospráv a ďalších aktérov v integrácii cudzincov.....	56
Rola samospráv v integrácii.....	56
Úlohy samosprávy v jednotlivých oblastiach integrácie	58
Ďalší aktéri integrácie a ich rola	60
Spolupráca v oblasti integrácie	61
Komunikácia témy migrácie a integrácie	63
Budúcnosť migrácie a integrácie.....	64
Zmeny potrebné pre lepšiu integráciu cudzincov.....	65

Cudzie nechceme, svoje si nedáme – postoje majoritnej populácie voči cudzincom..... 69

Vnímanie kultúrnej rozmanitosti	69
Rôzne aspekty vnímania kultúrnej rozmanitosti	69
Vnímanie témy migrácie a vlastná migračná skúsenosť	74
Kontakty s cudzincami.....	74
Postavenie cudzincov v slovenskej spoločnosti	77
Skúsenosti s pobytom v zahraničí	78
Postoje k cudzincom.....	80
Pocity, ktoré v ľuďoch vyvolávajú rôzne typy cudzincov.....	81
Sociálny dištanc	83
Dopady migrácie na rôzne oblasti života spoločnosti.....	85
Vnímanie náboženstva.....	88
Náboženstvo a praktizovanie viery	88
Vnímanie islamu	90
Vnímanie migrácie v kontexte pracovného trhu a demografických zmien	92
Demografické zmeny a ich riešenie migráciou	92
Slovenský trh práce a cudzinci.....	93
Vplyv pandémie na trh práce	94
Vnímanie dopadov zamestnávania cudzincov.....	95
Ako by mal štát pristupovať k migrácii?.....	97
Prísnejšie stráženie hraníc.....	97
Utečencov stále odmietame	100
Integrácia cudzincov	102
Očakávania verejnosti od cudzincov – čomu sa majú prispôbiť?	102
Príležitosti na integráciu	106
Vnímanie integračných politík – podpora pre integračné aj diskriminačné opatrenia.....	107
Zodpovednosť za integráciu – cudzinci alebo štát?	108
Očakávania do budúcnosti.....	110
Vnímanie budúcich migračných trendov	110
Vplyv rôznych spoločenských javov na migráciu.....	111
Možnosti vytvárania pocitu domova u cudzincov	112

Cudzinci na Slovensku – hľadanie nového domova a ich skúsenosti s integráciou..... 115

Slovensko z pohľadu cudzincov – otvorenosť, prijatie, vzťahy.....	115
Pocity prijatia či outsiderstva	119
Vzťahy s inými ľuďmi a zapájanie do skupín.....	123
Nepriateľské prejavy zo strany väčšinového obyvateľstva voči cudzincom	127
Dôležitosť identity a udržiavania zvykov	129
Spoločenská integrácia.....	133
Sledovanie diania na Slovensku	133
Spokojnosť so životom na Slovensku.....	136
Faktory ovplyvňujúce spokojnosť so životom na Slovensku.....	138
Dopad pandémie na spokojnosť so životom	142
Vnímané očakávania od cudzincov	146
Skúsenosti s procesom integrácie	148
Znevýhodnenie očami cudzincov	149
Bariéry v komunikácii s úradmi a inštitúciami	152
Možnosti zlepšenia komunikácie úradov a inštitúcií smerom k cudzincom	157
Proces integrácie a integračné služby	158
Pocit domova.....	161
Plány zotrvať na Slovensku	162

Záver..... 165

Oblasti intervencie a odporúčania pre zlepšenie integrácie cudzincov..... 171

ÚVOD

Slovensko má potenciál, ktorý dostatočne nevyužíva

Slovensko je už takmer 18 rokov členskou krajinou Európskej únie, patrí medzi najbohatšie krajiny sveta, nezamestnanosť je pomerne nízka. Sme krajinou, ktorá má veľký potenciál sa naďalej intenzívne rozvíjať. Napriek tomu, že stále máme skupiny obyvateľstva, ktoré trpia chudobou a sociálnym vylúčením, v porovnaní s mnohými krajinami sveta patríme k tým úspešnejším. Slovensko je zároveň pomerne bezpečnou krajinou, kde väčšina ľudí môže žiť pokojne bez každodennej obavy o svoj život či životné zabezpečenie. Aj to je jedným z dôvodov, prečo si čoraz viac cudzincov hľadá a nachádza svoje miesto pre život práve tu.

Na druhej strane sa dá povedať, že svoj potenciál ešte stále nerozvíjame dostatočne a neotvárame sa rôznym rozvojovým možnostiam tak, ako by sme mohli vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti. Stále sme pomerne uzavretou krajinou, ktorá sa bráni narastaniu rozmanitosti, resp. ktorá svoju existujúcu rozmanitosť dostatočne nevidí a nevníma ako potenciálny zdroj rozvoja. Stále pretrváva názor, že Slovensko je len krajinou Slovákov. To však nekorešponduje s faktom, že na Slovensku žijú ľudia, ktorí patria až k 13 národnostným menšinám a predstavujú takmer 20 % populácie. Kultúrnu rozmanitosť nevnímame ako príležitosť, skôr ako naše ohrozenie. Aj tomu sa venujeme v publikácii, ktorú práve držíte v rukách.

Naša uzavretosť a neochota vnímať a rešpektovať aj ľudí z odlišného prostredia má vplyv aj na veľmi nízku sociálnu súdržnosť. Tým, že odmietame rôzne inakosti, uzavráme sa do vlastných sociálnych či iných (etnických, náboženských) skupín. Na celospoločenskej úrovni to potom znamená, že nám chýbajú opatrenia a podpora pre zapájanie rôznych, najmä zraniteľných skupín do spoločnosti. Žijeme tak v rôznych paralelných svetoch, ktoré sa navzájom len ťažko môžu pochopiť, rešpektovať a vzájomne podporovať.

To má vplyv aj na veľmi nízku dôveru medzi ľuďmi. Na rozdiel od iných krajín (predovšetkým tých zo západnej Európy, a najmä Škandinávie) patríme ku krajinám s najnižšou dôverou medzi ľuďmi navzájom. Len 20 % populácie si dlhodobo myslí, že ľuďom vo všeobecnosti možno dôverovať. Všetci ostatní si myslia, že pri kontakte s inými musíme byť ostražití. To znamená, že sa nevieme spoľahnúť na iných, neustále podozrievame a obávame sa ľudí, ktorí sú iní ako my. Ak sa tento pocit sýti aj negatívnym politickým či verejným diskurzom, ktorý zobrazuje napríklad menšiny ako ohrozenie¹, nedá sa príliš očakávať, že sociálna súdržnosť a dôvera medzi ľuďmi bude rásť.

¹ Gallo Kriglerová, E. – Holka Chudžíková, A. (2020), (Ne)spojená krajina, Bratislava, Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

Nedostatočne fungujúce inštitúcie zároveň celkový pocit nedôvery a neistoty ľudí ešte zvyšujú. Aj v tejto oblasti sme na chvoste krajín Európskej únie. Nedôverujeme polícii, súdnictvu ani zdravotnému systému. Ľudia na Slovensku majú pocit, že inštitúcie, ktoré by tu mali byť pre obyvateľov, fungujú na báze korupcie, nepotizmu a sú prebyrokratizované.² Ak sa človek ocitne v ťažkostiach, ktoré nevie alebo nemôže vyriešiť sám (alebo s pomocou blízkych), nemôže sa spoľahnúť na to, že mu jeho situáciu pomôžu zvládnuť inštitúcie, ktoré sú na to zriadené.

Tieto spomínané skutočnosti môžeme vnímať ako dôležitý rámec vytvárania podmienok pre integráciu cudzincov, ktorí na Slovensku žijú.

Cudzinci na Slovensku sú stále neviditeľní

Počet cudzincov na Slovensku neustále narastá. Od roku 2010 sa ich podiel v spoločnosti viac než zdvojnásobil. Vzhľadom na demografické zmeny, starnutie populácie, ale aj situáciu, kedy sa začína prejavovať nedostatok pracovných síl v niektorých oblastiach (napríklad gastronómie služby, stavebníctvo, ale aj zdravotníctvo a oblasť sociálnych služieb), je možné predpokladať, že ich počet sa bude neustále zvyšovať. Aj novoprijatý Plán obnovy a odolnosti SR predpokladá, že vzhľadom na demografické zmeny bude potrebné lákať na Slovensko talenty a pracovnú silu zo zahraničia. To predstavuje výzvu pre verejné politiky zamerané na integráciu, ale aj pre spomínanú sociálnu súdržnosť a vzájomné spolužitie.

Téma začleňovania cudzincov však ostáva stále veľmi podceňovaná. Politický diskurz na tému migrácie obvykle začína a končí zobrazovaním migrácie ako hrozby a odmietaním kvót na prijímanie utečencov. Ide však o veľmi komplexnú tému, z ktorej oblasť nedobrovoľnej migrácie (utečenectva) tvorí len menšiu časť. Nepochybne, aj jej je potrebné venovať adekvátnu pozornosť. A to najmä preto, že vzhľadom na naše medzinárodné záväzky by sme mali poskytovať medzinárodnú ochranu tým ľuďom, ktorí opustili svoje domovy kvôli politickému či inému prenasledovaniu. Ani v tejto oblasti nevedieme poctivú diskusiu o tom, aké sú naše reálne možnosti pomoci týmto ľuďom a ich začleneniu do spoločnosti.

Jednoznačne však v značnej miere chýba verejná – odborná, mediálna aj politická – diskusia o tom, ako začleňovať tých už viac ako 150 tisíc cudzincov, ktorí na Slovensku žijú, či už dočasne alebo natrvalo. Pravdaže, mnohí z cudzincov nepotrebujú špeciálnu pomoc so začleňovaním. Majú dostatočný kultúrny, sociálny aj finančný kapitál na to, aby tu mohli žiť úspešný život. Zďaleka to však neplatí pre všetkých.

Mnohé krajiny, ktoré majú v porovnaní so Slovenskom oveľa vyšší podiel migrantskej populácie (napríklad Nemecko, Veľká Británia, Francúzsko) už dávnejšie pochopili, že podceňovanie integračných politík znamená vytváranie potenciálnych problémov do budúcnosti. Tieto problémy môžu mať napríklad podobu sociálneho vylúčenia

a vytvárania paralelných sociálnych štruktúr, na ktoré má štát veľmi malý dosah. Riešenie zapájania sociálne vylúčených skupín je navyše spojené s vysokými ekonomickými nákladmi.

Absentuje inštitucionálne zastrešenie aj adekvátne politiky

Fakt, že sa téme nevenuje dostatočná odborná ani politická pozornosť, možno najlepšie ilustrovať na tom, že téma migrácie a integrácie nemá „jedného pána“. Chýba nám zastrešujúca inštitúcia, ktorá by dokázala jednak analyzovať a predikovať migračný vývoj v kontexte demografických zmien a sledovať existujúce migračné trendy, ale ktorá by zároveň dokázala aj manažovať politiky migrácie, a najmä integrácie.³

Migračný úrad, ktorého názov naznačuje, že by mal túto úlohu na Slovensku plniť, má len veľmi úzko vymedzené právomoci, a to konkrétne v oblasti posudzovania žiadostí o azyl alebo inú formu medzinárodnej ochrany. Ako sme už uviedli, to je len jedna časť témy a týka sa ročne niekoľko sto ľudí, ktorí sa o takúto ochranu na Slovensku uchádzajú.

Ďalšou inštitúciou, ktorá zohráva rolu pri migrácii, je Úrad hraničnej a cudzineckej polície, ktorý má na starosti kontrolu hraníc, evidenciu cudzincov, udeľovanie povolení na pobyt a vyhostovanie cudzincov, ktorí sú na Slovensku neoprávnene.

Komplexnejšie sa téme migrácie nevenuje žiadna inštitúcia. Aj Migračná politika SR s výhľadom do roku 2025, ktorá bola prijatá v roku 2021, je rámcovaná len veľmi vágne a nestanovuje podrobnejšie princípy, podľa ktorých by mala byť migrácia manažovaná do budúcnosti. Nepracuje s vývojovými trendmi, neanalyzuje demografický a ekonomický vývoj krajiny a nemodeluje možnosti, potreby a výzvy v oblasti migrácie do budúcnosti.

Najvýraznejšie sa absencia samostatného úradu podpisuje na chýbajúcich integračných politikách. Od roku 2014 máme prijatú Integračnú politiku SR, ktorej gestorom bolo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Táto politika sa však v podstate vôbec neuplatňuje v praxi a neodráža sa vo vytváraní systematických a efektívnych politík integrácie cudzincov. Oblasť integrácie sa netýka len začleňovania na trh práce, ale aj mnohých ďalších sektorov (vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, bývanie, ale aj kultúrne aktivity, politická participácia a mnohé ďalšie). Práve tým, že chýba akákoľvek koordinácia jednotlivých rezortov, integračná politika na Slovensku zlyháva. Opakujeme tak situáciu iných krajín, ktoré si potrebu integračných politík uvedomili až po tom, čo začali narastať rôzne sociálne problémy súvisiace s vylúčením migrantských komunít.

² Gallová Kriglerová, E. – Chudžíková, A. – Kadlečíková, J. (2017), Kvalitatívny výskum hodnôt na Slovensku, Bratislava, Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

³ Gallová Kriglerová, E. (2020), „Téma migrácie potrebuje zjednocujúci prístup“, Menšinová politika na Slovensku, 2/2020, Bratislava, Centrum pre výskum etnicity a kultúry, dostupné na www.mensinapolitika.eu

Samosprávy postupne začínajú meniť svoj prístup k cudzincom

Samosprávy sú inštitúciami verejnej správy, ktoré sú svojim obyvateľom najbližšie. Aj spomínaná Integrovaná politika SR definuje ich úlohu v procese integrácie ako nezastupiteľnú.

Napriek tomu, možno aj kvôli neexistujúcej koordinácii aktivít zo strany štátu, si ešte ani samosprávy dostatočne neuvedomujú potrebu vytvárania lokálnych politík integrácie. Nedisponujú štatistikami o počtoch cudzincov na ich území, resp. ak nimi aj disponujú, nepracujú s nimi systematicky. Téma cudzincov sa neodráža ani v strategických rozvojových dokumentoch miest, a to aj napriek tomu, že podiel cudzincov predovšetkým vo väčších, najmä krajských, mestách narastá.

Vďaka aktivitám mimovládnych organizácií sa postupne aj niektoré samosprávy začali venovať tejto téme. Niektoré z nich začali realizovať aspoň základné aktivity zamerané na informovanie cudzincov o činnosti samospráv, zmapovali si situáciu cudzincov a hľadajú možnosti, ako túto tému uchopiť do budúcnosti. Sú to zatiaľ len prvé náznaky aktivít, ktoré v budúcnosti budú potrebovať väčšiu a systematickejšiu pozornosť.

O čom je táto kniha?

Centrum pre výskum etnicity a kultúry sa téme integrácie cudzincov venuje už od roku 2008. Realizovali sme viacero výskumov na túto tému, analyzujeme verejné politiky a formulujeme odporúčania pre verejnú správu. Zároveň sa snažíme zvýšiť povedomie odbornej aj laickej verejnosti v tejto oblasti.

Táto publikácia je ďalším príspevkom k tejto diskusii. V rámci výskumného projektu Výskum integrácie cudzincov – bariéry, nástroje, postoje sme sa snažili na túto tému pozrieť komplexne z rôznych strán.

Analyzovali sme povedomie verejných inštitúcií, predovšetkým samospráv, o téme zahraničnej migrácie. Prostredníctvom kvantitatívneho aj kvalitatívneho výskumu sme zmapovali, či aktéri na lokálnej úrovni vnímajú, že zahraničná migrácia postupne mení populáciu miest, do akej miery vnímajú cudzincov ako súčasť miestnych komunít a či realizujú aktivity zamerané na to, aby sa cudzinci mohli zapojiť do života na lokálnej úrovni. Je to jeden z prvých komplexných výskumov na túto tému a prináša dôležité zistenia o (ne)existencii podporných opatrení zameraných na integráciu na lokálnej úrovni. Samosprávy obvykle nedisponujú podrobnejšími štatistickými údajmi o populácii cudzincov, nevedia, aké sú migračné trendy na ich území, nepoznajú situáciu cudzincov ani ich potreby, a tak ani neposkytujú alebo neorganizujú aktivity, ktoré by cudzincom pomohli zapadnúť do života v meste, vytvoriť si tu zázemie a rozvíjať svoj potenciál

Úspešná integrácia cudzincov súvisí nielen s ich osobnými charakteristikami a s integračnými politikami a opatreniami, ale aj s tým, ako sa k téme stavia verejná mienka, ako verejnosť vníma kultúrnu rozmanitosť celkovo, ako ľudia pristupujú k rôznym kategóriám cudzincov, v čom podľa nich spočívajú prínosy a riziká migrácie a ktoré integračné opatrenia podporujú.

V druhej časti výskumu sme sa preto zamerali na postoje verejnosti, kde podrobne analyzujeme to, ako ľudia na Slovensku migráciu vnímajú, čo od cudzincov očakávajú v oblasti integrácie a aké verejné politiky podporujú. Napriek tomu, že kultúrna rozmanitosť a migrácia sú vnímané vo verejnosti stále negatívne, ľudia na Slovensku do veľkej miery podporujú integračné nástroje, ktoré by štát či samosprávy mali realizovať na to, aby sa cudzinci ľahšie začlenili do spoločnosti. To je pomerne zásadné zistenie, pretože otvára priestor na kvalitnú verejnú diskusiu o efektívnych integračných politikách v budúcnosti.

Mozaiku našich výskumov realizovaných v priebehu rokov 2020 – 2021 uzatvárajú názory a skúsenosti samotných cudzincov. Ich hlas považujeme za veľmi dôležitý, pretože verejné politiky by sa mali tvoriť na základe poznania situácie tých, ktorých sa týkajú a mali by zohľadniť ich perspektívu. Zapojenie samotných cudzincov aj do tvorby týchto politík je ďalším krokom, ktorý by mal byť samozrejmosťou súčasťou tohto procesu. Naš výskum prináša zistenia o tom, ako cudzinci vnímajú Slovensko, svoje začlenenie do spoločnosti a možnosti, ktoré naň majú. Analyzujeme dostupnosť a využívanie integračných nástrojov, prípadne bariéry, ktorým cudzinci čelia v ich využívaní. Ukazuje sa, že hoci cudzinci vnímajú Slovensko ako prívetivú, bezpečnú a pokojnú krajinu pre život, stále čelia mnohým bariéram súvisiacim s našou uzavretosťou voči rozmanitosti a s neexistenciou adekvátnych integračných opatrení, ktoré by im začleňovanie do spoločnosti uľahčili.

V závere publikácie prinášame odporúčania v podobe oblastí intervencií, na ktoré by sa mala Slovenská republika zamerať, ak chce formulovať a realizovať efektívne nástroje integračnej politiky. Tieto oblasti intervencie zohľadňujú všetky tri aspekty – súčasnú situáciu a pohľad verejných inštitúcií, bariéry na strane verejnej mienky (ale aj faktory, ktoré naopak môžu integráciu uľahčovať) a pohľad a názory samotných cudzincov.

Veríme, že táto publikácia prispeje k hlbšiemu porozumeniu tejto témy a výskumné zistenia umožnia formulovať také politiky, ktoré rešpektujú špecifiká slovenskej spoločnosti, reagujú na súčasné potreby a bariéry a prispievajú k vytváraniu súdržnejšej spoločnosti.

METODOLÓGIA

V rámci projektu Výskum integrácie cudzincov – bariéry, nástroje, postoje sme sa zamerali na komplexné zmapovanie témy integrácie cudzincov. Výskum sme preto nadizajnovali tak, aby sme pokryli **rôzne tematické oblasti integračného procesu** ako problémy a prekážky, s ktorými sa cudzinci stretávajú, dostupnosť pomoci a podpory v procese integrácie, vytváranie vzťahov a kontaktov medzi cudzincami a väčšinou populáciou, názory na prítomnosť cudzincov na Slovensku a zvyšujúcu sa kultúrnu diverzitu v spoločnosti, vnímanie príležitostí a ohrození v súvislosti s migráciou, podpora integračných politík, reakcie a skúsenosti inštitúcií s problematikou zahraničnej migrácie a integrácie cudzincov.

Zároveň bolo potrebné výskumné aktivity naplánovať tak, aby sme zistili, ako témy súvisiace s integráciou cudzincov vnímajú **rôzni aktéri**. Na jednej strane sme sa teda zamerali na zisťovanie skúseností a vnímania tejto témy na strane rôznych inštitúcií – najmä samospráv, zamestnávateľov, vzdelávacích inštitúcií, štátnej správy a mimovládnych organizácií, ktoré sú na lokálnej úrovni k cudzincom najbližšie a môžu teda mať na proces integrácie potenciálne najväčší dosah. Okrem toho sme skúmali, ako tému zahraničnej migrácie a integrácie cudzincov vníma verejná mienka a v neposlednom rade sme sa pýtali na skúsenosti, názory a vnímanie samotných cudzincov, ktorí žijú na Slovensku.

Počas celej realizácie výskumného projektu sme museli vyvažovať dopady pandémie ochorenia covid-19. Realizáciu výskumných aktivít sme museli do určitej miery prispôbovať aktuálnej pandemickej situácii. Robili sme ich preto v takom čase a takej forme, aby sme čo najviac minimalizovali dopad pandémie na výskumné zistenia. V prípade výskumnej fázy, ktorej respondentmi boli samotní cudzinci, sa nám podarilo vzhľadom na určitý časový odstup od začiatku pandémie, získať aj dáta o dopade pandémie na situáciu a život cudzincov.

Výskum prebiehal v troch fázach, pričom počas všetkých bola použitá **kombinácia kvantitatívnych a kvalitatívnych** výskumných metód. Dáta získané kvantitatívnymi výskumnými metódami boli spracované pomocou štatistického softvéru SPSS. Zistenia boli následne doplnené o analýzu dát získaných kvalitatívnymi výskumnými metódami.

Kvalitatívne výskumné metódy zahŕňali individuálne pološtruktúrované rozhovory s aktérmi integrácie na lokálnej úrovni, individuálne pološtruktúrované rozhovory s cudzincami žijúcimi na Slovensku a fokusové skupiny s respondentmi z majority. V prípade individuálnych rozhovorov boli respondenti vopred informovaní o účele realizácie rozhovoru, o tom, že z neho bude vyhotovený zvukový záznam, ktorý bude následne spracovaný tak, že bude zachovaná ich anonymita a že môžu rozhovor kedykoľvek ukončiť, ak sa tak rozhodnú. Respondenti vyjadrili svoj súhlas buď ústne na začiatku rozhovoru, alebo ho potvrdili aj písomnou formou. V prípade realizácie fokusových skupín sa pri informovaní respondentov a získavaní ich súhlasu postupovalo podľa štandardov výskumnej agentúry AKO, ktorá na realizácii fokusových skupín spolupracovala.

Cudzinci ako obyvatelia miest

Výskum skúseností a názorov aktérov na lokálnej úrovni na problematiku migrácie a integrácie cudzincov sme realizovali počas roka 2020. V mesiacoch apríl až máj sa najprv uskutočnil **dotazníkový prieskum zameraný na skúsenosti miestnych samospráv** s integráciou cudzincov a integračnými službami.

Dotazníkovým prieskumom sme pokrývali všetky okresné mestá (79), a tiež mestské časti Bratislavy (17) a Košíc (22). Celkovo sme oslovili 118 miest a mestských častí. Z tohto počtu 55 oslovených miest a mestských častí dotazník vyplnilo (v elektronickej podobe). Z nich 23 miest sa nachádzalo na západnom, 15 na strednom a 16 na východnom Slovensku.

Oslovené mestá sme požiadali, aby dotazník vyplnil pracovník vedenia mesta alebo viacerí pracovníci vo vzájomnej spolupráci, keďže téma dotazníka bola vzhľadom na kompetencie samosprávy pomerne široká. Celková návratnosť dotazníka bola 46,6 %. Ovplyvnila ju nízka návratnosť dotazníkov od mestských častí v porovnaní s ostatnými samosprávami, ale aj situácia spojená s pandémiou, keďže v tom období (marec/apríl 2020) boli samosprávy zaťažené mnohými novými úlohami a aktivitami spojenými so zvládaním krízovej situácie.

V dotazníku sme sa oslovených miest a mestských častí pýtali na témy, ako je dostupnosť štatistických dát o cudzincoch na ich území, či túto tému reflektujú a či ju začlenili do koncepcných dokumentov na úrovni samosprávy, či majú cudzinci prístup k rozličným verejným službám, prípadne či samosprávy poskytujú nejaké špecifické služby určené cudzincom.

V priebehu mesiacov júl až september 2020 sme zrealizovali **kvalitatívny výskum vo všetkých krajských mestách**. Táto fáza výskumu pozostávala z individuálnych pološtruktúrovaných rozhovorov s vybranými aktérmi, o ktorých sme predpokladali, že sa ich téma integrácie cudzincov môže týkať, teda so zástupcami miestnej a krajskej samosprávy, štátnej správy (najmä úradov práce, sociálnych vecí a rodiny a oddelení cudzineckej polície), vzdelávacích inštitúcií, mimovládnych organizácií a zamestnávateľov. V rozhovoroch sme sa respondentov pýtali na ich úlohy a aktivity v integrácii cudzincov, nakoľko disponujú informáciami o cudzincoch žijúcich v ich meste/regióne, aké skúsenosti majú s poskytovaním služieb cudzincom, aké faktory integráciu cudzincov sťažujú a naopak, ktoré jej napomáhajú.

Celkovo sme uskutočnili 58 rozhovorov, 5 až 10 v jednotlivých krajských mestách. Každý rozhovor prebiehal podľa vopred stanoveného scenára a bola z neho vyhotovená audio nahrávka alebo detailný záznam. Následne boli rozhovory spracované podľa jednotlivých tém, o ktorých respondenti hovorili, a analyzované. V texte sú použité doslovné a parafrázované informácie z týchto rozhovorov, pričom kvôli anonymite v zátvorke uvádzame len typ respondenta (predstavitel samosprávy, mimovládnej organizácie, zamestnávateľ a pod.).

Cudzie nechceme, svoje si nedáme – postoje majoritnej populácie k cudzincom

Výskum sa zamerával na zmapovanie postojov a názorov verejnosti v oblasti vnímania kultúrnej rozmanitosti, migrácie a politik zameraných na začlenenie cudzincov do spoločnosti.

V rámci **kvantitatívnej časti** sme realizovali dotazníkový výskum na vzorke 1 012 respondentov, ktorá bola reprezentatívna vzhľadom na pohlavie, vek, regionálne rozdelenie a veľkosť sídla respondentov. Z hľadiska socio-demografických znakov sme sledovali aj národnosť, ekonomický status, úroveň dosiahnutého vzdelania, počet členov domácnosti, rodinný stav a príjem domácnosti. Dáta zozbierala agentúra Focus formou osobného dopytovania na prelome septembra a októbra 2020. Pri analýze sme sa zameriavali aj na faktory, ktoré súvisia s rôznymi postojmi. Prostredníctvom druhostupňového triedenia sme zisťovali, ako súvisia rôzne socio-demografické charakteristiky, ale aj hodnotové orientácie s postojmi, či rôzne postoje navzájom.

Prvotná analýza dát z kvantitatívneho výskumu nám slúžila ako príprava **kvalitatívnej časti výskumu** – fokusových skupín, ktorých cieľom bolo hlbšie analyzovať zistenia z dotazníkového výskumu. Na základe dotazníka z kvantitatívnej časti sme identifikovali okruhy otázok pre fokusové skupiny. Samotné fokusové skupiny sa uskutočnili na prelome novembra a decembra 2020. Vzhľadom na pandemickú situáciu sme ich museli realizovať online formou. Regrutáciu respondentov do fokusových skupín organizovala výskumná agentúra AKO. Celkovo sme zrealizovali 9 fokusových skupín, ktorých sa zúčastnilo 54 respondentov zo všetkých ôsmich krajov, pričom v Bratislave sme realizovali dve fokusové skupiny. Respondenti nepochádzali len z krajských miest. Ich výber sme realizovali tak, aby v nich boli rovnomerne zastúpení respondenti podľa veku, pohlavia a vzdelania.

Pri analýze fokusových skupín používame ako referenciu len pohlavie respondenta a kraj, v ktorom sa fokusová skupina realizovala, aby sme zabezpečili anonymitu respondentov.

Cudzinci na Slovensku – hľadanie nového domova a ich skúsenosti s integráciou

Výskum skúseností cudzincov so životom a začleňovaním na Slovensku pozostával rovnako ako ostatné výskumné fázy projektu z kvantitatívnej a kvalitatívnej časti.

V **kvantitatívnej časti výskumu** sme sa snažili zachytiť skúsenosti, pohľady a postoje čo najširšej a najrozmanitejšej skupiny cudzincov. Zároveň sme sa snažili, aby vzorka zodpovedala reálnemu zloženiu cudzineckej populácie v danom čase. Dotazníkový prieskum pokrýval viaceré témy, ktoré sú pre oblasť integrácie kľúčové, ako spokojnosť so životom na Slovensku, prekonávanie bariér spojených s integráciou,

udržiavanie vzťahov s ľuďmi z majority, komunikácia s úradmi, dostupnosť integračných služieb a pod.

V júni 2021 sme v spolupráci s agentúrou Focus zrealizovali dotazníkový prieskum na vzorke 312 respondentov, pričom 58 % vzorky tvorili muži a 42 % ženy. Z hľadiska vekového zloženia bolo 20,5 % respondentov vo veku 18 – 30 rokov, 75 % tvorili respondenti vo veku 31 – 59 rokov a 4,5 % tvorili respondenti vo veku 60 rokov a viac.

Občania EÚ/EHP predstavovali 40,7 % vzorky a 59,3 % tvorili občania tretích krajín. Spomedzi občanov EÚ/EHP boli najpočetnejšie zastúpení občania Poľska (14,7 %) a Rumunska (8,7 %). Medzi občanmi tretích krajín najpočetnejšiu skupinu predstavovali občania Ukrajiny (18,9 %) a Srbska (12,2 %). Približne 30 % respondentov žilo v Bratislavskom kraji, 19 % v Košickom kraji a respondenti žijúci v ostatných krajoch boli zastúpení v pomere 8 – 9 % na celkovej vzorke. Veľká časť respondentov žila v čase výskumu na Slovensku 1 – 5 rokov (44,2 %). Približne štvrtina tu žila 5 – 10 rokov a ďalšia približne štvrtina 10 rokov a viac. Takmer 10 % respondentov tu v čase zberu dát žilo 6 – 12 mesiacov.

Takmer polovica respondentov (45,5 %) uviedla, že majú povolenie na prechodný pobyt, 33 % malo trvalý pobyt, 9,3 % malo tolerovaný pobyt a 9,9 % malo víza. Z hľadiska účelu pobytu prevažoval pobyt za účelom zamestnania (40,4 %), nasledoval pobyt za účelom zlúčenia rodiny (30,4 %), podnikania (16 %), štúdia (7,4 %), iný účel uviedlo 4,5 % respondentov a respondenti s medzinárodnou ochranou predstavovali 1,3 % vzorky.

Až 57,7 % respondentov sa prihlásilo ku kresťanskému vierovyznaniu, islam ako svoje vierovyznanie označilo 7,4 % respondentov a budhizmus 3,8 % respondentov. Ďalších 30,1 % respondentov uviedlo, že sa nehlásia k žiadnemu vierovyznaniu.

Keďže kvantitatívny výskum má svoje limity, považovali sme za dôležité vyššie uvedené témy skúmať aj **s využitím kvalitatívnej metódy** individuálnych rozhovorov s cudzincami, ktorá umožňuje získať hlbší vhľad do tém spojených s ich integráciou. V priebehu mesiacov jún až september 2021 sme preto zrealizovali 50 individuálnych rozhovorov s cudzincami žijúcimi v rôznych regiónoch Slovenska. Scenár rozhovorov pokrýval témy dotazníka, avšak poskytoval väčší priestor na ich rozpracovanie a preskúmanie.

Respondenti rozhovorov pochádzali celkovo z 23 krajín sveta, z toho 18 krajín bolo mimo EÚ a 5 bolo členskými štátmi EÚ. Výskumnú vzorku tvorilo 27 žien a 23 mužov. Realizáciu rozhovorov sme rozložili regionálne tak, aby zodpovedala aj rozloženiu cudzineckej populácie v rámci Slovenska. Najviac rozhovorov sme preto zrealizovali v Bratislavskom kraji – 16. V Košickom kraji sme zrealizovali 8 rozhovorov, v Banskobystrickom 7, v Trnavskom 6, v Prešovskom 5, v Nitrianskom 3 a v Trenčianskom a Žilinskom spolu 5.

Rozhovory sme realizovali v slovenskom, anglickom, ukrajinskom, ruskom, srbskom a rumunskom jazyku.

Pred samotným rozhovorom boli všetci respondenti a respondentky informovaní/é o podmienkach ich účasti vo výskume (dobrovoľnosť, anonymita, nahrávanie a spôsob narábania s ich dátami). Zo všetkých rozhovorov bol vyhotovený audio záznam, ktorý bol následne voľne prepísaný. Tieto prepisy slúžili ako podklad pre obsahovú analýzu, ktorá bola následne spolu so zisteniami z kvantitatívneho výskumu spracovaná do analytického textu.

Táto fáza výskumu bola osobitne náročná na zabezpečenie čo najväčšej spoľahlivosti výskumných zistení. Pri použití dotazníkovej metódy sme sa snažili spoľahlivosť získaných dát zabezpečiť jednak tým, že sme otázky formulovali jednoducho s prihliadnutím k tomu, že respondenti môžu mať rozličnú mieru znalosti kultúrneho a inštitucionálneho kontextu života na Slovensku. Zároveň sme použili viaceré jazykové mutácie dotazníka, ktorý bol preložený do srbčiny, ukrajinčiny, angličtiny, rumunčiny a ruštiny. Následne sme zabezpečili aj vyhotovenie spätných prekladov v konzultácii s príslušníkmi a príslušníčkami daných migrantských komunit, vďaka ktorým sme mohli overiť nielen jazykovú, ale aj kultúrnu správnosť a vhodnosť prekladu.

V prípade výskumov zameraných na menšinové skupiny sa tiež môže často vyskytovať tzv. *social desirability bias*, teda tendencia účastníkov výskumu odpovedať spôsobom, ktorý si myslia, že od nich výskumníci a výskumníčky očakávajú. To sa pravdepodobne do istej miery prejavilo v kvantitatívnom výskume. *Social desirability bias* je často aj výsledkom toho, že výskum s menšinovými skupinami realizujú výskumníci a výskumníčky, ktorí/é sú príslušníkmi/čkami väčšinovej populácie. Účastníci výskumu preto majú tendenciu odpovedať tak, ako vnímajú, že to od nich väčšinová spoločnosť očakáva, aby boli akceptovaní. V našom výskume sme sa tomuto nežiaducemu efektu snažili predísť aj tým, že sme do realizácie rozhovorov zapojili výskumníkov a výskumníčky s migrantským pôvodom, ktorí dokázali viesť rozhovory v materinských jazykoch respondentov.

V publikácii používame pojem cudzinci, pričom však týmto pojmom vždy myslíme mužov aj ženy. Túto zjednodušenú formu sme sa rozhodli používať vzhľadom na komplexnosť textu a s cieľom udržania jeho čitateľnosti.

CUDZINCI AKO OBYVATELIA MIEST

Populácia cudzincov v meste

Štatistické údaje o cudzincoch

Štatistické údaje o počtoch cudzincov sú pre samosprávu veľmi dôležité. Dáta o tom, koľko cudzincov v mestách žije a akú majú štruktúru (z akých krajín pochádzajú, aký je druh a účel ich pobytu a aké je ich demografické zloženie) sú dôležitými informáciami. Pomáhajú samosprávam jednak získať dobrý prehľad o obyvateľoch svojho mesta, ale aj plánovať politiky a opatrenia zamerané na integráciu cudzincov do spoločnosti a poskytovanie rôznych služieb, na ktoré majú nárok alebo ktoré by im integráciu uľahčili.

Dotazníkový prieskum, ktorý sme realizovali na jar roku 2020 ukázal, že väčšina samospráv, ktoré sa výskumu zúčastnili, tvrdí, že prehľad o počtoch cudzincov majú. Až 61 % samospráv uviedlo, že majú prehľad o tom, koľko cudzincov v meste žije. Keď sme sa však pýtali, akými údajmi o cudzincoch disponujú, ukázalo sa, že detailnejšie informácie samosprávy nemajú. Vyše 60 % uviedlo, že nepoznajú krajiny pôvodu cudzincov, viac ako polovica samospráv nevedela, aký majú cudzinci druh a účel pobytu a podobne to bolo aj s informáciami o vekovom a rodovom zložení populácie cudzincov v jednotlivých mestách (pozri tabuľku č.1).

Tabuľka č. 1: Údaje o počtoch cudzincov, ktorými samosprávy disponujú a frekvencia ich získavania (v %)

Údaje o cudzincoch	Dostávajú pravidelne	Dostávajú nepravidelne	Získavajú na vyžiadanie	Nemajú	Nevedia
Celkový počet	14,5	12,7	30,9	38,2	1,8
Krajina pôvodu	12,7	10,9	10,9	60,0	3,6
Typ pobytu	16,4	14,5	10,9	56,4	1,8
Účel pobytu	16,4	10,9	5,5	65,5	1,8
Vek	14,5	9,1	14,5	58,2	1,8
Pohlavie	14,5	9,1	10,9	58,2	3,6

N = 55 samospráv

Kvalitatívny výskum založený na rozhovoroch s rôznymi aktérmi na lokálnej úrovni v krajských mestách poukázal na to, že vedomosť samospráv o tom, akí cudzinci v mestách žijú, je skôr anekdotická. Len málokto z respondentov vedel povedať, koľko v danom meste žije cudzincov. Presnejšie štatistiky mali najmä predstavitelia samospráv, ktoré boli zapojené do rôznych projektov zameraných na integráciu cudzincov, resp. spolupracovali s mimovládnyimi organizáciami, ktoré tieto dáta zbierajú. Podobne ako mestské samosprávy, ani zástupcovia VÚC nemali tieto údaje,

dokonca s touto témou prichádzali do kontaktu ešte výrazne menej ako mestské samosprávy. Medzi respondentmi boli aj zamestnávateľi, mimovládne organizácie či ľudia z oblasti sociálnych vecí, školstva či bývania. Títo aktéri obvykle disponovali aspoň čiastkovými informáciami z oblasti, v ktorej pôsobia (napríklad počet cudzincov v podniku, v škole a podobne), avšak celkový prehľad o cudzineckej populácii u nich chýbal.

„My sme sa stretli s mimovládnymi organizáciami, ktoré riešia túto tému, tam sme sa dozvedeli, koľko presne žije u nás v meste cudzincov. Inak tie počty nevieme.“ (predstavitel/ka miestnej samosprávy)

Predstavitelia samospráv, či iní aktéri na lokálnej a regionálnej úrovni však bez ohľadu na znalosť presných štatistík mali základnú vedomosť, či v ich meste/kraji cudzinci žijú, z akých pochádzajú krajín a kde sú obvykle zamestnaní. V rozhovoroch poukazovali na to, že v ich mestách žijú ľudia predovšetkým z Ukrajiny a Srbska či Rumunska, čo zodpovedá aj oficiálnym štatistikám o štruktúre cudzincov na Slovensku. Pomerne „viditeľné“ boli pre samosprávy aj komunity ľudí z Vietnamu a Číny.

Podľa znalostí respondentov cudzinci prichádzajú predovšetkým za prácou. Pracujú najčastejšie vo veľkých stavebných či automobilových firmách, prípadne ako vodiči v autobusovej doprave. Zároveň respondenti reflektovali aj cudzincov v menších službách – gastro podnikoch, upratovacích a iných službách, prípadne v zdravotníctve (lekári, zdravotné sestry).

„Ja osobne neviem, my nezbierame takéto údaje, nebola to potreba. Len viem, z takého osobného pozorovania, že sem prichádzajú najmä Srbi a Ukrajinci, prípadne Rumuni, pracujú po stavbách.“ (predstavitel/ka krajskej samosprávy)

„Stretávame ich na uliciach, najviac asi z Ukrajiny, Srbska, Bulharska, ale aj inej farby pleti sú. Sú takí hlučnejší. Pracujú tu aj zahraniční šoféri v autobusoch, vraj často nerozumejú ani keď si ľudia kupujú lístky. A v priemyselnom parku ešte pracujú.“ (predstavitel/ka krajskej samosprávy)

Ďalšou viditeľnejšou skupinou cudzincov sú študenti, ktorí žijú predovšetkým v mestách, ktoré majú univerzity. Zároveň postupne narastá počet cudzincov aj na stredných školách. Viditeľné to bolo najmä na východnom Slovensku, kde sa zvyšuje počet študentov predovšetkým z Ukrajiny. Avšak študenti prichádzajú podľa respondentov z veľkého množstva krajín, či už z členských štátov Európskej únie, alebo z tzv. tretích krajín. Ich počty však mestá/kraje cielene nesledujú, prehľad o nich majú skôr zástupcovia jednotlivých škôl.

„Tak predstava tu je, pretože robím v školstve a viem, že na univerzite podľa môjho odhadu a na základe dlhodobých pozorovaní je skoro 1500 študentov a ja k tomu tiež trochu prispievam, na gymnáziu ich mám okolo 90 a na základnej škole 48.“ (predstavitel/ka vzdelávacej inštitúcie)

Zástupcovia samospráv a aj iní aktéri sa zhodujú v tom, že **počet cudzincov v ich mestách postupne narastá**. Cudzinci prichádzajú predovšetkým za prácou do regiónov, kde pôsobia veľké firmy, ktoré sa snažia riešiť nedostatok pracovnej sily. Tento nárast je však považovaný za prirodzený trend a nestretli sme sa s výrazne

negatívnym vnímaním zvyšujúceho sa počtu cudzincov. Na rast počtu cudzincov zatiaľ nemala zásadný vplyv ani pandémia koronavírusu, aj keď viacerí respondenti sa zhodli, že je ešte pomerne skoro zmenu v migračných trendoch hodnotiť (to sa vzťahuje k obdobiu leta 2020). K istému poklesu došlo počas prvej vlny pandémie, kedy boli zatvorené hranice, ale postupne sa situácia stabilizovala a výrazný úbytok cudzincov nezaznamenali ani samosprávy, ani zamestnávateľi, ani úrady práce, s ktorými sme počas výskumu hovorili.

„V súvislosti s covid-19 došlo k miernemu poklesu v oblasti zamestnávania cudzincov, ale opäť sa to pozvoľna rozbieha. Extrémne nárasty ale nemáme.“ (predstavitel/ka úradu práce)

Zdroje štatistík o cudzincoch

Vo výskume sme sa zamerali nielen na to, akými údajmi o cudzincoch samosprávy či iní aktéri disponujú, ale aj na to, odkiaľ tieto štatistiky získavajú. Nasledujúca tabuľka uvádza najčastejšie zdroje informácií o počtoch cudzincov podľa dotazníkového prieskumu samospráv. Ukazuje sa, že najčastejšími zdrojmi štatistík pre samosprávy je register obyvateľov a úrad hraničnej a cudzineckej polície (ÚHCP). Takmer tretina samospráv uviedla, že využíva vlastné štatistiky (tu sa však tento údaj môže prekryvať s registrom obyvateľov, ktorý môže byť vnímaný ako vlastný zdroj štatistických údajov). Úrady práce, ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu boli pre samosprávy len marginálnym zdrojom štatistík.

Tabuľka č. 2: Zdroje štatistických údajov o cudzincoch, ktorými disponujú samosprávy (v %)

Zdroj štatistických údajov	Podiel samospráv, ktoré uviedli, že uvedené inštitúcie sú zdrojom štatistík
Register obyvateľov	80,0
Úrad hraničnej a cudzineckej polície	70,9
Vlastné štatistiky	27,3
Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny	5,5
Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu	3,6
Štatistický úrad	3,6

N = 55 samospráv

Je však potrebné uviesť, že samosprávy boli vo svojich dotazníkových odpovediach pomerne nekonzistentné. Niektoré z využívaných zdrojov štatistík o cudzincoch uvádzali aj samosprávy, ktoré zároveň konštatovali, že číslami o počtoch cudzincov nedisponujú. Dá sa tak predpokladať, že o nich vedia ako o potenciálnych zdrojoch, avšak s ich dátami nepracujú. To je možné podporiť aj pomerne vysokým percentom odpovedí, že dané štatistiky sú k dispozícii na vyžiadanie, ako je uvedené v tabuľke č. 1.

To, že s rôznymi štatistickými zdrojmi samosprávy nepracujú, sa potvrdilo aj v rozhovoroch s rôznymi aktérmi. Viacerí uviedli, že pravidelne dostávajú dáta z ÚHCP, ale ďalej s nimi nepracujú. Väčšina samospráv však nespomenula ani ÚHCP ako

pravidelný alebo užitočný zdroj štatistických dát. Doposiaľ túto tému nevnímali ako niečo, čo vyžaduje pozornosť a čomu by sa mali venovať.

„Cudzinecká polícia, ale inak nič. Máme register obyvateľstva, ale nikdy sme sa tomu nevenovali, takže pravda je taká, že sme s tými dátami nikdy nepracovali a nikdy nám to doteraz nenapadlo.“ (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy)

Niektorí aktéri, či už samospráva, štátna správa alebo zamestnávateľia, pracujú s vlastnými štatistikami, ktoré používajú na svoje účely.

Výskum však ukázal, že poskytovanie štatistických údajov o cudzincoch nemá jasne formulovaný mechanizmus, väčšina samospráv si doposiaľ neuvedomovala potrebu pravidelného zisťovania štatistických údajov a organizácie či aktéri, ktorí pracujú s vlastnými štatistikami ich nezdediajú s vedením samospráv a tie to od nich ani nevyžadujú.

Potreba štatistických údajov o cudzincoch

Napriek tomu, že mnohí aktéri na lokálnej a regionálnej úrovni so štatistikami o migrácii nepracujú a ani nevidia potrebu pravidelne ich dostávať či vyhodnocovať, vo výskume sa ukázalo, že štatistické informácie o cudzincoch by boli pre samosprávy užitočné. V kvantitatívnom dotazníkovom prieskume by samosprávy privítali prakticky všetky relevantné zdroje dát. Údaj o celkovom počte cudzincov v meste by sa podľa odpovedí samospráv zišiel viac ako 90 % z nich. Toto zistenie poukazuje na to, že je dôležité vytvoriť určitý mechanizmus poskytovania štatistických údajov a zároveň aj metodiku, ako tieto údaje analyzovať, vyhodnocovať a používať v práci samosprávy.

Ako uvádza tabuľka nižšie (tabuľka č. 3), samosprávy by privítali aj ďalšie údaje o cudzincoch. Napríklad druh udeleného pobytu je dôležitým údajom pre takmer tri štvrtiny samospráv. Dôležité sú pre nich aj údaje o účele pobytu, krajinách pôvodu a podobne.

Tabuľka č. 3: Potreba štatistických údajov z pohľadu samospráv (v %)

Typ štatistik	Áno	Nie	Neviem
Celkový počet cudzincov	90,9	1,8	3,6
Krajina pôvodu	69,1	16,4	10,9
Udelený pobyt	74,5	18,2	3,6
Účel pobytu	67,3	21,8	7,3
Vek	65,5	23,6	5,5
Pohlavie	56,4	34,5	3,6

N = 55 samospráv

To sa potvrdilo aj v kvalitatívnom výskume, keď viacerí aktéri uvádzali, že dáta o štruktúre cudzincov v meste by ich ďalšej práci určite prospeli. Okrem vyššie spomínaných dát je pre lokálnych aktérov dôležité poznať aj štruktúru pracovných aktivít cudzincov, znalosť jazyka či oblastí, v ktorých bývajú.

Dôvody, prečo samosprávy zo svojho pohľadu potrebujú dáta o cudzincoch, sa týkali predovšetkým **tvorby verejných politík**. Najmä tí, ktorí tvoria strategické dokumenty alebo sa na ich tvorbe podieľajú, vedia, že pre plánovanie opatrení, služieb a aktivít mesta je dôležité opierať sa o dáta. Druhým dôvodom, prečo by jednotliví aktéri potrebovali štatistiky o cudzincoch, sú služby poskytované na lokálnej úrovni. Ak majú byť poskytované aj cudzincom, je veľmi dôležité vedieť, aké potreby na základe rôznych charakteristík cudzinci majú a ako na ne môžu samosprávy reagovať.

„Neviem, či by sa to zišlo, ale možno kvôli plánovaniu rozvoja – potreba bývania, služieb, zabezpečenie jazykových služieb, ak by prichádzali celé rodiny, alebo nejaké sociálne veci, čo sa týka začleňovania.“ (predstaviteľ/ka krajskej samosprávy)

Vnímanie integrácie a integračné politiky na lokálnej úrovni

Vnímanie integrácie

Porozumenie toho, ako jednotliví aktéri vnímajú integráciu, je kľúčové pre pochopenie toho, z čoho vychádzajú aj pri svojom pôsobení či komunikácii jednak smerom k cudzincom, ale aj k väčšinovej populácii.

Viacerí respondenti vnímali integráciu ako začlenenie do spoločnosti, **nadobudnutie pocitu domova** a naučenie sa fungovaniu v nových spoločenských rámcoch. Neznamená to len poznanie zákonov a formálnych pravidiel, ale **precítenie toho, ako to na Slovensku funguje** – teda nepísaných pravidiel každodenných interakcií. Za integrovaného cudzinca možno považovať toho, kto sa tak sám cíti, teda nepocituje bariéru jazykovú, sociálnu, postojovú: „Človek je integrovaný, keď nepovie v prvej vete, že je cudzinec.“ (predstaviteľ/ka MVO)

Integrácia je aj nadobudnutie pocitu bezpečia v zmysle pocitu životnej pohody, ktorý človek nadobúda, keď sa cíti prijatý, keď má určitý okruh priateľov, na ktorých sa môže spoľahnúť, keď neprežíva nejaký výrazný stres a keď nemá pocit, že by ho niečo ohrozovalo. Za znak integrácie možno považovať aj záujem cudzinca o prostredie, v ktorom žije. Forma prejavu tohto záujmu už potom závisí od konkrétneho cudzinca a jeho preferencií.

Integráciu respondenti vnímali ako **obojstranný proces**. Na jednej strane musia cudzinci akceptovať pravidlá a zvyky, ktoré sú zaužívané na Slovensku. Na druhej strane však majú mať právo dodržiavať svoje zvyky a tradície. Ak je toto zabezpečené, nevznikajú konflikty.

„Čiže aj keď tu budú cudzinci, majú sa integrovať, ale dodržiavať aj svoje zvyky a tradície, ak to je tak, tak si myslím, že konflikty nebudú. Ak to tak nie je, dochádza ku konfliktom, na tú harmóniu je potrebné, aby sa obe strany otvorili, dokázali sa prijať a tam by nabehla tá integrácia.“ (predstaviteľ/ka mestskej polície)

Na druhej strane sa však objavili aj názory, že integrácia v žiadnom prípade nemôže znamenať „naše prispôsobenie sa cudzincom“. Podľa týchto respondentov **sa cudzinci musia bezvýhradne prispôbiť hodnotám, ktoré na Slovensku existujú**, napr. vo vzťahu k tomu, čo sa považuje za slušné správanie alebo správanie k ženám.

„Cudzinec by mal vedieť jazyk, mal by mať chuť pracovať a prispôbiť sa kultúrne aj nábožensky. My sa nebudeme prispôsobovať. My sme náboženská krajina, nie aby si tu stavali mešity, no kto to kedy videl? Musia akceptovať to, že toto je kresťanská, katolícka krajina. Aby sme sa nemuseli báť o svoje vnútené z hľadiska kriminality.“ (predstaviteľ/ka krajskej samosprávy)

Za problematickú tak považujú najmä integráciu cudzincov z kultúrne veľmi odlišných krajín, ktorí by svojou kultúrou mohli výraznejšie zmeniť súčasnú podobu Slovenska. Toto vnímanie sa najčastejšie vzťahovalo na cudzincov z moslimských krajín a zdá sa, že najväčšie rozdiely, a teda aj potreba najväčšieho prispôsobenia je vnímaná na náboženskej línii.

Predpoklady pre integráciu

Pre úspešnú integráciu je však podľa respondentov potrebné vytvárať podmienky a predpoklady, pričom možno hovoriť o predpokladoch na strane prijímajúcej spoločnosti a na strane cudzincov.

Prvým predpokladom je **učenie sa slovenčiny**, pretože prostredníctvom jazyka možno ďalej spoznávať kultúru, tradície a zvyky. Na strane cudzincov sa očakáva snaha naučiť sa jazyk, avšak na strane prijímajúcej spoločnosti je potrebné zabezpečiť dostupné možnosti jazykového vzdelávania.

Keďže integrácia znamená aj prijatie, predpokladom úspešnej integrácie by mala byť aj **osвета medzi väčšinovým obyvateľstvom**, aby bolo voči cudzincom otvorenejšie. Viacerí respondenti konštatovali, že v súčasnosti majú ľudia skôr strach z neznámeho. V tejto súvislosti je tiež potrebné **obrusovanie predsudkov a negatívnych postojov**. Zatiaľ čo podľa respondentov údajne zo spoločnosti postupne miznú negatívne postoje voči cudzincom pre ich odlišnú etnicitu či farbu pleti, k čoraz výraznejšiemu rozdeľovaniu spoločnosti dochádza po náboženskej línii.

Ako uvádzame vyššie, integráciu respondenti často vnímali ako zapojenie sa do spoločnosti. V tejto súvislosti považovali za potrebné vytvárať **možnosti pre zapojenie**, najmä na lokálnej až susedskej úrovni.

Zásadným predpokladom úspešnej integrácie bola podľa respondentov aj **dostupnosť a zrozumiteľnosť informácií pre cudzincov**, pretože len tak môžu spoznať prostredie, v ktorom sa majú naučiť žiť a akceptovať/rešpektovať ho. To úzko súvisí s komunikáciou smerom k cudzincom, ktorá by im pomohla zorientovať sa v novom prostredí a dala im základnú podporu (napr. vo forme dostupného infocentra alebo infolinky).

„Cudzinec na to potrebuje podporu, napríklad u zamestnávateľa, aby mu niekto povedal, že tam máš obchod, tam máš nemocnicu, keď budeš potrebovať volať doktora, voláš sem. Vždy potrebuje mať nejakú osobu, na koho sa môže obrátiť.“ (zamestnávateľ)

Na strane cudzincov sa očakáva najmä snaha o integráciu, aby sa sami snažili zapadnúť a zorientovať sa. Zo strany prijímajúcej spoločnosti **by mali dostať len čas**: *„Každý človek, ktorý sa chce uplatniť, musí svoju energiu vynaložiť. Aby nedošlo k tomu, že rôznymi špecifickými opatreniami ich 'dáme do bubliny', aby to nebolo, že len konzumujú nejakú pomoc a služby, skôr by to mali byť motivačné opatrenia, ak sa naučia jazyk, potom sa tu rýchlejšie etablojú.“* (zamestnávateľ)

Okrem toho však cudzinci musia disponovať aj istým základným kultúrnym kapitálom, ktorý im potom pomáha rýchlejšie sa zorientovať v novom prostredí.

„Človek potrebuje získať základný kultúrny kapitál. Vedieť čítať a písať. Mať základné životné návyky. Mať sebadisciplínu. Orientovať sa v infraštruktúre. Vedieť o tom, ktoré inštitúcie tu sú a aké mám práva. Základný set vedomostí, čo by mal mať každý občan. A vedieť používať nástroje na trhu práce. Toto napríklad vylúčené minority často nemajú.“ (predstaviteľ/ka krajskej samosprávy)

Tvorba politík integrácie na lokálnej a regionálnej úrovni

Samosprávy majú zo zákona povinnosť prijímať viacero strategických dokumentov (napr. plány hospodárskeho a sociálneho rozvoja – PHSR či komunitné plány sociálnych služieb). Okrem toho však prijímajú aj ďalšie dokumenty, ktoré určujú alebo by mali určovať smerovanie rozvoja mesta či obce (napríklad stratégie rozvoja bývania, kultúry či školstva).

Spôsob tvorby týchto dokumentov je na rozhodnutí a možnostiach konkrétnej samosprávy. Vo výskume sme sa zameriavali aj na procesy tvorby mainstreamových strategických dokumentov, aby sme dokázali zachytiť, koho samosprávy považujú za cieľovú skupinu týchto dokumentov a koho zapájajú do ich tvorby.

Niektoré samosprávy kombinujú viacero metód tvorby strategických dokumentov. Bežnou praxou býva, že samospráva zadá vytvorenie strategického dokumentu externému spracovateľovi. Avšak čoraz častejšie sa objavuje prístup, v rámci ktorého úlohu zadá externému spracovateľovi, ale samotný proces je už participatívny a samospráva sa doňho aktívne zapája.

Niektoré samosprávy tento rok prvýkrát tvoria PHSR vo vlastnej réžii namiesto toho, aby túto úlohu zadali externému spracovateľovi. V iných samosprávach s tvorbou strategických dokumentov zápasia a vytvárajú ich len z povinnosti, pretože sú podmienkou pre získanie financií z eurofondov. Nevnímajú ich ako nástroj rozvoja, a tak pristupujú k procesu ich tvorby do značnej miery formalisticky.

Téma migrácie v existujúcich koncepčných dokumentoch

Strategické dokumenty na lokálnej úrovni sa obvykle zameriavajú na rôzne cieľové skupiny, napr. deti a mládež, seniorov, marginalizované skupiny a podobne. Takým-

to spôsobom sa samosprávy snažia vytvárať opatrenia „šité na mieru“ jednotlivým skupinám podľa ich potrieb. V našom výskume sme sa teda pozreli na to, či sa medzi týmito skupinami objavujú aj cudzinci.

Kvalitatívny výskum na úrovni krajských miest ukázal, že tému migrácie a integrácie cudzincov samosprávy vo svojich mainstreamových dokumentoch takmer vôbec neriešia. Niektoré samosprávy sú téme otvorené v prípade, že by ju niekto priniesol do pracovných skupín počas tvorby strategických dokumentov, avšak nepredpokladajú, že by sa tak stalo, a teda tejto téme neprisudzujú dôležitosť.

„*Ktokoľvek z nich [členov pracovných skupín, pozn. aut.] by priniesol túto prioritu [cudzincov, pozn. aut.] dnu, tak by sa zapracovala. Myslím si, že ju skôr neprinesú.*“ (predstaviteľ/ka krajskej samosprávy)

Tento poznatok potvrdil aj dotazníkový prieskum na úrovni okresných miest, podľa ktorého len úplné minimum samospráv uviedlo, že cudzinci sú cieľovou skupinou niektorých strategických dokumentov. Ako uvádzame v tabuľke č. 4 nižšie, cudzinci sú v strategických dokumentoch najčastejšie považovaní za všeobecnú verejnosť. To však vyvoláva otázku, či sú v takejto podobe reflektované ich špecifické potreby a situácia vyplývajúca z ich rôznych pobytových statusov, kultúrnych odlišností či jazykovej bariéry. Časť okresných miest tiež uviedla, že strategické dokumenty (vrátane asi najzásadnejšieho PHSR a komunitného plánu sociálnych služieb) sa cudzincov vôbec netýkajú.

Tabuľka č. 4: Cudzinci prítomní v rôznych podobách v oficiálne prijatých strategických dokumentoch miest (počty a percentá)

	Cudzinci ako cieľová skupina	Cudzinci ako všeobecná verejnosť	Cudzincov sa netýka	Nevedia, či sú cudzinci cieľovou skupinou	Nemajú takýto dokument
Plán hospodárskeho a sociálneho rozvoja	1 (1,8 %)	22 (40,0 %)	11 (20,0 %)	2 (3,6 %)	9 (16,4 %)
Komunitný plán sociálnych služieb	0	24 (43,6 %)	8 (14,5 %)	2 (3,6 %)	9 (16,4 %)
Priority rozvoja mesta	0	10 (18,2 %)	4 (7,3 %)	3 (5,5 %)	25 (45,5 %)
Stratégia rozvoja školstva	0	13 (23,6 %)	3 (5,5 %)	4 (7,3 %)	23 (41,8 %)
Stratégia rozvoja bývania	0	8 (14,5 %)	5 (9,1 %)	2 (3,6 %)	27 (49,1 %)
Stratégia rozvoja sociálnych služieb a zdravia	1 (1,8 %)	7 (12,7 %)	3 (5,5 %)	2 (3,6 %)	31 (56,4 %)
Dokumenty participatívneho rozpočtu	0	13 (23,6 %)	4 (7,3 %)	1 (1,8 %)	22 (40,0 %)

N = 55 samospráv

Zistenia z dotazníkového prieskumu potvrdil aj kvalitatívny výskum v krajských mestách. V absolútnej väčšine samospráv, v ktorých sme realizovali rozhovory, potreby cudzincov v strategických dokumentoch neboli reflektované.

Cudzinci sa ako cieľová skupina objavili len v prípade Koncepce sociálnej inklúzie Bratislavského samosprávneho kraja na roky 2020 – 2030. Táto koncepcia bola tvorená **participatívnym spôsobom, čo sa ukázalo ako mimoriadne prínosné pre zadefinovanie potrieb cudzincov**, a to aj napriek tomu, že oni sami sa procesu nezúčastnili. Prizvaní boli zástupcovia mimovládnych organizácií, ktoré sa venujú téme migrácie, a zástupcovia ministerstva vnútra a ÚHCP (predstaviteľ/ka krajskej samosprávy). V rámci fokusových skupín tak kraj zistil viaceré bariéry v integrácii cudzincov, o ktorých predtým nemal informácie (napr. potrebu zlepšenia dostupnosti informácií pre cudzincov, potreby v oblasti vzdelávania detí cudzincov, a tiež zdieľania informácií o rôznych formálnych aj neformálnych pravidlách fungovania spoločnosti). **Práve skúsenosť s participatívnym spôsobom tvorby verejnej politiky ukázala, aká široká je téma integrácie a ako málo informácií je pre samosprávy dostupných.** Samospráva obvykle nemá základné informácie o migrácii (napr. že cudzinci z tretích krajín podliehajú na Slovensku inému pobytovému režimu ako občania EÚ/EHP), ak sa na túto tému cielene nezameriava.

Cudzinci ako cieľová skupina sa objavili tiež v komunitnom pláne sociálnych služieb jednej z bratislavských mestských častí, čo však bolo výsledkom individuálnej snahy respondentky.

„*Čo sa týka koncepcných dokumentov, tému integrácie cudzincov sa podarilo presadiť do komunitného plánu sociálnych služieb v našej mestskej časti. Ja som sa za to sama zasadzovala, v predchádzajúcom pláne táto téma nebola. Je to začiatok. Vnímam to pozitívne, že tam táto skupina obyvateľov bola vôbec pomenovaná.*“ (predstaviteľka miestnej samosprávy)

S témou integrácie cudzincov pracuje aj mesto Nitra, avšak v čase realizácie výskumu nebolo zrejmé, v akej podobe bude do strategického plánovania na úrovni mesta začlenená (či vo forme samostatnej stratégie alebo ako súčasť všeobecnejších dokumentov).

V ostatných samosprávach téma migrácie a integrácie v strategických dokumentoch nefigurovala. Ak sa niektoré samosprávy témou integrácie cudzincov zaoberali, bolo to **vo forme projektov s obmedzeným trvaním** v spolupráci s mimovládnymi organizáciami.

Respondenti, ktorí nepôsobili priamo na samospráve, nemali prakticky žiadne informácie o tom, či sa téma migrácie rieši v politikách na lokálnej úrovni, čo naznačuje, že **o tejto téme (hoci sami s ňou skúsenosti majú, napr. zamestnávateľia, mimovládne organizácie) neprebíha so samosprávou žiadna komunikácia** (pozri viac v kapitole *Spolupráca v oblasti integrácie*). Avšak viacerí respondenti považovali za dôležité a boli otvorení tomu, aby téma migrácie a integrácie bola v strategických dokumentoch reflektovaná. Viacerí respondenti zo samosprávy však vôbec **nevedeli, ako by tému mohli uchopiť alebo aké kompetencie má ich**

odbor či úrad vo vzťahu k cudzincom. Zhodovali sa na tom, že samosprávy by sa téme integrácie venovať mali, najmä ak by počet cudzincov, ktorí sa u nich chcú usadiť, stúpala. Fakt, že v súčasnosti túto tému väčšina z nich nerieši, vysvetľovali tým, že zatiaľ nevznikla potreba sa touto témou strategicky zaoberať.

Z vyjadrení respondentov je zrejmé, že **väčšina samospráv by začleňovanie témy integrácie do svojich strategických dokumentov iniciovala až v prípade, ak by nastal nejaký problém**, ktorý by bolo treba riešiť.

„Čo by sa muselo stať, aby to bola téma? Musel by byť ten príliv taký, že by, povieť to tak škaredo, začali byť na obtiaž, ľudia by začali mať pocit, že nám berú dávky alebo niečo. Prípadne aj keby nastali problémy v náboženskej oblasti, tak by to muselo byť niečo, čomu by sme sa mali venovať.“ (predstavitel/ka krajskej samosprávy)

Kým sa teda nevyskytujú problémy alebo cudzinci nekontaktujú so svojimi potrebami mestské úrady či iné inštitúcie, samosprávy, ale aj ďalší aktéri nepovažujú za potrebné venovať sa integrácii cudzincov.

„Myslím si, že o cudzincoch tam nie je nič. Nie je tu ani žiadna mimovládna organizácia, ktorá by sa tým zapodievala. Ani som nerozmýšľala, či by cudzinci mali byť v prioritách mesta. Každá komunita si zatiaľ rieši veci po svojom. Aj Vietnamci, aj Číňania.“ (predstavitel/ka MVO)

Kým teda cudzinci nekontaktujú samosprávu či iné inštitúcie s problémami, ich integrácia sa považuje za zvládnutú a bezproblémovú. Samosprávy navyše **v súčasnosti nemajú kapacitu** vyhľadávať ďalšie témy, v ktorých by bola potrebná nejaká intervencia a vzhľadom na pomerne širokú agendu sa sústreďujú na oblasti, v ktorých ich „*tlačí topánka*“ už teraz (predstavitel/ka miestnej samosprávy). Toto vnímanie naznačuje, že **téma integrácie je celkovo vnímaná skôr ako problém, ktorý treba (potenciálne) riešiť**, než ako oblasť, v ktorej sú potrebné intervencie. Naproti tomu však jedna respondentka prezentovala zriedkavý postoj, že „*cudzinci by nemali byť vnímaní len vo vzťahu k sociálnym službám, ale mali by byť vnímaní ako integrálna súčasť mesta, to znamená, že aj vo vzťahu k iným oblastiam (...) pri nazeraní na fungovanie mesta by sa malo myslieť na to, že je tu tých 10 % obyvateľov, ktorí majú iný background (...)*“ (predstavitelka miestnej samosprávy).

Vo viacerých samosprávach (či už na miestnej alebo regionálnej úrovni) však **potrebu reflektovať situáciu cudzincov v strategických dokumentoch vôbec nevnímali**. Zdôvodňovali to tým, že ku všetkým obyvateľom treba **prístupovať rovnako a nerozlišovať, či je niekto cudzinec alebo občan SR**. To sa potom premieta aj do vnímania cudzincov len ako súčasti všeobecnej verejnosti v strategických dokumentoch, ako ukázal dotazníkový prieskum na úrovni okresných miest (pozri tabuľku č. 4 vyššie). Tento prístup poukazuje na **nedostatočnú znalosť problematiky migrácie a integrácie a neuvedomenie si, že cudzinci sa vzhľadom na svoj pobytový status, jazykovú bariéru a odlišné kultúrne pozadie nachádzajú často v inej, mnohokrát v náročnejšej či dokonca znevýhodnenej pozícii. Rovnaký prístup teda síce môže evokovať nediskrimináciu, avšak v skutočnosti môže viesť k práve opačnému efektu**.

Politika integrácie cudzincov ako samostatný koncepčný dokument

Dotazníkový prieskum na úrovni okresných miest ukázal, že **len tri zo zapojených samospráv mali prijatú samostatnú stratégiu integrácie cudzincov**. Jedna z nich ju prijala z vlastnej iniciatívy, vo zvyšných dvoch bola táto stratégia prijatá na základe spolupráce s mimovládou organizáciou.

Následný kvalitatívny výskum na úrovni krajských miest toto zistenie potvrdil. Väčšina respondentov buď nepovažuje za potrebné prijímať samostatnú integračnú stratégiu, alebo vnímajú situáciu tak, že na to ešte nedozrel čas. Aj v samosprávach, kde sa téme integrácie začínajú venovať, preferujú jej začlenenie do všeobecnejších strategických dokumentov (Bratislavský, ale aj Košický samosprávny kraj).

Bariérou prijímania samostatných integračných stratégií môžu byť aj **chýbajúce financie**.

„Integrácia v meste je reálna, nerealne ale je, že by na ňu mesto vyčlenilo peniaze. Stratégia by bola bez finančného plnenia. Nemyslím si, že pri súčasnom zložení mestského zastupiteľstva by vyčlenenie financií prešlo. Finančné krytie je problém, lebo mestské zastupiteľstvo si spája cudzincov so strategickým parkom. Evidujú ich ako problém.“ (predstavitel/ka miestnej samosprávy)

Chýbajúce finančné krytie súvisí aj s druhým aspektom, ktorý by bolo potrebné zabezpečiť predtým, než by vznikla samostatná integračná stratégia – **inštitucionalizácia témy**. Podľa jednej respondentky z mestskej samosprávy by bolo potrebné, aby na samospráve bol človek, ktorý by mal integráciu v náplni práce. Tento človek by potom mohol integráciu koordinovať a posúvať na ďalšie odbory, keďže ide o priezovnú tému (predstavitelka miestnej samosprávy). Na to by však boli potrebné navýšené finančné zdroje.

Argumentom, s ktorým sa samosprávy môžu stretnúť pri snahách o podporu integrácie cudzincov, je aj ten, že sa najprv treba zamerať na cieľové skupiny, ktoré tu akoby máme dlhšie.

„Väčšinou sa stretneme s tým, veď počuli ste to aj od toho pána poslanca [na pracovnom stretnutí k možnosti prijatia integračnej stratégie, pozn. aut], že keď chceme robiť niečo pre cudzincov, tak musíte mať najprv stratégiu pre Rómov. Čo mi príde vrcholne smiešne, že keď chcete robiť s cudzincami, tak musíte robiť aj s Rómami, aj s matkami, aj s bezdomovcami, aj s týranými. Lebo ak to nerobíte, zožnete kritiku.“ (predstavitel/ka MVO)

Podpora integrácie cudzincov by teda mohla byť vnímaná aj ako niečo, čo samospráva robí navyše pre ľudí, ktorí sú navyše z iných krajín (nie sú teda našinci).

Dostupnosť služieb pre cudzincov

Vo výskume sme sa zamerali aj na to, aká je dostupnosť rozličných verejných služieb pre cudzincov žijúcich na Slovensku. Zaoberali sme sa službami, ktorých poskytovanie má v kompetencii samospráva miest a krajov, ale aj ďalšími službami, ktoré sú pre integráciu cudzincov potrebné.

V dotazníkovom prieskume sme zisťovali, aká je dostupnosť rôznych sociálnych služieb, služieb v oblasti bývania, v oblasti zamestnanosti, vzdelávania a špecifických služieb určených cudzincom. Ak tieto služby na úrovni mesta dostupné boli, zaujímalo nás, či tieto služby cudzinci aj využívajú. V kvalitatívnom výskume sme sa potom ďalej podrobnejšie pýtali nielen samospráv, ale aj ďalších aktérov (úradu práce, zamestnávateľa, mimovládne organizácie, školy, atď.), aké služby cudzincom poskytujú, s akými potrebami cudzincov sa v procese integrácie stretávajú, aké sú najčastejšie bariéry, ktoré poskytovanie služieb komplikujú a aké možnosti pre zlepšenie v oblasti, v ktorej pôsobia, vidia.

Služby v sociálnej oblasti

V sociálnej oblasti má miestna samospráva viaceré kompetencie: organizuje a zabezpečuje poskytovanie sociálnych služieb, poskytuje jednorazové dávky pre ľudí v hmotnej núdzi, realizuje poradenstvo a má aj určité kompetencie v oblasti sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately. Samosprávy si služby potrebné v sociálnej oblasti plánujú prostredníctvom komunitného plánu sociálnych služieb. Komunitný plán obvykle obsahuje mapovanie potrieb, plán toho, aké služby a v akom rozsahu chce samospráva poskytovať a aké zdroje na to potrebuje.

V dotazníkovom prieskume ani jedna z oslovených samospráv zatiaľ nepomenovala obyvateľov-cudzincov ako jednu z cieľových skupín svojho komunitného plánu sociálnych služieb (pozri viac v kapitole *Tvorba politik integrácie na lokálnej a regionálnej úrovni*). Ako sme už uviedli v predchádzajúcej časti, samosprávy väčšinou cudzincov vnímajú ako súčasť celkovej verejnosti. Niektoré zasa uviedli, že cudzincov sa koncepčné dokumenty mesta ani netýkajú.

Čo sa týka sociálnych služieb, ich poskytovanie je legislatívne upravené najmä zákonom č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a zákonom č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení, podrobnejšie pravidlá si samosprávy upravujú vo svojich všeobecne záväzných nariadeniach (VZN). Do poskytovania sociálnych služieb cudzincom vstupuje navyše aj otázka, či majú samosprávy vedomosť o tom, že cudzinec môže požiadať o poskytnutie určitej sociálnej služby bez ohľadu na to, či má v meste trvalý alebo prechodný pobyt.

V dotazníkovom prieskume sme sa samospráv pýtali, či sú rozličné druhy sociálnych služieb dostupné pre cudzincov, resp. či ich samosprávy vôbec poskytujú. Tieto sociálne služby nemuseli poskytovať samosprávy samy, pýtali sme sa na celkovú dostupnosť daných služieb v meste, mohli ich teda poskytovať aj iné subjekty. Ak tieto služby boli dostupné, zaujímalo nás, či ich využívajú aj cudzinci.

Ako vyplýva z tabuľky č. 5, **ak je nejaký druh sociálnej služby v meste dostupný, potom je výrazne častejšie dostupný pre cudzincov s trvalým pobytom a menej pre cudzincov s prechodným pobytom**. Ide najmä o opatrovateľskú službu – 49,1 % samospráv uviedlo, že je dostupná pre cudzincov s trvalým pobytom (TP) a 23,6 % uviedlo dostupnosť pre cudzincov s TP aj prechodným pobytom (PP). Poskytované sú tiež jednorazové finančné dávky, ktoré sú dostupné

v prípade 60 % samospráv len pre cudzincov s TP a v 10,9 % prípadov pre cudzincov s TP aj PP. Odľahčovací služba je dostupná pre cudzincov s TP v 36,5 % miest a pre cudzincov s TP a PP v 14,5 % miest.

Dostupnosť sociálnych služieb výrazne ovplyvňuje fakt, že niektoré sociálne služby nie sú v oslovených mestách poskytované vôbec, hoci sme do výskumu zaradili väčšie (okresné) mestá. Ide najmä o ošetrovateľskú službu, chránenú dielňu, centrum včasnej intervencie a komunitné centrum.

Ak sa pozrieme bližšie na to, či samosprávy majú vedomosť o tom, či cudzinci dostupné sociálne služby využívajú, potom zapojené samosprávy vo väčšine uviedli, že cudzinci dostupné sociálne služby nevyužívajú. Zo všetkých zapojených samospráv len 10 uviedlo, že cudzinci využívajú jednorazové sociálne dávky, 4 uviedli, že využívajú opatrovateľskú službu. Podľa 3 samospráv cudzinci využívajú iné sociálne služby, ktoré sú v meste poskytované. Jedna zapojená samospráva uviedla, že cudzinci využívajú materské centrum.

Tabuľka č. 5: Dostupnosť služieb v sociálnej oblasti pre cudzincov v okresných mestách

Druh sociálnej služby	Dostupnosť pre cudzincov	Údaje (počty a percentá)	Využívanie sociálnej služby cudzincami	Údaje sa týkajú samospráv, kde sú sociálne služby dostupné (počty)
Opatrovateľská služba	Len pre cudzincov s TP	27 (49,1 %)	Cudzinci využívajú	4
	Pre cudzincov s TP, aj PP	13 (23,6 %)	Cudzinci nevyužívajú	27
	Služba nie je dostupná vôbec	8 (14,5 %)	Nevedeli	8
	Neuviedli odpoveď	7 (12,7 %)	Neuviedli odpoveď	2
Ošetrovateľská služba	Len pre cudzincov s TP	7 (12,7 %)	Cudzinci využívajú	0
	Pre cudzincov s TP, aj PP	7 (12,7 %)	Cudzinci nevyužívajú	6
	Služba nie je dostupná vôbec	26 (45,5 %)	Nevedeli	9
	Neuviedli odpoveď	16 (29,1 %)	Neuviedli odpoveď	1
Denný stacionár	Len pre cudzincov s TP	18 (32,7 %)	Cudzinci využívajú	0
	Pre cudzincov s TP, aj PP	5 (9,1 %)	Cudzinci nevyužívajú	12
	Služba nie je dostupná vôbec	21 (38,2 %)	Nevedeli	11
	Neuviedli odpoveď	11 (20,0 %)	Neuviedli odpoveď	1
Jednorazové finančné dávky	Len pre cudzincov s TP	33 (60,0 %)	Cudzinci využívajú	10
	Pre cudzincov s TP, aj PP	6 (10,9 %)	Cudzinci nevyužívajú	21
	Služba nie je dostupná vôbec	6 (10,9 %)	Nevedeli	7
	Neuviedli odpoveď	10 (18,2 %)	Neuviedli odpoveď	2
Odľahčovací služba	Len pre cudzincov s TP	20 (36,4 %)	Cudzinci využívajú	0
	Pre cudzincov s TP, aj PP	8 (14,5 %)	Cudzinci nevyužívajú	20
	Služba nie je dostupná vôbec	17 (30,9 %)	Nevedeli	8
	Neuviedli odpoveď	10 (18,2 %)	Neuviedli odpoveď	1

Chránená dielňa	Len pre cudzincov s TP	7 (12,7 %)	Cudzinci využívajú	0
	Pre cudzincov s TP, aj PP	6 (10,9 %)	Cudzinci nevyužívajú	6
	Služba nie je dostupná vôbec	24 (43,6 %)	Nevedeli	9
	Neuviedli odpoveď	18 (32,7 %)	Neuviedli odpoveď	1
Materské centrum	Len pre cudzincov s TP	6 (10,9 %)	Cudzinci využívajú	1
	Pre cudzincov s TP, aj PP	11 (20,0 %)	Cudzinci nevyužívajú	3
	Služba nie je dostupná vôbec	20 (36,4 %)	Nevedeli	16
	Neuviedli odpoveď	18 (32,7 %)	Neuviedli odpoveď	1
Centrum včasnej intervencie	Len pre cudzincov s TP	7 (12,7 %)	Cudzinci využívajú	0
	Pre cudzincov s TP, aj PP	6 (10,9 %)	Cudzinci nevyužívajú	5
	Služba nie je dostupná vôbec	27 (49,1 %)	Nevedeli	9
	Neuviedli odpoveď	15 (27,3 %)	Neuviedli odpoveď	0
Komunitné centrum	Len pre cudzincov s TP	9 (16,4 %)	Cudzinci využívajú	0
	Pre cudzincov s TP, aj PP	7 (12,7 %)	Cudzinci nevyužívajú	9
	Služba nie je dostupná vôbec	22 (40,0 %)	Nevedeli	7
	Neuviedli odpoveď	17 (30,9 %)	Neuviedli odpoveď	0
Iné	Len pre cudzincov s TP	4 (7,3 %)	Cudzinci využívajú	3
	Pre cudzincov s TP, aj PP	3 (5,5 %)	Cudzinci nevyužívajú	4
	Služba nie je dostupná vôbec	12 (21,8 %)	Nevedeli	0
	Neuviedli odpoveď	36 (65,5 %)	Neuviedli odpoveď	0

N = 55 samospráv

Čo sa týka skúseností rôznych aktérov na lokálnej úrovni s poskytovaním sociálnych služieb cudzincom, situácia je komplikovaná z rôznych dôvodov.

Dôležitým faktorom je celková **nedostupnosť sociálnych služieb** alebo ich poddimenzovanosť a nízka ponuka v porovnaní s dopytom. To spôsobuje, že samosprávy sa snažia limitovať skupinu ľudí, ktorí majú oprávnenie o sociálnu službu požiadať (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy).

Na strane samosprávy prevláda názor, že sociálne služby majú byť poskytované **len cudzincom s trvalým pobytom**, čo je do istej miery spôsobené neznalosťou legislatívy, keďže sa s prípadmi cudzincov, ktorí majú záujem o sociálnu službu stretávajú zatiaľ pomerne zriedka. Samosprávy tiež často argumentujú, že majú príjmy len na základe počtu obyvateľov s trvalým pobytom, a preto sa bránia poskytovaniu služieb obyvateľom, ktorí majú len prechodný pobyt. Ako však uviedla respondentka z mimovládnej organizácie, ktorá pracuje s cudzincami, nárok na sociálnu službu má podľa platnej legislatívy každý cudzinec, nielen ten, ktorý má trvalý pobyt.

„Nárok na sociálne služby má v zásade každý. Cudzinci, ktorí tam chýbajú, sú takí s tolerovaným pobytom. Je ich ale veľmi málo. Obce to ale vnímajú, že obyvatelia sú tí, čo majú trvalý pobyt. Ale nemôže si mesto povedať, že cudzincovi s prechodným pobytom služby neposkytne. S mestami sme na tomto probléme pracovali. Nie je to plus, ale vyplýva to zo zákona o sociálnych službách. Cudzinci sa nedozvedia o službách, ak nevedia jazyk.“ (predstaviteľ/ka MVO)

Ďalším častým argumentom zo strany samospráv je, že **nezaznamenali požiadavku zo strany cudzincov** na využívanie sociálnych služieb. To však môže byť do určitej miery dané tým, že cudzinci ani nevedia o tom, že by mohli o nejakú formu pomoci požiadať. Niektoré samosprávy naopak potvrdzujú, že sa stretávajú aj s cudzincami, ktorí sa ocitli v krízovej situácii a potrebujú nejakú formu pomoci.

„Objavujú sa prípady, kedy cudzinci, buď jednotlivci, alebo celé rodiny, potrebujú sociálnu službu alebo sú v hmotnej núdzi. Mám skúsenosť, že je veľmi ťažké odkomunikovať cudzincovi/cudzincom, aké podmienky treba splniť pre poskytnutie sociálnej služby. Aj v tejto oblasti by bolo veľmi potrebné, aby mala samospráva kultúrneho mediátora.“ (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy)

„Cudzinec v krízovej situácii môže byť tak zafixovaný celou svojou situáciou, nevie sa zorientovať, tak sa potom trápi, nevie, že mu môže mestská časť sprostredkovať nejakú pomoc, službu.“ (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy)

Ako uviedli niektorí respondenti, **niektoré druhy sociálnych služieb úplne chýbajú**, najmä vyhľadávacia služba alebo služba krízovej intervencie. Takéto služby by by pritom pomohli identifikovať ľudí, ktorí sú v krízovej situácii, a vedeli by na ich situáciu aj reagovať. Pre lepšiu integráciu cudzincov by bola potrebná tiež práca s ich komunitami (pozri viac v kapitole *Ďalšie služby pre cudzincov*).

„Ak hranice prekročí matka s dieťaťom, ktorá potrebuje okamžitú pomoc, tak ja jej pomôcť neviem. Chýba nám zariadenie, ktoré by toto riešilo, kde by mohli byť, kým sa tu stabilizujú, nájdu si prácu. Ale kým sa to stane, to je pre nich veľmi komplikovaná a ťažká situácia. To by mal riešiť štát alebo mimovládky, ktoré by mali túto službu pre týchto ľudí, mali by zariadenie a vedeli by to robiť.“ (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy)

Čo sa týka plánovania sociálnych služieb, respondenti zo samosprávy tiež spomenuli, že im **chýba metodické vedenie** a metodiky pre vypracovanie komunitného plánu sociálnych služieb. Očakávali by väčšiu metodickú podporu zo strany ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy). Na rozdiel od dotazníkového prieskumu, kedy zapojené samosprávy deklarovali, že zatiaľ v ich prípade neboli cudzinci pomenovaní ako cieľová skupina komunitného plánu sociálnych služieb, v kvalitatívnej časti výskumu sa ukázalo, že v Bratislave, pravdepodobne vzhľadom na počet a podiel cudzincov na miestnej populácii, už nastala potreba zadefinovať cudzincov (alebo aspoň určitú podskupinu cudzincov) ako cieľovú skupinu sociálnych služieb (pozri viac v kapitole *Tvorba politik integrácie na lokálnej a regionálnej úrovni*).

Respondenti zo samosprávy majú celkovo pocit, že **samosprávy nie sú pripravené riešiť tému cudzincov v sociálnych službách**, pretože sú zahľtené množstvom kompetencií, ktoré samospráva v tejto oblasti má. Ak aj plánovali v oblasti poskytovania sociálnych služieb pre cudzincov nejaké rozvojové aktivity, zastavila ich súčasná pandémia koronavírusu, pretože sa museli sústrediť na opatrenia spojené s pandemiou v čase, kedy im zároveň klesli príjmy. Cudzinci navyše nie sú ani pomenovaní ako jedna z cieľových skupín sociálnych služieb, následkom čoho sú prehliadaní ako ich potenciálni prijímatelia.

„Určite chyba pripravenosť na túto cieľovú skupinu. Nielen v zmysle zručností, že sociálni pracovníci by mali mať určité zručnosti pracovať s touto cieľovou skupinou, ale aj pripravenosť na úrovni koncepcných dokumentov, ktoré by pomenovali túto cieľovú skupinu ako takú, ktorá sa tiež môže ocitnúť ako prijímateľ nejakej sociálnej služby. Bolo by potrebné mať nastavený manažment, financovanie, metodiky pre poskytovateľov služieb a potom je tam aj rovina nejakých interkultúrnych zručností, mediácie. Mám pocit, že tá téma cudzincov v sociálnych službách je zatiaľ ignorovaná, ktovie, či tí ľudia, vôbec vedia, že majú na niečo nárok.“ (predstavitel/ka miestnej samosprávy)

Respondenti z prostredia samosprávy uviedli viaceré príklady, ktoré by pomohli zlepšiť situáciu v oblasti poskytovania sociálnych služieb. Na jednej strane by bolo potrebné zlepšiť komunikáciu medzi samosprávou a cudzincami, a to nielen tým, že by boli **informácie preložené do iných jazykov**, ale aj tým, že by boli **zjednodušené a podané prístupným spôsobom**. Pričom pri komunikácii s cudzincami treba prihliadať na to, že nemajú podrobnú vedomosť o tom, aké kompetencie majú rozličné úrady na Slovensku, neorientujú sa v tejto oblasti tak dobre ako domáci a navyše sú tu vždy **kultúrne rozdiely**, ktoré komunikáciu sťažujú. Samosprávam by pomohlo zlepšiť komunikáciu a osobný kontakt s cudzincami, keby mohol v rámci ich štruktúry pôsobiť **kultúrny mediátor**, avšak momentálne takáto pozícia nie je v rámci sociálnej práce a sociálneho poradenstva zadaná. Ako príklad dobrej praxe tiež uviedli **prácu s komunitami cudzincov**, ako funguje napríklad v Brne, kde kultúrnych mediátorov zamestnáva samospráva a tí sprostredkujú informácie od samosprávy smerom k cudzincom a opačným smerom zbierajú podnety a informácie o ich potrebách a posúvajú ich samospráve (pozri viac v kapitole *Zmeny potrebné pre lepšiu integráciu cudzincov*).

Služby v oblasti zamestnanosti

Hoci samosprávy nemajú kompetencie v oblasti zamestnanosti a integrácie cudzincov na trh práce, vo výskume (najmä v jeho kvalitatívnej časti) sme sa zamerali aj na to, aká je situácia v oblasti zamestnávania cudzincov, ktorí aktéri sú najviac aktívni a nápomocní v integrácii zamestnancov-cudzincov, aké služby poskytujú a čo naopak v tejto oblasti v súčasnosti chýba.

Samosprávy oslovené v dotazníkovom prieskume sa mali vyjadriť k **dostupnosti rekvalifikačných kurzov a ďalšieho vzdelávania pre cudzincov**. Vo svojich odpovediach uviedli, že rekvalifikačné kurzy sú dostupné v 7,3 % mestách len pre cudzincov s trvalým pobytom, v prípade 14,5 % miest aj pre cudzincov s prechodným pobytom. V prípade samospráv, kde rekvalifikačné kurzy pre cudzincov dostupné sú, 5 samospráv uviedlo, že cudzinci tieto služby aj využívajú. Keďže rekvalifikačné kurzy sú podľa legislatívy dostupné len ľuďom, ktorí sú evidovaní ako uchádzači o zamestnanie na úradoch práce, vykazujú tieto údaje značnú miery nespoľahlivosti, keďže evidencia na úrade práce sa v praxi týka len veľmi malého okruhu cudzincov.

Čo sa týka možnosti **doplniť si vzdelanie**, táto možnosť je pre cudzincov z pohľadu samospráv o čosi menej dostupná než rekvalifikačné kurzy. 5,5 % samospráv uviedlo, že doplnenie vzdelania je možné pre cudzincov s trvalým pobytom, 12,7 %

uviedlo, že aj pre cudzincov s trvalým pobytom, aj pre tých, ktorí majú prechodný pobyt. Len dve samosprávy, ktoré uviedli, že táto možnosť je pre cudzincov dostupná, zároveň označili možnosť, že ju cudzinci aj využívajú.

Tabuľka č. 6: Dostupnosť služieb v oblasti zamestnanosti pre cudzincov v okresných mestách

Vybrané služby v oblasti zamestnanosti	Dostupnosť pre cudzincov	Údaje (počty a percentá)	Využívanie služieb v oblasti zamestnanosti cudzincami	Počet samospráv, ktoré sa vyjadrili k tomu, či cudzinci služby využívajú (počty)
Rekvalifikačné kurzy	Len pre cudzincov s TP	4 (7,3 %)	Cudzinci využívajú	5
	Pre cudzincov s TP, aj PP	8 (14,5 %)	Cudzinci nevyužívajú	1
	Služba nie je dostupná vôbec	20 (36,4 %)	Nevedeli	6
	Neuviedli odpoveď	23 (41,8 %)	Neuviedli odpoveď	12
Dopĺňanie vzdelania	Len pre cudzincov s TP	3 (5,5 %)	Cudzinci využívajú	2
	Pre cudzincov s TP, aj PP	7 (12,7 %)	Cudzinci nevyužívajú	1
	Služba nie je dostupná vôbec	22 (40,0 %)	Nevedeli	7
	Neuviedli odpoveď	23 (41,8 %)	Neuviedli odpoveď	10

N = 55 samospráv

Čo sa týka miery zapojenia rôznych aktérov do procesu integrácie cudzincov na trh práce, treba povedať, že **do veľkej miery sú to najmä zamestnávateľia**, od ktorých závisí, či má zamestnanec-cudzinec podporu a pomoc v procese integrácie. Sú to práve zamestnávateľia, ktorí často riešia proces získania povolenia na zamestnanie, a teda aj pobyt (v prípade cudzincov z tretích krajín), komunikujú s úradmi práce, často riešia aj bývanie svojich zamestnancov a ďalšie aspekty ich života, ktoré nesúvisia nevyhnutne so zapojením do pracovného procesu.

„(Zamestnávateľ robí)... takú adaptáciu na Slovensku, určite áno. Že ako funguje zdravotná poisťovňa, akým spôsobom robiť nahlášky, aké majú práva, nároky. Ak si niekto doniesol rodinu, ako ich do školy a do škôlky prihlásiť a iné veci. Je to trochu rôzne, ako to funguje u nás [vo firme, pozn. aut.] a na Slovensku a musím to všetko vysvetliť. (...) Beriem ich za ruku a idem s nimi – idem do škôlky, idem k zubárovi, idem na všeobecnú, idem na daňový úrad, všetko to vysvetlím, čo musia robiť a prečo musia robiť.“ (zamestnávateľ)

Aj ostatní aktéri (samosprávy, úrady práce, oddelenia cudzineckej polície) očakávali, že by to mali byť najmä zamestnávateľia, ktorí budú aktívni v integrácii svojich zamestnancov.

„Úloha samosprávy sa možno odvíja od toho, kto je ten prvý človek, s ktorým prichádza cudzinec do kontaktu na Slovensku. V prípade zamestnaných cudzincov to je firma, zamestnávateľ, takže firma nejakým spôsobom nastavuje ich vnímanie sveta, to ako vnímajú Slovensko.“ (predstavitel/ka miestnej samosprávy)

Z pohľadu zamestnávateľov je **zamestnávanie cudzincov pomerne nákladné a náročné** na procesy, zdroje a čas. Proces získania povolenia na zamestnanie pre cudzinca z tretej krajiny a následne povolenia na pobyt za účelom zamestnania je z pohľadu zamestnávateľov veľmi zdĺhavý, trvá niekoľko týždňov, niekedy mesiacov, kým sa im podarí cudzinca zamestnať. Úrad práce musí preskúmať, či na trhu práce nie je vhodný iný uchádzač spomedzi občanov SR. V súčasnosti situáciu komplikuje nárast nezamestnanosti a boli zredukované tzv. nedostatkové profesie, v ktorých bolo jednoduchšie cudzinca zamestnať. Keďže je tento proces pre zamestnávateľov výrazne komplikovaný, musia vytvoriť pracovné pozície (zvyčajne na oddelení ľudských zdrojov), ktoré zamestnávanie cudzincov riešia, alebo si musia najatť pomoc z externého prostredia (rôzne pracovné agentúry alebo právne kancelárie, ktoré sa tejto oblasti venujú).

Úrady práce majú presne stanovené svoje kompetencie, pri udeľovaní povolení na zamestnanie musia dodržiavať platnú legislatívu. To by im však nemalo brániť poskytovať svoje služby samotným cudzincom alebo ich zamestnávateľom efektívne. Z pohľadu úradov práce je často celý proces sťažený tým, že cudzinci alebo ich zamestnávatelia nemajú všetky potrebné informácie, nepredložia všetky potrebné doklady, čím sa celý proces získania povolenia predlžuje. Dostupnosť informácií je však z pohľadu zamestnávateľov slabá, pretože úrady práce poskytujú informácie len v úradnom, teda slovenskom jazyku. Podľa úradov práce by bolo potrebné systémové riešenie, aby mohli komunikovať v inom jazyku – napríklad tým, že zabezpečia tlmočníkov. V praxi sa však pracovníci úradov práce snažia s cudzincami dohovoriť, v prípade niektorých cudzincov je to ľahšie (Srbi, Rusi a pod.), v prípade iných je to výrazne komplikované a snažia sa používať napríklad službu Google Translate. Väčšinou si však musia títo cudzinci so sebou priviesť tlmočníka alebo sa spoľahnúť na pomoc zamestnávateľa.

„Veľa cudzincov nehovorí ani po anglicky, ani iným jazykom. A zároveň ani na úrade nie je veľa ľudí, ktorí by hovorili po anglicky. Ako tak sa dorozumieme s Ukrajincami a Srbmi. Ak sa nedá inak, používame Google Translate. Tlmočníci by nám veľmi pomohli, ale úrad práce to nemá ako riešiť, lebo nemá právnu subjektivitu. Muselo by to riešiť ústredie práce, ale zatiaľ neviem o tom, že by sa o tom vôbec uvažovalo. Najčastejšie cudzinci riešia, že proces schvaľovania trvá dlho. Niekedy sa stane, že nemajú dostatočné informácie napr. o zdravotnom poistení alebo daniach, tak to im vždy dohľadám počas stretnutia, s tým problém nie je.“ (predstavitel' /ka úradu práce)

Jeden z respondentov z úradu práce uviedol, že sa snažia informácie sprostredkovať väčším zamestnávateľom prostredníctvom stretnutia, ktoré sa organizuje na úrovni okresov spravidla raz za rok (tzv. Raňajky so zamestnávateľmi). Toto podujatie sa však neorganizuje vo všetkých okresoch rovnako často a v rovnakom formáte, ako uviedli iní respondenti. Môžu tu byť teda výrazné regionálne odlišnosti. Na tieto stretnutia býva prizvaná aj cudzinecká polícia, prípadne iné inštitúcie, ako napríklad sociálna poisťovňa. Niektorí respondenti-zamestnávatelia uvádzali, že sa k potrebným informáciám dostanú prostredníctvom dobrých vzťahov, ktoré majú s pracovníkmi úradov práce. Tým potom môžu kedykoľvek zavolať a pýtať si informácie.

Avšak cudzinci, ktorých nezastrešuje zamestnávateľ, to majú v komunikácii s úradom práce výrazne náročnejšie.

„Naučila som sa na školeniach praktické veci ohľadom zamestnávania cudzincov. Mám nadštandardné vzťahy s úradom práce a s konkrétnou pracovníčkou, a keď neviem niečo, tak jej volám s otázkami, ako má sklbiť štúdium alebo iné veci, to sú také maličkosti, ale od nich závisí, či oni tu ostanú alebo nie. Zišli by sa aj iné semináre a školenia, veľa toho na internete nie je, ale takéto tie ľudské veci, to fakt, len keď niekomu zavolám, či nevie poradiť, alebo či ho tam nemôžem poslať rovnou.“ (zamestnávateľ)

Čo sa týka zamestnávania cudzincov, respondenti z úradov práce potvrdili, že súčasná pandémia spomalila ich zamestnávanie a v niektorých prípadoch cudzinci stratili zamestnanie medzi prvými. Respondenti z úradov práce uvádzali, že ich cudzinci kontaktujú, dopytujú sa a hľadajú si nové zamestnanie. Iné možnosti, ako sú napríklad rekvalifikačné kurzy a podobne, sú pre cudzincov dostupné len vtedy, ak sú v evidencii úradu práce. Týchto prípadov je však medzi cudzincami (najmä tými z tretích krajín) veľmi málo.

„Čo sa deje, keď cudzinci stratia zamestnanie? Väčšinou je to tak, že musia odísť domov, môže sa im predĺžiť povolenie na dva roky, ale ak príde o prácu a nenájde si nového zamestnávateľa, tak musí odísť. V prípade manažérov, odborných profesií sa dá povolenie predĺžiť. Všimli sme si, že cudzinci si v prípade straty zamestnania hľadajú zamestnanie nové, chodí nám veľa oznámení o zmene zamestnávateľa, resp. firmy si ich medzi sebou posúvajú, alebo robia pre agentúry, ak má agentúra spoluprácu s piatimi firmami, tak toho cudzinca vie posunúť do inej firmy.“ (predstavitel' /ka úradu práce)

Z praktického hľadiska by bolo prínosné, keby existovala výraznejšia **výmena informácií medzi zamestnávateľmi**, pretože ak v prípade jednej firmy príde k prepúšťaniu pracovníkov, iný zamestnávateľ by mohol mať záujem týchto ľudí zamestnať a bolo by pre neho jednoduchšie nahlásiť len zmenu zamestnávateľa, než hľadať celkom nových pracovníkov v zahraničí (zamestnávateľ). **Z pohľadu zamestnávateľov by pomohlo**, keby sa na jednej strane proces zamestnávania cudzincov urýchlil. Momentálne je komplikovaný nielen kvôli legislatívou daným pravidlám a lehotám, ale aj preto, že nie vždy dostanú jasnú inštrukciu, čo všetko treba splniť, aby cudzinca mohli zamestnať. Pretrvávajú nejasnosti tak v legislatíve, ako aj v jej uplatňovaní v praxi (zamestnávateľ).

Zároveň, keďže pred pandémiou koronavírusu počet zamestnaných cudzincov narastal a je predpoklad, že aj po jej skončení dôjde k opätovnému nárastu, pomohlo by, keby boli **rôzne informácie sústredené na jednom mieste**, kde by cudzinci aj zamestnávatelia našli balík informácií a inštrukcií, čo všetko je potrebné na to, aby sa cudzinec na Slovensku zamestnal. V súčasnosti sú tieto informácie dostupné na rôznych miestach a inštitúciách, s ktorými zamestnávatelia a cudzinci musia komunikovať, čo ich výrazne zaťažuje (zamestnávateľ).

Respondenti sa nestretli s tým, že by sa niekto cielenejšie venoval **ochrane práv zamestnancov-cudzincov**. Na Slovensku sa pritom vyskytujú prípady zneužívania zamestnaných cudzincov napríklad tak, že zamestnávateľ im povie, že papiere majú

v poriadku a nechá ich pracovať, hoci tomu tak nie je, čo následne musí riešiť oddelenie cudzineckej polície v spolupráci s inšpektorátom práce (predstavitel/ka cudzineckej polície). Zatiaľ to však nie je téma, ktorou by sa zaoberali napríklad odbory (predstavitel/ka úradu práce). Cudzinci-zamestnanci sú vzhľadom na svoj pobytový status a jazykovú bariéru často v zraniteľnom postavení, ktoré môže viesť k výraznejšiemu zneužívaniu zo strany zamestnávateľov, než je tomu v prípade domácej populácie.

Niektorí zamestnávateľia tiež uviedli, že okrem riešenia zamestnávania cudzincov s rôznymi inštitúciami a komunikácie medzi nimi a zamestnávateľom, je potrebné prihliadať aj na to, že **firma by mala riešiť zamestnávanie cudzincov aj smerom dovnútra**. Znamená to, že by mala pripraviť prostredie firmy, aby bolo otvorené rozmanitosti, komunikácii v iných jazykoch, a tiež by mala nastaviť svoje procesy a kultúru tak, aby dokázala cudzincov začleniť. Mala by prihliadať aj na to, že zamestnanci-cudzinci majú najmä zo začiatku špecifické potreby, a tými sú hlavne osvojenie jazyka a kultúrna integrácia.

„...cudzinci sa ale potrebujú zorientovať u nás viac, napríklad len v tom, že kam ísť večer, či je to tu bezpečné, či sú tu nejaké lokality, ktorým sa radšej vyhnúť a ďalšie často kultúrne dané veci. Tiež uvažujem, že ak je ten človek napríklad celkom iného náboženského vyznania, tak musí dosť pocíťovať tie rozdiely alebo mnohé otázky nad životom na Slovensku. Je veľa takých situácií, ktoré treba cudzincom priblížiť, dať im určitý pohľad.“ (zamestnávateľ)

„Ak chce firma zamestnávať cudzincov, musí mať dovnútra vybudovanú kultúru, postupy, komunikáciu tak, aby to bolo možné. Myslím si, že veľké firmy to takto majú, sú nadnárodné, otvorené.“ (zamestnávateľ)

Úlohu samosprávy v tejto oblasti videli respondenti najmä v poskytovaní informácií, resp. **v sústreďovaní existujúcich informácií a ich sprístupňovaní** najmä prichádzajúcim cudzincom.

Služby v oblasti bývania

Samosprávy majú dôležité kompetencie aj v oblasti bývania. Na jednej strane manažujú mestský a územný rozvoj, na druhej strane spravujú určitý bytový fond a určujú pravidlá jeho využívania. Keďže bývanie je dôležitým aspektom integrácie cudzincov a často aj podmienkou udelenia pobytu, pýtali sme sa zapojených miest na dostupnosť niektorých služieb súvisiacich s bývaním a na to, či sú tieto možnosti cudzincom dostupné a či ich aj využívajú.

Ako vyplýva z tabuľky č. 7, mestské nájomné byty a mestské sociálne byty sú dostupné najmä cudzincom s trvalým pobytom, avšak v prípade 12 (21,8 %) samospráv sú mestské nájomné byty dostupné aj cudzincom s prechodným pobytom. Mestské sociálne byty sú dostupné aj pre cudzincov s prechodným pobytom len v 5 mestách (9,1 %). Čo sa týka využívania mestských nájomných bytov cudzincami, 14 (25,5 %) samospráv uviedlo, že ich cudzinci využívajú, v prípade mestských sociálnych bytov túto odpoveď uviedlo 9 (16,4 %) samospráv. Z ostatných služieb v oblasti bývania cudzinci využívajú len iné služby v oblasti bývania, túto odpoveď však uviedli len dve samosprávy.

Výrazne menej je pre cudzincov dostupné krízové bývanie – 7 (12,7 %) samospráv uviedlo, že je dostupné pre cudzincov s trvalým pobytom, 9 (16,4 %) samospráv uviedlo, že je dostupné okrem cudzincov s trvalým pobytom aj pre cudzincov s prechodným pobytom. Ak takáto služba v meste dostupná je, objavujú sa aj prípady, kedy ju cudzinci využívajú (túto možnosť uviedlo 5 samospráv). Dve mestá, ktoré sa zapojili do dotazníkového prieskumu uviedli, že inú službu v oblasti bývania, ktorá je v meste poskytovaná, využívajú aj cudzinci.

Tabuľka č. 7 – Dostupnosť služieb v oblasti bývania pre cudzincov v okresných mestách

Druh služby v oblasti bývania	Dostupnosť pre cudzincov	Údaje (počty a percentá)	Využívanie služieb v oblasti bývania cudzincami	Počet samospráv, ktoré sa vyjadrili k tomu, či cudzinci danú službu využívajú (počty)
Mestské nájomné byty	Len pre cudzincov s TP	17 (30,9 %)	Cudzinci využívajú	14
	Pre cudzincov s TP, aj PP	12 (21,8 %)	Cudzinci nevyužívajú	8
	Služba nie je dostupná vôbec	14 (25,5 %)	Nevedeli	7
	Neuviedli odpoveď	12 (21,8 %)	Neuviedli odpoveď	0
Mestské sociálne byty	Len pre cudzincov s TP	16 (29,1 %)	Cudzinci využívajú	9
	Pre cudzincov s TP, aj PP	5 (9,1 %)	Cudzinci nevyužívajú	8
	Služba nie je dostupná vôbec	22 (40,0 %)	Nevedeli	4
	Neuviedli odpoveď	12 (21,8 %)	Neuviedli odpoveď	0
Krízové bývanie	Len pre cudzincov s TP	7 (12,7 %)	Cudzinci využívajú	5
	Pre cudzincov s TP, aj PP	9 (16,4 %)	Cudzinci nevyužívajú	10
	Služba nie je dostupná vôbec	25 (45,5 %)	Nevedeli	3
	Neuviedli odpoveď	14 (25,5 %)	Neuviedli odpoveď	0
Príspevky na bývanie	Len pre cudzincov s TP	6 (10,9 %)	Cudzinci využívajú	1
	Pre cudzincov s TP, aj PP	3 (5,5 %)	Cudzinci nevyužívajú	3
	Služba nie je dostupná vôbec	28 (50,9 %)	Nevedeli	7
	Neuviedli odpoveď	18 (32,7 %)	Neuviedli odpoveď	0
Iné služby	Len pre cudzincov s TP	1 (1,8 %)	Cudzinci využívajú	2
	Pre cudzincov s TP, aj PP	1 (1,8 %)	Cudzinci nevyužívajú	1
	Služba nie je dostupná vôbec	10 (18,2 %)	Nevedeli	0
	Neuviedli odpoveď	43 (78,2 %)	Neuviedli odpoveď	0

N = 55 samospráv

Čo sa týka bývania, respondenti kvalitatívnych rozhovorov uviedli, že cudzinci sa stretávajú s viacerými problémami. Pomerne častá je **neochota majiteľov nehnuteľností prenajímať bývanie cudzincom**, čo vyplýva jednak z toho, že cudzinci si potrebujú na danom mieste nahlásiť trvalý pobyt a majitelia sa často obávajú, že táto skutočnosť im bude komplikovať situáciu. Ich obavy môžu vyplývať aj z negatívnych skúseností alebo predsudkov voči cudzincom. Respondenti nášho výskumu

tiež uviedli, že ceny nájmu nie sú pre cudzincov a domácich rovnaké, cudzinci platia často vyššie sumy.

„Niekedy ich chcú makléri 'vyrobiť'. Napríklad makléri nehovoria po anglicky a potom im dajú zmluvu a majú ju v slovenčine podpísať a niekedy sú neprofesionálni a nerobia to s dobrou vôľou, v tomto sú možno ľahké terče cudzinci, aj keď sa riešia nejaké problémy, aj tá jazyková bariéra je strašná. Mali sme aj situáciu, kedy sa majiteľ bytu vyhrážal, aby cudzinec zaplatil nejaký poplatok navyše, neoprávnený, a potom ho vraj nedá deportovať.“ (zamestnávateľ)

Niektorí respondenti tiež navrhli, že by bolo potrebné **viac zdieľať informácie** o tom, prečo si cudzinci musia v podnájmoch nahlásiť trvalý pobyt a že táto skutočnosť majiteľa nehnuteľnosti nijako neohrozuje a v prípade cudzinca nezakladá žiadne právne nároky k danej nehnuteľnosti.

Relatívne novým fenoménom sú rôzne **ubytovacie zariadenia a ubytovne pre cudzincov**. Niektoré mestá takúto formu bývania nepociťujú ako problém a neznamenali v súvislosti s ubytovňami žiadne problémy, ktoré by museli riešiť. Inde sa však výstavba a existencia ubytovní objavovala ako téma, ktorou je potrebné sa na úrovni mesta zaoberať. Niektorí zamestnávateľia preferujú, aby boli ich zamestnanci-cudzinci ubytovaní na ubytovniach, ktoré sú od centra mesta vzdialené a do určitej miery izolované. Vnímajú to ako menej problémové riešenie, ako keby boli ubytovaní bližšie k centru mesta alebo k rezidenčným štvrtiam. Naopak, predstavitelia vzdelávacích inštitúcií hodnotili pozitívne, ak sú domáci a zahraniční študenti ubytovaní spolu a nie oddelene.

„Je pre mňa dôležité, aby ľudia z cudziny bývali s ľuďmi zo Slovenska. Najprv bývali oddelene. Erasmus študentstvo býva inde. Potom možno ani nechceli byť s inými. Snažíme sa na internátoch hovoriť, aby ich pomiešali. Sú tam postupné kroky.“ (predstaviteľ/ka vzdelávacej inštitúcie)

Čo sa týka **mestských nájomných a mestských sociálnych bytov**, pravidlá pre ich prenájom si samosprávy určujú rôzne vo svojich VZN. Obvykle je možnosť požiadať o takúto formu bývania obmedzená na obyvateľov s trvalým pobytom, hoci sú mestá, kde aj obyvatelia s prechodným pobytom môžu požiadať o mestský (sociálny) byt, avšak je to skôr výnimka (závisí od toho, aké podmienky ustanovuje všeobecne záväzné nariadenie). Dostupnosť mestských nájomných a mestských sociálnych bytov je však výrazne obmedzená ich nízkym počtom, čo spôsobuje, že žiadatelia na ne čakajú dlho. Navyše cudzinci, ktorí žiadajú o pobyt, musia predložiť doklad o tom, že majú kde bývať, takže možnosť požiadať o mestský nájomný alebo sociálny byt je pre nich dosť nereálna. Skôr sa v nejakej krízovej situácii obracajú na mimovládne organizácie, charitu, zamestnávateľa alebo si hľadajú bývanie rôzne po svojich linkách.

„Mesto má sociálne byty, ale je na ne dlhá čakačka. Sú tam nejaké priority. Tam by musela zasadať špeciálna komisia. Je to asi problém. Ponuka podnájmov je obrovská, ale informácia, že je to cudzinec spôsobovala problémy. Tretie krajiny sú problém. Pár krát sa podarilo vybaviť podnájmy. Štát nakoniec musel kúpiť byty, aby vedel ľudí vo Žvolene ubytovať. Verím, že teraz sa generácia mení. Ľudia, čo cestovali, už je to o niečom inom.“ (predstaviteľ/ka MVO)

„Občania musia mať trvalý pobyt, cudzinci nemôžu dostať tú službu [bývanie, pozn. aut.]. Cudzinci by nemali na to nárok podľa mňa. Momentálne je VZN platné a nie je požiadavka, aby sa doňho vstupovalo. Musela by tam byť vôľa 3/5 a to by vzbudilo nevôľu. Skôr si myslím, že treba tlačiť na legislatívu.“ (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy)

Pre zlepšenie bývania a s bývaním spojených služieb by niektorí respondenti kvalitatívneho výskumu (najmä zamestnávateľia) očakávali **výraznejšie zapojenie samosprávy**, najmä v prípadoch, kedy do mesta prichádza väčší investor a je predpoklad, že stúpne dopyt po rôznych formách bývania (zamestnávateľ). Očakávali by, že **samosprávy si zadefinujú svoj prístup**, teda či umožnia a budú podporovať bývanie novopríchodných zamestnancov (z ktorých nemusia byť nevyhnutne všetci cudzinci) rozptýlene na rôznych miestach v meste, alebo či sa skôr prikláňajú k vzniku rezidenčnej štvrte, kde budú títo pracovníci bývať (zamestnávateľ). Zároveň by bolo potrebné, najmä v prípade ubytovní a podobných ubytovacích zariadení, ak sa od cudzincov vyžaduje rešpektovanie určitých pravidiel, aby **boli tieto pravidlá preložené do iných jazykov a sprístupnené cudzincom** tak, aby sa s nimi mohli oboznámiť.

Služby v oblasti vzdelávania

Téma vzdelávania je pre situáciu cudzincov veľmi dôležitá, najmä pre tých, ktorí prichádzajú na Slovensko aj s deťmi. Pre tie totiž platí povinná školská dochádzka rovnako ako pre občanov SR. Je preto dôležité vedieť, do akej miery majú deti cudzincov naplnené potreby v oblasti vzdelávania, nakoľko samosprávy a iní aktéri reflektujú ich špecifické potreby a prípadne, aký typ služieb im poskytujú.

V kvantitatívnom výskume nás zaujímalo, do akej miery majú deti cudzincov nárok navštevovať materské školy, jasle, centrá voľného času, či mať k dispozícii asistentov učiteľa, prípadne využívať iné služby spojené so vzdelávaním. Výskum ukázal, že samosprávy nemajú dostatok vedomostí o tom, nakoľko a za akých podmienok majú cudzinci na tieto služby nárok. Nasledujúca tabuľka ukazuje odpovede samospráv na tieto otázky (viď tabuľka č. 8).

Tabuľka č. 8: Typy vzdelávacích služieb dostupné pre cudzincov v okresných mestách (v %)

Typ služby	Cudzinci s trvalým pobytom	Cudzinci s trvalým aj prechodným pobytom	Služba nie je dostupná	Neuviedli odpoveď/ nevedia
Detské jasle	14,5	23,6	29,1	32,7
Materská škola	20,0	43,6	12,7	23,6
Jazyková škola	10,9	20,0	38,2	30,9
Asistenti učiteľa	14,5	32,7	21,8	30,9
Centrá voľného času	14,5	41,8	18,2	25,5

N = 55 samospráv

Zaujímavým údajom je, že približne tretina oslovených samospráv sa vôbec nevyjadřila alebo nevedela uviesť, či sú uvedené služby pre deti cudzincov v meste dostupné. To poukazuje na dlhodobý problém, že samosprávy nevedia presne, aké majú kompetencie vo vzťahu k deťom cudzincov a v akej miere im jednotlivé služby poskytujú.

Najdostupnejšie pre cudzincov sú materské školy a centrá voľného času, tie sú podľa približne 40 % samospráv dostupné pre všetkých cudzincov, teda tých s trvalým aj prechodným pobytom. Asistenti učiteľa a detské jasle sú dostupné v tretine samospráv pre cudzincov s oboma pobytmi a v 14,5 % samospráv pre cudzincov len s trvalým pobytom. Tu však treba poukázať na fakt, že asistenti učiteľa sú dostupní len pre deti s diagnostikovanými poruchami a nemôžu byť využívaní len z dôvodu, že deti neovládajú jazyk alebo pochádzajú z inej krajiny.

To, či sú jednotlivé služby v mestách dostupné, ešte nehovorí veľa o tom, nakoľko ich cudzinci aj využívajú. Preto sme sa zamerali aj na túto otázku a ukázalo sa, že v tejto téme panuje podobná nejasnosť ako v prípade dostupnosti služieb. Mestám teda chýba prehľad o tom, koľko detí cudzincov majú a v akej miere jednotlivé služby využívajú.

Tabuľka č. 9: Miera využívania dostupných služieb vzdelávania cudzincami (v %)

Typ služby	Cudzinci využívajú	Cudzinci nevyužívajú	Nevieme, či využívajú	Počet samospráv, ktoré na otázku odpovedali
Detské jasle	23,8	38,1	38,1	N = 21
Materská škola	62,9	14,3	20,0	N = 35
Jazyková škola	29,3	17,6	47,1	N = 17
Asistenti učiteľa	23,7	34,6	42,3	N = 26
Centrá voľného času	38,7	16,1	41,9	N = 31

Ako vidno z uvedenej tabuľky č. 9, cudzinci podľa respondentov najčastejšie využívajú materské školy (až 63 %) a centrá voľného času (38,7 %) (v mestách, kde sú tieto služby dostupné). Avšak z tejto informácie nevieme, do akej miery cudzinci tieto služby využívajú, v akom rozsahu a či ich využívajú pravidelne.

V prípade jazykových škôl (ktoré sa týkajú najmä dospelých cudzincov), asistentov učiteľa a centier voľného času približne 40 % samospráv uviedlo, že nevedia, či ich cudzinci využívajú, čo poukazuje na spomínaný nedostatočný prehľad o situácii detí cudzincov v mestách.

V kvalitatívnom výskume sme sa zamerali viac na potreby a bariéry, ktorým deti cudzincov vo vzdelávaní čelia, a na to, ako na ne samosprávy reagujú.

Jazyková bariéra

Neovládanie slovenčiny na strane cudzincov považujú za jednu z najväčších bariér mnohí aktéri, s ktorými sme vo výskume hovorili. V materských školách najčastejšie nastáva problém, ak učiteľky nehovoria žiadnym z cudzích jazykov a je preto veľmi

problematické nadviazať efektívny kontakt a komunikáciu s deťmi, kým sa jazyk naučia. Deti v materských školách sa síce jazyk učia veľmi rýchlo, ale spočiatku to môže deťom spôsobovať adaptačné ťažkosti.

„Zaznamenali sme veľký problém v materskej škole, kedy nikto nevedel po anglicky a dieťa ani rodičia po slovensky. Bol tam veľký komunikačný šum.“ (predstavitel/ka miestnej samosprávy)

Viaceré samosprávy či iní aktéri v rozhovoroch uvádzali, že jazyková bariéra môže byť problémom aj na základných školách. Obvykle sa nevedeli vyjadriť, či školy využívajú kurzy slovenského jazyka poskytované okresnými úradmi v sídle kraja, ale uvedomovali si, že táto potreba je veľmi výrazná a zastávajú názor, že by malo byť v kompetencii štátu (ministerstva školstva) zabezpečiť, aby sa deti naučili po slovensky čím skôr. Školy, s ktorými sme vo výskume hovorili, o tejto možnosti (jazykové kurzy cez okresné úrady) buď nevedeli, alebo ju nevyužívali z dôvodu veľkej byrokratickej náročnosti.

„Ešte nedávno som ani nevedel o možnosti požiadať o príspevok na vzdelávanie týchto detí, lebo človeka len tak nenapadne takéto veci hľadať. Dozvedel som sa o tom tak, že prišla jedna pani učiteľka, že je takáto možnosť, riešili sme to, ale zatiaľ sme v tom nepokročili ďalej (...) v zákone sú rôzne možnosti, ale často sa nám do tých možností ani nechce ísť, lebo je to práca navyše, treba písať žiadosti, treba sa tomu aj venovať a veľa ľudí sa skôr vyhovoriť a rieši len to, čo je nevyhnutné.“ (predstaviťka vzdelávacej inštitúcie)

Školy podľa viacerých respondentov nie sú pripravené na individuálny prístup k deťom a na riešenie jazykovej bariéry. Obvykle to riešia svojimi vlastnými zdrojmi (doučovanie prostredníctvom učiteliek slovenčiny), chýba však systémové riešenie tejto témy, napríklad metodické vedenie, spätná väzba alebo väčšia podpora zo strany ministerstva školstva.

Komunikácia medzi rôznymi aktérmi a koordinácia aktivít

Ďalšou dôležitou témou, ktorá je zároveň aj bariérou pre vzdelávanie detí cudzincov, je nedostatočná komunikácia. Samosprávy ako zriaďovatelia škôl nemajú dostatočné informácie o deťoch cudzincov a zákonných možnostiach, nevenujú sa tejto téme. Školy si potom riešia situáciu „po svojej línii“ a nedochádza tak ku koordinácii aktivít.

„Vo všeobecnosti, sú riaditelia, ktorí problémy zľahčujú, a takí, ktorí sa snažia robiť integračné programy, snažia sa upútať pozornosť detí, sú proaktívni. Sú teda vybrané aktivity na niektorých školách a sú školy, kde sa nerieši vôbec nič.“ (predstavitel/ka miestnej samosprávy)

Zároveň chýba aj efektívna komunikácia medzi rôznymi školami. Sú školy, ktoré v tejto téme robia viac a tie, ktoré nemajú žiadnu podporu alebo záujem sa integrácii detí venovať. Užitočné by preto bolo, keby sa vytvoril priestor pre jednotlivé školy, aby navzájom zdieľali svoje skúsenosti.

Zisťovanie potrieb detí a komunikácia s rodičmi

Ďalšou dôležitou témou je aj adaptácia detí na vzdelávací systém a zapojenie rodičov do vzdelávania. Samosprávy a ďalší aktéri vo výskume uviedli, že školy nemajú

dostatok informácií o situácii detí, ktoré do škôl prichádzajú, o ich krajinách pôvodu, vzdelávacích skúsenostiach, či kultúrnych potrebách. Vo viacerých rozhovoroch sa ukázala potreba systematickejšie sa tejto téme venovať a zapájať viac samotné deti, ale aj ich rodičov. Rodičia sú často pre školy úplne neviditeľní, prichádzajú s nimi do kontaktu len veľmi zriedka, čo je spôsobené jednak jazykovou bariérou, veľkým pracovným vyťažením rodičov, ale aj tým, že školy nevyvíjajú ciele aktivity na podporu tejto komunikácie.

Interkultúrne spolužitie a začleňovanie detí

Deti cudzincov môžu prichádzať z veľmi rozmanitých krajín, z čoho vyplývajú rôzne kultúrne špecifiká. To môže spôsobovať aj ďalšie bariéry pri začleňovaní detí. Jednotliví aktéri popisovali vo výskume rôzne skúsenosti, kedy napríklad deti mali iné stravovacie potreby, ktoré (v tomto prípade) škôlka nedokázala zabezpečiť a rodičia sa preto rozhodli dieťa do škôlky vôbec nezapísať. Školám podľa niektorých respondentov chýbajú informácie o prostredí, z ktorého deti prichádzajú, napríklad to, v akom systéme sa deti predtým vzdelávali, ako prebiehalo vyučovanie a podobne. To môže spôsobovať deťom veľké adaptačné ťažkosti po príchode na Slovensko a najmä adaptačné ťažkosti na nový vzdelávací systém, predovšetkým v prípade starších detí, ktoré už určité skúsenosti so vzdelávaním majú.

Metodická podpora pre vzdelávanie detí cudzincov

Ako sme už uviedli, vo väčšine samospráv sú na školách k dispozícii aj asistenti učiteľov, ktorých však školy nemôžu využívať na podporu vzdelávania detí cudzincov, ak tieto deti nemajú stanovenú konkrétnu diagnózu. Viacerí aktéri však uviedli, že deti cudzincov by asistentov v školách potrebovali ako ďalšiu metodickú podporu popri jazykových kurzoch, ktoré sme už spomínali. Všetky tieto nedostatky sa prejavili podľa jedného z respondentov, riaditeľa školy, aj počas pandémie koronavírusu, kedy prebiehalo dištančné vzdelávanie. Veľká jazyková bariéra, nedostatočná komunikácia s rodičmi a nedostatok podporných vzdelávacích nástrojov pre vzdelávanie detí spôsobili, že mnohé deti cudzincov sa nevzdelávali takmer vôbec alebo len veľmi obmedzene. Aj keď ide o pomerne vyhrotenú situáciu, poukazuje na to, ako sa systémové nedostatky môžu prejaviť práve v takýchto situáciách. To však neznamená, že vzdelávanie detí cudzincov ide hladko aj za bežných okolností. Len sa mu nevenuje dostatočná pozornosť a nevytvárajú sa systematické nástroje na zapájanie detí do vzdelávania. V tom by samosprávy mohli zohrávať dôležitú úlohu ako partneri štátu, škôl a iných aktérov podobne, ako aj v iných oblastiach.

Ďalšie služby pre cudzincov

Ak sa majú cudzinci úspešne integrovať, potrebujú najmä spočiatku aj ďalšie špecifické služby, ktoré im tento proces uľahčia. Aby mohli plnohodnotne fungovať v novej krajine, potrebujú si nájsť nielen zamestnanie, zabezpečiť si bývanie, nájsť školu pre svoje deti, zabezpečiť si zdravotnú starostlivosť, ale aj zistiť, ako funguje život

na Slovensku, ako riešiť rôzne praktické situácie od využívania verejnej dopravy po otvorenie účtu v banke a podobne. Vo všetkých týchto situáciách navyše potrebujú komunikovať a dorozumieť sa, čo je značne náročné, ak neovládajú slovenčinu. Pomoc, podpora a služby v procese integrácie by mali smerovať k tomu, aby sa ich život na Slovensku stal stabilným a viac predvídateľným.

Postupne aj niektoré slovenské mestá reflektujú, že cudzinci, pokiaľ majú zapadnúť do života v meste, potrebujú určitú formu pomoci a podpory. Preto sme sa miest zapojených do dotazníkového prieskumu pýtali, či poskytujú služby, ktoré by boli špecificky zamerané na cudzincov. Tabuľka č. 10 sumarizuje ich odpovede. Zo všetkých 55 zapojených samospráv 8 odpovedalo, že v súčasnosti už takéto služby poskytuje, pričom sa jedná najmä o sociálne poradenstvo (5), výučbu slovenčiny (4), pomoc s prekladmi a tlmočením (3), právne poradenstvo (2) a ďalšie služby (1) (tabuľka č. 11).

Tabuľka č. 10: Poskytovanie špecifických služieb pre cudzincov v okresných mestách

Poskytuje vaša samospráva aj služby, ktoré sú špecificky zamerané na cudzincov?	Absolútne početnosti	Podiel v %
Áno	8	14,5
Nie	41	74,5
Neviem	5	9,1
Neodpovedal	1	1,8
SPOLU	55	100,0

N = 55 samospráv

Tabuľka č. 11: Konkrétne druhy špecifických služieb poskytovaných cudzincom (počty)

Aké služby špecificky zamerané na cudzincov samospráva poskytuje?	Áno	Nie	Spolu
Preklady a tlmočenie	3	5	8
Výučba slovenčiny	4	4	8
Právne poradenstvo	2	6	8
Sociálne poradenstvo	5	3	8
Iná služba pre cudzincov	1	4	5*

*Tri samosprávy neuviedli odpoveď

Niektoré zo samospráv, ktoré uviedli, že poskytujú aj služby špecificky zamerané pre cudzincov, poskytujú tieto služby aj v inom ako slovenskom jazyku.

V niektorých oslovených mestách sú v oblasti integračných aktivít aktívne mimovládne organizácie, ktoré realizujú napríklad kultúrne a vzdelávacie aktivity, pracujú s deťmi, zaoberajú sa ľudskými právami, poskytujú preklady a tlmočenie, realizujú právne a sociálne poradenstvo, zabezpečujú vyučovanie slovenčiny, robia aj terénnu sociálnu prácu alebo poskytujú ešte nejaký iný druh služby pre cudzincov (pozri viac v kapitole *Zapojenie cudzincov do kultúrnych a občianskych aktivít*).

Kurzy slovenčiny

Rôzni aktéri (samospráva, zamestnávateľia, školy, univerzity, mimovládne organizácie) sa zhodli, že pre začlenenie do spoločnosti je dôležité, aby sa cudzinci učili slovenský jazyk. Význam to má najmä preto, aby nadobudli istotu v bežných interakciách, aby boli samostatnejší, keďže najmä na úradoch nemôžu rátať s tým, že sa dohovoria cudzím jazykom.

Skúsenosti cudzincov s učením slovenčiny v súčasnosti ukazujú, že **je v tejto oblasti nedostatok možností**. Jazykové kurzy ponúkajú buď mimovládne organizácie, ktoré sú však len vo väčších mestách, alebo súkromné jazykové školy, takže sú finančne náročnejšie. Pre študentov zo zahraničia organizujú jazykové kurzy vysoké školy. Jedna respondentka si všimla, že cudzinci nie sú motivovaní pokračovať v učení sa jazyka, ak už aj nadobudli nejakú základnú znalosť. Myslí si, že je to preto, že sa učia najmä gramatické pravidlá namiesto toho, aby boli kurzy zamerané na praktické používanie jazyka (predstaviť/ka miestnej samosprávy). Existujúce jazykové kurzy teda **nie sú dostatočne prispôbené potrebám cudzincov**. Jeden z respondentov spomenul, že zamestnávateľ poskytuje zamestnancom možnosť učiť sa slovenčinu, avšak o túto možnosť nie je medzi zamestnancami-cudzincami veľký záujem. Príčinu vidí najmä v tom, že kurz je po pracovnej dobe (zamestnávateľ).

„Všimla som si, že cudzincov dosť odrádza pokračovať v kurzoch slovenčiny. Sama rozmyšľam, čím je to dané. Tým, že nepokračujú v učení jazyka, nie sú napojení na lokálnych ľudí, zostávajú v prostredí cudzincov a angličtiny, čo je pre nich prirodzene jednoduchšie. Možno je vyučovanie pre nich náročné, bolo by lepšie orientovať sa na 'practice' a nie na gramatiku, aby získali dôveru v náš jazyk v tej najjednoduchšej podobe, v takej, ktorú potrebujú na prežitie. To by ich mohlo ďalej motivovať, aby sa postupne učili jazyk ďalej.“ (predstaviť/ka miestnej samosprávy)

Vo väčších mestách už samosprávy majú **prvé skúsenosti s organizovaním a ponukou jazykových kurzov**. Napríklad v Nitre ich ponúkajú prostredníctvom projektu COMIN (predstaviť/ka MVO), v Bratislave rozbehol Bratislavský samosprávny kraj spoluprácu s IOM na zabezpečení priestorov pre nízkoprahové jazykové kurzy (predstaviť/ka krajskej samosprávy).

Ďalšou možnosťou sú jazykové kurzy, ktoré ponúkajú **jazykové školy** (zriadené napríklad krajom alebo iným subjektom verejnej správy). Tieto kurzy nie sú tak finančne náročné, ale cudzinci sa o nich obvykle nedozvedia.

„V Košiciach je veľmi veľa súkromných jazykových škôl. Tie sú drahšie. Máme ale aj štátnu školu, kde tie kurzy nie sú až tak drahé. Problémom je ale nízka informovanosť. Cudzinci skôr navštevujú bezplatné kurzy IOM. To je super v počiatočnej fáze integrácie. Tieto kurzy však nie sú dostačujúce pre cudzincov, ktorí majú vyššiu úroveň jazyka. My sme mali s touto školou pre našich klientov spoluprácu. Ale cudzinci všeobecne nemali informáciu, že je tu takáto cenovo dostupná jazyková škola. Bolo by vhodné spropagovať služby a jazykovú školu na cudzineckej polícii.“ (predstaviť/ka MVO)

Celkovo respondenti v oblasti poskytovania kurzov slovenského jazyka vidia úlohu najmä samosprávy a mimovládnych organizácií, hoci si zároveň myslia, že je aj úlo-

hou štátu vytvoriť podmienky pre jazykové vzdelávanie. Ak vychádzame z toho, že cudzinci potrebujú dostať šancu, aby sa začlenili do spoločnosti, potom by im na to mali byť ponúknuté aj možnosti, z ktorých učenie sa slovenčiny je vnímané ako jedna z najdôležitejších (zamestnávateľ).

„Očakávala by som, že ak je tu ten človek dlhšie ako rok, tak by sa mal napríklad začať učiť jazyk, avšak tu by som zároveň očakávala, že jazykové kurzy by mal poskytnúť/zorganizovať štát. Štát by mal k tomu pristúpiť tak, že ak chcem, aby sa tu tí ľudia etablovali, tak im dávam k dispozícii učenie jazyka ako súčasť integrácie, resp. dávam k dispozícii aj možno nejaký pohľad do našej kultúry, aby sa ľudia aj na úrovni kultúry pochopili.“ (zamestnávateľ)

Právne a sociálne poradenstvo

V rámci dotazníkového výskumu sme zaznamenali päť samospráv, ktoré poskytujú sociálne poradenstvo cudzincom a dve samosprávy, ktoré im poskytujú aj právne poradenstvo. Poskytovanie poradenstva, či už právneho alebo sociálneho, je v súčasnosti skôr doménou mimovládnych organizácií, ale aj zamestnávateľov, ktorí často riešia rozličné otázky spojené s integráciou svojich zamestnancov. Potreba právneho a sociálneho poradenstva vyvstáva nielen kvôli jazykovej bariére, ale aj preto, že cudzinci nemajú dostatočnú znalosť nášho kontextu, systému úradov a ich kompetencií a legislatívy, aby boli v komunikácii s nimi samostatní.

„Cudziniec na to potrebuje podporu, napríklad u zamestnávateľa, aby mu niekto povedal, že tam máš obchod, tam máš nemocnicu, keď budeš potrebovať volať doktora, voláš sem. Vždy potrebuje mať nejakú osobu, na koho sa môže obrátiť. U nás sme to my, chodia za nami a nás sa tu priamo pýtajú, dievčat, ale aj mňa. Keď niečo nevedia, tak dievčatá vždy poradia. Keď aj majú niečo špecifické, tak zistíme. Keď sa dá, tak pomôžeme. A ja si myslím, že všade je to podpora najmä toho HR, že vždy by tam mala byť nejaká osoba, ktorá im vie trochu pomôcť a poradiť.“ (zamestnávateľ)

Ako ukazujú skúsenosti centra COMIN v Nitre, právne a sociálne poradenstvo, ktoré poskytujú cudzincom, je širokospektrálne a problémy, s ktorými cudzinci za nimi prídu, môžu byť z veľmi rôznych sfér života.

„Najčastejšie sa na nás obracajú s takými sociálno-právnymi vecami, ako je komunikácia s cudzi-neckou políciou, nejaké doklady, čo treba apostilovať, čo treba superlegalizovať a podobne. Veľký záujem majú o jazykové kurzy, napríklad Ukrajinci a Srbi majú o ne veľký záujem. A tým, že je to bezplatné a nízkoprahové, tak je to veľmi žiadané. Občania EÚ potrebujú poradiť hlavne s úrad-nými vecami spojenými s pobytom alebo napríklad, keď im úrady neodpovedajú a oni nevedia, čo sa deje s ich žiadosťou. Teraz sa pýtajú aj na veci v súvislosti s koronou, ako sa dostanú cez hranicu, či potrebujú test, ako je to s platnosťou pobytu. Pýtajú sa na možnosť získať občianstvo, uzavrieť manželstvo a podobne. Občas sa pýtajú aj na voľnočasové aktivity, že chcú nejak ten voľný čas tráviť, ale nie je to veľmi časté. S nejakými krízovými situáciami sme sa nestretli. Raz sme sa stretli s tým, že prišli vodiči kamiónov, ktorým nebola vyplatená mzda, tak tam sme riešili podnet na inšpektorát.“ (predstaviť/ka MVO)

Výsledky nášho dotazníkového výskumu však ukázali, že **samosprávy sami špecifické služby cudzincom vo výraznej väčšine neposkytujú** (uviedlo to 41

samospráv z 55) a v meste ani **nie je mimovládna organizácia, ktorá by takéto služby poskytovala**, resp. nemajú vedomosť, že by v meste takáto mimovládna organizácia pôsobila (uviedlo spolu 47 samospráv z 55). Situácia cudzincov, ktorí v týchto mestách žijú, je potom výrazne komplikovaná, keďže verejné inštitúcie tieto služby neposkytujú buď preto, lebo nemajú na to žiadne kapacity (ako napríklad samospráva), alebo preto, lebo majú úzko vymedzené pole pôsobnosti (napr. štátna správa – úrady práce, oddelenia cudzineckej polície) a nerobia aktivity nad rámec svojej bežnej agendy.

Kultúrne, športové a komunitné aktivity

Respondenti, ktorí realizujú rozličné aktivity určené cudzincom, hovorili o potrebe ich zapojenia do rôznych komunitných, kultúrnych či športových aktivít. Na jednej strane cudzinci rovnako ako ostatní obyvatelia majú potrebu ísť na kultúrne, športové alebo iné voľnočasové podujatie, na druhej strane je potrebné, aby to neboli len podujatia určené výlučne pre nich. Mali by byť spoločné pre všetkých, aby dochádzalo k prepájaniu cudzincov a domácej populácie. Avšak, ako uviedla respondentka menšinového spolku, ktorý realizuje aktivity aj pre cudzincov, podpora kontaktov medzi cudzincami je dôležitá, lebo si dokážu navzájom pomôcť a vymeniť skúsenosti (predstavielka MVO).

Ako uviedla respondentka zo samosprávy, cudzinci zvyčajne na bežné podujatia v rámci mesta nechodia. Obvykle sú tieto podujatia pre bežnú populáciu a informácie o nich sú dostupné len v slovenskom jazyku, takže cudzinci sa o nich ani nedozvedia (predstaviel/ka miestnej samosprávy). Zo svojej pozície sa snaží zlepšovať informovanosť tým, že sprostredkúva informácie o plánovaných podujatiach v angličtine na sociálnych sieťach, kam cudzinci žijúci v meste chodia. V iných mestách majú cudzinci možnosť dozvedieť sa o rozličných podujatiach skôr cez svoje sociálne siete alebo ak im napríklad kolegovia v práci povedia, že sa v meste niečo deje (zamestnávateľ).

Viac skúseností s rozličnými komunitnými aktivitami, do ktorých sú zapojení aj cudzinci, je vo väčších krajských mestách, napríklad v Bratislave, v Nitre a v Košiciach. Tieto aktivity organizujú mimovládne organizácie (Mareena, Nadácia Milana Šimečku, IOM), ktoré cielene zapájajú cudzincov.

„Snažíme sa vytvoriť priestor na to, aby si cudzinci a Slováci vytvorili vzťah, aby vznikali prepojenia, komunitné podujatia, cieľ je dať priestor cudzincom sa odprezentovať, prípadne ukázať slovenskú kultúru v pochopiteľnom formáte.“ (predstaviel/ka MVO)

Niektorí respondenti uviedli, že do budúcnosti by bolo potrebné mať **systém práce s komunitami cudzincov**. Ako inšpiráciu uviedli aktivity českých miest (najmä Brna), kde samospráva spolupracuje s rozličnými mimovládnymi organizáciami alebo aktívnymi cudzincami, prostredníctvom ktorých má kontakt na komunity cudzincov žijúcich v meste.

Komunikácia smerom k cudzincom

Vo výskume sme sa snažili zmapovať, aká je dostupnosť rôznych informácií pre cudzincov, či je táto komunikácia efektívna a aké kanály sú pri nej využívané, prípadne s kým sa dá v tejto oblasti spolupracovať.

Z dotazníkového prieskumu vyplynulo, že čo sa týka služieb pre cudzincov v sociálnej oblasti, oblasti bývania a vzdelávania, informácie sú väčšinou dostupné iba v slovenskom jazyku. Najviac informácií aj v iných jazykoch poskytujú informačné centrá (uviedlo 11 samospráv z 55) a webstránky mesta (uviedlo 10 samospráv z 55). Čo sa týka informačných centier, tu nevieme presne odhadnúť, aké informačné centrá mali samosprávy na mysli (informačné centrá sú najčastejšie určené turistom), a tým pádom ani nevieme posúdiť, či respondenti mali na mysli poskytovanie informácií v sociálnej oblasti, oblasti bývania a vzdelávania. Veľmi málo samospráv uviedlo, že poskytujú informácie o spomenutých službách v inom jazyku ako slovenskom v mestských novinách (iba 6 z 55 samospráv), na sociálnych sieťach mesta (4 z 55 samospráv) a najmenej informácií v cudzom jazyku sa nachádza na oficiálnych nástenkách mesta, citylights a podobne (iba 2 z 55 samospráv). Čo sa týka služieb, ktoré sú v mestách dostupné a zameriavajú sa špecificky na cudzincov (poskytovanie takejto služby potvrdilo 8 samospráv), informácie o nich aj v iných jazykoch poskytujú len v 4 z 55 miest zapojených do prieskumu.

Dôležitou súčasťou integrácie cudzincov je aj ich aktívne zapájanie sa do života v meste. V dotazníkovom prieskume sme sa zamerali na to, ako sa cudzinci môžu dozvedieť o kultúrnych, športových či iných aktivitách, ktoré sa v meste organizujú. Ukázalo sa, že informácie o týchto podujatiach aj v iných jazykoch sú najčastejšie dostupné v informačných centrách (uviedlo 12 z 55 samospráv), na webstránke mesta (11 z 55 samospráv) a v mestských novinách (6 z 55 samospráv). Malý počet miest uviedol, že informácie v cudzích jazykoch sú dostupné na sociálnych sieťach mesta či oficiálnych nástenkách mesta.

Nedostatočné informovanie v cudzích jazykoch ohľadom služieb a rôznych kultúrnych či športových aktivít sa nám potvrdilo aj v **kvalitatívnom výskume**. Zástupcovia samospráv a iní aktéri tu taktiež uvádzali, že chýbajú všeobecné informácie v cudzích jazykoch a že terajší stav je podľa nich nedostatočný. Uvádzali, že tento stav nie je ideálny, prípadne je na čom ďalej pracovať a že informácie pre cudzincov aj v iných jazykoch sú dôležité a potrebné v rôznych oblastiach života. Ak sme sa v rozhovoroch stretli s tým, že informácie sú dostupné aj v cudzích jazykoch, najčastejšie to bola iba angličtina, zriedka sa objavovali aj iné jazyky: ruský, srbský, nemecký či poľský jazyk. Išlo však iba o základné informácie o meste, prípadne preložené niektoré časti webovej stránky mesta alebo informácie zamerané na turistov. Chýbajú informácie špecificky pre cudzincov v rôznych životných situáciách: sociálne služby, návody a postupy, kde a čo je potrebné si vybaviť, aké podmienky splňať, kam sa obrátiť o pomoc. Ak aj takéto informácie existujú, sú často iba v slovenčine, prípadne preložené a napísané komplikovaným jazykom.

„Dostupnosť informácií pre cudzincov je slabá, chýbajú informácie v iných jazykoch. Ak sa aj stane, že nejaké informácie preložené sú, sú napísané veľmi komplikovaným jazykom, z ktorého cudzinec nerozumie, čo má robiť, ako riešiť danú situáciu. Boli by potrebné informácie v jednoduchých bodoch/návodoch, čo v ktorej životnej situácii robiť.“ (predstaviteľ/ka MVO)

To, že mestá neposkytujú dostatok informácií pre cudzincov v cudzích jazykoch si respondenti vysvetľovali rôzne. Najčastejšie videli príčinu v tom, že nie je definovaná potreba, prípadne chýba dopyt. Téma cudzincov a ich života v meste nie je prítomná, „živá“, cudzincov nie je dostatočne veľa na to, aby to bolo dôležité riešiť. Niektorí respondenti priznali aj to, že nevedia, akým spôsobom by mali komunikovať smerom k cudzincom.

„Sme na tom veľmi zle. Sme na tom podpriemerne, čo sa týka informovania v cudzích jazykoch. Treba to vnímať ako prioritu a dopyt. Tá skupina je tak malá, že ju nepočuť a nevnímať ju. Ak by tu bol reprezentant v zastupiteľstve, pre ktorého by to bola téma... Toto je jeden z hlavných vstupov do systému tvorby priorit.“ (predstaviteľ/ka krajskej samosprávy)

Pokiaľ sa aj cudzinec dostane k nejakej službe v oblasti sociálnej pomoci, vzdelávania, práce, bývania alebo k združeniu či spolku cudzincov, zdrojom týchto informácií nie sú komunikačné kanály samospráv. V sprostredkovaní informácií o službách či inštitúciách alebo potrebných postupoch sú nápomocné hlavne rôzne pracovné agentúry, zamestnávateľia, školy a organizácie zamerané špecificky na cudzincov.

„Často sa stretávam s tým, že cudzinci si vymieňajú medzi sebou informácie a to neviem, či je najvhodnejšie riešenie. Mali by dostávať informácie o tom, ktorý úrad je na čo, kde sa dá čo vybaviť až po veci ako kultúra, relax, oddych.“ (predstaviteľ/ka krajskej samosprávy)

Informácie dostupné na úradoch a iných inštitúciách

Na úradoch a v inštitúciách (úrad práce, cudzinecká polícia, miesta prvého kontaktu, sociálne odbory na mestách, lekári), kam sa dostávajú aj cudzinci, taktiež absentujú informácie a materiály v iných jazykoch a jazyková vybavenosť zamestnancov je nedostačujúca. Úspešná komunikácia, a teda aj kvalitne poskytnutá služba pre cudzinca, často stojí na tom, že tam pracuje zamestnanec, ktorý ovláda aj niektorý cudzí jazyk, cudzinec príde s doprovodom, prípadne je z krajiny, ktorá nám je jazykovo bližšia. V neposlednom rade je dôležitá aj ochota a otvorenosť pracovníka, s ktorým cudzinec príde do kontaktu.

„Stretávame sa s tým a riešime to veľmi ťažko. Veľa cudzincov nehovorí ani po anglicky, ani iným jazykom. A zároveň ani na úrade nie je veľa ľudí, ktorí by hovorili po anglicky. Ako tak sa dorozumieme s Ukrajincami a Srbmi.“ (predstaviteľ/ka úradu práce)

Spolupráca v oblasti poskytovania informácií

Na zlepšenie dostupnosti informácií pre cudzincov pracujú hlavne v mestách a VÚC, kde sú samosprávy zapojené do rôznych projektov, prípadne spolupracujú alebo v minulosti spolupracovali s mimovládnyimi organizáciami, ktoré sa téme integrácie cudzincov venujú. Ako vhodné kanály v komunikácii smerom k cudzincom či ako

vhodných aktérov v spolupráci v tejto téme respondenti identifikovali hlavne školy, cudzineckú políciu a zamestnávateľov.

„Vstúpili sme do projektu s mimovládnyimi organizáciami a vďaka tomu máme na webovej stránke mesta preklik pre cudzincov. Je to v rôznych jazykoch a sú tam všetky dôležité informácie o tom, čo si cudzinec, keď príde do mesta, potrebuje vybaviť, aké doklady potrebuje, za kým má ísť, kde má koho nájsť. Myslím, že sme prvé mesto na Slovensku, ktoré niečo také má a ja som na to veľmi hrdá, lebo údajne má veľký úspech tá stránka a je hojne navštevovaná cudzincami. To bola iniciatíva mimovládnej organizácie, ale my sme to veľmi uvítali, lebo sami sme to už plánovali. My sme mali koordinátora na meste z komunikačného oddelenia, u nás sa pripravovali všetky dôležité informácie a v súčinnosti s nimi sme to potom dokončili.“ (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy)

Kultúrna, občianska a politická integrácia cudzincov

Zapojenie cudzincov do kultúrnych a občianskych aktivít

Zapájanie cudzincov do kultúrnych či občianskych aktivít je v súčasnosti veľmi nedostatočné. Rovnako je to aj s vedomosťou samospráv o existencii kultúrnych, občianskych či iných mimovládnych organizácií zameraných na cudzincov v ich meste. Len 6 z 55 (približne 10 %) samospráv uviedlo, že v ich meste pôsobí nejaká mimovládna organizácia zameraná na cudzincov. Tie, ktoré uviedli, že v ich meste takáto mimovládna organizácia pôsobí, ďalej uviedli, že išlo o organizáciu, ktorá poskytuje kultúrne či vzdelávacie aktivity, prípadne sa venuje výučbe slovenčiny alebo poskytovaniu sociálnych služieb. V dvoch samosprávach uviedli, že ide aj o organizácie poskytujúce sociálne a právne poradenstvo či obhajobu ľudských práv.

Len v niekoľkých prípadoch samosprávy s týmito organizáciami aj spolupracujú – ide predovšetkým o spoluprácu v oblasti kultúrnych a vzdelávacích aktivít. Ukazuje sa teda, že prepájanie samospráv a mimovládneho sektora v tejto téme je veľmi limitované a limitovaná je aj vedomosť o existencii či pôsobení takýchto organizácií a nimi poskytovaných službách v slovenských mestách.

Kvalitatívny výskum priniesol trochu viac svetla do tejto témy, ale aj tu sa ukázalo, že spolupráca samospráv s mimovládnyimi organizáciami je skôr zriedkavá.

Celkovo možno existujúce mimovládne organizácie pracujúce s cudzincami alebo aktívne v tejto téme rozdeliť do troch typologických skupín:

Cudzinecké spolky a spolky národnostných menšín – v tomto prípade ide obvykle o spolky, zväzy či rôzne organizácie, ktoré však zvyčajne združujú skôr skupiny, ktoré na Slovensku tvoria národnostné menšiny. Ide predovšetkým o rôzne poľské, česko-slovenské či ukrajinské spolky. Tie sa venujú najmä kultúrnym aktivitám a vzájomnému stretávaniu ľudí z týchto komunít pri rôznych príležitostiach, akými sú napríklad sviatky dôležité pre ich komunitu. Spolky združujúce komunity, ktoré

na Slovensku tvoria národnostné menšiny, ale zároveň z ich „domovských“ krajín prichádzajú aj migranti (napríklad srbské či ukrajinské), sa snažia pomáhať aj novoprichádzajúcim cudzincom, pomáhajú im s vybavovaním úradných vecí a snažia sa ich zapájať do komunity.

„Existujú kluby národnostných menšín, na našom webe sú odklky na ich weby. Takže máme s nimi silnú spoluprácu.“ (predstavitel/ka miestnej samosprávy)

Takéto spolky majú obvykle nadviazanú aj spoluprácu so samosprávami, aj keď nie inštitucionálne stabilizovanú. Často však podporujú ich kultúrne aktivity finančne či organizačne, zapájajú ich do mestských aktivít a vytvárajú im priestor na vlastnú prezentáciu.

„Sú tu ukrajinské spolky, podporujeme finančne ich kultúrne aktivity.“ (predstavitel/ka miestnej samosprávy)

O ostatných cudzineckých komunitách, ktoré nie sú na Slovensku dlhodobejšie „etablované“, samosprávy takmer vôbec nevedia a nekomunikujú s nimi. Môže to byť spôsobené aj tým, že ide o menej početné komunity, ktoré ešte nemajú vytvorené organizácie alebo aspoň neformálne spolky. V mestách sú občas aj aktívni **jednotlivci** – cudzinci, ktorí nemajú občianske združenia, ale angažujú sa v meste a majú potenciál stať sa partnermi miest v spolupráci či vytvárať združenia alebo organizácie, ktoré môžu byť výraznejším aktérom kultúrnej integrácie v mestách.

„Viem, že sú tu angažovaní jednotlivci. Nevybavím si nikoho konkrétneho, ale v mestskej televízii pôsobí jeden, ktorý je cudzinec.“ (predstavitel/ka miestnej samosprávy)

Organizácie, ktoré sa venujú cudzincom – ako sme uviedli vyššie, samosprávy väčšinou nemajú povedomie o tom, či v ich meste pôsobia organizácie, ktoré svoje aktivity zameriavajú na cudzincov. V niektorých mestách však tieto organizácie pôsobia a mestá s nimi majú aj nadviazanú určitú spoluprácu (preto o nich vedia). Sú to obvykle organizácie, ktoré prinášajú tému integrácie do povedomia verejnosti a samospráv a spolupracujú s nimi na rôznych aktivitách. Niektoré organizácie sa venujú terénnej sociálnej práci, obhajobe práv cudzincov či vzdelávacím aktivitám. Často suplujú rolu iných inštitúcií a pomáhajú cudzincom zorientovať sa v úradných požiadavkách, vybavovať úradné záležitosti, či zabezpečujú rôzne iné aktivity (ako doučovanie detí, realizáciu kultúrnych aktivít a podobne). Zaujímavé je, že nie vždy tieto organizácie pôsobia či sú zriadené priamo v danom meste. Často ide o mimovládne organizácie s celoslovenskou pôsobnosťou, ktoré sa venujú rôznym aspektom integrácie cudzincov a realizujú aktivity aj na lokálnej úrovni.

Všeobecné mimovládne organizácie bez špecifického zamerania na cudzincov – samosprávy mali pomerne dobrý prehľad o rôznych občianskych združeniach a spolkoch, ktoré v meste pôsobia – či už ide o kultúrne, voľnočasové pre deti, alebo také, ktoré poskytujú sociálne služby či poradenstvo. V mestách sú taktiež viditeľné aj rôzne charitatívne organizácie (napríklad Katolícka charita alebo Červený kríž). U tých však respondenti vo výskume nevedeli, či a nakoľko sa tieto organizácie venujú aj cudzincom. Vo výskume sme hovorili aj so zástupcami niektorých uvede-

ných organizácií, pričom z rozhovorov vyplynulo, že integrácia cudzincov zatiaľ nie je témou, ktorej by sa primárne venovali (cudzinci boli v ich aktivitách nerozpoznaní), avšak videli priestor na lepšiu spoluprácu, prípadne reflexiu tejto témy.

Zástupcovia samospráv považujú potenciálnu či reálnu spoluprácu s komunitami cudzincov za potrebnú a väčšina z nich by ju privítala. Podľa nich by totiž vďaka nej vedeli lepšie identifikovať potreby cudzincov, lepšie ich zapájať do života spoločnosti a vytvárať dlhodobejšie partnerstvá, ktoré by viedli k lepšiemu začleňovaniu. Ukazuje sa však, že samosprávy skôr čakajú na podnet zo strany samotných cudzineckých komunit, než by sami vytvárali priestor a pôsobili v tejto téme proaktívne.

Politická participácia cudzincov

Vo výskume sme sa zamerali aj na tému politickej participácie cudzincov. Politická participácia znamená mať možnosť ovplyvniť verejné dianie, či už ako volič, alebo ako zvolený kandidát. Keďže cudzinci s trvalým pobytom majú možnosť voliť a byť volení v komunálnych aj regionálnych voľbách, dáva im to možnosť participovať na spravovaní lokálnej komunity a ovplyvňovať dianie v meste či regióne. Pozreli sme sa teda bližšie na to, či a ako sa cudzinci podľa našich respondentov zúčastňujú na politickom dianí a aké faktory ich participáciu môžu ovplyvňovať. Zamerali sme sa aj na vnímanie miery a potreby politickej participácie cudzincov z pohľadu jednotlivých aktérov.

V dotazníkovom prieskume sme zisťovali, či sa cudzinci zúčastňujú volieb do mestského zastupiteľstva a či za posledných 15 rokov do mestského zastupiteľstva alebo na post primátora kandidoval cudzinec a s akým výsledkom. Čo sa týka účasti cudzincov na voľbách, 27 samospráv z celkového počtu 55 uviedlo, že cudzinci chodia voliť do mestského zastupiteľstva, 10 uviedlo, že voliť nechodia, 17 samospráv tom nemá žiadne informácie a jedna neuviedla žiadnu odpoveď.

Iba jedna z dopytovaných samospráv uviedla, že za posledných 15 rokov v ich meste úspešne kandidoval cudzinec do mestského zastupiteľstva. V ďalšej samospráve taktiež kandidoval, ale neúspešne. V 36 mestách nezaznamenali kandidáta cudzinca a zvyšok nevedel na túto otázku odpovedať.

Ani jedna samospráva neuviedla, že by v ich meste úspešne kandidoval cudzinec na post primátora. Jedna samospráva uviedla, že kandidoval, avšak neúspešne. V 46 mestách žiaden cudzinec na post primátora nekandidoval a 7 miest nevedelo alebo neuviedlo odpoveď.

Pri zisťovaní, či sa v mestských zastupiteľstvách momentálne nachádza poslanec alebo poslankyňa inej štátnej príslušnosti, bola kladná odpoveď iba jedna. V 50 mestách nemajú v zastupiteľstve žiadneho cudzinca či cudzinku a 4 mestá nevedeli alebo neuviedli odpoveď.

Rozhovory realizované počas leta 2020 s rôznymi aktérmi ukázali, že o možnostiach politickej participácie cudzincov nemajú veľké povedomie. Niektorí respondenti nevedeli, či cudzinci môžu vôbec voliť. Väčšina respondentov nemala vedomosť

o tom, či sa cudzinci zúčastňujú volieb do mestského zastupiteľstva a len malá časť respondentov mala skúsenosť s tým, že komunálnych volieb sa zúčastňujú aj cudzinci. Čo sa týka kandidovania cudzinca/cudzinky do mestského zastupiteľstva, či na post primátora/primátorky, väčšina respondentov nemala vedomosť o nejakom cudzincovi, ktorý by niekedy kandidoval. Ak aj niekto taký niekedy kandidoval a bol úspešný, obvykle tému integrácie a potrieb cudzincov neprinášal, ani s ňou nekandidoval.

Respondenti sa zhodli na tom, že v politickej participácii cudzincov vidia jednoznačný prínos. Prínos by spočíval hlavne v nových návrhoch či myšlienkach pre inštitúcie či pre mesto. **Politická participácia cudzincov by mohla napomôcť aj odbúrať stereotypy a priniesť nový pohľad na potreby cudzincov žijúcich v meste.**

„Cudzinci volia, neviem, či niekto kandidoval. Určite by mohli byť viac aktívni, lebo sami vedia ich potreby, vedeli by tie témy lepšie a uveriteľnejšie komunikovať.“ (predstaviteľ/ka krajskej samosprávy)

To, nakoľko je potrebné, aby cudzinci volili a angažovali sa politicky, je podľa respondentov podmienené aj tým, či chcú na Slovensku zostať žiť.

„Ak tu chcú zostať, tak si myslím, že je to dôležité. Je to asi aj o postoji voči tejto krajine, či ju považuje za krajinu, v ktorej chce ďalej zostať a tým pádom by to malo byť v jeho záujme. Ale ak nie, lebo sem príde trebárs na tri roky, tak v takom prípade mu na tom asi veľmi nezáleží.“ (predstaviteľ/ka MVO)

Neúčasť cudzincov na voľbách, prípadne ich absenciu medzi kandidátmi za primátora či do mestského zastupiteľstva, si respondenti vysvetľujú hlavne tým, že cudzinci nemajú dostatok informácií o tom, či a ako môžu voliť, prípadne kandidovať. Ďalším dôvodom môže byť to, že sa snažia „zapadnúť a nevytrčať“.

„Určite majú sťažené podmienky v politickej angažovanosti, ale myslím si, že by im to prinieslo len výhody, ale rozumiem, že to nie je jednoduché a možno by museli odrážať aj nejaké neprijemné útoky zo strany majorít.“ (predstaviteľ/ka krajskej samosprávy)

Úloha samospráv a ďalších aktérov v integrácii cudzincov

Rola samospráv v integrácii

Rola samospráv bola otázkou, na ktorú respondenti len ťažko hľadali odpovede. Dôvodom môže byť to, že často majú len slabú, prípadne žiadnu predstavu o tom, aké majú samosprávy voči cudzincom kompetencie. Často chýbajú aj základné znalosti o téme migrácie.

„My nemáme žiadne kompetencie v oblasti integrácie cudzincov a nemáme ani finančné krytie. Pokiaľ nie je zhora daná kompetencia a finančné krytie, tak my môžeme len teoretizovať. Zatiaľ to riešia mimovládne organizácie a štát v azylových centrách.“ (predstaviteľ/ka krajskej samosprávy)

A na druhej strane – chýba tiež povedomie o tom, akí cudzinci na ich územie prichádzajú a aké sú ich potreby.

„Ale mesto by túto tému asi nemalo riešiť. Na to sú asi vyššie inštanície, my tam ani také páky nemáme. Ak majú nejaké problémy...ale ja nevidím, či majú nejaké problémy, keď sem prídu. Ale ak nejaké majú, tak asi by na to nemalo reagovať mesto. Ale sám neviem, aké problémy by mohli mať.“ (predstaviteľ MVO)

Na zadefinovanie roly samosprávy v integrácii by preto bola potrebná akási úvodná „diagnostika“ – kto prichádza, z akých krajín, za akým účelom, s akým pobytom, aké sú ich potreby, s kým možno nadviazať spoluprácu pri ich naplňaní (napr. so zamestnávateľmi) (predstavitelia miestnej a krajskej samosprávy). Respondenti však ďalej neuvádzali, kto by mal mať túto diagnostiku v kompetencii.

Vzhľadom na nedostatočné informácie o cudzincoch, ktorí žijú v konkrétnych mestách, ale aj celkovo o téme migrácie a integrácie, bola integrácia ako bežná súčasť samosprávnej agendy pre niektorých ťažko predstaviteľná. Argumentovali „zahltenosťou inými svojimi aktivitami a kompetenciami“ (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy). To naznačuje, že prítomnosť cudzincov v meste a téma ich integrácie je stále vnímaná ako niečo, čo je „navyše“, ako nadstavbová či projektová agenda, ktorú možno riešiť vtedy, keď bude vyriešené všetko ostatné. Toto vnímanie sa ešte viac umocňuje v súčasnosti, kedy v dôsledku pandémie samosprávam výrazne klesli príjmy a zároveň na jej zvládanie viažu veľkú časť svojich personálnych a finančných kapacít. To platí aj v mestách, ktoré majú záujem téme integrácie cudzincov sa aktívne venovať.

„To znamená, že to nie je to, že by mesto nemalo záujem o tému cudzincov, ale akým spôsobom ju momentálne rozvíjať tak, aby to bolo zmysluplné a čo v tom robiť, pretože momentálne sa strašne veľa organizačnej kapacity presúva na zvládanie pandémie.“ (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy)

Integrácia cudzincov bola často vnímaná ako „sociálna vec“, a preto túto agendu pripisovali najmä sociálnym odborom. Len okrajovo sa objavil aj názor, že je potrebné, aby cudzinci neboli vnímaní len cez prizmu sociálnych služieb, ale ako plnohodnotní členovia mestskej komunity (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy). Ak sa aj integrácia v niektorých mestách rieši (napr. v Bratislave, kde podiel cudzincov na celkovej populácii predstavuje 10 %), je to často úlohou sociálneho odboru, avšak bez toho, aby na to bola vyčlenená samostatná pozícia. Prekážkou inštitucionalizácie témy vo forme pracovnej pozície, ktorej agendou by bola výlučne integrácia, v súčasnosti môže byť aj pandémia koronavírusu. Keďže samosprávam počas pandémie výrazne poklesli príjmy a veľká časť finančných i personálnych kapacít sa sústreďuje na zvládanie pandémie, ostatné, takpovediac, neurgentné témy sa odsúvajú do úzadia (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy).

Viacerí respondenti zo samosprávy (či už miestnej alebo regionálnej) vnímali svoju rolu v integrácii skôr ako podpornú, pričom integračné opatrenia by vykonávali mimovládne organizácie. Samospráva by tak poskytovala podporu, napríklad vo forme

priestorov na nízkoprahové kurzy slovenčiny. Spoluprácu s mimovládnymi organizáciami považovali pre napĺňanie vlastnej roly v integrácii za pomerne dôležitú. Avšak spolupráca s mimovládnymi organizáciami sa často zužuje na projekty, ktoré majú obmedzené trvanie a nie sú udržateľné.

„*Venujeme sa tej téme, za náš odbor v rámci projektu, ale nerozvíjame ju viac samostatne.*“ (predstaviteľ/ka krajskej samosprávy)

Pozitívom by mohlo byť aj vytvorenie projektovej pozície v rámci samosprávy, ktorá by v téme integrácie cudzincov prepájala zamestnávateľov so samosprávou. To by malo zmysel najmä v mestách, do ktorých prichádzajú cudzinci vo väčších počtoch kvôli zamestnaniu vo veľkých firmách (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy).

Úlohy samosprávy v jednotlivých oblastiach integrácie

Jazykové vzdelávanie

Samosprávne kraje by mohli napríklad podporovať jazykové vzdelávanie prostredníctvom jazykových škôl, ktorých sú zriaďovateľom. Taktiež by mohli pôsobiť na stredné školy, ktoré má kraj vo svojej zriaďovateľskej pôsobnosti, aby si v prípade potreby osvojili výučbu slovenčiny ako cudzieho jazyka.

Informovanosť a poradenstvo

Bratislavský samosprávny kraj si napríklad v procese tvorby Koncepcie sociálnej inklúzie vďaka zapojeniu mimovládnych organizácií, ktoré sa venujú téme migrácie, uvedomil, že dostupnosť zrozumiteľných informácií pre cudzincov je v kraji veľmi nízka. Preto svoju rolu vidí do budúcnosti aj v skvalitňovaní informovanosti cudzincov o dianí v kraji prostredníctvom rôznych jazykových mutácií webstránky samosprávneho kraja.

V oblasti poskytovania poradenstva cudzincom priamo na mestských úradoch by pomohla napríklad pozícia kultúrneho mediátora ako zamestnanca samosprávy, ktorý by pomáhal samospráve v komunikácii s cudzincami a prekonávať kultúrne rozdiely. Na to, aby samospráva mohla takúto pozíciu vytvoriť, by však podľa jednej respondentky (predstaviteľka miestnej samosprávy) bola potrebná legislatívna zmena.

„*Sama sa stretávam s rôznymi nepresnosťami a šumami v komunikácii, kultúrny mediátor by mohol napomôcť samospráve v komunikácii s cudzincami, cudzinci napríklad nemusia rozumiieť, pretože niektorým veciam v komunikácii prikladáme dôležitosť, nemusia rozumiieť nášmu humoru.*“ (predstaviteľka miestnej samosprávy)

Aktivity samosprávy voči cudzincom by sa mali odvíjať aj od toho, o akých cudzincov ide. Iné potreby môžu mať cudzinci prichádzajúci na konkrétne pracovné miesto do veľkej firmy, ktorá im všetko zabezpečí (od pobytu cez bývanie až po jazykové kurzy), a iné potreby môžu mať jednotlivci, ktorí si všetko musia riešiť sami. Preto by

samospráva mohla slúžiť aj ako miesto, kde cudzinci môžu získať individualizované poradenstvo, napr. pri hľadaní bývania.

V súčasnosti cudzinci pri kontakte so samosprávou využívajú tzv. „spriatelené duše“ (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy), teda priateľov a známych, ktorí sú buď občanmi SR, alebo aspoň hovoria po slovensky a vedia im tak pomôcť vybaviť na úrade aj celkom bežné, „necudzinecké“ záležitosti (napr. daň za psa, hľadanie podnájmu, právne poradenstvo) (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy). Domnievame sa, že aj preto by bolo užitočné, aby poradenstvo a asistenciu dokázala poskytnúť samospráva.

Postoje a klíma v spoločnosti

Jednou z úloh samospráv môže byť tiež ovplyvňovanie nálad v spoločnosti a v miestnom spoločenstve smerom k väčšej otvorenosti a atmosfére prijatia. Reakcie obyvateľov na príchod cudzincov do mesta môžu byť spočiatku negatívne a spojené s obavami z nepoznaného.

„*Keď pred 15 rokmi prišla KĽA do Žiliny, tak Žilina zaznamenala kultúrny šok. Obyvateľstvo bolo zlé, konzervatívne, dokonca to chvíľu vyzeralo, že KĽA zvažuje odchod (...) po čase si ľudia na nich začali zvykať v uliciach, aj oni sami sa tiež naučili ako jednať so Slováckmi (...) už veľmi dlho som sa nestretla s nejakou rasistickou poznámkou o nich. Ale zo začiatku bolo dosť nepriateľských, rasistických prejavov, tá inakosť je najmä v tej firemnej kultúre, lebo čo sa týka životnej filozofie, rodinného života a podobne, myslím si, že Kórejčania sú nám veľmi podobní. Navyše sú pomerne nekonfliktní, dodržiavajú pravidlá, snažia sa neprovokovať a pod.*“ (predstaviteľka miestnej samosprávy)

V tomto konkrétnom prípade pravdepodobne zavážilo aj to, že daná firma sa snažila zanechať v regióne pozitívnu stopu a venovala nemalé finančné prostriedky do rozvoja regiónu (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy). Obyvatelia teda v konečnom dôsledku mohli vidieť aj pozitívny efekt príchodu tohto investora, ktorý pre nich bol spočiatku cudzí. Osvetu u domáceho obyvateľstva, napríklad prostredníctvom pozitívnych príkladov, považovali za dôležitú viacerí respondenti, hoci nie všetci túto úlohu pripisovali samospráve.

K vytváraniu pozitívnej klímy v mestách by mohlo prispieť aj systémové zarámčovanie témy integrácie zo strany samosprávy v podobe jej kvalitného strategického plánovania. To by vytvorilo dobré podmienky pre výkon každodennej práce s klientmi-cudzincami (napr. sociálnych pracovníkov), aby k nim mohli pristupovať otvorene a bez predsudkov (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy).

Vzdelávanie

Miestna samospráva má vo vzťahu k vzdelávaniu detí cudzincov viaceré kompetencie, keďže je zriaďovateľom materských aj základných škôl (pozri viac v kapitole *Služby v oblasti vzdelávania*).

„*Škola je miestom stretu, kde príde každý, iná taká oblasť nie je, preto má aj škola dôležitú rolu v odhaľovaní nejakých problémov (rôznych, nielen vo vzťahu k cudzincom). Mali by sme v tejto téme viac komunikovať so školami, podporovať sociálnu inklúziu a sociálne potreby, nielen vzdelávacie,*

aby sa predišlo rôznym problémom, ako je šikana, problémom spojených s hmotnou núdzou a pod.“ (predstavitel'ka miestnej samosprávy)

V oblasti vzdelávania by mesto mohlo plniť napríklad úlohu sprostredkovateľa informácií medzi školami, mohlo by tiež pomáhať so sieťovaním škôl, aby si medzi sebou mohli zdieľať skúsenosti so začleňovaním detí cudzincov do vzdelávania.

Ďalší aktéri integrácie a ich rola

Podľa názoru respondentov z mimovládnych organizácií tretí sektor v súčasnosti v oblasti integrácie v značnej miere supluje rolu štátu. Ten by mal podľa nich robiť omnoho viac, pretože práve štát má k dispozícii dáta a informácie. Mal by tak zabezpečovať napríklad jazykové kurzy či kurzy socio-kultúrnej orientácie, avšak robia to výlučne mimovládne organizácie. Svoju rolu **mimovládne organizácie** videli aj v tom, že môžu pôsobiť ako **komunikačný most medzi mestom a verejnosťou**.

Kľúčovú rolu v integrácii by mali zohrávať aj zamestnávateľia, pretože sú často prvým článkom, s ktorým cudzinec príde do kontaktu. Ich úloha by mala byť najmä podporná.

„Cudzinec na to potrebuje podporu, napríklad u zamestnávateľa, aby mu niekto povedal, že tam máš obchod, tam máš nemocnicu, keď budeš potrebovať volať doktora, voláš sem. Vždy potrebuje mať nejakú osobu, na koho sa môže obrátiť (...) A ja si myslím, že všade je to podpora najmä toho HR, že vždy by tam mala byť nejaká osoba, ktorá im vie trošku pomôcť a poradiť.“ (zamestnávateľ)

Podľa viacerých respondentov by sa mali zamestnávateľia v integrácii viac angažovať, napr. formou jazykových kurzov, poskytovania slovníkov slovenčiny či orientačných kurzov, ktoré by sprostredkovali informácie praktické pre život (napr. ako a kde si nájsť lekára a pod.). Taktiež by mohli zabezpečiť preklady informácií na pracovisku aj do jazykov zahraničných zamestnancov a realizovať opatrenia na prevenciu nenávisťných prejavov na pracovisku. Ako však uvádzame vyššie, práve zamestnávateľia už v súčasnosti realizujú množstvo aktivít na podporu integrácie svojich zamestnancov (pozri viac v kapitole *Služby v oblasti zamestnanosti*). Aj to poukazuje na nedostatočnú prepojenosť aktérov z rôznych oblastí a chýbajúcu komunikáciu.

V rozhovoroch chýbala zhoda na tom, aký rozsah by mala mať integračná podpora zo strany zamestnávateľov. Niektorí zamestnávateľia uvádzali, že ich podpora by sa mala sústreďovať najmä na pracovisku, iní zas poskytovali širšiu podporu aj mimo pracovného času.

„My sme napríklad podali pomocnú ruku našim zamestnancom nad rámec toho, čo robia iní, a tým pádom nemajú frustráciu z toho nového a z toho, čo ich čaká. V tomto smere vedľa, že sú tu ľudia, my, na ktorých sa môžu obrátiť (...) myslím, že my sme zohrali veľkú úlohu v tom, ako sa naši zamestnanci začlenili. Venovali sme im veľa času aj nad rámec nášho pracovného času, aby sme im ako-tak pomohli, aby boli spokojní, aby po troch mesiacoch neodišli, lebo by mali pocit, že sa tu oňho nikto nestará a chceme od neho len to, aby tu krútil volantom a nič viac.“ (zamestnávateľ)

Títo zamestnávateľia vnímajú integračnú podporu ako investíciu do zamestnanca do budúcnosti. A aj napriek tomu, že takýto prístup je náročný na čas a energiu, oplatí sa, pretože spokojný zamestnanec je lojálnejší voči firme a neodíde len tak (pozri viac v kapitole *Služby v oblasti zamestnanosti*).

Pre integráciu je dôležitý aj kontakt s väčšinovým obyvateľstvom a toto môžu zabezpečovať **školy, ktoré sú prostredím, v ktorom dochádza k stretnutiu týchto dvoch skupín**. Okrem toho školy môžu slúžiť ako zdroj informácií pre cudzincov pre ich lepšiu orientáciu.

Mestská polícia videla svoju úlohu najmä v **sebavzdelávaní a príprave na interkultúrne strety**, napríklad prostredníctvom výmeny skúseností s políciou z iných krajín. To sa však v súčasnosti nerobí vzhľadom na nedostatok finančných zdrojov.

Štátne inštitúcie (oddelenia cudzineckej polície a úrady práce) **vnímali svoju úlohu v integrácii pomerne okrajovo**. Podľa vyjadrení respondentov zastupujúcich tieto inštitúcie by sa mohli len zúčastňovať spoločných komunikácií, avšak do samotnej integrácie nemajú ako vstupovať. Maximálne môžu poskytovať informácie cudzincom, ktorí sú ich klientmi, avšak často im nezostáva kapacita ani na to. V mnohých mestách, kde je počet cudzincov vyšší, majú totiž tieto úrady problém zabezpečovať aktuálnu agendu a zápasia s nedostatkom personálnych kapacít. Cudzinci sú potom už pri základných úkonoch potrebných na udelenie pobytu odkázaní na pomoc svojich zamestnávateľov, mimovládnych organizácií alebo svojich známych.

Úlohou samospráv (či už regionálnych alebo miestnych) by malo byť napríklad **vytváranie atmosféry prijatia v mestách a obciach**, hoci respondenti neuvádzali, akým spôsobom by to mali robiť. Okrem toho by mali spolupracovať s rôznymi ďalšími aktérmi (MVO, OCP, ÚPSVAR, školy, zamestnávateľia). Mestá by navyše mohli mať vytvorené aj oddelenia pre cudzincov alebo aspoň vyčlenenú pozíciu na mestskom úrade, napríklad kultúrneho mediátora, ktorý by vedel cudzincom poskytnúť poradenstvo či inak pomôcť.

Spolupráca v oblasti integrácie

Integrácia je prierezová téma, ktorá vyžaduje opatrenia, riešenia a prípadné intervencie v rôznych oblastiach. Preto je **nevyhnutná spolupráca čo najširšieho možného spektra aktérov**. Integračné opatrenia si možno predstaviť ako sieť – čím viac aktérov je do nej zapojených, tým menšie oká v sieti vznikajú a tým ťažšie je cez túto sieť prepadnúť.

Okresné mestá v dotazníkovom prieskume uviedli, že pri integrácii cudzincov spolupracujú najčastejšie so školami (29,1 %) a úradmi práce (25,5 %). Okrem toho spolupracujú s mimovládnymi organizáciami (16,4 %), jazykovými školami (5,5 %), cirkvami (1,8 %), pracovnými agentúrami (5,5 %) a zamestnávateľmi (9,1 %). Zároveň však 28 % zapojených okresných miest uviedlo, že začleňovaniu cudzincov sa vôbec nevenujú.

Hlbší vhlad to témy nám umožnili individuálne rozhovory na úrovni krajských miest, ktoré ukázali, že **spolupráca rôznych aktérov v oblasti integrácie je na Slovensku skôr výnimkou než pravidlom**. Rozhovory s rôznymi aktérmi na lokálnej úrovni poukázali na to, že **inštitúcie a organizácie skôr spolupracujú v rámci svojich sektorov**, avšak k spolupráci naprieč sektormi dochádza skôr výnimočne.

Za pomerne rozvinutú možno považovať **vzájomnú spoluprácu mimovládnych organizácií**, ktoré sa venujú téme migrácie či priamo poskytovaniu integračných služieb cudzincom. To platí najmä v mestách (v prvom rade ide o Bratislavu a Košice), kde je počet cudzincov vyšší a už v ňom fungujú aj mimovládne organizácie zamerané na túto cieľovú skupinu. Tieto organizácie o sebe navzájom vedia, poznajú svoje zameranie a agendu, a preto sa dokážu aj navzájom dopĺňať. Ak sa teda jedna organizácia stretne s klientom, ktorému nedokáže pomôcť v rámci svojich možností, vie ho odkázať na inú organizáciu. Niektoré z týchto mimovládnych organizácií príležitostne spolupracujú aj s miestnou a regionálnou samosprávou, ale ide skôr o podporu konkrétnych aktivít, nie o systémovú spoluprácu.

Vo viacerých mestách fungujú veľkí investori, ktorí so sebou priniesli aj zahraničnú pracovnú silu. Výskumné rozhovory naznačujú, že **zamestnávateľia riešia integráciu svojich zahraničných zamestnancov skôr svojpomocne**. Niektorí zamestnávateľia navzájom komunikujú a zdieľajú si informácie napr. o zmenách v legislatíve, ktorá sa týka zamestnávania cudzincov. Niektorí spomínali spoluprácu s IOM, avšak ide skôr o výnimky. Ako príklady spolupráce uvádzali tiež inštitúcie štátnej správy – oddelenia cudzineckej polície a úrady práce, sociálnych vecí a rodiny. Z popisu tejto spolupráce však možno usudzovať, že ide len o plnenie si vzájomných povinností na zabezpečenie príchodu cudzincov na Slovensko, nie o ich integráciu. Spolupráca medzi samosprávou a zamestnávateľmi v oblasti integrácie cudzincov nefungovala ani v jednom krajskom meste.

Vzdelávacie inštitúcie taktiež spolupracujú najmä medzi sebou navzájom. Základné školy napríklad v niektorých prípadoch nadviazali spoluprácu s jazykovými školami v oblasti výučby slovenčiny. Jedna stredná škola na východnom Slovensku (spojená škola – základná škola s gymnáziom), ktorej časť študentov pochádza z Ukrajiny, nadviazala tiež spoluprácu so strednými školami na Ukrajine.

Úrady práce, sociálnych vecí a rodiny, konkrétne oddelenia EURES, v minulosti organizovali sieťovacie stretnutia zamerané na zamestnávanie cudzincov na Slovensku, tzv. **raňajky so zamestnávateľmi**. Prizývaní boli zástupcovia oddelení cudzineckej polície, zamestnávateľov, a tiež sociálnej poisťovne a zdravotných poisťovní. Tieto stretnutia sa však v súčasnosti nekonajú, pretože EURES už na to nemá finančné zdroje. **Úrady práce teda najčastejšie komunikujú s oddeleniami cudzineckej polície a zamestnávateľmi, avšak ide o bežný výkon agendy, nie o systémovú spoluprácu smerujúcu k integrácii cudzincov**.

Niektoré oddelenia cudzineckej polície sa zapájajú do pracovných skupín zameraných na integráciu cudzincov, ak také v ich meste existujú a sú do nich pri-

zvaní (napr. projekt COMIN v Nitre alebo raňajky so zamestnávateľmi, ktoré kedysi usporadúval EURES). O inej spolupráci však neuvažujú.

Niektorí respondenti zastupujúci **samosprávu uviedli, že by uvítali spoluprácu aj so samotnými cudzincami**, resp. by privítali väčšiu angažovanosť cudzincov. Mestá samotné totiž nemajú kapacity vyhľadávať tých, ktorí by potrebovali pomoc či podporu. To je podľa vyjadrenia jednej respondentky „na škále priorit úplne dole“ (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy), preto by cudzinci mali byť tí, ktorí prichádzajú za mestom. Aj tu možno pozorovať chýbajúce prepojenie medzi samosprávou a cudzincami, kedy mesto predpokladá, že cudzinci vedia, že môžu mestský úrad kontaktovať a vedia aj to, s akými záležitosťami sa naň môžu obrátiť. Mesto by teda ich iniciatívu privítalo, avšak neuvažuje nad tým, že ju možno treba iniciovať či podporiť.

Mestská polícia sa v súčasnosti v oblasti integrácie cudzincov prakticky neangažuje. Robila by tak len v prípade, že by sa v konkrétnom meste výrazne zvýšil počet cudzincov a vyvstala by potreba intervencií zo strany mestskej polície. V takom prípade **by sa snažili nadviazať spoluprácu s mimovládnymi organizáciami, ktoré by s cudzincami pracovali, alebo s policajnými zložkami v iných krajinách**, aby získali inšpiráciu či spoznali príklady dobrej praxe.

Komunikácia témy migrácie a integrácie

Cudzinci, ktorí prichádzajú na Slovensko sa stávajú obyvateľmi miest a obcí, do ktorých sa prisťahujú. V nich si vytvárajú najdôležitejšie vzťahy a väzby. Na to, aby boli aj vnímaní ako plnohodnotní členovia mestských spoločenstiev, je potrebné, aby boli viditeľní a rozpoznaní ako tí, ktorí spoluvytvárajú charakter mesta. Je teda dôležité, aký obraz sa o nich vytvára vo verejnom diskurze.

Mestá komunikujú tému migrácie a integrácie veľmi málo, sporadicky a skôr príležitostne. Len 11 (20 %) okresných miest zapojených do dotazníkového prieskumu uviedlo, že o cudzincoch, ktorí žijú v ich meste, niekedy informovali prostredníctvom mestských médií (noviny, TV, rozhlas). Šesť z týchto miest uviedlo, že niekedy publikovali rozhovor s cudzincom, päť miest zverejnilo článok o aktivitách cudzincov a v ôsmich mestách sa cudzinci spomínali v bežných správach.

Respondenti individuálnych rozhovorov, ktoré boli súčasťou kvalitatívneho výskumu na úrovni krajských miest, túto **tému považovali za pomerne citlivú**, keďže dokáže vyvolať aj mnoho negatívnych reakcií, a preto by podľa viacerých respondentov bolo potrebné sústrediť sa na prezentáciu pozitívnych príkladov a faktov, aby sa predchádzalo vytváraniu a šíreniu dezinformácií.

„Treba brať do úvahy, že bežní ľudia majú v tejto téme svoje limity, 'nemôžete tlačiť na pílu'. Je potrebné realizovať také aktivity a komunikovať ich, kde cudzinci budú prezentovaní ako bežní ľudia, ktorí tu žijú, zúčastňujú sa na lokálnych dobrovoľníckych aktivitách (napr. pomoc bezdomovcom, zber odpadu) v zmysle všetci sme ľudia, je jedno odkiaľ pochádzaš, poďme budovať spoločnú hodnotu, lebo nám napríklad záleží na prostredí, kde žijeme.“ (predstaviteľ/ka miestnej samosprávy)

Podľa jednej respondentky (predstavielka MVO) je však práve komunikácia pozitívnych príkladov problémom. Informácie o negatívnych javoch sa rozširujú veľmi ľahko a majú aj silnejšiu odozvu. O to dôležitejšie je preto zabezpečenie vyváženej komunikácie. Otázne je, kto by mal byť lídrom takejto komunikácie – samospráva alebo médiá. Podľa niektorých respondentov by to mali byť lokálne médiá. Podľa iných by lídrom mala byť samospráva v spolupráci s médiami.

„*Veľmi silný nástroj kraja sú médiá. Rétorika kompetentných. Oni sú pre ľudí vzorom alebo tlmočníkom názoru – ak to budú tlmočiť tak, že nie je čoho sa báť, tak niektorým ľuďom to stačí. Niektorým to stačiť nebude, oni to potrebujú počuť cez médiá.*“ (predstavielka krajskej samosprávy)

Objavilo sa tiež **vnímanie komunikácie ako reaktívneho nástroja** – teda, že komunikácia je potrebná vtedy, keď sa „niečo vyskytne“, napríklad nejaký problém, na ktorý treba reagovať. Proaktívna komunikácia o tom, že v meste cudzinci žijú, by mohla byť vnímaná ako ich „umelé“ zviditeľňovanie:

„*(...) nie sú nejaké problematické situácie, ideálne je, keď všetko funguje tak, ako má, slušne a kľudne. Siliť niečo kvôli cudzincom, ktorí nie sú tu problematickí, neriešia nejaké etnické rozdiely a podobne, by zbytočne len upozorňovalo na stav cudzincov, to tiež by možno bolo kontraproduktívne z môjho pohľadu.*“ (predstavielka mestskej polície)

V lokálnych médiách sa téma migrácie či prítomnosti cudzincov v meste tiež objavuje skôr sporadicky, napríklad vo forme rozhovorov s cudzincami, ktorí v danom meste pôsobia.

Budúcnosť migrácie a integrácie

V rozhovoroch panovala takmer **úplná zhoda na tom, že počet cudzincov prichádzajúcich na Slovensko sa bude v budúcnosti už len zvyšovať**, hoci tento vývoj možno na čas spomalí pandémie. Nárast počtu cudzincov na Slovensku bude závisieť najmä od ekonomickej situácie, a teda aj na rozhodnutí vlády, ako nastaví prijímanie cudzincov. Počas pandémie sa napríklad povolenia na zamestnanie vydávali len na obmedzený čas (do konca roka 2020), čo pre zamestnávateľov predstavovalo problém, keďže nevedeli, aká bude situácia po začiatku roka 2021 – teda či budú musieť hľadať náhradu za tých, ktorým povolenie nebude predĺžené.

„*Pracovná sila je veľký problém. Slovenský priemysel ju potrebuje. Cudzincov potrebujeme, aj keby sme ich nechceli.*“ (predstavielka MVO)

Počet cudzincov teda na Slovensku bude rásť, otázne však je, ako bude vyzeráť spolužitie v krajine.

„*Cudzincov bude stále viac, ale neviem, či to bude tak, že budeme všetci spolu sedieť pri jednom stole.*“ (zamestnávateľ)

Niektorí respondenti sa vyjadrovali pozitívne napríklad na adresu cudzincov z Ukrajiny, avšak problém by mali s cudzincami z kultúrne vzdialenejších krajín, pri ktorých prevláda obava, že by si tu presadzovali „to svoje“ (zamestnávateľ, predstavielka

mestskej polície). Bolo by preto **potrebné cudzincom venovať takú pozornosť, aby „boli súčasťou spoločnosti, lebo to znamená zároveň obohatenie spoločnosti“** (predstavielka krajskej samosprávy). To by malo zahŕňať aj prácu smerom k väčšinovému obyvateľstvu. Postoje voči cudzincom sa v súčasnosti aj v budúcnosti budú podľa respondentov líšiť v závislosti od lokality – inak je migrácia vnímaná v rurálnych oblastiach a inak v mestách. Zásadný vplyv na postoje voči cudzincom má aj stupeň dosiahnutého vzdelania a vek. Podľa jednej z respondentiek mladí ľudia vnímajú migráciu ako bežnú súčasť života. Iný respondent, naopak, uvádzal svoje skúsenosti s negatívnymi postojmi študentov voči svojim spolužiakom z Ukrajiny, ktorých vnímali ako tých, čo dostávajú známky zadarmo.

Zmeny potrebné pre lepšiu integráciu cudzincov

Viacero respondentov sa zhodlo na dôležitosti **proaktívneho prístupu k integrácii cudzincov**, ktorý v súčasnosti prakticky úplne absentuje. To je v súlade s tým, ako je vnímané zaraďovanie témy migrácie a integrácie do strategických dokumentov miest – mestá nehasia, čo ich nepáli. Tento prístup by sa mal zmeniť a podpora integrácie by mala byť vnímaná ako prevencia potenciálnych konfliktov v budúcnosti.

„*Myslím si, že sa tým samospráva začne zaoberať asi až v momente, keď nás začne 'tlačiť topánka'. Táto téma zatiaľ v oblasti, ktorú má samospráva v kompetencii, nevystala (...)* Myslím si, že aj v prípade iných miest v určitom momente musela prísť potreba začať sa politikou integrácie cudzincov zaoberať. Ten moment je vtedy, keď už sú cudzinci v meste viac viditeľní a dôsledky prítomnosti cudzincov v meste sa prejavujú v rôznych sférach, ktoré sú v kompetencii mesta.” (predstavielka miestnej samosprávy)

S tým súvisí aj potreba **osvetu smerom k väčšinovej populácii**, ktorá by sa mala orientovať na odstraňovanie predsudkov voči cudzincom a podporu väčšej otvorenosti.

Zásadnou zmenou by mal prejsť už samotný proces udeľovania pobytov, ktorý je v kompetencii oddelení cudzineckej polície, keďže podľa viacerých respondentov súčasné nastavenie týchto procesov vysiela veľmi negatívny signál („akoby sme ich tu nechceli“) smerom k cudzincom už v začiatku ich pobytu. To môže mať negatívny vplyv aj na ich integráciu, resp. motiváciu integrovať sa v krajine, ktorá im vysiela takýto signál odmietania. **Udeľovanie pobytov by preto malo byť transparentnejšie, efektívnejšie a menej zaťažované byrokraciou.**

Dôležitou témou bola tiež **dostupnosť a zrozumiteľnosť informácií pre cudzincov** o tom, aké služby v meste existujú, na čo majú nárok, ale aj aké majú povinnosti. Tieto informácie by mali byť dostupné v rôznych jazykoch. Riešením by mohli byť tzv. informačné balíky (alebo uvítacie balíky), ktorá sa používajú vo viacerých krajinách západnej Európy a poskytujú cudzincom základné informácie o novom mieste ich bydliska, typy, ako sa v meste zorientovať, kde čo vybaviť, ako si nájsť lekára, bývanie a podobne. Takéto informačné balíky by mohli byť vhodným **nástrojom socio-kultúrnej orientácie.**

„Teda ten človek/cudzinec by mal poznať, keď sem prichádza, tie služby, kde sú, čo to pre neho všetko znamená. Možno netreba, aby mal fyzického sprievodcu, dnes sa už dobre uplatňuje v určitých situáciách aj umelá inteligencia, minimálne by mohol fungovať nejaký chatbot, ktorý by ho navigoval. Viem si predstaviť, že niečo takéto by mohlo fungovať v rôznych jazykových mutáciách.“ (zamestnávateľ)

Viacerí respondenti vnímali problémy, ktorým cudzinci čelia pri úvodnom vybavovaní úradných záležitostí, keďže ide často o viacero úradov, ktoré navyše navzájom nekomunikujú a nemajú prepojené informačné systémy. Riešením by mohla byť **existencia tzv. one-stop-shopov**, ktoré fungujú vo viacerých krajinách západnej Európy. Ide o jedno miesto, na ktorom cudzinec dokáže vybaviť všetky potrebné náležitosti pod jednou strechou. To by mohlo vyriešiť aj **potrebu intenzívnejšej komunikácie a spolupráce jednotlivých inštitúcií a vzájomné prepojenie ich informačných systémov**. Integrácii by pomohlo aj sieťovanie rôznych inštitúcií (samospráva, štátna správa, mimovládne organizácie) a koordinovaný postup v oblasti integrácie cudzincov.

Samosprávy len veľmi zriedka poznajú potreby cudzincov, ktorí na ich území žijú, čo znemožňuje plánovanie integračných opatrení. Viacerí respondenti preto naznačili, že **by bolo potrebné mapovanie ich potrieb na lokálnej úrovni**, a to nielen za účelom zisťovania potreby napríklad sociálnych intervencií, ale aj s cieľom využitia ľudského potenciálu, ktorý cudzinci so sebou prinášajú.

„Možno by bol fajn aj dotazníkový prieskum medzi týmito rodinami, ktoré sú u nás v meste usadené a chcú tu aj nejako pozitívne fungovať, nielen sa skrývať alebo brať mesto len ako svoj tranzit niekam ďalej, lebo poznám aj také prípady. Pokiaľ tu chcú žiť a niečo dať tomuto mestu, tak potom aj to mesto sa môže chcieť viac otvoriť a lepšie s nimi spolupracovať.“ (predstaviťel/ka miestnej samosprávy)

Jazyková bariéra je najzrejmším problémom, ktorému cudzinci na Slovensku čelia. **Dostupné jazykové kurzy** považovali respondenti za zásadné pre úspešnú integráciu. Ako uviedla jedna respondentka (predstaviťelka miestnej samosprávy), cudzinci sa častokrát aj začnú učiť slovenčinu, avšak nevytrvávajú a postupne z kurzov odchádzajú. Dôvodom podľa nej môže byť fakt, že kurzy slovenčiny by mali byť skôr zamerané na praktické využívanie jazyka spojené aj s nácvikom v reálnych situáciách (napr. kúpa električky a podobne).

Už v súvislosti so začleňovaním témy migrácie a integrácie cudzincov do strategických dokumentov na lokálnej úrovni sa objavovali návrhy na možnosť **vytvorenia pozície kultúrnych mediátorov na úrovni samospráv**. Tí by mohli po vzore mesta Brno fungovať ako prepojenie medzi samosprávou a rôznymi komunitami a poskytovať sociálne poradenstvo priamo v teréne, ale aj zbierať dáta a poskytovať mestu spätnú väzbu o tom, čo jednotlivé komunity potrebujú. Takýto model by mohol fungovať preventívne ako spôsob predchádzania sociálnemu vylúčeniu a iných negatívnych spoločenských javov.

CUDZIE NECHCEME, SVOJE SI NEDÁME – POSTOJE MAJORITNEJ POPULÁCIE VOČI CUDZINCOM

Vnímanie kultúrnej rozmanitosti

Rôzne aspekty vnímania kultúrnej rozmanitosti

Ochota akceptovať cudzincov a prijať ich do spoločnosti súvisí s tým, ako ľudia nazerajú na celkovú kultúrnu rozmanitosť. Jej vnímanie sme vo výskume „rozmenili“ na rôzne aspekty. Zamerali sme sa na vnímanie charakteru krajiny či na vnímanie slovenskej kultúry vo vzťahu k iným kultúram. Zároveň sme sledovali ochotu spoznať kultúrne odlišných ľudí, akceptovať ich a prichádzať s nimi do kontaktu. Názory respondentov sme zisťovali prostredníctvom dvojíc dichotomických výrokov, z ktorých si mali vybrať ten, ktorý viac zodpovedá ich názorom. Spomenutým témam sme sa tiež venovali počas fokusových skupín, ktoré doplnili zistenia z kvantitatívneho výskumu.

Slovensko je krajinou Slovákov a tak by to malo ostať

Ochota akceptovať cudzincov ako obyvateľov Slovenska súvisí s tým, **či domáca populácia vníma Slovensko ako krajinu, ktorá je (a mala by byť) rozmanitá**, alebo ho vníma ako krajinu, ktorá je etnicky homogénna a tak je to podľa nej správne. Ľudia sa tiež môžu odlišovať v tom, do akej miery sú ochotní pripustiť, aby sa súčasťou toho, čo je vnímané ako slovenské a ako je chápané Slovensko, stali aj novoprichádzajúci ľudia so svojimi odlišnými charakteristikami a pôvodom.

Vo výskume sme sa pýtali, či by boli respondenti ochotní akceptovať, aby sa súčasťou Slovenska stali aj ľudia pochádzajúci z iných kultúr. Respondenti výrazne častejšie z dvojice dichotomických výrokov uprednostnili výrok: „Slovensko je krajina Slovákov a tak by to malo aj ostať“. Túto možnosť si vybralo viac ako 70 % opýtaných. Výrazne častejšie sa k takémuto názoru priklonili respondenti vyššieho veku. Len necelých 30 % vzorky si myslí, že by bolo obohacujúce, keby na Slovensku žili ľudia z rôznych kultúr. Tu sa ako tolerantnejší prejavili mladší ľudia a zároveň ľudia, ktorí majú stredoškolské vzdelanie s maturitou alebo vysokoškolské vzdelanie (tieto rozdiely sa ukázali ako štatisticky významné).

Identickú dvojicu výrokov použila IOM – Medzinárodná organizácia pre migráciu vo svojom výskume postojov verejnosti k zahraničnej migrácii v roku 2009⁴, pričom z porovnania výsledkov je zrejmé, že vnímanie Slovenska sa v rozmedzí niekoľkých rokov posunulo smerom k výraznejšiemu etnocentrickému vnímaniu. Kým v roku

⁴ Vašečka, M. (2009), Postoje verejnosti k zahraničnej migrácii, Bratislava, IOM – Medzinárodná organizácia pre migráciu, dostupné na <https://bit.ly/3D9du2S>

2009 uprednostnilo výrok, že „Slovensko je krajina Slovákov...“ 44,6 % respondentov, v našom aktuálnom výskume to bolo až spomínaných 70,3 % respondentov.

Tabuľka č. 12: Vnímanie Slovenska ako otvorenej krajiny vs. ako etnicky homogénnej krajiny (v %)

	CVEK 2020*	IOM 2009**
Slovensko je krajinou Slovákov a tak by to malo ostať.	70,3	44,6
Na Slovensku by mali žiť ľudia z rôznych kultúr. Obohatilo by to aj nás.	29,7	51,5
Spolu	100,0	100,0

*N = 1 012.

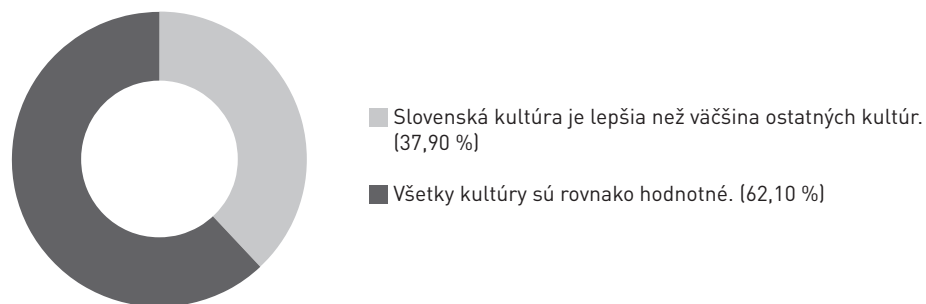
**N = 1 053; Dopočet do 100 % tvorili odpovede neviem/neodpovedal.

Mnohí ľudia vnímajú slovenskú kultúru ako lepšiu než iné

Ak sa bližšie pozrieme na to, **ako vnímajú respondenti slovenskú kultúru vo vzťahu k iným kultúram**, teda či ju považujú za lepšiu alebo rôzne kultúry vnímajú rovnocenne, vidíme, že slovenskú kultúru nadraduje nad ostatné kultúry necelých 40 % respondentov (37,9 %). Viac ako 60 % respondentov si myslí, že všetky kultúry sú rovnako hodnotné.

Ak sa pozrieme bližšie na charakteristiky časti vzorky, ktorá sa výraznejšie priklonila k tomu, že slovenská kultúra je lepšia, možno povedať, že sú to častejšie ľudia vo veku 55 a viac rokov, ľudia so základným vzdelaním alebo stredoškolským vzdelaním bez maturity. Zároveň tento výrok viac preferovali ľudia, ktorí seba vnímajú ako konzervatívne orientovaných, zatiaľ čo liberáli vnímali rôzne kultúry ako rovnocenné.

Graf č. 1: Vnímanie rovnocennosti kultúr (N = 1 012)

Respondenti **vo všeobecnejšej rovine uznávajú rovnosť rôznych kultúr**, ale ak sa bavíme bližšie o situácii na Slovensku a možnosti akceptovania odlišných kultúr, resp. prenosu ich prvkov na Slovensku, ich názory sú menej tolerantné. Respondenti kvalitatívnej časti výskumu to vnímali aj tak, že cudzinci k nám prichádzajú za lepším životom a lepšou situáciou, čo naznačuje vnímanie nerovnosti v kultúre a civilizačnej rozvinutosti jednotlivých krajín.

Väčšina ľudí sa cíti dobre len medzi Slovákami

Vo výskume sme sa tiež pozreli konkrétnejšie na to, či **respondenti považujú odlišný pôvod a odlišnú kultúru za prekážku vo vzájomnom spoľžití**. Určitá rezervovanosť voči odlišným ľuďom a pravdepodobne aj nedostatok príležitostí s nimi prichádzať do kontaktu sa prejavili na tom, že 59 % respondentov uprednostnilo výrok, že sa „cítia dobre len medzi Slovákami“. Naproti tomu 41 % respondentov uviedlo, že im nevaďí, ak sú v spoločnosti ľudí z odlišných kultúr.

Porovnanie dát so zisteniami výskumu IOM – Medzinárodnej organizácie pre migráciu z roku 2009⁵, ukazuje, že aj v prípade tejto dvojice výrokov nastal posun smerom k výraznejšiemu preferovaniu etnicky rovnakých ľudí, a teda k nižšej otvorenosti ku kultúrne odlišným ľuďom.

Tabuľka č. 13: Emócie spojené s prítomnosťou ľudí z iných kultúr (v %)

	CVEK 2020*	IOM 2009**
Cítim sa dobre len medzi Slovákami. Iné národnosti mi nevohujú.	59,0	40,5
Som rád/rada, ak som medzi ľuďmi rôznych kultúr. Cítim sa medzi nimi dobre.	41,0	50,1
Spolu	100,0	100,0

*N = 1 012.

**N = 1 053; Dopočet do 100 % tvorili odpovede neviem/neodpovedal.

Ľudia sa chcú dozvedieť čo najviac o iných kultúrach, avšak nechcú príliš vstupovať do kontaktu s kultúrne odlišnými ľuďmi

Vnímanie kultúrnej rozmanitosti sme ďalej vo výskume testovali sadou dvojíc výrokov zameraných na ochotu spoznávať iné kultúry, kultúrne odlišných ľudí a ochotu prichádzať s nimi do kontaktu.

V prípade **ochoty spoznávať iné kultúry a národnosti** sa výrazná väčšina vzorky (81,7 %) priklonila k výroku, že na spolunažívanie s inými národnosťami je potrebné sa o nich dozvedieť čo najviac. Len 18,3 % respondentov si myslí, že na spoložitie s inými kultúrami nie je potrebné o nich nič vedieť.

V prípade tejto dvojice výrokov nenastal v porovnaní so zisteniami výskumu IOM-Medzinárodnej organizácie pre migráciu z roku 2009 takmer žiaden posun.⁶

Ak sme sa však vo výrokoch pýtali konkrétnejšie, či **respondenti vnímajú prítomnosť kultúrne odlišných ľudí ako možnosť dozvedieť sa niečo nové a niečo nové sa naučiť**, názory respondentov už neboli také otvorené. O niečo viac ako polovica respondentov (56,1 %) si myslí, že od ľudí z iných kultúr sa môžu naučiť veci, ktoré by sa inak nenaučili. Naopak, 43,9 % respondentov si myslí, že nepotrebuje iné znalosti ako tie, ktoré dostáva vo svojom prostredí. K tomuto názoru sa o čosi častejšie priklonili respondenti starší ako 45 rokov, tí, ktorí nepracujú a tí,

⁵ Tamtiež

⁶ Tamtiež

ktorí sa prikláňajú ku konzervatívnym hodnotám. Vplyv iných socio-demografických znakov sa druhostupňovým triedením dát nepotvrdil.

V roku 2009 boli respondenti o čosi viac naklonení tomu, že od ľudí z iných kultúr sa môžu naučiť veci, ktoré by sa inde nenaučili. Teda aj v prípade tejto dvojice výrokov boli respondenti v tom čase viac otvorení kultúrnej rozmanitosti, než je tomu v súčasnosti.

Tabuľka č. 14: Vnímanie možnosti naučiť sa niečo od iných kultúr (v %)

	CVEK 2020*	IOM 2009**
Od ľudí z iných kultúr sa môžem naučiť veci, ktoré by som sa nikde inde nenaučil/a.	56,1	65,4
Nepotrebujem iné znalosti ako tie, ktoré dostávam vo svojom prostredí.	43,9	31
Spolu	100,0	100,0

*N = 1 012.

**N = 1 053; Dopočet do 100 % tvorili odpovede neviem/neodpovedal.

Dve tretiny ľudí sú radšej len s ľuďmi, ktorí sa príliš neodlišujú

Otvorenosť a ochota stretávať sa s ľuďmi z iných kultúr je ešte nižšia než ochota niečo sa od kultúrne odlišných ľudí dozvedieť alebo sa od nich niečo nové naučiť. Len približne tretina vzorky (33,2 % respondentov) sa priklonila k výroku „Rád by som sa zúčastňoval akcií, kde môžem stretnúť ľudí z odlišných kultúr“. Zvyšok respondentov (66,8 %) zvolil výrok, že sa radšej zabáva s ľuďmi, ktorí sa od nich príliš neodlišujú. Opäť ide najmä o starších a konzervatívne orientovaných ľudí.

Ochota zúčastňovať sa akcií, kde môžu respondenti stretnúť ľudí z odlišných kultúr, v porovnaní s výskumom IOM-Medzinárodnej organizácie pre migráciu z roku 2009 o niečo klesla (z 38,6 % na 33,2 %), a teda viac respondentov sa v súčasnosti prikláňa k tomu, že sa radšej zabávajú s ľuďmi, ktorí sa od nich príliš neodlišujú.

Tabuľka č. 15: Ochota tráviť čas s ľuďmi z odlišných kultúr (v %)

	CVEK 2020*	IOM 2009**
Rád/ a by som sa zúčastňoval/a akcií, kde môžem stretnúť ľudí z odlišných kultúr.	33,2	38,6
Najradšej sa zabávam s ľuďmi, ktorí sa odo mňa príliš neodlišujú.	66,8	56,2
Spolu	100,0	100,0

*N = 1 012.

**N = 1 053; Dopočet do 100 % tvorili odpovede neviem/neodpovedal.

V kvalitatívnej časti výskumu respondenti deklarovali názory, že ľudia na Slovensku sú pomerne otvorení k ľuďom, ktorí sem prichádzajú. Ako jednu z charakteristík Slovenska uvádzali, že ľudia **sú tu priateľskí a pripravení pomôcť** (aj cudzincom, ktorí sa vyskytnú v ich okolí).

Čo sa však týka konkrétnych osobných skúseností s cudzincami, ukazuje sa, že ľudia často nevedia viac o cudzincoch, ktorí sa vyskytujú v ich okolí, či už ich stretávajú na ulici, v MHD alebo v bytovke či blízkom susedstve. Pravdepodobne je pomerne časté, že cudzinci a domáca populácia len žijú „popri sebe“ bez toho, aby sa navzájom bližšie spoznali, prichádzali do kontaktu či pomáhali si.

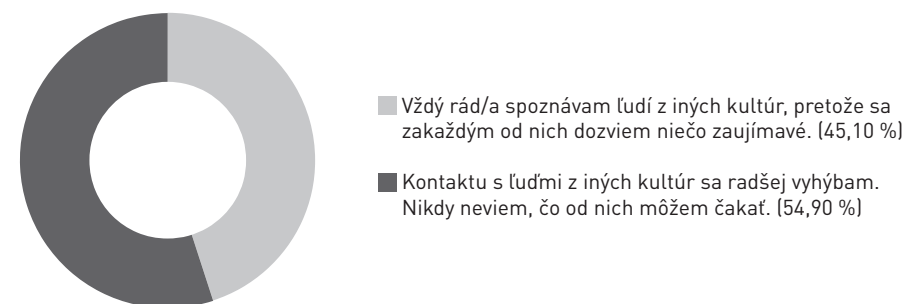
„V našom baráku sú tu asi tri alebo štyri rodiny kórejské, ktoré tu žijú a nie sú s nimi problémy. Asi preto, že nie som s nimi v žiadnom styku. To je len také dobrý deň, dobrý večer a tak. Ale, takže ja neviem, nevidím nejaký veľký problém.“ (žena, Žilinský kraj)

Respondenti zároveň kládli dôraz na to, aby cudzinci, ktorí sem prichádzajú, boli aktívni v snahe prispôbiť sa, vytvoriť si sociálne kontakty a zapadnúť medzi domácu populáciu. Očakávajú, že to budú primárne cudzinci, ktorí si iniciatívne vytvoria vzťahy v práci, v susedstve alebo v inom prostredí, kde sa pohybujú.

„Keď prídu napríklad sem pracovať, tak snažiť sa začleniť do toho kolektívu, medzi tých kolegov, medzi tých domácich. Ísť s nimi na pivo napríklad. Že nežiť len v takej vlastnej bubline a teraz čakať, že čo mi kto ponúkne alebo že mi to niekto naleje do hlavy. Skôr sa snažiť proste vyvinúť aj tú svoju aktivitu nejakú a zapadnúť medzi tých ľudí domácich.“ (muž, Žilinský kraj)

Respondenti boli pomerne **rezervovaní voči ľuďom z iných kultúr aj preto, že nevedia, čo od nich môžu čakať**. Tento výrok uprednostnilo takmer 55 % respondentov. Častejšie sa k nemu priklonili respondenti z vyšších vekových kategórií, ďalej respondenti, ktorí nepracujú a tí, ktorí sa hodnotia ako skôr alebo jasne konzervatívne zmýšľajúci.

Graf č. 2: Otvorenosť voči spoznávaniu ľudí z iných kultúr (N = 1 012)

Vnímanie témy migrácie a vlastná migračná skúsenosť

Vo výskume názorov verejnosti na integráciu cudzincov sme zahrnuli sadu otázok, ktorou sme zisťovali, aké skúsenosti majú respondenti s migráciou. A to jednak, či majú sami nejakú migračnú skúsenosť, a tiež či prichádzajú do kontaktu s cudzincami žijúcimi na Slovensku.

Vychádzali sme z predpokladu, že osobná skúsenosť s migráciou (či už s cudzincami žijúcimi na Slovensku alebo so životom v zahraničí) môže do značnej miery formovať názory na sledované témy. Okrem toho sme tiež zisťovali, ako respondenti svoje skúsenosti s cudzincami na Slovensku hodnotia a aké majú názory na ich celkové postavenie v spoločnosti. V neposlednom rade sme sa tiež zamerali na to, aké vedomosti z oblasti migrácie respondenti majú, či majú napríklad aspoň základný prehľad o tom, koľko cudzincov na Slovensku žije a z akých krajín pochádzajú. Zamerali sme sa tiež na to, z akých zdrojov čerpajú informácie o téme migrácie.

Kontakty s cudzincami

Možnosť prísť do kontaktu s cudzincami je objektívne viac, reálny nárast kontaktov je však otázný

Existujúce štatistické údaje o migrácii ukazujú, že za posledné roky migrácia na Slovensko narastá. Kým ku koncu roka 2010 žilo na Slovensku viac ako 62 tisíc cudzincov, koncom roka 2020 to bolo už 150 tisíc občanov iných krajín.⁷ Cudzinci sa na Slovensko sťahujú za prácou, podnikaním, štúdiom alebo za rodinou.

Respondentov fokusových skupín sme sa pýtali, či si všimli tento trend a ako reflektujú zvyšovanie počtu cudzincov na Slovensku. Hoci len časť respondentov vedela správne uviesť, aký je asi počet a podiel cudzincov na Slovensku, trend zvyšovania ich počtu si jednoznačne všimli a uviedli rôzne prostredia a rôzne situácie vo svojom okolí, kde ich stretávajú. Stále viac cudzincov sa sťahuje aj do regiónov, hoci naďalej platí, že najviac ich žije v Bratislave (približne jedna štvrtina všetkých cudzincov žijúcich v SR⁸).

„Určite áno, v poslednej dobe už vnímam viac, že v takom bežnom živote, aj na školách, aj v práci alebo hocikde, že ten počet narastá. A nielen na tých východných hraniciach napríklad s Ukrajinou, ale aj napríklad v Žiline alebo aj v Bratislave som si všimol. A nielen Ukrajincov, ale aj iných národností, a to najmä asi v Bratislave.“ (muž, Bratislavský kraj)

Zvyšovanie počtu cudzincov respondenti výrazne tematizovali najmä ako pracovnú migráciu. Zároveň je táto téma rámcovaná skúsenosťami občanov Slovenska s hľadaním práce a uplatnenia v zahraničí. Tak, ako slovenskí občania cestujú za prácou

do zahraničia, podobne k nám prichádzajú občania iných krajín za lepšími podmienkami a príležitosťami (pozri viac v kapitole *Vnímanie migrácie v kontexte pracovného trhu a demografických zmien*).

Zároveň respondenti hovorili o tom, že prichádzajú najmä ľudia, ktorí sú nám podobní, nevidia nejaký výrazný rozdiel najmä v prípade ľudí z Ukrajiny a zo Srbska. Skúsenosti s migráciou, pocity, ktoré v ľuďoch cudzinci vyvolávajú a ich otvorenosť voči nim je teda pomerne výrazne ovplyvnená tým, že vo vyššej miere prichádzajú najmä ľudia, ktorí sa na prvý pohľad neodlišujú.

„Tu u nás v oblasti skôr zasa Srbi. Viem, že sú vo firmách. Teda v spoločnosti, kde ja pracujem, nemáme zahraničných zamestnancov. Takže ja ich tiež nejako nevnímam, lebo pokiaľ na mňa ten človek neprehovorí, tak ani neviem, že je to Srb alebo Ukrajinec.“ (žena, Trenčiansky kraj)

Ak sme sa však počas fokusových skupín dotkli migrácie ľudí z kultúrnej vzdialenejších krajín, často sme u respondentov zaznamenali rezervované postoje, obavy alebo otvorené odmietanie týchto ľudí a toho, aby na Slovensko prichádzali vo vyššej miere (pozri viac v kapitole *Pocity, ktoré v ľuďoch vyvolávajú rôzne typy cudzincov*).

Pre určitú časť populácie sa migrácia stala bežnou súčasťou života. Buď sami strávili určitú časť života v zahraničí, alebo sa s cudzincami stretávajú v pracovnom prostredí alebo vo väčších slovenských mestách, kam sa cudzinci sťahujú častejšie než do menších miest alebo na vidiek. U týchto ľudí prítomnosť cudzincov nevyvoláva negatívne pocity, vnímajú ju ako bežnú súčasť života, s ktorou nie sú spojené výraznejšie problémy alebo výzvy.

„Pre nás, mladšie ročníky už nie je taký problém aj prijať niekoho cudzieho ako len Slováka, lebo aj keď vlastne ideme niekde do mesta si sadnúť, v podstate už celá Bratislava alebo aj Trnava je už nasiaknutá tými zahraničnými migrantami, ak by som to tak povedala, ktorí majú buď prácu v nejakých korporátoch a sú tu, bývajú tu. Takže už to nie je ako kedysi, že jej, vidíš inú pleť a už hystéria, že ňu niekto okradne...“ (žena, Trnavský kraj)

Viac ako tretina ľudí nemá s cudzincami žiaden kontakt

Keďže obyvatelia Slovenska majú v súčasnosti objektívne viac príležitostí prísť do kontaktu s cudzincami, **v kvantitatívnom výskume sme zisťovali, do akej miery respondenti prichádzajú do kontaktu s cudzincami, v akých prostrediach a aké s nimi majú skúsenosti.**

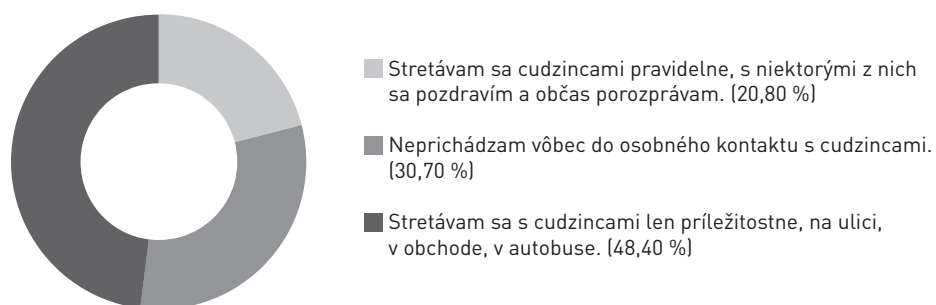
Z celej výskumnej vzorky **30,7 % respondentov uviedlo, že do osobného kontaktu s cudzincami vôbec neprichádzajú.** Približne pätina vzorky (20,8 %) sa s cudzincami stretáva pravidelne a takmer polovica (48,4 %) sa s cudzincami stretáva príležitostne, napríklad na ulici, v obchode a pod. Pravidelný kontakt s cudzincami majú najmä mladšie vekové kategórie, najmä respondenti do 44 rokov. Naopak, starší respondenti (najmä tí, ktorí majú 55 rokov a viac) častejšie uviedli odpoveď, že do kontaktu s cudzincami neprichádzajú vôbec.

⁷ Ministerstvo vnútra SR, Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike, dostupné na <https://www.minv.sk/?rocenky>

⁸ Vlastný prepočet na základe dát poskytnutých Úradom hraničnej a cudzineckej polície.

Častejší kontakt s cudzincami uviedli ľudia s vyšším vzdelaním, teda tí, ktorí majú maturitu alebo skončili vysokú školu. V prípade socio-demografických znakov (pohlavie, veľkosť sídla, kraj a pod.) sme nezaznamenali štatisticky významné rozdiely medzi rôznymi podkategóriami výskumnej vzorky.

Graf č. 3: Frekvencia kontaktu s cudzincami (N = 1 012)

Intenzita kontaktov príliš nenarastá napriek vyššiemu počtu cudzincov na Slovensku

Vo výskume sme sa bližšie pozreli aj na to, **ako blízky kontakt respondenti s cudzincami majú**. Respondenti mali uviesť, v ktorých prostrediach sa cudzinci v ich okolí vyskytujú. Štyri percentá respondentov uviedli, že sami majú cudzinecký pôvod. Medzi príbuznými má cudzincov 14,5 % respondentov a 28 % uviedlo, že má cudzincov medzi priateľmi. V práci sa s cudzincami stretáva 18,8 % opýtaných a 11,5 % uviedlo, že má cudzincov vo svojom susedstve. Tieto zistenia sú veľmi podobné dátam z výskumu IOM-Medzinárodnej organizácie pre migráciu z roku 2009.⁹

I keď v porovnaní s rokom 2009 sa počet cudzincov žijúcich na Slovensku výrazne zvýšil, **počet respondentov, ktorí sa vo svojom bližšom alebo vzdialenejšom prostredí stretávajú s cudzincami, výrazne nenarastol**.

Určitý nárast je vidieť v pracovnej oblasti, kedy sa o čosi zvýšil počet respondentov (zo 14,8 % na 18,8 %), ktorí uviedli, že cudzinci sú medzi ich spolupracovníkmi. Medzi susedmi má cudzincov tiež o čosi viac respondentov (nárast z 8,4 % na 11,5 %). Tieto zistenia môžu indikovať, že napriek objektívne vyššiemu počtu cudzincov na Slovensku pravdepodobne nedochádza k výraznejšiemu prelínaniu domácej a cudzineckej populácie, keďže kontakty s cudzincami uvádza podobný počet respondentov ako v roku 2009.

⁹ Vašečka, M. [2009], Postoje verejnosti k zahraničnej migrácii, Bratislava, IOM – Medzinárodná organizácia pre migráciu, dostupné na <https://bit.ly/3D9du2S>

Postavenie cudzincov v slovenskej spoločnosti

Cudzincov považujeme za preferovaných viac ako v minulosti

Cudzinci na Slovensku sú v porovnaní s domácou populáciou v špecifickom postavení, ktoré vyplýva nielen z ich pobytového statusu, ale aj z ich kultúrnych a jazykových odlišností. Respondentov výskumu sme sa preto pýtali, ako celkovo **reflektujú ich postavenie v spoločnosti, či majú pocit, že sú zvýhodňovaní alebo, naopak, skôr diskriminovaní**.

Podľa našich zistení si takmer polovica (49,2 %) respondentov myslí, že cudzinci sú na tom tak isto ako ostatní. Len 11,1 % si myslí, že sú diskriminovaní. Naopak, až **34,6 % si myslí, že sú preferovaní**. Zaujímavé je opäť porovnanie so zisteniami výskumu IOM-Medzinárodnej organizácie pre migráciu z roku 2009¹⁰, kedy bola respondentom položená takmer rovnaká otázka. V tom čase sa výrazne viac respondentov (64,1 %) prikláňalo k tomu, že cudzinci majú v spoločnosti rovnocenné postavenie. Len 12,6 % si myslelo, že cudzinci sú na Slovensku preferovaní (v súčasnosti až 34,6 %). Zároveň, počet respondentov, ktorí si mysleli, že cudzinci sú diskriminovaní, bol vtedy o čosi vyšší (14,1 %). Najvýraznejšie sa teda zmenila početnosť kategórie **respondentov, ktorí si myslia, že cudzinci sú v našej spoločnosti preferovaní (nárast z 12,6 % na 34,6 %)**.

Tabuľka č. 16: Názory na postavenie cudzincov v spoločnosti (v %)

	CVEK 2020*	IOM 2009**
Cudzinci sú u nás diskriminovaní	11,1	14,1
Cudzinci sú u nás preferovaní	34,6	12,6
Cudzinci sú na tom tak isto ako ostatní	49,2	64,1
Neviem/bez odpovede	5,1	9,2

*N = 1 012

**N = 1 053

Počas fokusových skupín sme mali možnosť venovať sa podrobnejšie téme postavenia cudzincov v spoločnosti, tomu, ako to vníma bežná populácia a čo to znamená, ak povieme, že cudzinci sú preferovaní a naopak, že sú diskriminovaní.

Respondenti pomerne jasne vnímali a reflektovali, že najmä v oblasti pobytových otázok cudzinci nie sú v rovnakom postavení ako domáca populácia, pretože sú tu pravidlá, ktoré ich postavenie regulujú, musia sa registrovať na pobyt a splniť všetky zákonom stanovené požiadavky, aby na Slovensku mohli žiť. Uviedli aj medializované informácie o tom, že cudzinci často stoja dlhé hodiny pred oddeleniami cudzineckej polície, aby si vybavili potrebné dokumenty.

„...štat nejaké uprednostňovanie cudzincov nerobí a mali sme tu zopár medializovaných trapasov, že cudzinci sa nemôžu domôcť ani toho, čo im garantuje zákon, že idú niekam, musia čakať niekde

¹⁰ Tamtiež

v radoch, nie je tam nikto, čo by tam prekladal a potom sú také trapasy z toho, presne, ako bol ten škandál, keď vykrikoval, že put your hands on the stól.“ (muž, Trenčiansky kraj)

Názory, že cudzinci sú v určitej oblasti zvýhodňovaní, sa objavovali najmä v súvislosti s pracovnou oblasťou. Respondenti uvádzali vlastné alebo sprostredkované skúsenosti z firiem, kde sú zamestnaní aj cudzinci. V tomto prípade vnímali zvýhodňovanie cudzincov v oblasti zamestnávania v tom, že firmy často uprednostnia cudzincov, pretože tí sú ochotní pracovať za nižšie mzdy, čo pre firmu znamená nižšie náklady. Cudzinci sú zároveň ochotní pracovať za podmienok, ktoré nie sú pre domácu pracovnú silu lákavé – napr. práca na smeny či cez víkendy, pretože ak sú na Slovensku sami bez príbuzných, neponáhľajú sa po práci za rodinou. Respondenti však zároveň hovorili o tom, že najmä cudzinci pracujúci v robotníckych profesiách alebo tí s nízkou kvalifikáciou majú v práci horšie podmienky ako domáca populácia (pozri viac v kapitole *Vnímanie migrácie v kontexte pracovného trhu a demografických zmien*).

Skúsenosti s pobytom v zahraničí

Osobná skúsenosť s migráciou do zahraničia a so životom za hranicami Slovenska môže do veľkej miery ovplyvňovať to, ako ľudia na cudzincov nazerajú, ako ich vnímajú a či sú ochotní s nimi prichádzať do kontaktu. Táto skúsenosť môže významne formovať otvorenosť voči kultúrnej rozmanitosti a voči ľuďom, ktorí sa od väčšinovej populácie odlišujú.

Vo výskume sme sa respondentov pýtali, či **niekedy žili aspoň tri mesiace v zahraničí**. Kladne na túto otázku odpovedalo **17 % respondentov**. Podiel tých, ktorí majú aspoň nejakú migračnú skúsenosť mierne narástol, keďže vo výskume IOM – Medzinárodnej organizácie pre migráciu z roku 2009 takúto skúsenosť uviedlo 14,1 % opýtaných.¹¹ Vzhľadom na pomerne veľký časový odstup medzi oboma výskumami (viac ako desať rokov) možno konštatovať, že **časť populácie, ktorá má osobnú skúsenosť so životom v zahraničí, sa zväčšila len veľmi mierne**. To môže indikovať, že postoje a názory respondentov sú formované osobnou migračnou skúsenosťou vo veľmi podobnej miere ako v minulosti (v spomínanom roku 2009). Inými slovami, zrejme nemožno očakávať, že by názory a postoje slovenskej verejnosti boli otvorenejšie a tolerantnejšie smerom k cudzincom na základe častejšej osobnej migračnej skúsenosti, pretože sme zistili len jej nepatrný nárast.

Tabuľka č. 17: Osobná skúsenosť so životom v zahraničí (v %)

	CVEK 2020*	IOM 2009**
Žil/a niekedy aspoň tri mesiace v zahraničí	17,0	14,1
Nežil/a nikdy aspoň tri mesiace v zahraničí	83,0	85,9

*N = 1 012

**N = 1 053

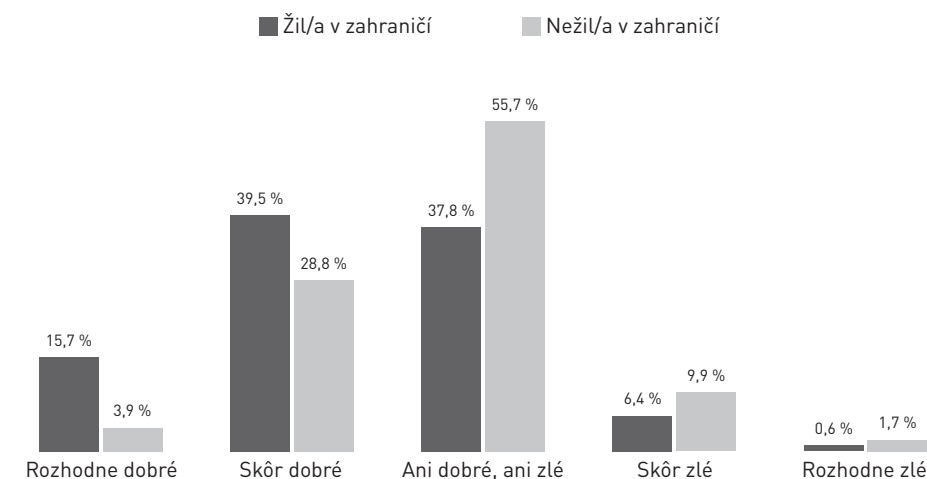
¹¹ Vašečka, M. (2009), Postoje verejnosti k zahraničnej migrácii, Bratislava, IOM – Medzinárodná organizácia pre migráciu, dostupné na <https://bit.ly/3D9du2S>

Ľudia s migračnou skúsenosťou častejšie uviedli dobré skúsenosti s cudzincami

Osobná migračná skúsenosť môže významne formovať to, ako ľudia vnímajú tému migrácie a prítomnosť cudzincov na Slovensku. Tí, ktorí aspoň niekedy žili dlhšie v zahraničí, mali výrazne častejšie dobré skúsenosti s cudzincami a boli celkovo viac otvorení kultúrnej rozmanitosti (pozri viac v kapitole *Vnímanie kultúrnej rozmanitosti*). Z výsledkov nášho výskumu však zároveň vyplýva, že časť vzorky, ktorá má osobnú migračnú skúsenosť, narástla v porovnaní s minulosťou len veľmi mierne, čo znamená, že to v súčasnosti nie je faktor, ktorý by pri formovaní názorov verejnosti dominoval.

Ak sa pokúsime porovnať, aké skúsenosti s cudzincami majú respondenti, ktorí žili aspoň tri mesiace v zahraničí a respondenti, ktorí takúto skúsenosť nemajú, je možné povedať, že **u tých respondentov, ktorí majú osobnú migračnú skúsenosť, prevažujú rozhodne dobré alebo skôr dobré skúsenosti s cudzincami**. Tieto odpovede uviedlo spolu 55,2 % tých respondentov, ktorí niekedy žili aspoň tri mesiace v zahraničí. Respondenti, ktorí takúto osobnú skúsenosť nemajú, najčastejšie uviedli, že u nich neprevažujú ani dobré, ani zlé skúsenosti s cudzincami (55,7 %). Rozhodne dobré alebo skôr dobré skúsenosti uviedlo spolu len 32,7 % týchto respondentov.

Graf č. 4: Skúsenosť so životom v zahraničí a charakter osobných skúseností s cudzincami (N = 1 012)

Postoje k cudzincom

Pocity, ktoré v ľuďoch vyvolávajú rôzne typy cudzincov

Tak, ako existujú rôzne typy migrácie, sú aj rôzne dôvody, prečo sa ľudia na Slovensko sťahujú. Cudzinci sa môžu líšiť krajinou pôvodu, z ktorej prichádzajú, môžu mať rôzny pobytový status, sú rozmanití zo sociálneho, náboženského či kultúrneho hľadiska.

Rôzni cudzinci vzbudzujú rôzne emócie – najhoršie sú vnímaní ľudia, ktorí sa kultúrne odlišujú a nemáme z nich „osoh“

Ak sledujeme postoje voči cudzincom, je veľmi užitočné tieto skutočnosti reflektovať. Postoje sú zároveň do veľkej miery ovplyvnené emóciami, ktoré ľudia voči týmto rôznym skupinám cudzincov majú. Preto sme sa vo výskume zamerali na to, aký pocit vzbudzujú v ľuďoch rôzne kategórie cudzincov, ktoré reprezentujú najčastejšie typy migrácie na Slovensku.

Tabuľka nižšie ukazuje, ako sú vnímaní rôzni cudzinci na Slovensku. Ukazuje sa, že miera akceptácie cudzincov žijúcich na Slovensku sa výrazne líši aj podľa toho, o akých cudzincov ide a z akých krajín pochádzajú.

Viac ako dve tretiny ľudí je napríklad presvedčených, že štát by mal podporovať prisťahovalectvo len cudzincov, ktorí majú vysokú kvalifikáciu (napríklad lekári), a tých, ktorí sú z kultúrne blízkych krajín.

To, že pozitívne pocity sa spájajú skôr s cudzincami, pre ktorých je charakteristická kombinácia kultúrnej blízkosti a ekonomického „prínosu“, je jednoznačne vidno na vnímaní zahraničných študentov, lekárov pochádzajúcich z iných krajín, ale aj zamestnancov z krajín EÚ.

Naopak, negatívne pocity sa zas spájajú s ľuďmi, ktorí sú vnímaní ako „ekonomickí migranti“ alebo pochádzajú z nábožensky odlišného prostredia ako napríklad moslimská rodina (pozri viac v kapitole *Vnímanie náboženstva*).

Tabuľka č. 18: Pocity z rôznych typov cudzincov (v %)

	Prevažujúci negatívny pocit	Ani negatívny, ani pozitívny pocit	Prevažujúci pozitívny pocit
Zahraničný študent	15,8	25	59,2
Lekár pochádzajúci z inej krajiny	18	24,8	57,1
Zamestnanec z inej krajiny EÚ	21,6	32,1	46,2
Robotník zo Srbska	38,4	34,2	27,4
Ekonomický migrant	52,8	28,3	19
Moslimská rodina žijúca na Slovensku	63,7	23,7	12,7
Utečenec zo Sýrie	68,3	19,7	12,1

N = 1 012

Politický diskurz výrazne ovplyvnil vnímanie cudzincov

Na negatívne pocity spájajúce sa s určitými typmi cudzincov mal v uplynulých rokoch veľký vplyv aj verejný a politický diskurz. V roku 2015, keď začali do Európy prichádzať vysoké počty utečencov najmä zo Sýrie, bola táto téma v centre pozornosti politikov napriek tomu, že na Slovensku sa počet utečencov nezvýšil. V tom čase politici často hovorili, že utečenci sú v skutočnosti „ekonomickí migranti“. Aj tým sa dá vysvetliť prevažujúci negatívny pocit spájajúci sa s pojmom „ekonomický migrant“ (52,8 %). Ak sa totiž pozrieme na pocity, ktoré v ľuďoch vyvolávajú skutoční ekonomickí migranti, teda napríklad robotníci zo Srbska alebo zahraniční pracovníci z krajín EÚ, vidíme, že ich vnímanie až natoľko negatívne nie je (pozri viac v kapitole *Vnímanie migrácie v kontexte pracovného trhu a demografických zmien*).

Voči utečencom sú postoje pretrvávajúco negatívne a odrážajú sa napríklad aj v našom výskume, kde takmer 90 % ľudí uviedlo, že by sme nemali prijímať viac utečencov ako doteraz. Pritom v prijímaní utečencov výrazne zaostávame za všetkými krajinami EÚ a azyl udeľujeme ročne len niekoľkým ľuďom (pozri viac v kapitole *Ako by mal štát pristupovať k migrácii?*).

Otvorenosť voči rozmanitosti súvisí aj s emóciami voči cudzincom

Najvýznamnejší vplyv na to, ako obyvatelia Slovenska vnímajú rôzne typy cudzincov, majú celkové postoje ku kultúrnej rozmanitosti. Ak si ľudia myslia, že Slovensko je krajinou Slovákov a tak by to malo ostať, prípadne sa cítia dobre len medzi Slovákami, tak majú aj negatívne emócie v súvislosti s cudzincami. Títo ľudia zároveň trvajú na tom, aby sa cudzinci prispôbovali zvyklostiam na Slovensku a neuchovávali si svoju identitu. Ľudia s prevažujúcim negatívnym pocitom voči cudzincom sú zároveň proti tomu, aby štát vytváral rôzne integračné nástroje, ktoré by pomohli cudzincom začleniť sa do spoločnosti.

Hlbší vhľad do pocitov, ktoré sa ľuďom spájajú s rôznymi typmi cudzincov, ponúka analýza kvalitatívnej časti výskumu, teda fokusových skupín. V tých sa ukázalo, že ľudia naozaj výrazne rozlišujú, o akých cudzincov ide. Mnohí zdôrazňovali, že migrácia je veľmi komplexný jav a nie je možné jednoznačne posúdiť, ktorých cudzincov by sme mali prijímať a ktorých nie.

„To záleží od mnohých faktorov, lebo ja sa dostávam často do kontaktu s Ukrajincami, najmä študentmi, ktorí určite predpokladajú, že by sa tu mohli usadiť, tak to je jeden fenomén. Potom sú tu Číňania, Vietnamci, ktorí tu žijú 25 alebo 30 rokov, a to je komunita, ktorá sa veľmi rýchlo zaradila do pracovného procesu. Potom sú tu ale také mediálne fenomény, ktoré negatívne ovplyvňujú verejnú mienku.“ (muž, Prešovský kraj)

Migrácia je podľa mnohých prirodzený proces a podobne, ako migrujú Slováci do zahraničia, aj sem prichádzajú ľudia z iných krajín. Toto vnímanie sa prejavovalo najmä u mladších respondentov, prípadne tých, ktorí majú skúsenosti s cudzincami či už zo Slovenska, alebo zo svojho pobytu v zahraničí.

Vo fokusových skupinách, podobne ako v kvantitatívnom výskume, sa ukázalo, že v prevažujúcej miere ľudia rozlišujú, o akých cudzincov ide, keď majú vyjadriť svoje postoje k nim. V tomto prípade sa do veľkej miery potvrdilo, že pozitívnejšie pocity sa ľuďom spájajú s cudzincami, ktorí sú vnímaní ako prínos pre krajinu (zamestnanci s vyššou kvalifikáciou) alebo prichádzajú z kultúrne blízkych krajín.

V tomto zmysle sa ako kultúrne najbližšia krajina a zároveň najpozitívnejšie vnímaná ukázala **Ukrajina a cudzinci prichádzajúci z nej**. Tí boli často dávaní za príklad snahy o začlenenie sa do spoločnosti, prispôsobivosti a kultúrnej blízkosti (rozumie im, rýchlo sa naučia po slovensky, sú úslužní, slušní a podobne).

„No, musíme rozlišovať. Lebo keď k nám príde Ukrajinec z Užhorodu, tak poviem, že je podobný nám a to, že chodí na starom žiguláku, neznamená, že je iný. Ale keď niekto príde z krajiny, kde sa je rukami, mnohoženstvo je oficiálne, bavíme sa o niečom inom. Ja som mal dve Ukrajinky nájomníčky, pre mňa to je pomoc, ale treba rozlišovať tých, čo sem chodia pracovať, a tých, čo sem prídu na lodi a starajte sa o mňa.” (muž, Košický kraj)

Oveľa negatívnejšie sú vnímaní ľudia z odlišných kultúr, resp. tí, ktorých kultúry sú vnímané ako odlišné. To sa týka napríklad robotníkov z balkánskych krajín, ktorí sú vnímaní ako „hluční, so zlými hygienickými návykmi, násilní“. Najvýraznejšie sa negatívne pocity spájajú, podobne ako v kvantitatívnom výskume, s moslimami (ktorí boli vo fokusových skupinách často označovaní paušalizujúco ako Arabi s negatívnou konotáciou) a utečencami, ktorí sú zas paušalizujúco spájaní s moslimami.

„O tých Araboch už ani nehovorím. Pre nich 2 – 3 nehralo žiadnu rolu. A ten šlendriánsky prístup. Ja si myslím, že toto sem prinášajú tí cudzí a závisí na tom, odkiaľ príde. Ale poznám aj X Arabov, ktorí sú lekári a vedci a sú naozaj šikovní, len ten ich kultúrny prístup je skrátka úplne iný.” (muž, Bratislavský kraj)

Najzaujímavejším zistením z fokusových skupín je to, že ak respondenti hovorili o konkrétnych skúsenostiach s konkrétnymi ľuďmi (spolupracovníkmi, lekármi, známymi či spolužiakmi), opisovali tieto skúsenosti vo väčšine prípadov ako pozitívne. Prípadne na základe vlastnej skúsenosti regulovali svoje pôvodné negatívne pocity, či obavy.

„Ja mám spolužiačku Srbku, vždy som mala s ňou len tie najlepšie skúsenosti, mala som dlho aj susedov Ukrajincov, nikdy som nepociťovala nejaký problém.” (žena, Košický kraj)

„Ja som mal v bývalej práci kolegov z celého sveta, vždy si nás vážili a aj my ich. To bola dobrá pozitívna skúsenosť a boli naozaj vynikajúci.” (muž, Žilinský kraj)

Negatívne hovorili o celých skupinách migrantov, ktorých však osobne nepoznali, nemali s nimi vytvorený žiaden vzťah. Takto posudzovali napríklad robotníkov pri nákupných centrách (Srbi) či utečencov (prichádzajú na lodiach) alebo moslimov, ktorí chodia do Piešťan do kúpeľov:

„Stačí sa prejsť po Piešťanoch. Arabi proste burky na sebe, zamaskovaní. Proste viete, že je to cudzinec. Pokiaľ ten Srb alebo Ukrajinec na mňa neprehovorí, tak je kvázi prispôsobený mojej kultúre. Proste neukazovať to, že som moslim alebo Arab. Proste dobre, doma si to pestuj, ale tu to neprezentuj.” (žena, Trenčiansky kraj)

Sociálny dištanc

Meranie sociálneho dištancu je spôsob ako zistiť, do akej blízkosti sú ľudia ochotní pustiť si príslušníkov rôznych sociálnych skupín a kategórií (napríklad príslušníkov etnických menšín a pod.), v prípade nášho výskumu cudzincov. Môžeme tak sledovať, do akej miery by sme akceptovali cudzincov v širšom verejnom či súkromnom priestore. Výskum IOM – Medzinárodnej organizácie pre migráciu¹² o postojoch k cudzincom z roku 2009 tento sociálny odstup meral, a preto môžeme porovnať, ako sa situácia zmenila v priebehu viac ako desiatich rokov.

Cudzincov si čoraz menej chceme pustiť do spoločného priestoru

Nasledujúca tabuľka ukazuje, že prakticky vo všetkých prípadoch sa za desať rokov sociálny dištanc výrazne zvýšil. Kým v roku 2009 by cudzinci v meste/obci prekážali len 17,7 % ľudí, v roku 2020 to bol dvojnásobok. O desať percentuálnych bodov sa zvýšil dištanc aj voči cudzincom v susedstve, prípadne v rodine.

Tabuľka č. 19: Prekážalo by vám, keby cudzinci...? (v %)

	CVEK 2020*		IOM 2009**	
	Áno	Nie	Áno	Nie
Žili vo vašom meste/obci	35,7	62,2	17,7	79
Žili vo vašom susedstve	36	60,4	29	63,4
Sa stali súčasťou vašej rodiny	40	54,3	30,8	54,8
Dostali ste transfúziu krvi od cudzinca	31,3	58,6	29,6	52,8

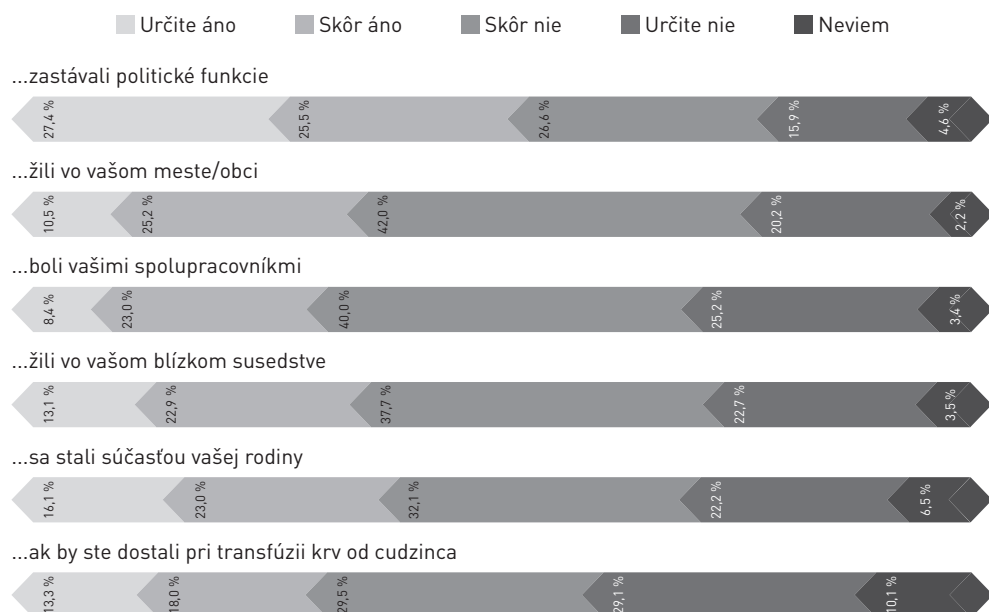
*N = 1 012

**N = 1 053

V roku 2020 sme sa zamerali na viac položiek a pýtali sme sa aj na to, či by ľuďom prekážalo, ak by cudzinci zastávali vysoké politické funkcie. Skôr či určite by to prekážalo takmer polovici respondentov. Najmenej by to prekážalo tým, ktorí pravidelne prichádzajú do kontaktu s cudzincami. Zároveň tí, ktorí považujú cudzincov za ohrozenie pre krajinu, častejšie odmietali cudzincov vo vysokých politických funkciách než tí, ktorí ich považujú za prínos.

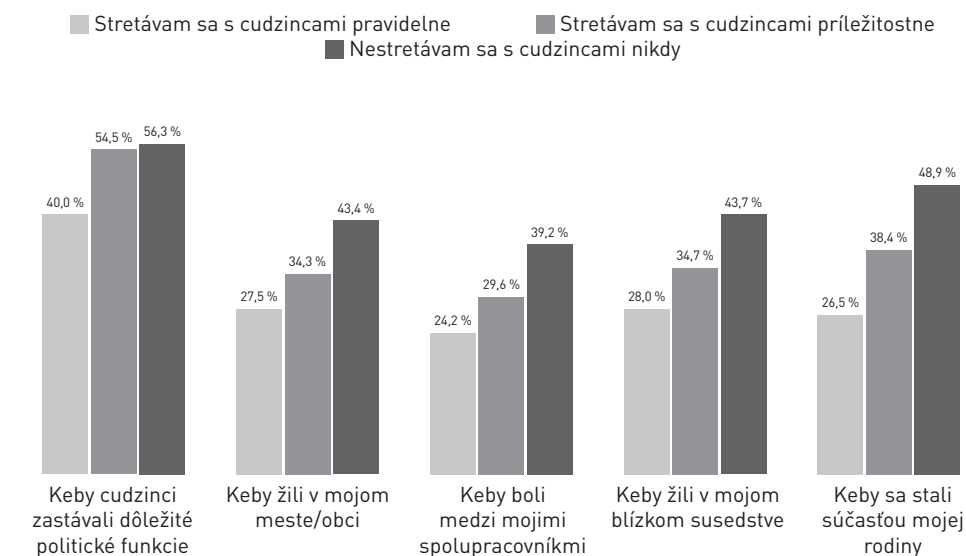
¹² Tamtiež

Graf č. 5: Výsledky 2020: Prekážalo by vám, keby cudzinci na Slovensku...? (N = 1 012)

Celkovo sa ukazuje, že kontakt s cudzincami sa odráža aj na ich akceptácii v rôznych verejných či súkromných priestoroch. Ľudia, ktorí sa stretávajú s cudzincami pravidelne alebo aspoň príležitostne, ich odmietajú menej často než tí, ktorí sa s nimi nestretávajú nikdy.

Graf č. 6: Nakoľko by vám prekážali jednotlivé situácie podľa toho, ako často sa stretávate s cudzincami?

Dopady migrácie na rôzne oblasti života spoločnosti

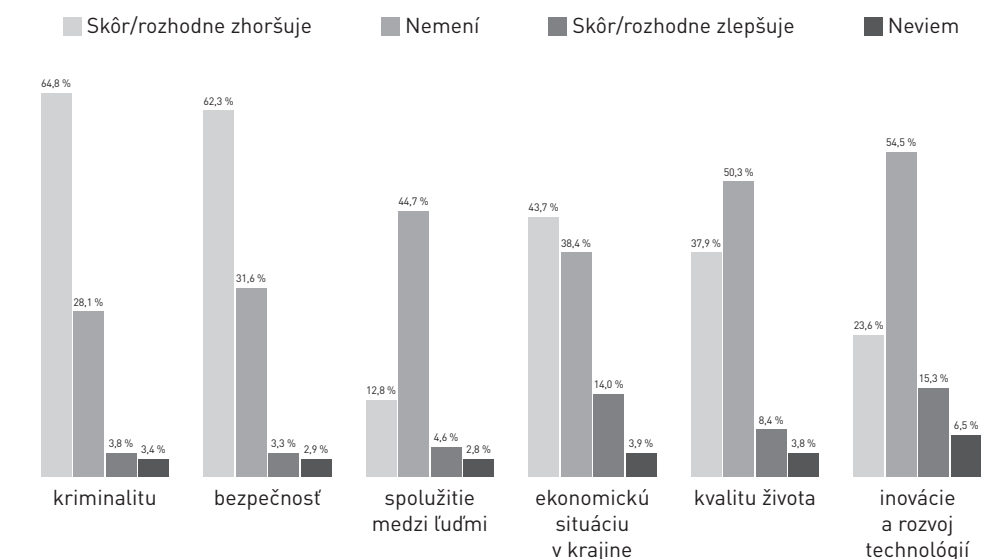
S akceptáciou cudzincov súvisí aj predstava o tom, aký má migrácia potenciálny dopad na rôzne oblasti života spoločnosti. Zaujímalo nás preto, ako podľa ľudí na Slovensku migrácia ovplyvňuje bezpečnosť, kvalitu života, spolužitie či ekonomickú situáciu.

Najviac sa obávame zvýšenia kriminality a zhoršenia bezpečnosti

Graf nižšie ukazuje, že s migráciou a prítomnosťou cudzincov sa spája predovšetkým pocit ohrozenia, najmä ohrozenia bezpečnosti a obava z nárastu kriminality. To môže do veľkej miery byť dôsledkom veľmi silnej sekuritizačnej rétoriky, ktorá bola v uplynulých piatich rokoch prevažujúcim diskurzom jednak zo strany politikov, ale aj rôznych dezinformačných médií, ktoré okolo roku 2015 veľmi razantne a intenzívne zobrazovali migrantov (predovšetkým utečencov) ako bezpečnostnú hrozbu pre krajinu.

Podľa viac ako dvoch tretín ľudí (64,8 %) prítomnosť cudzincov „skôr či rozhodne“ zhoršuje kriminalitu na Slovensku a podľa 62,3 % ľudí aj bezpečnosť v krajine.

Graf č. 7: Vnímanie vplyvu prítomnosti cudzincov na rôzne oblasti života (N = 1 012)

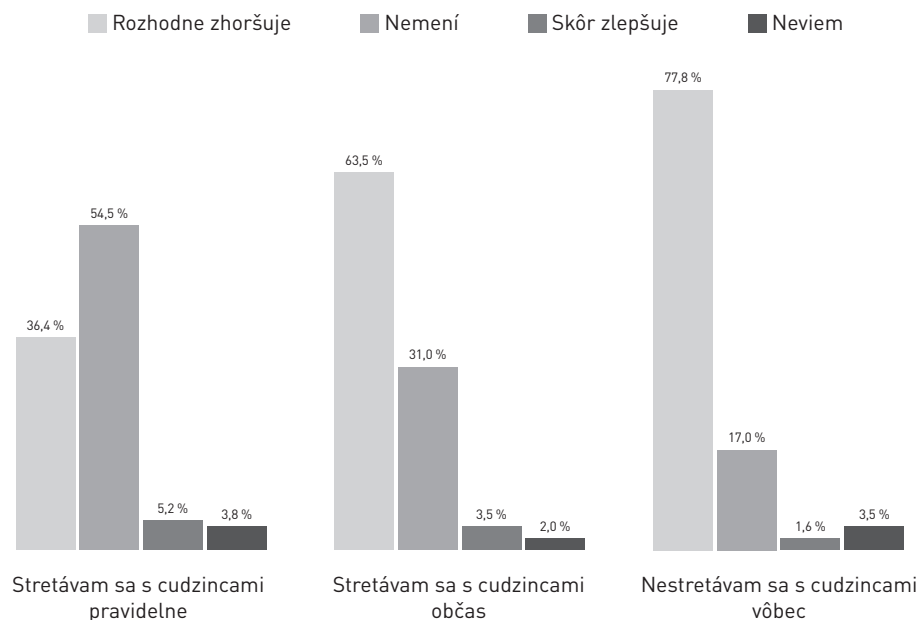

Tieto pocity sa štatisticky významne spájajú so silným etnocentrizmom a negatívnymi pocitmi z rôznych typov cudzincov, predovšetkým utečencov, moslimov či „ekonomických migrantov“, ktorí sú však často spájaní práve s utečencami, ako sme uviedli v kapitole *Pocity, ktoré v ľuďoch vyvolávajú rôzne typy cudzincov*.

Ukazuje sa však, že udržiavanie vzťahov s cudzincami má výrazný vplyv na vnímanie dopadov migrácie na bezpečnosť v krajine. Graf nižšie poukazuje na výrazné rozdiely vo vnímaní podľa frekvencie kontaktov s cudzincami.

Takmer 80 % ľudí, ktorí s cudzincami neprichádzajú do žiadneho kontaktu, ich považuje za bezpečnostnú hrozbu. Naopak, tí, čo sa stretávajú s cudzincami pravidelne, si najčastejšie myslia, že prítomnosť cudzincov bezpečnostnú situáciu v krajine nemení.

Graf č. 8: Vnímanie vplyvu prítomnosti cudzincov na bezpečnosť v krajine podľa frekvencie kontaktu s cudzincami (N = 1 012)

Keďže v štatistickej analýze sme zistili, že práve bezpečnosť a kriminalita sú vnímané ako najväčšie ohrozenia, zamerali sme sa na ne aj vo fokusových skupinách. Aj tu sa ukázalo, že strach z neznáameho a mediálne zobrazovanie cudzincov ako bezpečnostnej hrozby sa prenášajú aj do vnímania ľudí. Obavy zo zvyšovania kriminality alebo zhoršovania bezpečnostnej situácie ľudia spájali predovšetkým s ľuďmi z kultúrne „vzdialenejších“ krajín, najmä s moslimami, utečencami či ľuďmi s odlišnou farbou pleti.

„Ja by som možno povedal, že teraz to tak ešte nie je, lebo tí ľudia, čo tu sú, sú radi, že majú prácu. Slušne sa správajú, keď sa s nimi stretnete, ale zas priznávam, že v podvedomí má človek takú neistotu práve pri tej migrácii a kvótach, koľko by sme ich mali prijať. Vtedy tak trošku spožorniem.“ (muž, Bratislavský kraj)

„Určite áno, lebo čím viac ich sem príde, týchto, ja neviem, moslimov, čo majú svoje náboženstvo a sú presvedčení, že napríklad kresťania im vadia, tak to nikdy nebude robiť dobro...že či im neprepne z toho v hlave, to nikto nevie.“ (žena, Banskobystrický kraj)

Viacerí respondenti však reflektovali, že na ich nazeranie má vplyv to, čo vidia v médiách, a svoje obavy spájajú skôr s budúcnosťou, ak by krajina povolila prísť väčšiemu počtu migrantov. Často odkazovali na skúsenosti Francúzska či Nemecka, kde referovali na teroristické útoky či tzv. „no-go zóny“, ktorých vzniku sa obávajú v prípade,

že sa uvoľní migračná politika a počet cudzincov začne na Slovensku stúpať. Niektorí však racionálne uvažovali nad tým, že vylúčené komunity spôsobujúce aj nárast kriminality môžu vznikať práve vtedy, ak sa cudzinci neintegrujú do spoločnosti.

Zaujímavé však je, že mnohí respondenti poukazovali na to, že v tomto prípade nie je možné generalizovať a vnímať cudzincov len ako páchatelov kriminality. Uvádali, že mnohé formy kriminality páchajú oveľa častejšie práve Slováci a nie cudzinci. Zároveň zdôrazňovali, že nemožno predpokladať, že ak je niekto z určitej krajiny alebo kultúry, tak už z definície je bezpečnostným ohrozením.

„Nemyslím si, že ak sem pustíme nejakú národnosť, napríklad moslimov, tak že automaticky budú pre nás nebezpeční. Ja si myslím, že teroristi sú pre nás nebezpeční a nie moslimovia a nejaké iné náboženstvo či národnosť. Asi toľko k tomu.“ (muž, Bratislavský kraj)

Napriek tomu je však islam vnímaný na Slovensku veľmi negatívne a prevažujúcim postojom bolo aj v kvalitatívnom výskume odmietanie islamu a moslimov a ich vnímanie ako kultúrnej a bezpečnostnej hrozby (pozri viac v kapitole *Vnímanie náboženstva*).

Cudzinci sú vnímaní aj ako obeť kriminality

Najzaujímavejším zistením z fokusových skupín bolo to, že mnohí respondenti v súvislosti s bezpečnosťou a kriminalitou vnímali ako obeť skôr samotných cudzincov. Poukazovali na prevažujúcu xenofóbiu na Slovensku a vplyv extrémistických skupín, ktoré na cudzincov útočia (smrť Henryho Accordu či napadnutie moslimskej rodiny na Hlavnej stanici v Bratislave vtedajším členom LSNS Milanom Mazurekom).

„Zahraniční, napríklad Indovia, sem prišli na nejakú rodinnú dovolenku a boli tu vtedy rôzne incidenty, čo v Bratislave zabili toho Vietnamca...tak vyslovene sa tí Indovia báli a pýtali sa ma, či je bezpečné tu byť. Oni sa báli ísť do mesta. Takže možno, že sa aj zle pozeráme na tých cudzincov a skôr by sme mali hľadať tých extrémistov, ktorí sú nebezpeční.“ (muž, Bratislavský kraj)

V tomto prípade môže migrácia spôsobiť bezpečnostné ohrozenie, ale skôr vo forme útokov na cudzincov či vzájomných stretov, ktoré pramenia buď z obavy miestnych, xenofóbie alebo len z pocitu, že nám cudzinci berú prácu.

„Lebo prichádzajú aj rôzni ľudia, a stretávajú sa so Slováckmi, ktorí otvorene vyjadrujú svoj nepriateľský postoj, a preto dôjde k tým stretom, a možno aj k fyzickému napadnutiu. Lebo u nás je stále taká nevraživosť voči cudzincom.“ (žena, Banskobystrický kraj)

„Ja to vidím tak, že tie útoky, čo vidíte v televízii, tak to sú skôr útoky na cudzincov, že to je rasová neznášanlivosť a veľakrát nie zo strany cudzincov, ale miestnych. Keď sú napríklad inej pleti a veľakrát je to z takej rasistickej stránky.“ (muž, Banskobystrický kraj)

Vnímanie náboženstva

Náboženstvo a praktizovanie viery

Kvantitatívny aj kvalitatívny výskum poukázali na to, že odmietanie kultúrnej rozmanitosti je do veľkej miery spojené aj s témou náboženstva, predovšetkým islamu. Fokusové skupiny poukázali na to, že ľudia si veľmi rýchlo a takmer automaticky asociujú kultúrnu odlišnosť predovšetkým s islamom. Môže to byť spôsobené mnohými faktormi, ktorým sa budeme v tejto kapitole venovať podrobnejšie, avšak, ako sme už uviedli, príchod utečencov (predovšetkým zo Sýrie) do Európy v roku 2015 v spojení s predvolebnou kampaňou spôsobil veľký otras aj v postojoch ľudí.

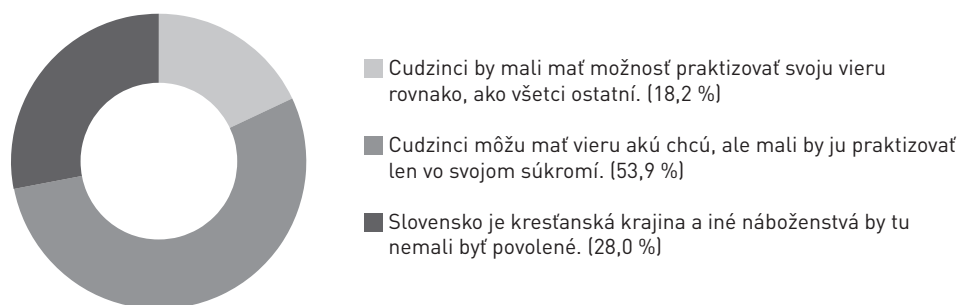
Napríklad výskum IVO¹³ z roku 2017 poukázal na to, že práve po roku 2015 sa sociálny dištanc voči moslimom zvýšil takmer o 30 percentuálnych bodov. Aj v našom výskume sa ukázalo, že najviac sa negatívne emócie súvisiace s cudzincami asociujú práve s utečencami a moslimami (pozri viac v kapitole *Postoje k cudzincom*).

Dôležitú rolu v tom zohrala predovšetkým politická rétorika, sekuritizácia témy prijímania utečencov a zobrazovanie utečencov ako bezpečnostnej hrozby.¹⁴

Vierovyznania nie sú vnímané ako rovnocenné

Graf nižšie ukazuje, že ľudia na Slovensku nemajú pocit, že všetky vierovyznania sú rovnocenné a sloboda vierovyznania neobmedzená. Ukazuje sa, že **len približne pätina ľudí si myslí, že cudzinci by mali mať možnosť praktizovať svoju vieru rovnako ako ostatní**, napríklad vo vlastných modlitebniach.

Graf č. 9: Názory na slobodu vierovyznania (N = 1 012)

¹³ Bútorová, Z. – Mesežnikov, G. [eds.] (2017), *Zaostrené na extrémizmus – výskumná štúdia*, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky.

¹⁴ Holka Chudžíková, A. (2020), „Nie sú to len slová – menšiny v politickom diskurze“, in: Gallo Kriglerová, E. – Holka Chudžíková, A. [eds.], *(Ne)spojená krajina*, Bratislava, Centrum pre výskum etnicity a kultúry.

To, že ľudia si túto tému asociujú práve s islamom, sa ukázalo aj pri pocitoch, aké v ľuďoch vyvoláva slovné spojenie „moslimská rodina“. Tí, ktorí majú z tohto spojenia výrazne negatívny pocit, si oveľa častejšie myslia, že iné náboženstvá by tu nemali byť povolené. Zároveň, iba 8 % z nich si myslí, že by tu mali mať rovnaké práva na slobodu vierovyznania ako všetci ostatní.

Podobne ako pri postojoch k cudzincom, aj v tejto téme zohráva dôležitú rolu kontakt s cudzincami. Tí, čo majú cudzincov medzi priateľmi, sú aj oveľa tolerantnejší k náboženskej slobode než tí, ktorí žiadnych cudzincov nepoznajú. Naopak ľudia, ktorí s cudzincami do žiadneho kontaktu neprichádzajú, sú aj oveľa prísnejší v tom, aké pravidlá by mali platiť pre praktizovanie viery.

Kvalitatívny výskum prostredníctvom fokusových skupín tieto zistenia do veľkej miery podporil a prehĺbil. Aj u respondentov vo fokusových skupinách bola prevažujúcim postojom opatrnosť najmä smerom k formalizovanému praktizovaniu náboženstva.

Len zopár, predovšetkým mladších respondentov uviedlo, že sloboda vierovyznania by mala byť spravodlivo garantovaná všetkým bez ohľadu na typ náboženstva. Títo ľudia celkovo nevnímali kultúrnu odlišnosť ako ohrozenie, pričom zdôrazňovali, že za negatívne správanie konkrétnych ľudí nikdy nemôže samotné náboženstvo či kultúra ľudí, ale len ich extrémne prejavy, ktoré môžu byť prítomné v akomkoľvek náboženstve.

„Mixovanie kultúr tu v Bratislave vždy bolo. Mali sme tu dve synagógy... a jedna stále ostala, a teda nevidím na tom nič zlé, ak by sem prišli nejakí moslimovia a povedali, že prosíme si nejakú mešitu. Podľa mňa je to úplne v pohode a mešita hrozbu nepredstavuje. Predstavujú ju konkrétni ľudia, ktorí môžu mať nejaké radikálne sklony.“ (žena, Bratislavský kraj)

Väčšina ľudí však bola oveľa prísnejšia, najmä v prípade povolenia modlitebni pre praktizovanie viery. Niektorí si myslia, že sloboda vierovyznania by síce mala byť garantovaná, ale iné náboženstvá by sa mali praktizovať skôr len v súkromí.

S povolením oficiálnych modlitebni či iných verejných prejavov praktizovania viery sa ľuďom spájajú viaceré obavy, spontánne opäť súvisiace takmer výlučne s islamom:

a) obava z radikalizácie, konfliktov a terorizmu

Jednou z najčastejších obáv, ktoré sa ľuďom v kvalitatívnom výskume spájali s povolením modlitebni, bola obava z nárastu radikalizácie. Mnohým sa práve mešity spájajú s vytváraním priestoru pre takéto aktivity, a to najmä pod vplyvom mediálneho zobrazovania teroristických útokov v zahraničí. Väčšina respondentov, ktorí zastávali tento názor, referovala na situáciu vo Francúzsku, Nemecku, či Rakúsku (kde sa odohral teroristický útok práve v čase realizácie týchto fokusových skupín).

„Nikto nikomu nezakazuje, keď sa rozhodne sem prísť, má nejakú motiváciu, tak aby to náboženstvo ďalej uznával a modlil sa pre svojho predstaveného. Ale už výstavba mešity vo mne

evokuje niečo potenciálne nebezpečné, kde sa dá koncentrovať a vzniknú tu isté podnety a tí ľudia práve tu nájdu ten potenciálny priestor pre tie negatívne veci...” (muž, Bratislavský kraj)

b) obava z „prečíslenia“ a nanucovania pravidiel

Asi najčastejšou obavou, ktorá sa vo výskume opakovala naprieč celým Slovenskom, bolo to, že ak povolíme iným náboženstvám verejné praktizovanie viery, začnú narastať tlaky na to, aby aj Slováci či kresťania tieto iné náboženské pravidlá preberali. Zjednodušene povedané slovami jednej respondentky „podáš prst a zoberú celú ruku“. Vytvoriť lepšie podmienky pre praktizovanie viery môže znamenať, že sem bude prichádzať viac cudzincov. Obava z „prečíslenia“ je jednou z najzásadnejších obáv, ktoré ľudia majú.

„Netvrdím, že zbúrajú demokraciu, ale môžu ju ovládnuť. Viac ľudí z tej menšiny bude hlasovať ako z majority, tak sa postupne dostanú do...budú víťazi.“ (muž, Bratislavský kraj)

„A ak by bol príliv nejaký a teraz hypoteticky sa bavíme, že postavíme mešity a akú majú štatisticky moslimovia pôrodnosť, že na ženu pripadá päť-šesť detí a na kresťanov jedno-dve, tak kresťanstvo zanikne.“ (muž, Prešovský kraj)

c) obava zo zmeny „koloritu“ krajiny

Tretou obavou, ktorá sa síce sporadicky, ale predsa len objavovala vo fokusových skupinách, bola obava zo zmeny akéhosi koloritu krajiny. Slovensko je vnímané ako kresťanská krajina, a to sa prejavuje aj v tom, ako vyzerá verejný priestor. Povolenie stavby mešít či iných modlitební by podľa niektorých narušilo to, akou je Slovensko krajinou a ako vyzerá.

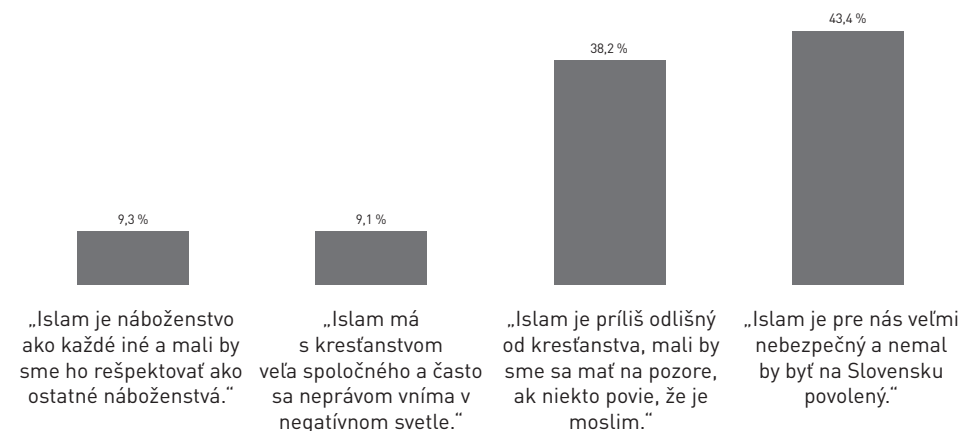
„Ja si myslím, že Slovensko je taká rázovitá krajina a neviem si predstaviť, ako by tu tie mešity zapadli, podľa mňa by tá krajina tvorba bola nejako narušená. Každá krajina má nejaký ráz, keď vám povie Manhattan, tak ľudia si predstavia tie výškové budovy, a keď sa povie Tahiti, tak si predstavíte pláž a bambusové domčeky, a keď sa povie Slovensko, tak si predstavíte Tatry, nejaké chalúčky, rázovitú dedinu...a myslím, že mešity alebo iné budovy, ktoré nezapadajú do tej krajiny, by aj vizuálne narušali tú pohodu ľudí, čo tu žijú celý život.“ (žena, Košický kraj)

Vnímanie islamu

Vo výskume sme sa zamerali aj na to, ako je na Slovensku vnímaný islam. Veľa toho naznačili už predchádzajúce podkapitoly a ukazuje sa, že téma islamu sa vinie celým výskumom a stojí za mnohými negatívnymi postojmi ľudí.

Otázka o vnímaní islamu tak už len potvrdila výrazne negatívne vnímanie tohto náboženstva. Až 81,6 % respondentov totiž vníma toto náboženstvo ako odlišné, podozrivé či priamo nebezpečné. Ako vidíme v nasledujúcom grafe, len necelá desatina ľudí si myslí, že islam je náboženstvo ako každé iné a mali by sme ho rešpektovať ako ostatné náboženstvá.

Graf č. 10: Vnímanie islamu (N = 1 012)

Väčšina respondentov si myslí, že pred islamom sa treba mať na pozore a pri akejkoľvek zmienke o zvyšovaní kriminality, dopade migrácie na bezpečnosť v krajine alebo pri postojoch ku kultúrnej rozmanitosti sa ľudia skôr či neskôr dostanú k téme islamu.

Ak by sme mali zhrnúť, čo sú najväčšie obavy alebo dôvody ľudí pre to, že sú voči islamu podozrievaví, môžeme ich rozdeliť do viacerých kategórií, ktoré sa do istej miery prelínajú:

a) islam je vnímaný ako násilné náboženstvo

Tento stereotyp vychádza najmä z politického a mediálneho zobrazovania moslimov. Nikto z respondentov spontánne nespomenul vlastnú negatívnu skúsenosť s moslimami, avšak viacerí uvádzali a vzájomne sa zhodovali v tom, že je **v povahe islamu** prejavovať voči iným násilie, čo sa potom premieta aj do radikalizácie, extrémizmu a páchania teroristických útokov.

„Ja si myslím, že určite by sme sa mali mať na pozore, lebo ich náboženstvo má vlastne dosť sklony k tým útokom...“ (muž, Banskobystrický kraj)

„Problém je hlavne islam. Kvôli militantnosti. To je známa skutočnosť.“ (muž, Nitriansky kraj)

„...mám pocit, že tam ich je viac takých fanatických veriacich, že sú ochotní spraviť čokoľvek ako v iných náboženstvách...že tie iné sú také mierumilovnejšie.“ (žena, Banskobystrický kraj)

b) iné hodnoty – vnímanie ženy v islame

Ďalšou témou, ktorá bola vnímaná problematicky, je údajná menejcennosť žien v islame, nerovnosť práv žien v porovnaní s mužmi či údajné vnímanie žien ako majetku. Toto je veľmi zaujímavé zistenie, pretože rôzne výskumy realizované na

Slovensku poukazujú práve na veľmi konzervatívne nazeranie obyvateľov Slovenska na tému rovnosti, a to aj medzi mužmi a ženami. Relatívne vysoká je na Slovensku aj tolerancia voči násiliu na ženách a v rodine. Preto je zaujímavé, že ľudia práve túto oblasť (stereotypne) vyčítajú práve islamu.

„Je to iné ako u nás v tom, že ženu nevnímajú ako seberovní, ale niečo menejcenné a je taká akoby slúžka pre mužov...ale vlastne majú aj tie zákony šarija, tam môžu aj ženu ukameňovať, napríklad pre neveru, keď sú vinní obaja...takto vidím islam ja.“ (žena, Košický kraj)

c) burky ako téma

Jednou z najčastejšie diskutovaných tém bolo zahaľovanie moslimských žien. Pre mnohých ľudí je to téma, ktorá vyvoláva pocit neistoty, ba až ohrozenia („ale pod burkou nevieme, kto tam je“).

„No je to zahalenie tváre a potom je ťažké identifikovať toho človeka, keď jej vidno len oči a vlastne nedá sa ani dopátrať, kto to bol.“ (muž, Bratislavský kraj)

Pre iných je to natoľko kultúrne odlišný prejav, že ho vnímajú mimoriadne negatívne. To korešponduje s prevažujúcim názorom, že ak chcú ľudia žiť na Slovensku, tak by sa mali kultúrne prispôbiť našim pravidlám a zvykom. Zahaľovanie tváre alebo používanie iných náboženských symbolov sa považuje za porušenie tohto pravidla.

„Tak na Slovensku nie je tento zvyk, že žena sa zahaľuje, tak keď majú takéto zvyky, nech si ich doma presadzujú. No ale teraz sú tu na Slovensku, tak nech sa prispôbia. Môj názor.“ (muž, Bratislavský kraj)

Pomerne problematické na tomto koncepte je to, že za odmietaním zahaľovania tváre nie sú v postojoch žiadne konkrétne argumenty okrem iracionálneho strachu („čo má pod burkou“) alebo jednoduchého odmietania „lebo je to iné“. Dobro to vystihuje výrok jednej z respondentiek – „problém s burkami je najmä ten, že si ich nechcú dať dole“ (žena, Trnavský kraj).

Vnímanie migrácie v kontexte pracovného trhu a demografických zmien

Demografické zmeny a ich riešenie migráciou

Demografické zmeny a starnutie obyvateľstva sú témy, ktoré so zahraničnou migráciou úzko súvisia. Migrácia sa totiž považuje za jednu z možností, ako zmierniť práve demografickú krízu. Odborníci samozrejme upozorňujú, že prijímanie vyšších počtov cudzincov nie je jediným riešením demografickej krízy, ale s touto možnosťou je potrebné rátať tiež. Ďalšie z navrhovaných riešení – prarodinná politika – totiž samo osebe tiež nestačí. Navyše, ako sa ukazuje, v žiadnej vyspelejšej krajine sa dlhodobo

nedarí dosiahnuť prirodzený prírastok vyšší ako dve deti na jednu ženu v plodnom veku.¹⁵ V kvantitatívnej časti nášho výskumu sa však až **86,1 % respondentov priklonilo k téze, že populácia síce starne, ale migráciou by sme tento problém riešiť nemali. Naopak, vláda by mala prijímať politiky na to, aby sa rodilo viac detí.**

„Únik mozgov“ ako zásadný problém

Respondenti vo fokusových skupinách však ani tak netematizovali problém starnutia obyvateľstva, ako skôr to, že občania SR odchádzajú za prácou a štúdiom do zahraničia. V dôsledku toho podľa nich prichádza na Slovensko viac cudzincov, ktorí tak vyplňajú medzery na trhu práce spôsobené práve odchodom občanov do zahraničia.

Odchod občanov SR do zahraničia viacerí respondenti síce vnímali ako prirodzený proces, avšak viacerí túto tému rámcovali ako doslova „nútený odchod“ či „nútenú emigráciu“. Odchod do zahraničia vnímali ako dôsledok zle nastaveného systému, ktorý občanom neponúka dostatočné a akceptovateľné možnosti zamestnania či štúdiá. Prijímanie väčšieho počtu cudzincov však respondenti nevideli ako riešenie toho, že veľká časť ľudí zo Slovenska odchádza.

„...toto mi príde úplne nezmyselné, že my miesto toho, aby sme do vlastných ľudí naliievali peniaze, radšej budeme otvárať hranice (...) Za mňa toto, že my musíme v Nitre zobrať vodiča z Ukrajiny, lebo naši odišli do iných štátov, proste mi to príde absurdné.“ (žena, Prešovský kraj)

Namiesto prijímania cudzincov by tak štát mal pracovať na tom, aby občania nemuseli odchádzať do zahraničia, a to napríklad naštartovaním ekonomiky a zvýšením plátov. Padol tiež návrh na zavedenie kvót na zamestnávanie občanov SR, aby postupne vo firmách neprevládali cudzinci.

Slovenský trh práce a cudzinci

V súčasnosti sa na Slovensku, najmä v západných regiónoch, prejavuje predovšetkým trend príchodu väčšieho počtu pracovných migrantov. Pred pandémiou došlo tiež k liberalizácii prístupu cudzincov na trh práce v prípade, že prichádzali obsadzovať pozície v tzv. nedostatkových profesiách.¹⁶ To naznačuje, že zamestnávateľia už nedokázali vykryť potreby pracovného trhu domácou pracovnou silou a začali hľadať v zahraničí. Pandémia túto situáciu do istej miery zmenila, avšak počet cudzincov prichádzajúcich za prácou nijak výraznejšie neklesá. V decembri 2019 bolo napríklad na Slovensku zamestnaných 78 298 cudzincov (štátnych príslušníkov tretích krajín s povolením na zamestnanie aj s informačnou kartou a občanov EÚ/EHP). V júni 2020 toto číslo kleslo len mierne na 74 298 pracujúcich cudzincov na

¹⁵ Baláž, V. – Karasová, K. (2016), „Kto, odkiaľ a kam: Slováci v Európe, Európa na Slovensku“, in: Mesežnikov, G. – Hlinčíková, M. (eds.), *Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť? Slovensko, migranti a utečenci*, Bratislava, Inštitút pre verejné otázky a Heinrich Böll Stiftung.

¹⁶ Pozri napríklad informácie na webstránke IOM – Medzinárodnej organizácie pre migráciu, dostupné na <https://bit.ly/3E8apBH>; pozri tiež Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2018), „Stratégia pracovnej mobility cudzincov v Slovenskej republike“, Bratislava.

Slovensku. V januári 2021 počas vrcholiacej pandémie počet cudzincov pracujúcich na Slovensku síce oproti obdobiu pred pandemiou klesol, ale stále sa držal na počte 67 754.¹⁷

V kvantitatívnom výskume sme sa preto pozreli aj na to, ako je vnímaný slovenský trh práce a možnosti obsadzovania pracovných miest cudzincami. Ako ukazuje tabuľka nižšie, **polovica respondentov vníma situáciu na slovenskom trhu práce ako veľmi zlú a bola by za to, aby sa pracovné miesta obsadzovali najmä Slovákmi.**

Tabuľka č. 20: Vnímanie pracovného trhu a možností obsadzovania pracovných miest cudzincami (v %)

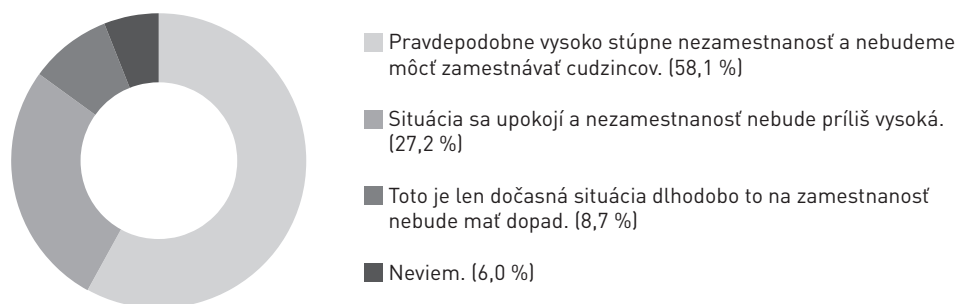
Je nedostatok pracovných síl v niektorých odvetviach, cudzincov potrebujeme.	10,8
Situácia je pomerne stabilná, zatiaľ je dostatok pracovných miest pre všetkých – Slovákov aj cudzincov.	16,2
Nezamestnanosť je stále príliš vysoká, ale na neobsadené miesta by mohli byť prijímaní aj cudzinci.	19,2
Situácia na Slovensku je veľmi zlá, mali by sa prijímať prednostne Slováci	51,7
Neviem	2,2

N = 1 012

Vplyv pandémie na situáciu na trhu práce

Pandémia prirodzene ovplyvnila aj trh práce a mieru nezamestnanosti. Zatiaľ čo v treťom štvrťroku 2019 bola miera evidovanej nezamestnanosti na úrovni 5,9 %, v treťom štvrťroku 2020 to bolo 7,2 %.¹⁸ Zaujímalo nás teda aj to, ako respondenti v kvantitatívnej časti výskumu vnímali vplyv súčasnej pandémie na trh práce a možnosti zamestnávania cudzincov.

Graf č. 11: Vnímanie trhu práce v kontexte prebiehajúcej pandémie (N = 1 012)

Miernu väčšina respondentov (58,1 %) má vo vzťahu k trhu práce obavy z budúcnosti a nepredpokladá, že pre cudzincov bude na trhu práce miesto.

¹⁷ Dáta získané na webstránke Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR, dostupné na <https://bit.ly/3D5doJB>

¹⁸ Pozri viac informácií na <https://bit.ly/2Q01kXf>

Vnímanie dopadov zamestnávania cudzincov

Pracovní migranti sú vnímaní najmä ako dočasná lacná pracovná sila

Vyššie uvedené zistenia z kvantitatívnej časti výskumu sa do značnej miery potvrdili aj v rámci fokusových skupín. Respondenti veľmi silno vnímali prítomnosť zahraničných pracovníkov, a to najmä na pozíciách vyžadujúcich nižšiu kvalifikáciu. Zmena ekonomickej situácie a požiadaviek trhu práce podľa nich súvisela so vstupom SR do EÚ a Schengenu.

Registrovali predovšetkým občanov Ukrajiny, Srbska či Rumunska. Tí podľa nich zaplňujú pozície, o ktoré už občania SR nemajú záujem, pretože pre nich nie sú zaujímavé finančne, ale ani z hľadiska podmienok výkonu práce (práca na tri smeny, nadčasy). Tento aspekt bol vnímaný ako pozitívum, ktoré pracovná migrácia prináša, pretože umožňuje udržanie či rozširovanie výroby a výkonu ekonomiky.

„...veľmi na mňa dobre pôsobia [Ukrajinci, pozn. aut]. Sú ako Slováci skoro, len akoby prirodnejší, takí, neviem no. Oni si to tu vážia, lebo dostanú väčšiu odmenu za tú prácu ako doma. Ja túto skupinu veľmi pozitívne vnímam. Tá medzera, ktorá tu vznikla, oni ju vyplnili.“ (žena, Nitriansky kraj)

Cudzinci sú vnímaní ako tí, čo tlačia mzdy nadol

Zamestnávania cudzincov sa na Slovensku spája s rôznymi názormi, ktoré cirkulujú vo verejnom diskurze. Jedným z nich je ten, že zahraniční pracovníci tlačia mzdy na Slovensku nadol, pretože sú ochotní pracovať za menej ako občania Slovenska. Aj v kvantitatívnej časti nášho výskumu sa ukázalo, že **s výrokom, že cudzinci tlačia mzdy na Slovensku smerom nadol, čiastočne alebo úplne súhlasilo až 62,8 % respondentov.** S týmto výrokom nesúhlasilo len 16,3 % opýtaných, ostatní sa k nemu nevedeli vyjadriť (20,8 %).

Významným faktorom v príklone k tomuto názoru je to, či mali respondenti medzi svojimi spolupracovníkmi cudzincov. Ukazuje sa, že respondenti, ktorí medzi svojimi spolupracovníkmi cudzincov nemali, sa významne častejšie prikláňali k názoru, že cudzinci tlačia mzdy na Slovensku nadol (66,1 %). V skupine respondentov, ktorá mala medzi svojimi spolupracovníkmi aj cudzincov, s týmto výrokom vyjadrilo čiastočný alebo úplný súhlas 49,5 % opýtaných.

Tieto zistenia potvrdili aj fokusové skupiny, v rámci ktorých respondenti taktiež vyjadrovali svoje presvedčenie, že cudzinci sú na Slovensku ochotní pracovať za nižšiu mzdu než Slováci, pretože je to pre nich stále „pekný plat“ v porovnaní s tým, čo by zarobili vo svojej krajine pôvodu. Tým potom znižujú platový štandard celkovo.

Presvedčenie, že cudzinci vytláčajú Slovákov z trhu práce

Akceptácia nižšej mzdy podľa respondentov spôsobuje to, že zamestnávateľia uprednostňujú cudzincov pred Slovákmi.

„[Cudzinci, pozn. aut.] vytláčajú našich ľudí mimo práce. Že náš človek by to robil za šesť, sedem eur, poviem príklad, ale vlastne, keď sa nájdú ľudia, čo to budú robiť za tri, tak potom vytláčajú našich ľudí, ktorí nemajú prácu.“ (muž, Košický kraj)

S výrokom, že **cudzinci berú Slovákom prácu úplne alebo čiastočne súhlasilo 48,1 % respondentov** kvantitatívneho výskumu. Ďalších 27,5 % sa k tejto otázke nevedelo vyjadriť a zvyšných 24,5 % respondentov úplne alebo čiastočne nesúhlasilo.

Priama skúsenosť s cudzincami v rámci vlastného pracoviska ovplyvňuje aj vnímanie dopadu ich zamestnávania na zamestnaneckú pozíciu Slovákov. Tí, ktorí cudzincov medzi spolupracovníkmi nemali, významne častejšie súhlasili s výrokom, že cudzinci berú Slovákom prácu – 52 %. Pričom v skupine respondentov, ktorí medzi spolupracovníkmi cudzincov mali, s týmto výrokom súhlasilo 32,1 % opýtaných.

Vplyv prítomnosti cudzincov na ekonomickú situáciu a rozvoj technológií

Súčasťou kvantitatívneho výskumu bolo aj skúmanie toho, ako respondenti vnímajú vplyv zahraničnej migrácie na celkovú ekonomickú situáciu na Slovensku. Len 14 % respondentov uviedlo, že prítomnosť cudzincov na Slovensku ekonomickú situáciu skôr alebo rozhodne zlepšuje. Ďalších 38,4 % uviedlo, že to situáciu nijako nemení a 43,7 % uviedlo, že prítomnosť cudzincov na Slovensku ekonomickú situáciu skôr alebo rozhodne zhoršuje. Tieto postoje súvisia aj s negatívnymi pocitmi z ekonomických migrantov, etnocentrizmom a celkovým postojom ku kultúrnej rozmanitosti.

Vo fokusových skupinách vnímali ľudia vplyv prítomnosti cudzincov na ekonomickú situáciu na Slovensku skôr pozitívne.

„No, veľký vplyv má migrácia na ekonomickú situáciu, lebo veľké firmy, automobilky väčšinou zamestnávajú cudzincov a oni keby tu neboli, tak by chýbala pracovná sila, určite by sa tak vo veľkom nevyrábalo a nebola by taká priemyselná výroba.“ (žena, Trnavský kraj)

Respondenti vnímali, že otvorenosť ekonomiky podporuje ekonomický rast a prináša nové podnety a nápady zo zahraničia. Kultúrnu rozmanitosť v pracovnom prostredí však nevnímali jednoznačne pozitívne. Reflektovali, že kultúra sa premieta aj do pracovného výkonu, spôsobu či organizácie práce, zaužívaných postupov či komunikácie, čo nevyhnutne vedie k tomu, že zamestnanci sa s týmito rozdielmi musia vyrovnávať a nejakým spôsobom ich riešiť.

Pozitívne boli vnímaní tí cudzinci, ktorí prichádzajú s jasným zámerom pracovať a „pochtivo sa tu uplatniť a nie využívať sociálny systém“ (muž, Trnavský kraj), pretože to podľa respondentov fokusových skupín zvyšuje konkurencieschopnosť Slovenska.

Ľudia nevedia, či cudzinci prispievajú aj k rozvoju technológií a inovácií

Okrem vplyvu prítomnosti cudzincov na celkovú ekonomickú situáciu sme sa v kvantitatívnej časti výskumu zamerali aj špecifickejšie na vnímanie toho, či cudzinci prispievajú k rozvoju inovácií a technológií na Slovensku.

S výrokom, že **cudzinci prispievajú k podpore inovácií a technologickému pokroku, čiastočne alebo úplne súhlasilo len 16,6 % respondentov** kvantitatívneho výskumu. Nesúhlasilo (úplne alebo čiastočne) 44,5 % a nevedelo sa vyjadriť 38,9 % opýtaných. Aj v tejto otázke bola významným faktorom miera kontaktu respondentov s cudzincami a prejavila sa najmä v miere nesúhlasu s týmto výrokom. V skupine bez kontaktu s cudzincami s ním čiastočne alebo úplne nesúhlasilo 52,7 % respondentov, kým v skupine s pravidelným kontaktom to bolo 29,4 %.

Pri tejto otázke stojí za zmienku, že veľká časť respondentov nevedela k tejto otázke zaujať postoj. V skupine, ktorá prichádza s cudzincami do kontaktu pravidelne, to bola dokonca takmer polovica respondentov – 46,9 %. Je možné, že inovácie a technologický pokrok sú pomerne abstraktné pojmy, ktoré sa respondentom ťažko posudzujú a o to ťažšie sa vedeli vyjadriť k vplyvu cudzincov v tejto oblasti.

Ako by mal štát pristupovať k migrácii?

V kvantitatívnej časti výskumu sme sa zamerali aj na to, ako verejnosť vníma migračnú politiku a jej jednotlivé opatrenia a aký typ cudzincov by Slovensko malo prijímať. Zistenia z tejto časti sumarizuje graf nižšie. Jednotlivé témy podrobne rozpracujeme v nasledujúcom texte.

Graf č. 12: Miera súhlasu s rôznymi opatreniami migračnej politiky (N = 1 012)

Mali by sme prísnejšie strážiť naše hranice

Pristahovateľstvo cudzincov z chudobnejších krajín by malo byť výrazne obmedzené

Štát by mal podporovať prístahovateľstvo len tých cudzincov, ktorí sú nám kultúrne blízki

Štát by mal povoliť prichádzať len vysoko kvalifikovaným cudzincom

Slovensko by malo prijímať viac utečencov než doteraz

Prísnejšie stráženie hraníc

Sekuritizačný verejný, a najmä politický, diskurz o migrácii je na Slovensku prítomný dlhodobo¹⁹, avšak absolútny vrchol dosiahol v období, kedy do Európy prichádzali veľké počty utečencov (pozri viac v kapitolách *Sociálny dištanc* a *Postoje k cudzincom*).

¹⁹ Pozri napr. Androvičová, J. [2015], „Sekuritizácia migrantov na Slovensku – analýza diskurzu“, *Sociológia*, 47(4), 319-339

Vtedy začala vo verejnom diskurze výraznejšie rezonovať otázka stráženia hraníc. Viaceré politické strany túto tému následne viac či menej intenzívne využívali v rámci predvolebnej kampane na prelome rokov 2015/2016.

Hlavným motívom kampane vtedy najsilnejšej strany SMER-SD sa dokonca stal slogan „Chránime Slovensko“, ktorý využívali aj na početných billboardoch. V tomto duchu sa niesli aj časté tlačovky hlavných predstaviteľov strany (napr. tlačovka z utečeneckého tábora na grécko-macedónskych hraniciach či z hraníc s Rakúskom, na ktorých vtedy skúšobne postavili plot z ostnatého drôtu).²⁰

Efekt tohto diskurzu sa prejavil aj v zisteniach z nášho výskumu – absolútna väčšina respondentov skôr alebo úplne súhlasila s výrokom, že by **sme mali prísnejšie strážiť naše hranice (83,3 %)**.

Na postoj k tejto otázke mala významný vplyv miera kontaktu respondentov s cudzincami. Efekt kontaktu sa najvýraznejšie prejavil vo vyhranenej súhlasnej odpovedi na otázku prísneho stráženia hraníc. S výrokom, že by sme mali prísnejšie strážiť svoje hranice, úplne súhlasilo až 60,5 % respondentov, ktorí vôbec neprichádzali do kontaktu s cudzincami. V skupine, ktorá do kontaktu s cudzincami prichádzala pravidelne, s týmto výrokom úplne súhlasilo len 29,4 % opýtaných.

Hranice treba strážiť najmä kvôli utečencom

Vo fokusových skupinách sme sa teda bližšie pozreli aj na tému regulácie hraníc. V tejto súvislosti respondenti tematizovali najmä príchod utečencov a ochrana hraníc sa im zdala dostatočná (aj vďaka vstupu SR do Schengenu). A to najmä z toho dôvodu, že mali pocit, že Slovensko nie je cieľovou skupinou utečencov. Zdalo sa im preto zbytočné posilňovať ochranu hraníc, ak sem utečenci tak či tak neprichádzajú, pretože údajne majú záujem o krajiny západnej Európy. **Implicitne z toho ale možno vyvodiť, že hranice pred utečencami chrániť treba (ak by ich prichádzalo viac)**. Posilniť by sa teda podľa respondentov mala najmä ochrana vonkajších hraníc Schengenu, pretože práve tam vnímali „ohrozenie“ zo strany migrantov (myslené pravdepodobne ako utečencov). Žiadny z respondentov nespomenul, že východná hranica Slovenska je zároveň vonkajšou hranicou Schengenu.

Vo fokusových skupinách sme sa potom venovali skôr téme regulácie vstupu cudzincov na Slovensko, teda nastaveniu migračnej politiky.

Väčšina respondentov súhlasila, že by mala byť stanovená istá hranica, koľko cudzincov môže na Slovensko prísť, aby nás „neprečíslili“:

„Štát by mal dbať na to, aby tá percentuálna miera cudzincov nepresiahla určitý nejaký strop. Aby sa potom nestalo, že cudzincov tu bude nakoniec viac ako pôvodných ľudí a s tým spojené riziko, že si tým pádom demograficky odhlasujú svoje vlastné zákony a tým spôsobom zmenia charakter krajiny. Vlastne demografickým spôsobom tak, jak sa to deje v niektorých mestách na západe.“ (muž, Nitriansky kraj)

²⁰ Pozri Holka Chudžíková, A. [2019], „Nie sú to len slová – menšiny v politickom diskurze“, in: Gallo Kriglerová, E., Holka Chudžíková, A. (eds.), *(Ne)spojená krajina*, Bratislava, CVEK.

Chceme len vysokokvalifikovaných a solventných cudzincov

V súvislosti s témou otvorenosti vs. prísnosti krajiny pri prijímaní cudzincov nás zaujímalo aj to, či by štát mal prioritne prijímať nejaké kategórie cudzincov a či sú kategórie, ktoré by prijímať nemal.

Kvantitatívny výskum ukázal, že **väčšina respondentov (65 %) čiastočne alebo úplne súhlasila s tézou, že štát by mal dovoliť prichádzať len vysokokvalifikovaným cudzincom**.

Aj v tejto téme sa prejavil efekt kontaktu. Ukazuje sa, že v skupine bez kontaktu s cudzincami až 67,8 % respondentov súhlasilo s tým, že štát by mal povoliť príchod na Slovensko len cudzincom s vysokou kvalifikáciou. Naproti tomu, v skupine s pravidelným kontaktom s cudzincami s touto tézou súhlasilo 49,3 % respondentov.

Odmietanie chudobnejších cudzincov, resp. cudzincov z chudobnejších krajín, sa ukázalo aj v kvantitatívnej časti výskumu, kde **73,1 % respondentov úplne alebo čiastočne súhlasilo s tým, že prisťahovalectvo cudzincov z chudobnejších krajín by malo byť výrazne obmedzené**. Tento názor ovplyvňovala predchádzajúca migračná skúsenosť respondentov. Respondenti bez migračnej skúsenosti výrazne častejšie súhlasili s obmedzením prisťahovalectva cudzincov z chudobnejších krajín (76,5 %) v porovnaní s respondentmi, ktorí niekedy žili v zahraničí (56,4 %).

Tí, ktorí zo Slovenska odchádzali a odchádzajú do zahraničia, väčšinou odchádzajú do krajín západnej Európy, kde je nepochybne vyšší ekonomický štandard. Preto oni sami môžu mať skúsenosť s tým, že boli vnímaní ako prisťahovalci z chudobnejšej krajiny. Aj keď treba poznamenať, že aj v tejto skupine viac než polovica respondentov súhlasila s obmedzovaním prisťahovalectva z chudobnejších krajín. **Nedá sa teda povedať, že by ľudia s migračnou skúsenosťou boli výrazne otvorenejší voči migrácii**.

Okrem toho boli názory na túto tému ovplyvnené aj mierou kontaktu, ktorý respondenti s cudzincami mali. Dáta preukázali výrazný rozdiel v miere súhlasu s obmedzovaním prisťahovalectva cudzincov z chudobnejších krajín podľa miery kontaktu respondentov s cudzincami. V skupine respondentov s pravidelným kontaktom s cudzincami s touto tézou súhlasilo 51,1 %, zatiaľ čo v skupine bez kontaktu s cudzincami to bolo až 83,3 %. Opäť sa ukazuje, že **kontakt je zásadným faktorom vo formovaní postojov a názorov na témy súvisiace s migráciou**.

Fokusové skupiny ďalej ukázali, že respondenti by preferovali, keby štát prioritne prijímal cudzincov s ukončeným stredoškolským vzdelaním s maturitou a vysokoškolským vzdelaním, pretože pri nich je predpoklad, že sa na slovenskom trhu práce dokážu uplatniť. V prípade zahraničných študentov vysokých škôl by štát taktiež mohol motivovať tých, ktorí počas štúdia preukážu svoje kvality, aby na Slovensku zostali (najmä študentov medicíny, farmácie a podobne).

„...podľa mňa štát by mal urobiť nejaké prekážky, keď sem tí ľudia prídu, aby sa urobilo nejaké prirodzené sito, ale na druhú stranu by mal pomáhať tým, čo majú nejaké vzdelanie, povedzme nejaké

skúšky, v tomto by im mal pomôcť, lebo keď sem prídu vzdelaní ľudia, čo majú n- rokov vzdelania na VŠ, tak tým by mal pomáhať.“ (muž, Košický kraj)

Prijímať by sme teda podľa respondentov nemali sociálne slabších či ľudí s nízkou kvalifikáciou, pretože pri nich údajne hrozí nežiadúce správanie (napr. rôzne formy výtržníctva). Vo fokusových skupinách v tejto súvislosti viackrát zaznelo, že „*nejakých flákačov by sme tu nechceli*“ (žena, Bratislavský kraj), pretože tí by mohli byť potenciálne aj ohrozením bezpečnosti krajiny. Zatiaľ sa to však podľa respondentov nedeje.

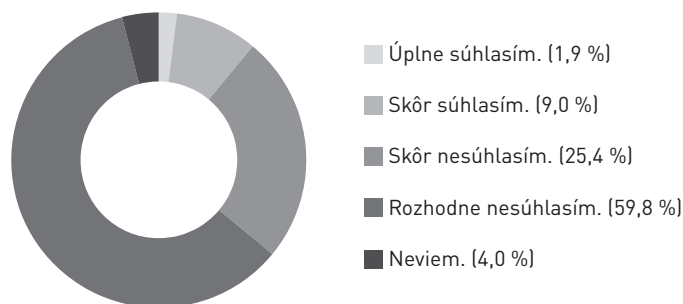
Rozhodovanie o tom, koho štát prijme, by sa malo riadiť aj tým, aké pracovné pozície by Slovensko potrebovalo obsadiť, aby nedochádzalo k vytlačaniu občanov SR z trhu práce. Respondenti navrhovali, že **na pozície, ktoré sú na Slovensku nedostatkové, by štát mohol cudzincov dokonca proaktívne lákať prostredníctvom rôznych programov integračnej podpory** – pomoc v oblasti bývania, získania práce, či jazykového vzdelávania.

Občianstvo, národnosť či kultúrny pôvod cudzincov nebol dominantnou témou tejto diskusie. Okrajovo bolo spomenuté, že občania EÚ sú prijateľní, pretože ich respondenti považovali za „prispôsobivých“, avšak potenciálne problémy vnímali pri prijímaní moslimov a občanov afrických štátov. Tí boli vnímaní ako „nekompatibilní“ s našou kultúrou. Preferencia „kultúrne blízkych“ cudzincov sa ukázala aj v kvantitatívnej časti výskumu, kde **65,6 % respondentov vyjadrilo svoj úplný alebo čiastočný súhlas s výrokom, že štát by mal podporovať len prisťahovalec-tvo cudzincov, ktorí sú nám kultúrne blízki.**

Utečencov stále odmietame

Vo vzťahu k prijímaniu utečencov sa ukázalo, že absolútna väčšina respondentov je proti prijímaniu vyšších počtov utečencov – až **85,4 % respondentov kvantitatívneho výskumu rozhodne alebo skôr nesúhlasilo s tézou, že Slovensko by malo prijímať viac utečencov než doteraz** (pozri graf nižšie).

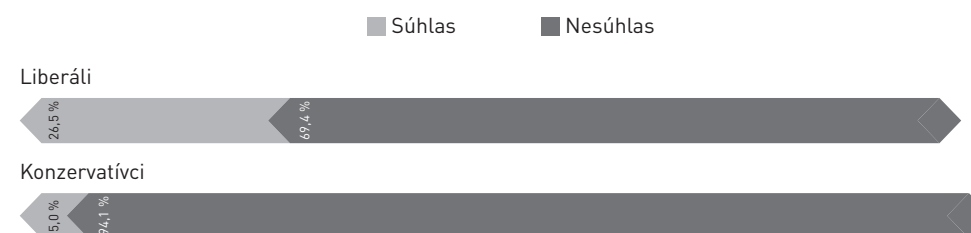
Graf č. 13: Slovensko by malo prijímať viac utečencov než doteraz (N = 1 012)

Pri viacerých otázkach týkajúcich sa migrácie sa ukázalo, že významným faktorom formovania postojov je aj vlastná migračná skúsenosť. To platí aj v prípade otázky prijímania väčšieho počtu utečencov. Avšak opäť treba poznamenať, že celková miera odmietania utečencov bola tak vysoká, že efekt migračnej skúsenosti sa prejavil len v o niečo miernejšom odmietaní v skupine respondentov, ktorí nejaký čas žili v zahraničí – rozhodne nesúhlasilo 43 %, pričom v skupine bez migračnej skúsenosti to bolo 63,2 %. Ak však berieme do úvahy celkovú nesúhlasnú odpoveď (skôr nesúhlasím a rozhodne nesúhlasím), potom je rozdiel medzi týmito dvomi skupinami ešte menší – 78,5 % v skupine s migračnou skúsenosťou a 86,5 % v skupine bez migračnej skúsenosti.

V prípade prijímania utečencov sa ako významná ukázala orientácia na osi liberál-konzervatívec. V prípade jasných liberálov s výrokov o prijímaní vyššieho počtu utečencov súhlasilo 26,5 %, zatiaľ čo v prípade jasných konzervatívcov to bolo len 5 % respondentov (pozri graf nižšie).

Graf č. 14: Miera súhlasu s prijímaním väčšieho počtu utečencov podľa sebazaradenia na osi liberál/konzervatívec. (N = 1 012)

Najotvorenejší prijímaniu utečencov boli obyvatelia Bratislavského kraja (čiastočný alebo úplný súhlas v 20,3 %) a najmenej otvorení boli obyvatelia Košického kraja (čiastočný alebo úplný súhlas v 4,1 %).

V rámci fokusových skupín taktiež v zásade panovala zhoda na tom, že Slovensko by utečencov nemalo prijímať oveľa viac, než je tomu teraz. Len jedna respondentka sa vyjadrila, že kvóta na prijatie približne 700 utečencov, ktorá bola Slovensku určená v rokoch 2015-2016, je v porovnaní s inými krajinami nízka a že Slovensko by sa malo snažiť ju naplniť.

Respondenti by nemali námietky voči prijímaniu rodín na úteku, avšak ako problematické videli prijímanie utečencov – mladých mužov. Tu môžeme pomerne jasne vidieť dopad diskurzu z obdobia rokov 2015 – 2016, kedy bola téma „mladých mužov“ prichádzajúcich do Európy veľmi silne tematizovaná vo verejnej debate. Ich motívy príchodu do Európy boli výrazne spochybnované a neboli považovaní za „skutočných utečencov“.

V prípade ľudí na úteku, ktorí sú skutočne prenasledovaní, respondenti vyjadrovali, že by Slovensko malo byť nápomocné, a to najmä v prípade vojnových utečencov. Od nich by však očakávali pokorné správanie a vďačnosť za čokoľvek, čo im

je ponúknuté. V prípade, že sa takto nesprávajú, respondenti spochybňovali, že ide o skutočných utečencov. Vo vyjadreniach respondentov sa objavovalo aj stereotypné vnímanie utečencov ako niekoho extrémne chudobného.

„*Pokiaľ utekám odniekiaľ, že aby som sa mal lepšie a zachránil svoju rodinu, tak som určite pokornejší. Určite nebudem vyskakovať, chodiť poobliekaný pomaly v adidasoch a neviem čo, čo vidno aj v správach, že ľudia sú vyobliekaní v značkových veciach a tvária sa, že utekajú pred niečím, čo je tam strašné.*“ (muž, Žilinský kraj)

Obraz utečencov je teda pomerne skreslený a s ním súvisia aj očakávania, ako by mali utečenci vyzerat' či správať sa. Respondenti si neuvedomovali, že utečenci prichádzajú aj z krajín, ktoré pred vypuknutím ozbrojeného konfliktu patrili k vyspelým a rozvinutým.

Taktiež odkazovali na kresťanskú tradíciu krajiny, podľa ktorej je našou povinnosťou pomáhať. Pomoc by však mala zodpovedať ekonomickým možnostiam krajiny – respondenti sa zamýšľali nad tým, koľko by pomoc utečencom stála a aké možnosti Slovensko má. V diskusii sa objavila aj téma, resp. mýtus o tom, že utečenci dostávajú na Slovensku veľmi vysokú finančnú podporu, konkrétne sa hovorilo o 700 eurách mesačne, čo respondenti vnímali veľmi negatívne. Tento obnos dávali do kontrastu s nízkymi dôchodkami, kedy ľudia dostávajú 300 eur za 40 odpracovaných rokov. Opäť sa teda ukazuje, že názory na témy súvisiace s migráciou sú častokrát formované na základe nepodložených až zavádzajúcich informácií. Respondenti si zároveň mysleli, že pomoc by mala smerovať priamo do krajín pôvodu utečencov, aby ich ľudia nemuseli opúšťať.

Pri diskusii o tom, či by Slovensko malo prijímať viac alebo menej utečencov, respondenti tematizovali aj ďalší mýtus, ktorý je silno prítomný vo verejnom (aj politickom diskurze), a to neexistujúcu motiváciu utečencov zostávať na Slovensku. Respondenti sa domnievali, že primárnou motiváciou utečencov na príchod do Európy je finančná podpora, ktorú tu môžu dostať. Z tohto dôvodu údajne smerujú najmä do Nemecka. Tieto tvrdenia opäť poukazujú na značnú nekonzistentnosť úvah – na jednej strane respondenti poukazovali na to, že utečenci na Slovensku údajne dostávajú veľmi vysokú finančnú podporu (700 eur mesačne), na druhej strane tvrdili, že Slovensko je pre nich nezaujímavé, lebo očakávajú primárne finančnú podporu štátu.

Integrácia cudzincov

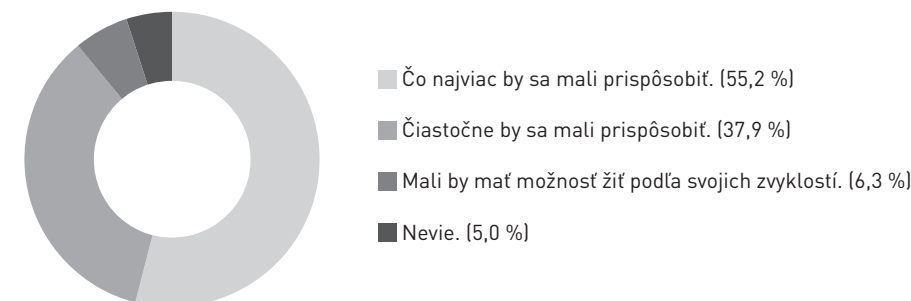
Očakávania verejnosti od cudzincov – čomu sa majú prispôbiť?

Vo výskume sme sa zamerali tiež na zisťovanie očakávaní verejnosti spojených s tým, do akej miery by sa mali cudzinci prispôbiť životu na Slovensku a akú dôležitosť prikladajú respondenti niektorým konkrétnym požiadavkám.

Viac ako polovica (55,2 %) respondentov si myslí, že cudzinci by sa mali čo najviac prispôbiť zvyklostiam na Slovensku, 37,9 % si myslí, že by sa mali

prispôbiť čiastočne a 6,3 % respondentov má názor, že cudzinci by mali mať možnosť žiť podľa svojich zvyklostí.

Graf č. 15: Do akej miery by sa mali podľa vášho názoru cudzinci prispôbiť zvyklostiam na Slovensku? (N = 1 012)

Podrobnejšou analýzou dát sme medzi rôznymi podkategóriami výskumného súboru zistili štatisticky významné rozdiely v názoroch na to, do akej miery by sa mali cudzinci prispôbiť. Rozdiely sme zaznamenali **najmä z hľadiska vzdelania respondentov, hodnôt, ktoré preferujú, migračnej skúsenosti a miery kontaktu s cudzincami**. Respondenti so základným vzdelaním a so stredoškolským vzdelaním bez maturity sa častejšie prikláňali k tomu, že cudzinci sa majú prispôbiť bezvýhradne. Ľudia s maturitou a s vysokoškolským vzdelaním sa častejšie prikláňali k tomu, že sa majú prispôbiť aspoň čiastočne. Výraznejšie tolerantná nebola žiadna vzdelanostná podskupina výberu.

Ľudia, ktorí sú skôr alebo jasne konzervatívne zmýšľajúci sa výrazne častejšie prikláňali k tomu, že cudzinci sa majú celkom prispôbiť. Tí, ktorí sa označili za skôr liberálne a jasne liberálne zmýšľajúcich, boli častejšie za to, aby sa prispôbili aspoň čiastočne.

Názory na to, do akej miery sa majú cudzinci prispôbiť, sa tiež líšili medzi respondentmi, ktorí majú kontakt s cudzincami a tými, ktorí nemajú. Respondenti, ktorí sa pravidelne stretávajú s cudzincami, sa častejšie priklonili k tomu, že by sa mali čiastočne prispôbiť, zatiaľ čo respondenti, ktorí majú len občasný alebo žiadny kontakt, výraznejšie preferovali, aby sa celkom prispôbili životu na Slovensku.

Tabuľka č. 21: Miera požadovaného prispôbenia cudzincov Slovákom podľa frekvencie kontaktov (v %)

	Stretávam sa s cudzincami pravidelne	Stretávam sa s cudzincami občas	Vôbec neprichádzam do kontaktu s cudzincami
Čo najviac by sa mali prispôbiť	34,3	58,7	64,9
Čiastočne by sa mali prispôbiť	51,9	37,6	29,5
Mali by mať možnosť žiť podľa vlastných zvyklostí	13,8	3,7	5,5

N = 1 012

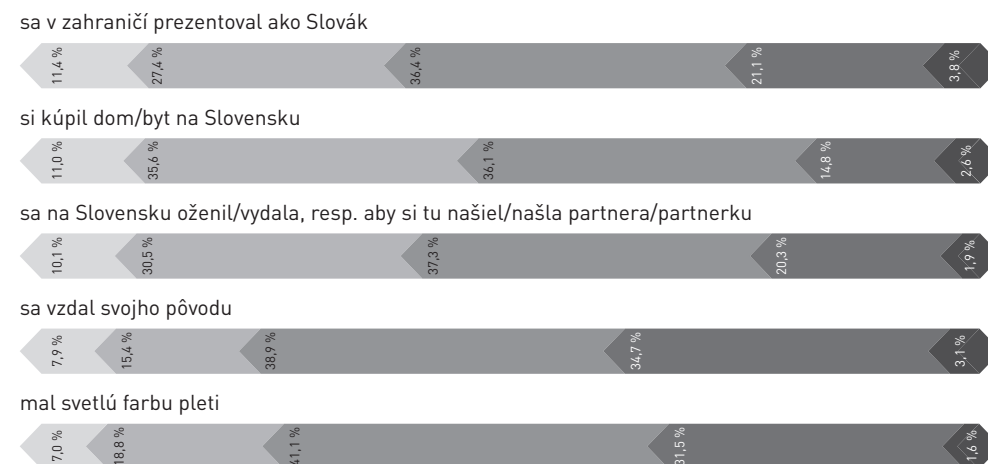
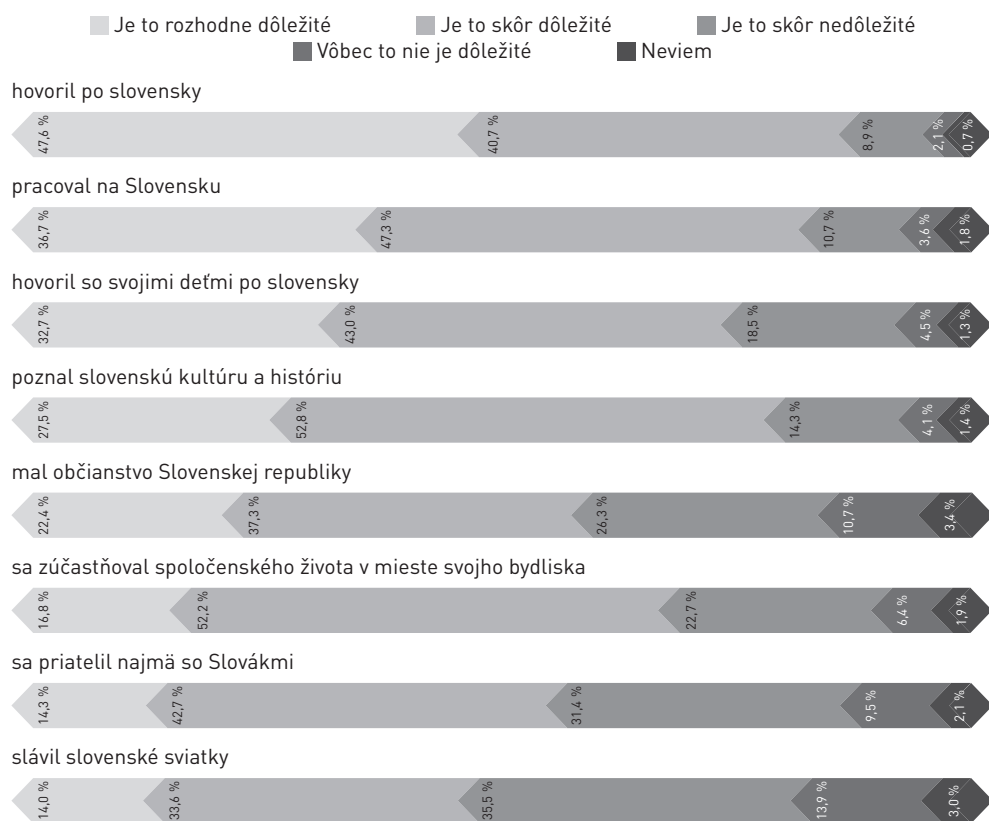
Cudzinci by sa mali najmä naučiť po slovensky a poznať slovenskú kultúru a históriu

V kvantitatívnej časti výskumu nás zaujímali aj konkrétne očakávania, ktoré by mali cudzinci splniť, aby ich spoločnosť prijala. Ako najdôležitejšie sa ukazuje očakávanie, aby **sa cudzinci naučili po slovensky** (88,3 % rozhodne dôležité a skôr dôležité), **aby na Slovensku pracovali** (84 %) a **aby poznali slovenskú kultúru a históriu** (80,3 %).

Respondenti nielen vo vysokej miere očakávali, že cudzinci sa naučia po slovensky, ale že budú **slovenčinu používať aj pri komunikácii so svojimi deťmi** (75,7 %). Za menej dôležité považovali respondenti to, aby sa cudzinci zúčastňovali spoločenského života v mieste svojho bydliska (69 %), či mali občianstvo Slovenskej republiky (59,7 %).

Za najmenej dôležité pokladali respondenti to, aby sa vzdali svojho pôvodu alebo mali svetlú farbu pleti. Aj napriek tomu, že tieto podmienky vychádzajú ako najmenej dôležité, stále pomerne veľká časť respondentov uviedla, že na to, aby spoločnosť cudzinca prijala, by mal byť svetlej farby pleti (za rozhodne alebo skôr dôležité to považovala až štvrtina respondentov) a mal by sa vzdať svojho pôvodu (23,3 %).

Graf č. 16: Ak chce cudzinec, aby ho spoločnosť na Slovensku prijala, do akej miery je dôležité, aby...? (N = 1 012)

Ludia na Slovensku teda očakávajú, že cudzinci, ktorí tu chcú žiť, by sa mali prispôbiť životu na Slovensku. Vo fokusových skupinách sme sa preto ešte podrobnejšie pýtali na to, čo to konkrétne znamená.

Respondenti napríklad veľmi výrazne kládli dôraz na to, aby sa cudzinci naučili slovenský jazyk, ak na Slovensku chcú žiť, čo kopíruje aj výsledky z kvantitatívneho výskumu. Na jednej strane to čiastočne môže vyplývať z toho, že panuje predstava, že na Slovensku sa má hovoriť len po slovensky. Respondenti vnímali ako nepatričné, keď sa napríklad v južných okresoch Slovenska hovorí po maďarsky a zdôrazňovali potrebu používania štátneho jazyka, čo podľa nich platí aj pre cudzincov.

Na druhej strane respondenti často uvádzali aj konkrétne situácie, kedy sa oni sami ocitli v nekomfortnej situácii, pretože zažili bariéru v komunikácii, napríklad vo vietnamskom obchode, alebo keď mali niečo komunikovať kolegovi-cudzincovi v práci a nevedeli sa dohovoriť.

V neposlednom rade uviedli ako dôvod fakt, že ak sa cudzinec skôr naučí jazyk, veľmi mu to uľahčí jeho život na Slovensku a začlenenie do spoločnosti. Dôležitosť, akú respondenti pripisovali osvojeniu si slovenčiny, môže tiež vyplývať z toho, že jazyková bariéra je tou najrukolapnejšou bariérou vo vzťahu k cudzincom, s ktorou majú mnohí respondenti skúsenosť. Ak sa cudzincovi nepodari osvojiť si slovenčinu na dostatočnej komunikačnej úrovni, je to často interpretované ako nedostatok jeho snahy a ochoty začleniť sa do spoločnosti.

„...mali by sme byť ochotní pomôcť, ale myslím si, že aj oni by mali rozvinúť tú snahu, nie že teraz my ich tu budeme ofukovať a oni sa ani len ten jazyk nenaučia. A to si myslím ešte, že závisí od toho, či ten človek príde sám alebo či príde nejaká celá rodina, čo sa predtým rozprávalo, že keď oni nie sú nútení komunikovať až tak, že oni medzi sebou v podstate komunikujú vo svojom jazyku a neučia sa až tak ten náš jazyk, že v podstate naozaj, že idem do toho dákeho obchodu čínskeho a ja by som sa nevedela dohovoriť. Ten tam mal google translátor a neviem čo a nevedeli sme sa dostať

k jednému, že k deke, čo chcem. Takže, ako, nemalo by to tak byť, no. Mali by sa snažiť. Aj oni.” (žena, Banskobystrický kraj)

Cudzinci by mali rešpektovať „to naše“

Respondenti ďalej považovali za dôležité poznanie zvykov a tradícií, kultúry či histórie Slovenska. Na to, aby sa integrovali, by cudzinci mali ovládať a hlavne dodržiavať zákony, normy a pravidlá. Mali by akceptovať našu kultúru a snažiť sa prispôbiť našej mentalite.

Keď sme sa zhovárali o zákonoch, normách a pravidlách, respondenti často nevedeli konkrétne popísať, aké majú na mysli. Často sa im to spájalo hlavne s dodržiavaním konkrétnych zákonov a pravidiel, či nepáchaním priestupkov, prípadne s nepísanými pravidlami. Jedna respondentka uviedla ako príklad to, že sa doma vyzúvame, a ďalšia to, ako separujeme odpad. Niektorí respondenti uvádzali špecifiká iných kultúr a národností a to, ako sa od nich my, Slováci, líšime. Ako príklady uvádzali to, že u nás nie je legálne mnohoženstvo, prípadne to, že niekde pokývanie hlavou môže znamenať nesúhlas a u nás je to vyjadrenie súhlasu. Ako ďalšie príklady uvádzali, že cudzinci by sa mali prispôbiť zaužívanému dennému rytmu na Slovensku, tempu práce, mali by rešpektovať štátne sviatky a podobne.

„Mali by sa v prvom rade naučiť jazyk. A osvojiť si určité sociálne normy, ktoré platia v našej kultúre. Rešpektovať ich potom samozrejme. Samozrejme, môžu si presadzovať v súkromí nejaké svoje kultúrne záležitosti. Na to majú právo, pokiaľ to nie je v rozpore s nejakými našimi zákonmi.” (muž, Nitriansky kraj)

Cudzinci by teda podľa respondentov mali rešpektovať a tolerovať „to naše“. Niektorí respondenti však vyjadrili kritiku a potrebu, aby Slováci viac rešpektovali a tolerovali cudzincov, ktorí sem prichádzajú.

„Ž môjho hľadiska je strašne dôležitá tolerancia a rešpekt. Skupina, jednotlivec, cudzinec, mal by tolerovať, rešpektovať naše zvyky, to, čo je u nás zaužívané, ale tá tolerancia a rešpekt by mal byť aj z našej strany, pretože ten človek alebo tá skupina má za sebou nejaké iné poznanie, iné skúsenosti, zážitky, inú výchovu, tak sa na to pozerám.” (žena, Prešovský kraj)

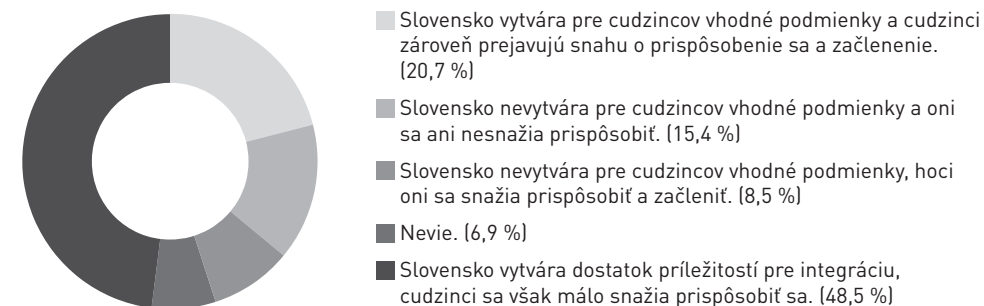
Príležitosti na integráciu

Slovensko vytvára dost príležitostí na integráciu, cudzinci sa však málo snažia

V ďalšej časti sme skúmali názory na to, aké príležitosti Slovensko vytvára pre integráciu, a ako ich cudzinci podľa respondentov využívajú. Takmer polovica respondentov (48,5 %) je toho názoru, že Slovensko vytvára dostatok príležitostí pre integráciu, cudzinci sa však málo snažia prispôbiť. Naopak, 20,7 % opýtaných si myslí, že Slovensko vytvára vhodné podmienky a cudzinci sa zároveň snažia prispôbiť. Ďalších 15,4 % respondentov je pomerne skeptických a myslia si, že Slovensko nevytvára vhodné podmienky a cudzinci sa ani nesnažia prispôbiť. Najmenšia časť

vzorky (8,5 %) si myslí, že štát nevytvára vhodné podmienky, hoci cudzinci sa snažia prispôbiť a začleniť.

Graf č. 17: Príležitosti na integráciu (N = 1 012)

V kvalitatívnej časti sme mohli sledovať, že respondenti často nevedia, či a aké podmienky Slovensko pre cudzincov vytvára, prípadne majú iba čiastkové informácie či dohady.

Vnímanie integračných politík – podpora pre integračné aj diskriminačné opatrenia

Jedným z cieľov tohto výskumu bola aj identifikácia potenciálnej podpory obyvateľstva pre rôzne integračné opatrenia. V kvantitatívnej časti výskumu sme preto skúmali aj to, ako respondenti vnímali rôzne možnosti podpory, ktorú by štát mohol cudzincom poskytovať.

Tabuľka č. 22: Miera potenciálnej podpory pre integračné opatrenia (v %)

Štát by mal cudzincom poskytovať podporu pri učení sa slovenčiny vo forme bezplatných jazykových kurzov	61,3
Deti cudzincov by mali v školách dostávať špecifickú podporu, aby sa čo najrýchlejšie začlenili do vzdelávania	62
Štát by mal podporovať kultúrne aktivity cudzincov rovnako ako ich podporuje u Slovákov a národnostných menšín	43

N = 1 012

V otázkach podpory integračných opatrení sa ukázalo, že významným faktorom je miera kontaktu respondentov s cudzincami. V porovnaní s respondentmi bez akéhokoľvek kontaktu s cudzincami **respondenti s pravidelným kontaktom výrazne častejšie vyjadrovali súhlas so všetkými opatreniami** z vyššie uvedenej tabuľky.

Postoje k navrhovaným integračným opatreniam neboli ovplyvnené úrovňou vzdelania ani vekom respondentov. Prejavili sa však rozdiely podľa toho, či sa respondenti v politických otázkach prikláňajú skôr k ľavici alebo pravici. Všetky tri integračné opatrenia získali výrazne väčšiu podporu u respondentov, ktorí sa identifikujú ako

jasne pravicovo orientovaní. Príklon k liberálnym alebo konzervatívnym hodnotám sa ukázal byť významný len v otázke podpore kultúrnych aktivít, kde jasne liberálne orientovaní respondenti výrazne častejšie vyjadrovali súhlas s týmto opatrením než jasní konzervatívci.

Ludia podporujú aj diskriminačné opatrenia

Na druhej strane by však respondenti vo výraznej miere podporili aj diskriminačné opatrenia, ktoré sú v rozpore s princípmi integrácie (pozri tabuľku nižšie).

Tabuľka č. 23: Miera podpory opatrení štátu voči cudzincom (v %)

Cudzinci by nemali mať možnosť voliť	61,6
Cudzinci by mali spĺňať oveľa prísnejšie podmienky na získanie sociálnej pomoci ako občania SR	77,8
Podnikanie cudzincov by malo byť prísnejšie kontrolované ako podnikanie Slovákov	68,3
Štát by mal overovať prispôsobenie sa cudzincov formou testov a podmieňovať tým právo zostať na Slovensku	75,1

N = 1 012

Tieto opatrenia mali nižšiu podporu v skupine s pravidelným kontaktom s cudzincami. S obmedzeným volebným právom napríklad súhlasilo 50,7 % respondentov s pravidelným kontaktom s cudzincami v porovnaní so 70,4 % v skupine bez akéhokoľvek kontaktu. Podobný rozdiel sme identifikovali aj v otázke prístupu cudzincov k sociálnej podpore od štátu. S prísnejšími podmienkami pre cudzincov v tejto oblasti by súhlasilo 69,6 % tých, ktorí majú pravidelný kontakt s cudzincami a 84,6 % tých, ktorí nemajú s cudzincami žiadny kontakt. **Opäť sa však nedá hovoriť o nejakej väčšej otvorenosti ľudí, ktorí prichádzajú s cudzincami do pravidelného kontaktu. Skôr možno hovoriť o menšej intenzite odmietania.**

Zodpovednosť za integráciu – cudzinci alebo štát?

Nejasný bol aj postoj voči tomu, kto by mal za integráciu niesť zodpovednosť – **45,2 % respondentov skôr alebo úplne súhlasilo s tézou, že štát by cudzincom nemal s integráciou pomáhať**, pretože by to mala byť ich vlastná zodpovednosť. **S týmto však skôr alebo úplne nesúhlasila podobná časť respondentov – 49,3 %.** Mierne rozdiely sa ukázali pri porovnaní respondentov podľa toho, či majú s cudzincami nejaký kontakt. V prípade tých, ktorí s cudzincami prichádzajú do kontaktu pravidelne, s týmto výrokom skôr alebo úplne súhlasilo 36 %, zatiaľ čo v skupine bez akéhokoľvek kontaktu to bolo 53,3 %.

Štát by mal najmä pomáhať s učením slovenčiny a so vzdelávaním detí

Vo fokusových skupinách sa však respondenti výraznejšie prikláňali k názoru, že štát by mal niesť väčšiu zodpovednosť za integráciu, aj keď úplná zhoda na tom nebola. Na jednej strane bol prítomný pomerne silný názor, že štát by mal zohrávať aktívnejšiu úlohu v integrácii. Na druhej strane sa však obja-

vovali aj pochybnosti, či by štát mal cudzincom pomáhať, pokiaľ nevie dostatočne pomôcť a podporiť ani vlastných občanov. Zmyslom integračnej podpory by však podľa respondentov malo byť to, aby sa dobre začlenili do spoločnosti a boli pre ňu prínosom. Zároveň by podpora integrácie mala fungovať ako prevencia nežiadúcich sociálnych javov.

Podľa niektorých respondentov by úlohou štátu malo byť prejavenie záujmu o ľudí, ktorí sem prichádzajú a podanie pomocnej ruky napríklad pri úvodnom zorientovaní sa. **Štát by prípadne mal podporovať iných aktérov, napríklad zamestnávateľov, aby takto cudzincom pomáhali.** Zamestnávateľia by teda tiež mali v integrácii zohrávať aktívnu rolu, pretože práve oni sú aktérom, vďaka ktorému cudzinci na Slovensko prichádzajú (pozri viac v kapitole *Úloha samospráv a ďalších aktérov v integrácii cudzincov*).

Výraznú podporu sme identifikovali vo vzťahu ku kurzom slovenčiny, pomoci s orientáciou a opatreniam na začleňovanie detí cudzincov vo vzdelávaní, kde sa väčšina respondentov prikláňala k tomu, že štát by mal cudzincom poskytovať kurzy slovenčiny a to buď bezplatné alebo aspoň za minimálny poplatok.

„Ja to tiež vidím ako úlohu štátu pomôcť im sa začleniť. Možno nejakou výukou, otvoriť pre nich školy, ktoré by ich teda učili nášmu jazyku, či už po večeroch alebo popri práci a umožní im to ľahšie sa začleniť medzi nás.“ (muž, Trenčiansky kraj)

„Ja by som bola určite za, pretože tie deti to majú ťažké, keď sa rodičia rozhodnú ísť do iného štátu žiť, hej, samozrejme som za to, aby sa akurát tí, ktorí idú s cieľom byť na Slovensku a tu zostať, tak k tej myšlienke sa prikláňam. A je pekné pomôcť im aj s tými kurzami, ale určite aj tým deťom pomôcť, aby neboli vhoďené do vody a buď začnú plávať alebo sa utopia. Jednoducho tá pomocná ruka určite tým deťom by bola veľkým prínosom.“ (žena, Banskobystrický kraj)

Spolu s jazykovými kurzami navrhovali poskytovať aj **orientačné kurzy, brožúry či služby centier asistencie pre cudzincov**, aby mali možnosť spoznať zvyklosti a nepísané pravidlá, ktoré na Slovensku fungujú, ale aj zistiť, na koho sa obrátiť v prípade potreby riešenia konkrétnych záležitostí.

„Spraviť im takú stručnú jazykovú školu, nie len o jazyku, ale aj o tom vôbec, čo je Slovensko, z čoho sa skladá, zemepis aby trochu vedeli, kde čo jak je. Možno nie každý prejde hlavným mestom, možno áno, že papierovačky. Vôbec systému, ktorý Slovensko má, lebo niekto môže prísť z krajiny, kde môže platiť úplne iné a on si príde s predstavou, keď príde sem a to platilo tam, že to rýchlo vybaví, ale nevybaví.“ (muž, Prešovský kraj)

Niektorí boli skôr za to, aby sa takáto podpora poskytovala tým cudzincom, ktorých má Slovensko záujem prilákať (teda vysokokvalifikovaným) a zároveň by snahu mali prejavovať aj samotní cudzinci.

„Možno nejaký taký štartovný balíček, nejakú motiváciu k tomu, aby tu zostali, hej, alebo aby tu pracovali. Ale naozaj, ako spomínali ostatní, že tak, aby to nebrali oni ako samozrejmú, hej, že v podstate, chceli by chodiť iba kvôli tomu, že tu majú výhody (...) Takže nejak nastaviť nejakú latku alebo nejaký sociálny systém, aby boli jednak motivovaní, že by sem chodili pracovať a im pomôcť

sa nejak odpichnúť, ale jednoducho potom ich nechať presne tak ako nás, nech si ten život korigujú sami.“ (žena, Žilinský kraj)

Pokiaľ tu teda cudzinci chcú žiť, majú prejavíť akúsi snahu o začlenenie, prípadne využívať to, čo sa im ponúka.

Jedným z návrhov bolo aj opatrenie na prepájanie cudzincov s väčšinovým obyvateľstvom:

„Je to určite ťažké sa sám začleniť, keď prídete do nejakej spoločnosti a keď tam nikoho nepoznáte alebo nevíete vlastne, čo to je (...) Takže možno aj tých ľudí spájať tu s nejakým človekom, čo by bol ochotný mu niečo ukázať. Čiže nie hodiť tých cudzincov len tak alebo ich pustiť sem a nijak sa o nich nezaujímať, ale dať ich do nejakého kontaktu s ľuďmi tu na Slovensku, ktorí by boli ochotní, ktorí by mali záujem o to.“ (žena, Trenčiansky kraj)

Toto opatrenie považujeme za dôležité aj vzhľadom na to, že kontakt s cudzincami sa aj v štatistickej analýze dát z kvantitatívnej časti tohto výskumu ukazuje ako významný faktor pri formovaní postojov a názorov súvisiacich s témou migrácie a integrácie.

Pri diskusii o tom, čo by mohlo byť úlohou štátu pri integrácii však rezonovala téma kontroly. To znamená, že štát by mal cudzincov kontrolovať, vedieť, kto sa na území republiky nachádza a čo robí. Kontrolovať by sa malo aj to, či cudzinci dodržiavajú zákony a ako sa im darí v integrácii.

Očakávania do budúcnosti

Vnímanie budúcich migračných trendov

Počet cudzincov na Slovensku stále narastá a je možné očakávať, že bude narastať aj naďalej. Preto sme sa v ďalšej časti zamerali na to, ako túto tému vidia ľudia na Slovensku. Zaujímalo nás, či vidia nárast počtu cudzincov ako reálny a aké spoločenské javy a situácie si s prípadným nárastom, stagnáciou či poklesom počtu cudzincov na Slovensku spájajú.

Ľudia dúfajú, že počet cudzincov nebude narastať

V kvantitatívnej časti výskumu nás zaujímalo, či respondenti očakávajú nárast počtu cudzincov na Slovensku v najbližších piatich rokoch – 16,9 % uviedlo, že nárast neočakáva, pretože Slovensko nebude pre cudzincov zaujímavé. Približne štvrtina respondentov (25,7 %) dúfala, že vláda urobí všetko pre to, aby sa počet cudzincov na Slovensku nezvyšoval. To mohlo súvisieť s postojom prezentovaným v rámci fokusových skupín, podľa ktorého respondenti dúfali, že vláda bude podporovať najmä mladých ľudí, aby neodchádzali zo Slovenska a v dôsledku toho nebude potrebné, aby zas sem prichádzali cudzinci. Ďalších 20,9 % respondentov si myslelo, že počet cudzincov ostane približne taký ako dnes, 28,1 % uviedlo, že počet cudzincov sa bude pomaly zvyšovať a 5,6 %, že sa bude zvyšovať prudko.

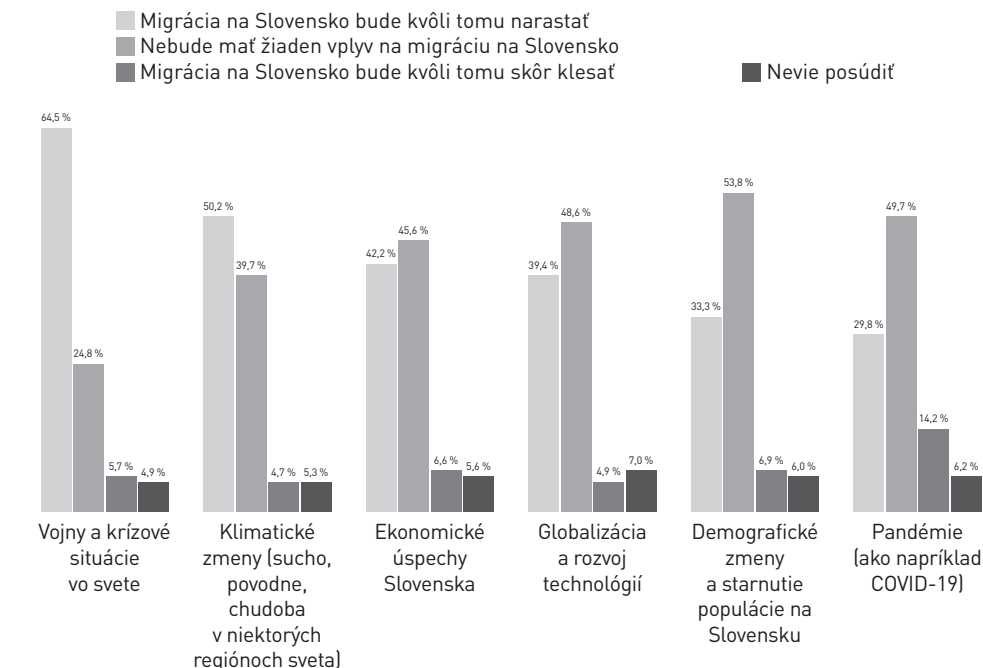
Vplyv rôznych spoločenských javov na migráciu

V súvislosti s vnímaním budúcich migračných trendov sme zisťovali aj to, ako respondenti vnímali vplyv rôznych spoločenských javov na migráciu. Vyzvali sme ich teda, aby sa pozreli na nami zvolené spoločenské situácie a javy a určili, aký vplyv podľa nich budú mať na migráciu. Najviac ľudí (64,5 %) uviedlo, že migrácia bude narastať hlavne kvôli vojnám a krízovým situáciám vo svete a ďalej kvôli klimatickým zmenám (50,2 %). Spomedzi faktorov, ktoré budú spôsobovať pokles migrácie dominovala pandémia (14,2 %).

Migrácia bude narastať kvôli vojnám a klimatickým zmenám

Keď sa pozrieme na graf nižšie a výsledné percentá, dá sa predpokladať, že minimálne kvôli týmto konkrétnym situáciám a javom bude migrácia podľa respondentov skôr narastať, prípadne nebudú mať na migráciu žiaden vplyv. Len malé percento uvádza, že by mala vďaka uvedeným situáciám a javom klesať, prípadne to nevedia posúdiť. Tak vysoké percentá je možné interpretovať aj tým, že veľká časť respondentov uvažuje o migrácii stále v zmysle utečenectva. Aj napriek tomu, že najviac cudzincov prichádza na Slovensko za prácou, respondenti uvažujú o migrácii najviac v spojitosti s vojnami či klimatickými zmenami.

Graf č. 18: Vplyv rôznych celospoločenských javov na migráciu (N = 1 012)

Vo fokusových skupinách väčšina respondentov nad migráciou premýšľala tak, že cudzinci budú na Slovensko stále prichádzať, málo z nich však očakáva enormný nárast, počet cudzincov bude podľa nich stúpať skôr pomaly a postupne.

Kým v kvantitatívnej časti respondenti uvádzali, že migrácia sa bude zvyšovať hlavne z dôvodov vojen a krízových situácií vo svete či klimatických zmien, vo fokusových skupinách si v prvom rade uvedomovali pracovný aspekt migrácie. Cudzinci teda budú prichádzať hlavne za prácou. Respondenti často zdôrazňovali, že Slováci odchádzajú za lepšími podmienkami do zahraničia, pracovná sila sa tak bude musieť vyrovnáť a doplniť zo zahraničia. Prichádzať budú podľa nich hlavne pracovníci z Ukrajiny, Srbska či Rumunska. V kvantitatívnej časti výskumu 42,2 % respondentov vnímalo ekonomické úspechy Slovenska ako faktor, vďaka ktorému bude migrácia narastať. Vo fokusových skupinách sa to prejavilo vo vyjadreniach o tom, že pokiaľ by Slovensko nemalo dostatok voľných pracovných miest a nerástlo ekonomicky, cudzinci by sem v takých počtoch nechodili.

Možnosti vytvárania pocitu domova u cudzincov

Keďže sme sa zaujímali o to, ako by mal cudzincom s integráciou pomôcť štát a o to, kto nesie zodpovednosť za integráciu cudzincov, v záverečnej časti fokusových skupín sme sa všetkých respondentov pýtali aj na to, ako vieme cudzincom pomôcť my všetci a čo môžeme urobiť pre to, aby sa tu cítili ako doma.

Respondenti uvádzali konkrétne príklady, ako by vedeli cudzincom pomôcť, a čo by mohli urobiť alebo zmeniť v svojom správaní a prístupe k cudzincom, ktorí na Slovensku žijú. Niektorí respondenti sa vyjadrili, že počkajú, ako sa budú správať cudzinci, a pokiaľ budú oni milí a slušní, mali by sme sa tak ku nim správať aj my. Prípadne svoju pomoc a ochotu podmieňujú – cudzinci sa musia snažiť začleniť, majú tu chcieť ostať pracovať a žiť, majú urobiť prvý krok a prejsť záujem o pomoc a podporu. Respondenti tvrdili, že nemajú problém pomôcť, ak je to človek, ktorý sa vie správať a nerobí nič zlé.

„Všetko záleží od okolností. Ja veľa pomôžem aj tu v Košiciach cudzincovi s orientáciou alebo keď niečo potrebuje nájsť, ale musím vidieť tú snahu, že naozaj sa tu chce prispôbiť nášmu životu, našim podmienkam, že jednoducho nie je nejaký zlý človek, alebo neviem, ja by som určite pomohla tomu človeku sa tu udomáčniť, aby tu bol spokojný, ale musela by som vidieť aj z jeho strany, že tú ochotu, že chce žiť s nami.“ (žena, Košický kraj)

„Z môjho pohľadu, keď už by som prišiel do kontaktu s nejakým cudzincom, tak ho brať ako rovného človeka, ako kamaráta. Ako najlepšie začleniť toho človeka, proste ho zobrať na to pivo niekde von alebo do kina, prípadne bowling a proste čo nás baví. A správať sa k nemu ako k normálnemu rovnoprávnemu človeku a baviť sa s ním, ako keby to bol Slovák.“ (muž, Trenčiansky kraj)

Voči cudzincom by sme mali byť priateľskejší a správať sa k nim bez predsudkov

Respondenti fokusových skupín sa zamýšľali nad tým, že by sme voči cudzincom mali byť otvorenejší, mať menej predsudkov a mali by sme ich brať ako seberovných. Pomoc so začlenením by spočívala aj v tom, že by sme boli ústretovejší, priateľskí, dobrosrdeční alebo by sme podporili viac ich podnikanie, prípadne sa snažili cudzin-

cov viac spoznať, pokiaľ s nimi pracujeme alebo bývajú v našom susedstve. Pri tejto otázke však stojí za zmienku, že skoro tretina Slovákov nemá s cudzincami kontakt, prípadne ich nevnímajú ako súčasť spoločnosti, a tak sú to pre nich iba hypotetické situácie, s ktorými sa bežne nestretávajú.

CUDZINCI NA SLOVENSKU – HĽADANIE NOVÉHO DOMOVA A ICH SKÚSENOSTI S INTEGRÁCIOU

Slovensko z pohľadu cudzincov – otvorenosť, prijatie, vzťahy

Cudzinci, ktorí prichádzajú na Slovensko, majú rôzne dôvody, pre ktoré sa rozhodnú práve pre túto krajinu. Okrem oficiálnych dôvodov, akými sú práca, vzdelávanie, zlúčenie rodiny a iné, je dôležitým faktorom pre zotrvávanie v krajine aj to, ako Slovensko vnímajú, aké tu majú podmienky pre život, ako ich ľudia vnímajú a s akým správaním sa stretávajú.

Preto nás v našom výskume zaujímalo, ako tieto témy cudzinci vnímajú, či majú pocit, že Slováci sú voči nim prívetiví alebo skôr odmietaví, a či je Slovensko pripravené na väčšiu rozmanitosť.

Zároveň je dôležité aj to, či majú cudzinci potrebu a možnosti udržiavať si svoje zvyky a tradície, alebo sa od nich očakáva úplné prispôsobenie sa pravidlám a zvykom krajiny, do ktorej prichádzajú.

Na všetky tieto otázky sa preto budeme zameriavať v nasledujúcej kapitole. Tá má za cieľ priniesť širší kontext pre ostatné témy zamerané na konkrétne možnosti a okolnosti integrácie, na ktoré sa orientujú ďalšie kapitoly.

Slovensko je malá, pokojná a bezpečná krajina

Mnohí cudzinci prichádzajúci na Slovensko vedia pred príchodom o krajine veľmi málo. Najmä tí, ktorí prišli už dávnejšie a žijú tu viac rokov, počuli len o Československu a o Slovensku takmer nevedeli. Pre mnohých z nich bolo dôležité, že Slovensko je v centre Európy a je členským štátom Európskej únie. Vnímajú ho preto ako rozvinutú krajinu a dobré miesto pre život.

Je však viacero ďalších okolností, ktoré cudzinci reflektujú. V prvom rade je Slovensko vnímané ako malá a pokojná krajina. Viacerí z nich prišli z krajín s vysokým počtom obyvateľov a vysokou hustotou, kde život prebieha nesmierne rýchlo. Na Slovensku našli pokoj, ktorý im vyhovuje a vďaka ktorému majú pocit, že môžu žiť menej stresujúci život. Spája sa s tým aj pocit bezpečia, ktorý mnohí z nich na Slovensku cítia najmä v porovnaní s krajinami, z ktorých prišli:

„Je to malá, pokojná krajina, nie sú tu také globálne problémy ako inde, vojny, veľká migrácia, zdravotné haló, okrem covidu. Je to tu také pokojnejšie.“ (žena, tretia krajina)

„Zatiaľ mám na Slovensku dobré skúsenosti. Žije sa mi tu dobre, lebo keď to porovnávam s mojou krajinou, tak tu je veľmi bezpečne. Najmä tu v Bratislave sa cítim veľmi bezpečne. Nevieť, či by to povedali aj ľudia z iných krajín, ale pre mňa je napríklad veľká vec už to, že môžem kráčať po ulici s mobilom v ruke, to by sa u nás nedalo.“ (žena, tretia krajina)

Mnohí si však uvedomujú, že nie pre všetkých je bezpečie takou samozrejmosťou. Vo výskume sa ukázala pomerne výrazná empatia napríklad s cudzincami, ktorí majú inú farbu pleti alebo viditeľne iné náboženstvo a nemôžu sa kvôli extrémistom vždy na Slovensku cítiť bezpečne (pozri viac v kapitole *Nepriateľské prejavy zo strany väčšinového obyvateľstva voči cudzincom*).

Zaujímavé je, že cudzinci Slovensko považujú za ešte stále dostatočne „zelenú“ krajinu, a to aj napriek tomu, že dochádza k výraznému vyrubovaniu lesov. Rozmanitosť prírody oceňujú mnohí cudzinci, s ktorými sme hovorili. Príroda tak prispieva k pokoji a vytváraniu príjemného miesta pre život.

„Žijem tu už 25 rokov kvôli manželovi. Pracovala som v reštauračnom vozni a nevedela som sa vynadiť, je to nádherná krajina.“ (žena, tretia krajina)

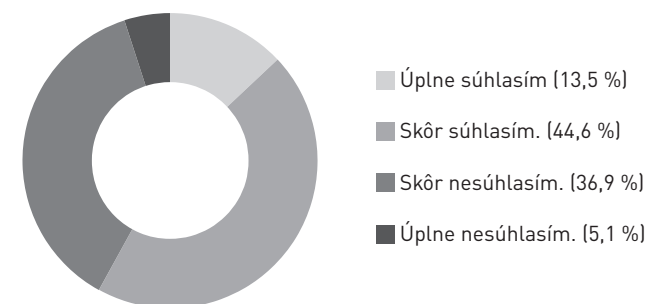
Zaujímavým pozorovaním je, že Slovensko sa veľmi rýchlo ako krajina rozvíja („je viac rozvinutá a organizovanejšia, ako som očakával, keď som sem prišiel“ – muž, tretia krajina) a ide smerom k výraznej modernizácii – ekonomickej, technologickej aj kultúrnej. Na druhej strane však ide stále o pomerne konzervatívnu krajinu, kde sa ľudia stále snažia udržiavať status quo a neotvárať sa príliš novým veciam, najmä kultúrnej rozmanitosti. To sa preukázalo aj v našom kvantitatívnom výskume zameranom na postoje verejnosti k cudzincom, kde sme zistili, že veľká časť populácie nie je otvorená kultúrnej rozmanitosti. Až takmer tri štvrtiny ľudí si mysleli, že Slovensko je krajinou Slovákov a tak by to malo ostať. Takmer 60 % sa necíti dobre medzi ľuďmi z iných kultúr, vyhovujú im len Slováci. Viac ako polovica ľudí sa kontaktu s ľuďmi z iných kultúr vyhýba, pretože nevedia, čo od nich môžu čakať (pozri viac v kapitole *Vnímanie kultúrnej rozmanitosti*).

Konzervatívnosť krajiny sa do istej miery prejavuje aj tým, že Slováci sú podľa niektorých cudzincov veľmi orientovaní na rodinu. Celkovo je to vnímané pozitívne, môže to však spôsobovať ťažkosti cudzincom, ktorí tu žijú ako jednotlivci a nemajú tak vytvorené vzťahy, aby sa mohli stať „súčasťou“ iných rodín. Vtedy sa cítia veľmi osamelosť.

Slovensko na kultúrnu rozmanitosť ešte nie je pripravené

V kvantitatívnom výskume sme sa zamerali na to, či je podľa cudzincov Slovensko pripravené na kultúrnu rozmanitosť, ktorú so sebou migrácia prináša. Až 60 % respondentov z radov cudzincov si myslí, že Slovensko na kultúrnu rozmanitosť ešte stále pripravené nie je.

Graf č. 19: Vnímaná pripravenosť Slovenska na kultúrnu rozmanitosť. „Slovensko nie je pripravené na kultúrnu rozmanitosť, ktorú so sebou migrácia prináša“ (N = 312)

Kvalitatívny výskum priniesol trochu viac svetla do tohto postoja. Ukazuje sa, že podľa cudzincov Slovensko naozaj ešte nie je príliš dobre pripravené na rozmanitosť. Slováci sú podľa mnohých cudzincov spočiatku veľmi podozrievaví a uzavretí a potrebujú viac času.

„Vždy, keď príde niečo nové, je to zlé, až kým si ľudia nezvyknú a potom to prijmu, že aha, možno to nie je až také zlé a možno nám to aj pomôže. Potrebujú na to skrátku čas. A to je tak so všetkým, nielen s cudzincami. Veľakrát sa mi stalo, že sme boli s kamoškami v Bratislave a tam počujem, že nemám rád Bratislavu, lebo tam počujem milión jazykov. Ale ja z nich cítim, že oni tie jazyky nepoznajú, a preto im to vadí.“ (žena, tretia krajina)

Niektorí si to vysvetľujú aj dlhým obdobím komunizmu, kedy boli uzatvorené hranice a kultúrna rozmanitosť nebola podporovaná. Ukotvili sa tu isté mocenské, byrokratické tradície, ktoré upevňujú status quo a bránia krajine rozvíjať sa. Za vyše 30 rokov od revolúcie sa stále nepodarilo vytvoriť politiky, ktoré by pripravenosť na väčší počet cudzincov umožnili.

Pripravenosť na cudzincov sa postupne zlepšuje vďaka narastajúcej migrácii

Niektorí respondenti si zas myslia, že ekonomicky už Slovensko pripravené na migráciu je a aj ju do veľkej miery využíva, psychologicky však menej. Obyvateľstvu chýba aj rešpekt, ktorý by umožnil, aby sa voči rozmanitosti otváralo.

„Myslím, že ekonomicky je Slovensko pripravené úplne. Ale psychologicky, to si nie som istá, pretože stále je tu veľa ľudí, ktorí si myslia, že migranti sú skôr problém ako riešenie. Ale v ekonomickom zmysle určite áno, lebo je tu demografický problém. Je tu oveľa väčší potenciál v krajine, lebo v niektorých oblastiach je nedostatok pracovných síl, ale myslím si, že ekonomicky môžu migranti Slovensku veľmi pomôcť.“ (žena, tretia krajina)

„Myslím, že Slovensko je pripravené a chcem povedať, že to potrebuje, lebo benefity sú jasné. To, ako ako cudzinec nazeráte na veci, ako sa správate, to všetko môže krajine pomáhať sa rozvíjať. Rešpekt je ale niečo, s čím bojujem veľmi. Je to aj tým, že Slováci veľmi nevedia, ako sa správať k iným s rešpektom.“ (muž, tretia krajina)

Táto situácia sa však už začína meniť, najmä vo veľkých mestách, kde je veľké množstvo zahraničných podnikov, ktoré zamestnávajú cudzincov z veľmi rozmanitých krajín. V týchto prípadoch sú aj obyvatelia otvorenejší, pretože vedia, že cudzinci sem prichádzajú za prácou, platia odvody a dane, čo je prínosom pre krajinu.

S narastajúcim počtom cudzincov sa s nimi ľudia zároveň dostávajú do kontaktu čoraz častejšie. Cudzinci, ktorí žijú na Slovensku už dlhšiu dobu majú pocit, že sa situácia oproti 90. rokom výrazne zlepšila:

„Žijem tu 11 rokov a situácia sa zlepšila výrazne. Vtedy tu napríklad nebol žiaden street food a teraz je toho veľa a myslím, že je to dobre, lebo to vytvára kultúru....a postoje k cudzincom sa zlepšujú tiež. S nadnárodnými korporáciami, ktoré zamestnávajú ľudí z celého sveta, majú ľudia čoraz viac možností stretávať veľmi rozmanitých cudzincov... Takže miestni stretávajú týchto ľudí a začínajú si uvedomovať, že cudzinci majú tiež svoje nádeje, aspirácie a sny.“ (muž, tretia krajina)

Iní však poukazujú na to, že ak hovoríme o pripravenosti krajiny, veľmi záleží na tom, o akých cudzincov ide. Slovensko je podľa respondentov už relatívne dobre pripravené na cudzincov, ktorí prichádzajú z tzv. „slovanských“ krajín alebo z krajín EÚ. Avšak čím viac sa migranti odlišujú, či už farbou pleti alebo náboženstvom, tým je pripravenosť na ich akceptáciu nižšia (pozri viac v kapitole *Postoje k cudzincom*).

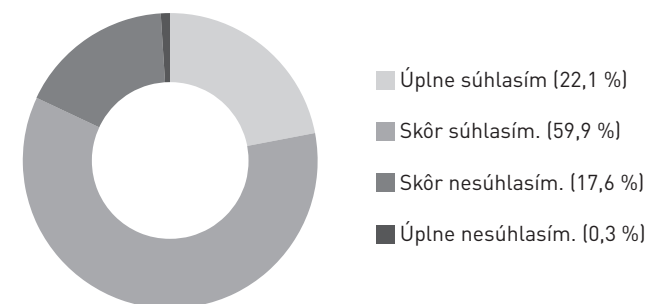
To výrazne koreluje s našimi zisteniami z výskumu o postojoch Slovákov k cudzincom, ktoré tento názor silne podporujú. Ukazuje sa, že Slováci sú ochotní prijímať predovšetkým cudzincov, z ktorých môžeme mať (ekonomický) osoh alebo tých, ktorí sú z krajín, ktoré sa od nás príliš kultúrne neodlišujú. Približne 65 % ľudí si myslí, že by sme mali dovoliť prichádzať do krajiny len vysokokvalifikovaným cudzincom (65 %) a cudzincom, ktorí sú nám kultúrne blízki (65,6 %). Zároveň si až 73,1 % ľudí myslí, že by sme mali výrazne obmedziť migráciu z chudobnejších krajín (pozri viac v kapitole *Ako by mal štát pristupovať k migrácii?*).

Akí ľudia sú voči cudzincom otvorenejší?

Podľa kvantitatívneho výskumu sa zdá, že cudzinci majú pocit, že Slováci sú voči cudzincom prevažne prívetiví. Približne pätina respondentov (22 %) s týmto názorom úplne súhlasila. Ďalších takmer 60 % s výrokom súhlasilo čiastočne. Úplne s ním nesúhlasil len 1 človek z celej vzorky.

Ako uvádzame v metodologickej časti, kvantitatívny výskum môže byť ovplyvnený spôsobom zberu údajov a cudzinci môžu mať tendenciu odpovedať podľa toho, čo si myslia, že sa od nich očakáva. Tieto zistenia však čiastočne potvrdili aj individuálne rozhovory (pozri viac v kapitole *Pocity prijatia či outsiderstva*).

Graf č. 20: Vnímanie správania Slovákov voči cudzincom. „Ľudia na Slovensku sú voči cudzincom prívetiví.“ (N = 312)

V rámci kvalitatívneho výskumu sme sa respondentov pýtali aj na to, akí ľudia na Slovensku sú voči migrácii viac otvorení. Ich odpovede prinášajú aj viac porozumenia zisteniu, že cudzinci väčšinou vnímali Slovákov ako prívetivých. Vo všeobecnosti možno povedať, že medzi cudzincami prevláda pocit, že otvorenejší voči cudzincom sú predovšetkým liberálnejší ľudia, ktorí celkovo pozitívne vnímajú akékoľvek zmeny v spoločnosti. Zároveň sú to ľudia, ktorí viac cestujú do zahraničia a prichádzajú s migráciou do kontaktu častejšie, aj na základe vlastnej skúsenosti. Často sú to mladší ľudia, žijúci vo väčších mestách a pracujúci pre medzinárodné korporácie, ktoré zamestnávajú veľa cudzincov.

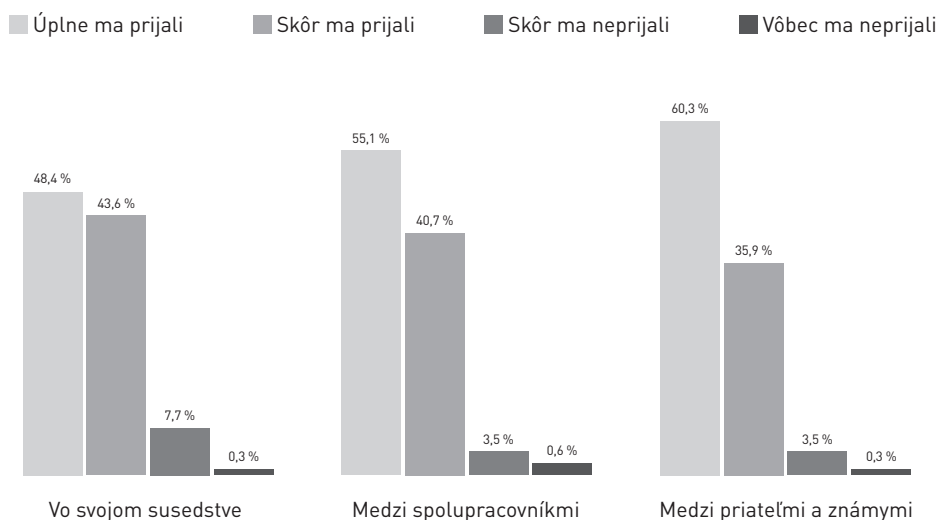
Väčšina cudzincov však v rozhovoroch uvádzala, že nemožno nájsť nejakú jasne špecifickú skupinu ľudí, ktorá je voči cudzincom otvorenejšia. Závisí to najmä od toho, aké skúsenosti s cudzincami ľudia majú, nakoľko s nimi udržiavajú kontakt a či sa pohybujú v multikultúrnejšom prostredí. Títo ľudia sú potom aj zvedavejší, radi vstupujú do interakcie s cudzincami, čím sa o nich dozvedajú viac. To sa premieta aj do ich väčšej akceptácie.

„Myslím, že hlavný rozdiel je v tom, kto pozná nejakých cudzincov a kto nie. Ja som hovoril s množstvom mladších ľudí, ktorí nemajú skúsenosti s cudzincami – mladší ľudia nie nevyhnutne vítajú cudzincov. A sú zas aj starší ľudia, ktorí ich akceptujú.“ (muž, tretia krajina)

Pocity prijatia či outsiderstva

Kvantitatívny výskum ukázal, že vo svojom bezprostrednom okolí, či už v susedstve, medzi spolupracovníkmi alebo priateľmi, sa cudzinci cítia byť veľmi výrazne prijatí. Nasledujúci graf ukazuje mieru prijatia v jednotlivých prostrediach. Ten poukazuje na to, že najviac sa cudzinci cítia byť prijatí medzi svojimi priateľmi a známymi – tam čiastočnú alebo úplnú mieru prijatia uviedlo až 96 % respondentov.

Graf č. 21: Pocity prijatia v rôznych prostrediach na Slovensku (N = 312)

Kvalitatívny výskum tieto dáta do veľkej miery potvrdil. V tomto prípade najčastejšie ľudia uvádzali dobré pracovné vzťahy s kolegami, ktorí veľmi často pomáhajú cudzincom cítiť sa byť súčasťou spoločnosti a takpovediac zapadnúť.

„Moja práca je veľmi dobrým príkladom toho, kde sa cítim prijatý. Som tam z mojej krajiny jediný človek a väčšina kolegov nehovorí po anglicky. Ani môj šéf nehovorí po anglicky. Keď som prišiel, tak som nemal ani šajnu, čo robím. Jediný človek, s kým som mohol hovoriť po anglicky, bol syn môjho šéfa. Ale spôsob, akým so mnou jednali... cítil som sa naozaj vítaný. Nemuseli ma vôbec prijať, pretože je to celé veľmi komplikované a mali veľa práce s mojimi papiermi, ale šéf ma chcel a urobil všetko preto, aby som prácu získal. To by sa asi vo veľa firmách nestalo.“ (muž, tretia krajina)

Niektorí zas pracujú v kultúrne rozmanitom prostredí, v ktorom je veľa cudzincov, a majú tak priestor pre spoločné fungovanie a vzájomne si pomáhajú. Iní zas poukazujú na to, že v ich pracovnom prostredí fungujú dobre aj mimopracovné vzťahy („moja kolegyňa ma kľudne aj ostrihá“ – žena, krajina EÚ). Kolegovia často oceňujú vysokú pracovnú morálku cudzincov a vážia si ju. Niektorí kolegovia si zas podľa našich respondentov uvedomujú, aké ťažké je byť cudzincom (napríklad to sami zažili počas svojho pobytu v zahraničí), a preto cudzincom pomáhajú.

Cudzinci na Slovákoch, ktorí sa stali ich priateľmi, oceňujú najmä to, že ich často pozývajú aj do svojich rodín, na rôzne podujatia, chaty či výlety, ktoré absolvujú s ďalšími priateľmi. V cudzincoch to vytvára veľmi silný pocit prijatia, ktorý mnohí z nich vyzdvihovali ako dôležitú črtu vzťahov so Slovákami.

„Cítim sa prijatý väčšinou vtedy, keď ma ľudia pozývajú na všelijaké spoločenské podujatia, na pivo alebo do kina, na bicykel alebo turistiku. Sú to väčšinou kamaráti alebo známi.“ (muž, tretia krajina)

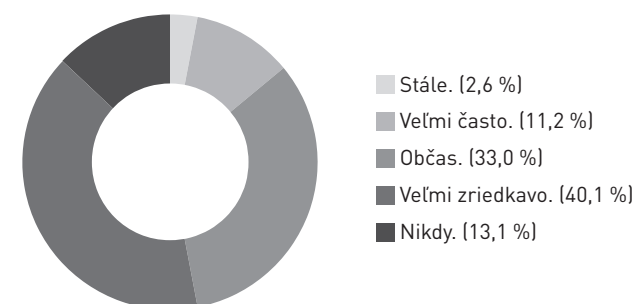
Vyskytol sa však aj názor, že Slovensko je krajina, ktorá je veľmi orientovaná na rodinu. Ak sa niekomu, kto sa tu nenarodil a nemá tu svoju rodinu, nepodari vytvoriť si také vzťahy, aby bol prijatý „do rodiny“, môže sa cítiť veľmi osamelo, predovšetkým počas sviatkov. V niektorých krajinách sa aj sviatky často trávia s priateľmi, na Slovensku to tak nie je, a preto sa mnohí môžu cítiť osamotene.

Ďalším dôležitým priestorom sú rôzne komunity, v tomto prípade často kresťanské. Ak sú cudzinec či cudzinka praktizujúci kresťania, obvykle sa veľmi ľahko stanú súčasťou aj väčšinových, slovenských kresťanských komunít, kde sa cítia byť vítaní a prijatí. Vytváranie spoločného „my“ potom prebieha skôr na báze spoločného náboženského presvedčenia.

Kedy sa cudzinci cítia byť outsidermi?

Podľa kvantitatívneho výskumu sa približne tretina cudzincov aspoň občas cíti byť na Slovensku outsiderom. Stále alebo veľmi často je to približne 14 % z nich (pozri nasledujúci graf).

Graf č. 22: Cudzinci a pocity outsiderstva. „Ako často sa cítite byť na Slovensku outsiderom?“ (N = 312)

Podľa respondentov je pochopiteľné, že cudzinec sa občas cíti byť v novej krajine outsiderom. Musí sa vyrovnávať s novými pravidlami, kultúrou, jazykom, často nemá ešte vytvorené sociálne siete – kontakty na ľudí.

„Cítim sa byť outsiderom väčšinu času. Ale nie nevyhnutne v zlom zmysle. Som outsider a nemusí to byť problém. Akceptujem fakt, že som tu nevyrástol. Nepoznám históriu a nemám rodinné väzby... je to niečo, s čím skôr pracujem, ako by som proti tomu bojoval.“ (muž, tretia krajina)

To, že človek nevyrástol v danej krajine a nepozná všetky pravidlá môže viesť k tomu, že má pocit, akoby stále niečo dobíhal. Dlhšie mu trvá, kým sa zorientuje v určitých situáciách. Niektorí uvádzajú, že nerozumejú humoru, narážkam, bežným interakciám a vtedy sa cítia ako outsideri. Trvá im dlhšie, kým sa adaptujú na nové pravidlá, zvyky, tradície.

„Prišiel som priamo z jednej z najväčších svetových metropol. A tam je kultúra veľmi hlasného a agresívneho rozprávania. A v tomto malom meste je zas všetko tiché a zdvorilé. Takže ľudia čítajú váš výraz tváre nie vždy s pochopením. A niekedy sa mi nechce pristaviť sa pri ľuďoch a rozprávať sa s nimi, ale to sa očakáva. A niekedy ich nepozdravím a to si na Slovensku ľudia zapamätajú na celé roky. Takže to mi trvalo dosť dlho, kým som sa na toto adaptoval.“ (muž, tretia krajina)

Zároveň sa môžu cítiť ako outsideri aj preto, že ich tak vníma okolie a dáva im to najavo – či už vo forme nezájmu („Slováci sú často takí nezvedaví, nezaujímajú sa o môj príbeh, o to, kto som, nepýtajú sa“ – muž, tretia krajina) alebo implicitného predpokladu, že cudzinec či cudzinka a priori nemôžu rozumieť kontextu („ty tomu nikdy neporozumieš, ty si cudzinec“ – muž, tretia krajina).

Aj prijatie medzi ľudí na Slovensku je proces. Nikto sa nemôže stať súčasťou spoločnosti zo dňa na deň, ide o postupnú vzájomnú adaptáciu (pozri viac v kapitole *Spoločenská integrácia*).

Sú ale určité faktory, ktoré prijatie katalyzujú a vďaka ktorým sa cudzinci môžu cítiť okolím viac prijatí. Týmito aspektmi sú najmä jazyk a pomoc komunit či iných sociálnych kontaktov, ktoré ľudia nadväzujú.

Jazyk ako dôležitý aspekt prijatia

Ukazuje sa, že jazyk, teda ovládanie slovenčiny, je veľmi dôležitým faktorom, ktorý má silný vplyv na to, ako cudzincov na Slovensku ostatní ľudia prijímajú. Tých, ktorí sa rýchlo naučili po slovensky, či už preto, že pochádzajú z jazykovo blízkych krajín (ako napríklad Ukrajina), alebo mali dobré podmienky a možnosti sa jazyk naučiť, ľudia prijímajú oveľa lepšie než tých, ktorí jazyk neovládajú. Ak človek jazyk neovláda, obvykle ostane izolovaný, pretože sa nevytvárajú žiadne sociálne väzby, prípadne je odkázaný iba na komunikáciu vo svojej vlastnej komunite. Preklenovacím jazykom často býva angličtina, avšak na Slovensku ešte nie je zvykom, aby ľudia bežne hovorili po anglicky tak, ako je to v iných krajinách.

Tí, čo slovenčinu neovládajú vôbec, sa cítia byť outsidermi najčastejšie. Je pre nich veľmi komplikované vybaviť veci na úradoch, navštevovať kultúrne podujatia a podobne. Prípadne sa cítia ako outsideri, keď pri spoločných stretnutiach ľudia začnú hovoriť po slovensky a cudzinci nie sú súčasťou diskusie. Absolútna väčšina z nich však uviedla, že si uvedomujú svoju zodpovednosť za to, aby sa naučili jazyk a z pocitu outsiderstva tak neobviňujú Slovákov.

„Na niektorých podujatiach sa cítim ako outsider, lebo tie sú obvykle v slovenčine. Ale to nie je problém ľudí okolo mňa, to je môj problém, lebo neviem po slovensky. Ja by som sa mala prispôbiť, takže tomu rozumiem.“ (žena, tretia krajina)

Jazyk plní aj formu symbolického prijatia. Nie je nevyhnutne len dôležitou podmienkou dorozumievania. Podľa mnohých cudzincov v našom výskume už samotná snaha a ochota hovoriť po slovensky (hoci nedokonale a s chybami) spôsobuje, že Slováci cudzincov oveľa lepšie prijímajú.

„Tu sa cítim odlišne, ale nie ako outsider, to určite nie. Možno aj tým, že som sa skoro naučila po slovensky. Slováci sú naozaj úplne iní, keď sa človek aspoň snaží hovoriť ich jazykom, hoci možno hovorí ako dieťa. Aj ja som spočiatku musela znieť smiešne, keď som sa snažila používať slovenčinu. Prejavovali mi úctu a rešpekt, že som sa naučila taký ťažký jazyk.“ (žena, tretia krajina)

K vytvoreniu pocitu prijatia prispievajú aj priatelia a rodina

Druhým dôležitým aspektom toho, aby sa človek necítil byť na Slovensku outsiderom, je to, aby mu niekto takpovediac „otvoril dvere“. Mnoho cudzincov v našom výskume uviedlo, že sa necítia byť outsidermi najmä vďaka tomu, že majú partnerov a partnerky, ktorí sú Slováci. Tí tu majú vytvorené sociálne väzby a vďaka tomu sa súčasťou týchto väzieb stávajú aj samotní cudzinci. Zároveň, ak tu majú širšiu rodinu či priateľov, vždy sa nájde niekto, na koho sa môžu obrátiť a kto im pomôže zorientovať sa v novom prostredí. Mnohým z nich to uľahčuje aj kontakt s úradmi („Akonáhle som mal so sebou nejakého Slováka, všetko bolo vybavené niekoľkokrát rýchlejšie“ – muž, tretia krajina).

„Samozrejme, často som sa cítil ako outsider. To nebolo ani tým, ako sa ku mne Slováci správali, ale skôr tým, že som bol ďaleko od domova, od mojej rodiny. Ale našťastie tu mám veľa priateľov a mám aj priateľku, tak sa cítim, akoby sme boli rodina. Často chodím von s priateľkou a jej rodinou, tak sa necítim byť outsiderom...“ (muž, tretia krajina)

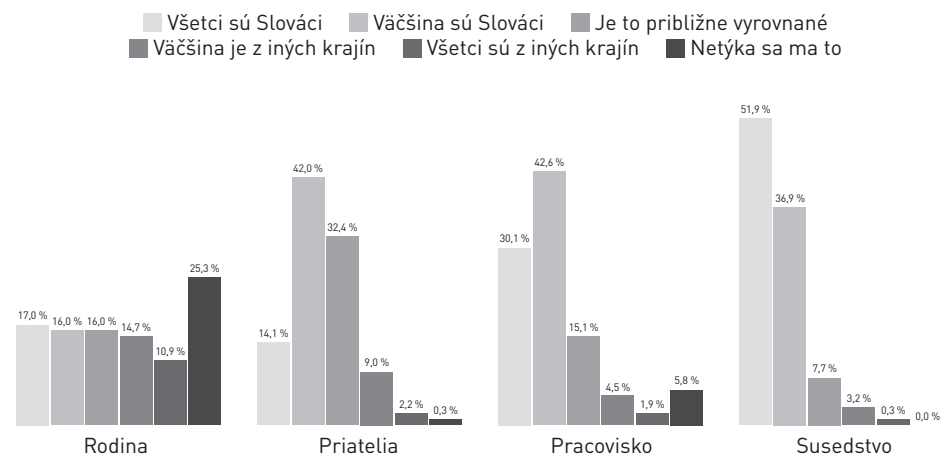
Vzťahy s inými ľuďmi a zapájanie do skupín

Slováci sú introvertní, ich spoznanie vyžaduje extra úsilie

Integrácia cudzincov nie je len o nastavení politik a integračných opatrení, ale do veľkej miery aj o možnostiach nadväzovať vzťahy a kontakty s domácim obyvateľstvom. Prostredníctvom nich sa cudzinci stávajú členmi spoločnosti a môžu nadobúdať pocit prijatia, vytvárať si pocit domova a prináležania.

Možnosti nadväzovania vzťahov významne súvisia s mierou otvorenosti väčšinového obyvateľstva voči cudzincom a migrácii, to znamená, že čím otvorenejšie obyvateľstvo je, tým jednoduchšie je aj pre cudzincov vytvárať si v rámci neho vzťahy (pozri viac v kapitole *Pocity prijatia či outsiderstva*). Nejde však o jednosmerný vzťah – ako sa ukázalo aj vo výskume postojov verejnosti voči cudzincom, kontakt s cudzincami zároveň prispieva k väčšej otvorenosti (pozri viac v kapitole *Cudzie nechceme, svoje si nedáme – postoje majoritnej populácie voči cudzincom*).

Graf č. 23: Vzťahy s ľuďmi na Slovensku (N = 312)

Ako vidíme na grafe vyššie, v susedstvách a na pracoviskách cudzinci často fungujú v prevažne slovenskom prostredí. V prípade bližších vzťahov, ako sú priateľstvá či rodinné vzťahy, sa však čoraz častejšie vyskytujú odpovede, podľa ktorých cudzinci takéto vzťahy nadviažu buď väčšinou alebo výlučne s ľuďmi z iných krajín. To môže súvisieť s pomerne výraznou uzavretosťou populácie na Slovensku, kedy napríklad 40 % ľudí by malo problém s tým, keby sa cudzinec mal stať súčasťou ich rodiny (pozri viac v kapitole *Sociálny dištan*). Sú teda prostredia, ktoré cudzinci zdieľajú s väčšinovou populáciou, avšak ide o prostredia, v ktorých si viac-menej nevyberajú, kto ďalší sa v nich bude pohybovať. V prípade blízkych vzťahov sa však Slováci vyskytujú výrazne menej.

Do medziľudských interakcií a nadväzovania priateľstiev v značnej miere vstupujú medzikultúrne rozdiely. V niektorých kultúrach je nadväzovanie nových priateľstiev a vzťahov prirodzenejším procesom než v iných.

„Niekdedy mám pocit, že je ťažšie nájsť si priateľov na Slovensku než v mojej rodnej krajine. Slováci sú introvertnejší než ľudia u nás. My máme párty z hocikákeho dôvodu, objímame sa z hocikákeho dôvodu. Zatiaľ čo tu...neviem, možno je to preto, že som cudzinka alebo sú Slováci proste takí, ale mám pocit, že je ozaj ťažké vytvárať si tu vzťahy. Vyžaduje to o trochu viac snahy. A ja som zvyknutá mať veľa priateľov, veľa sa rozprávať. Takže pre mňa je to ťažšie. Slováci sú taká kombinácia Rakúšanov a Balkáncov, niekde na pomedzí.“ (žena, krajina EÚ)

Mnohí cudzinci, s ktorými sme realizovali rozhovory, považovali Slovensko za krajinu, kde je pomerne náročné nadviazať bližšie priateľstvá, čo už potvrdili aj predchádzajúce výskumy.²¹ Slovensko je vnímané ako krajina, kde vyžaduje veľa úsilia prelomiť ľady a spoznať ľudí. Slovenská kultúra teda môže byť vnímaná ako skôr introvertná.

„Spoznávanie ľudí na Slovensku sa nám zo začiatku zdalo dosť náročné, a to z viacerých dôvodov – moja úroveň slovenčiny, ale aj fakt, že väčšina spoločenských aktivít na Slovensku je orientovaná na

rodiny...ale boli aj ľudia, ktorí boli celkom otvorení a chceli sa s nami stretávať, možno si chceli precvičovať angličtinu alebo to boli jednoducho milí ľudia, ktorí s nami chceli tráviť čas. Mali sme pocit, že keď už sme sa s niekým zoznámili, potom bolo ľahké sa s nimi stretnúť znova. Ale náročné bolo dostať sa do toho bodu, že sa s niekým zoznámime, niekoho spoznáme. Takže sme vyvíjali dosť veľkú snahu len na to, aby sme sa s niekým mohli zoznámiť (...) využívali sme na to všetky naše možnosti – deti, rôzne športy, fakt, že žijeme na dedine.“ (žena, tretia krajina)

Okrem toho tu však úlohu zohráva aj osobnostná výbava cudzincov – pre extrovertných cudzincov je jednoduchšie nadväzovať vzťahy aj v kultúre, ktorá je skôr uzavretá. Môže byť pre nich ľahšie než pre introvertných cudzincov toto kultúrne nastavenie prekonávať, ale aj tak to vnímajú ako istý typ bariéry. Pre tých, ktorí dokážu „len tak k niekomu prísť“ a porozprávať sa s ním, nadväzovanie nových priateľstiev nebol problém, aj keď aj oni sa spočiatku stretávali najmä s ľuďmi svojej národnosti. Postupne sa však u mnohých pomer slovenských a cudzineckých známych mení a vyrovnáva.

Bariéry socializácie so Slováckmi

Viacerí respondenti uvádzali, že by uvítali viac príležitostí tráviť čas so Slováckmi, ale chýbajú im možnosti, ako ich spoznať. Niektorí mali pocit, že Slováci si cudzincov nepúšťajú medzi seba a fungujú tu akoby paralelné svety. Iní sa cítili oddelení kvôli práci, pretože pracujú vo firmách, kde fungujú v kolektívoch podľa jazykových znalostí (napr. majú na starosti americký trh a pod.). A v súčasnosti mnohé firmy prešli na prácu z domu, v dôsledku čoho cudzinci stratili akékoľvek možnosti nadväzovať kontakty s miestnymi ľuďmi.

Bariérou je pre mnohých tiež nedostatočné ovládanie slovenčiny, ale napríklad aj vyšší vek. Pre mnohých cudzincov vo vyššom veku, resp. v istej fáze života, je (pravdepodobne rovnako ako pre mnohých Slovákov) náročné spoznávať nových ľudí a vytvárať si nové priateľstvá. Niektorí mladší cudzinci, napr. zahraniční študenti, vnímali nadväzovanie priateľstiev a vzťahov ako bezproblémové a Slovákov ako veľmi otvorených – ak sa zoznámia s jedným, ten ťa zoznámi so svojimi priateľmi a vďaka tomu spoznáš množstvo nových ľudí. Prostredie univerzít a študentských komunit pravdepodobne poskytuje pomerne dobrú „infraštruktúru“ na takéto spoznávanie vďaka istému stupňu organizovanosti prostredia, priestorom, v ktorých sa študenti pravidelne stretávajú a množstvu spoločenských aktivít.

Zdrojom, cez ktorý cudzinci spoznávajú Slovákov, býva najčastejšie pracovné prostredie, školy, partneri/partnerky či deti, cez ktoré sa zoznamujú s inými rodičmi (napr. na ihrisku, v škôlkach a pod.). Ide teda o prostredia, kde sa prirodzene dostávajú do kontaktu so Slováckmi a v danej situácii s nimi zdieľajú „spoločný osud“ – práca, štúdium, deti hrajúce sa na ihrisku či fakt, že poznajú rovnakých ľudí (napr. spomínaných partnerov/partnerky). To vytvára príležitosť na konverzáciu, keďže v danej situácii ich niečo spája, majú niečo spoločné, čo môže byť predpokladom na pozitívnu skúsenosť. V týchto prostrediach sa cudzinci cítia byť aj veľmi dobre prijatí (pozri viac v kapitole *Pocity prijatia či outsiderstva*).

²⁰ Tužinská, H., Voľanská, L. (eds.) [2016], *In_akosti slovenské. Z rozprávání cudzincov*, Bratislava, Centrum pre výskum etnicity a kultúry, dostupné na <https://bit.ly/307Pxe0>

S kým trávia cudzinci čas?

Ako uvádzame vyššie, cudzinci sa so Slovákmi socializujú najmä v prostrediach, kde nevytvárajú príliš blízke vzťahy. Dalo by sa povedať, že sa s nimi skôr stretávajú v prostredí, v ktorom sa pohybujú (pracovisko, susedstvo), než by vyhľadávali ich spoločnosť. Blízke vzťahy vytvárajú skôr s inými cudzincami. To, s kým sa cudzinci stretávajú a trávia čas, zdá sa, závisí od veku, ale aj účelu a okolností, za ktorých na Slovensko prišli.

Rozhovory, ktoré sme s cudzincami realizovali, ukázali, že častejšie a bližšie vzťahy so Slovákmi vytvárali predovšetkým mladší respondenti a vo veľkej miere (aj keď ani zďaleka nie výlučne) to boli cudzinci pochádzajúci z Ukrajiny a Srbska. Tu pravdepodobne zohráva úlohu jazyková blízkosť. Väčšinou sa stretávajú buď prostredníctvom práce, školy, slovenských partnerov/partneriek, alebo sa stretávajú pri voľnočasových aktivitách (napr. vo fitness centre) a priatelia sa na základe spoločných záujmov.

Väčšina respondentov síce funguje v komunitách, ktoré sú kultúrne rozmanité a vytvorené tak z cudzincov z rôznych krajín, ako aj zo Slovákov, ale zdá sa, že Slováci v týchto ich komunitách sú najmä kolegovia či spolužiaci. Len menšia časť tých, ktorí uvádzali, že sa stretávajú s rozmanitými ľuďmi, uvádzala, že majú medzi Slovákmi aj priateľov. Malá časť respondentov sa stretávala aj so skupinami svojich krajanov, ale bolo to skôr príležitostné. Nedá sa povedať, že by vyslovene fungovali len v rámci kultúrnych komunít.

V skupine Ukrajincov, ktorých hlavnou motiváciou je práca a zárobok za krátky čas, zasa nemožno hovoriť o vôbec žiadnych vzťahoch so Slovákmi, pretože všetok čas im vyplňa práca a vo voľnom čase buď oddychujú, alebo sú online a komunikujú so svojou rodinou na Ukrajine.

Socializácia so Slovákmi je pre mnohých cudzincov dôležitá, pretože im umožňuje spoznať a pochopiť novú krajinu, je to prostriedok akulturácie.

„Keď som bol na univerzite, veľa času som trávil s mojimi spolužiakmi a to boli všetko Slováci. Chodili sme na párty a veľa vecí sme robili spolu, čo bolo pre mňa veľmi užitočné, pretože som mal autentickú skúsenosť slovenského študentského života. Netrávil som nejak veľa času s inými zahraničnými študentmi. To mi veľmi pomohlo spoznať Slovákov a miestnych ľudí vo všeobecnosti. Bola to pre mňa určite výhoda, pretože som sa naučil, ako tu veci fungujú. Keď sa ostatní zahraniční študenti stretávajú len medzi sebou, hovoria len po anglicky a nikdy nespoznajú slovenskú kultúru.“ (muž, tretia krajina)

Vzťahy s miestnymi ľuďmi cudzincom poskytujú aj istý pocit pohody, a zároveň môžu fungovať aj ako istý „navigačný systém“ – keď cudzinec nevie, ako sa má v nejakej situácii zariadiť, má sa koho opýtať. Komunikáciu s miestnymi obyvateľmi dokonca niektorí cudzinci považovali za nevyhnutnú na to, aby sa tu dokázali udomáčniť (pozri viac v kapitole *Skúsenosti s procesom integrácie*).

Zapájanie do formálnych i neformálnych skupín

Zapájanie do rôznych komunitných či dobrovoľníckych a voľnočasových aktivít je dôležitým základom aktívneho občianstva. Účasť na takýchto aktivitách cudzincom poskytuje možnosti skutočne sa zapojiť do života spoločnosti, otvára príležitosti na

ich väčšie prepojenie s domácou populáciou a rozvíja ich sociálny kapitál. Takéto aktivity sú zároveň dobrým zdrojom kontaktov s väčšinovým obyvateľstvom – sú potenciálom pre vytvorenie vzťahu, prácu na nejakom spoločnom ciele, zážitok úspechu pri dobre zrealizovaných aktivitách, a v prípade niektorých aktivít aj prezentáciu pred širším publikom, čo možno považovať za sprostredkovaný kontakt, spoznanie cudzincov a ich činnosti aspoň na diaľku.

To všetko vytvára predpoklady pre „obrusovanie hrán“ a zjemňovanie negatívnych postojov. Zapájanie sa do organizácií a spolkov je dôležitým nástrojom spoločenskej integrácie. Samozrejme, nie všetci cudzinci majú záujem o zapájanie sa do takýchto aktivít či organizované fungovanie vo formálnych skupinách – rovnako, ako tento záujem nemajú ani mnohí občania Slovenska. Pre cudzincov však môže byť zapájanie sa do takýchto skupín a aktivít náročnejšie vzhľadom na jazykovú bariéru, obavy z predsudkov či nedostatočné znalosti o existujúcich možnostiach. Tejto téme sme sa však v tomto výskume nevenovali v takej podrobnej miere, preto ide len o hypotézu. Zamerali sme sa len na zisťovanie miery a charakteru zapájania.

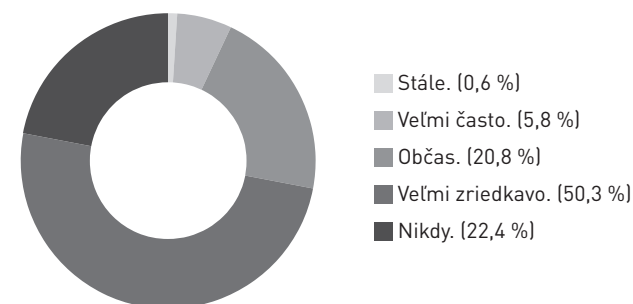
Približne pätina respondentov individuálnych rozhovorov bola zapojená do aktivít nejakých združení, organizácií či spolkov, či už ide o športové kluby, kultúrne organizácie, dobrovoľnícke aktivity, komunitné združenia, spevácke zbory, charitatívne organizácie či neformálne združenia krajanov. Niektorí cudzinci dokonca založili vlastné iniciatívy, prostredníctvom ktorých sa ďalej realizujú v oblastiach, ktoré ich zaujímajú – kultúra či online podporná skupina pre matky-cudzinky. Niektorí sa angažujú aj v téme migrácie – na dobrovoľníckej báze pomáhajú iným cudzincom s integráciou.

Nepriateľské prejavy zo strany väčšinového obyvateľstva voči cudzincom

To, ako cudzinci vnímajú Slovensko, jeho obyvateľov a svoju pozíciu v spoločnosti, súvisí tiež s tým, či majú alebo niekedy v minulosti mali skúsenosti s nepriateľským správaním voči nim samým alebo voči iným cudzincom v ich okolí.

Výskum ukazuje, že takéto nepriateľské prejavy nepocitujú cudzinci veľmi často. Nikdy ich nezažila približne pätina respondentov, veľmi zriedka približne polovica z nich. Aspoň občas sa s takýmito prejavmi stretla tiež približne pätina z nich.

Graf č. 24: Skúsenosti s negatívnymi prejavmi voči cudzincom (N = 312)

Mnohí cudzinci vnímajú Slovensko ako bezpečnú krajinu a nikto z respondentov v kvalitatívnom výskume neuviedol, že sa stretol s fyzickým útokom na svoju osobu. Ani verbálne či iné útoky neboli veľmi časté. Napriek tomu sa cudzinci stretávajú aspoň občas s určitými prejavmi, ktoré vnímajú voči sebe ako negatívne. A mnohí z tých, ktorí nemajú osobné negatívne skúsenosti, vedia o prípadoch iných, ktorí boli fyzicky či verbálne napadnutí pre svoj cudzinecký pôvod. Takéto informácie majú buď z médií, alebo zo svojho bezprostredného okolia.

Celkovo prevláda pocit, že Slováci sú voči cudzincom spočiatku nedôverčiví a podozrievaví. Negatívne prejavy majú skôr podobu nevrlosti a nepríjemných poznámok či neadekvátnych otázok.

Najčastejšie sa negatívne prejavy odrážajú vo **vyjadrovaní rôznych stereotypov** súvisiacich s etnicitou alebo krajinou, z ktorej pochádzajú. To sa vo väčšej miere prejavovalo najmä u respondentov z Rumunska či Srbska.

V prípade rumunských respondentov išlo najmä o podceňovanie životných podmienok v ich pôvodnej krajine. V povedomí Slovákov je podľa nich Rumunsko stále zaostalou krajinou, kde ľudia na uliciach žobrujú. Prípadne sa vyskytujú názory, že Rumunom nemožno veriť, lebo zneužívajú sociálny systém. To sú obvyklé predsudky, ktoré majú ľudia pri prvom kontakte s cudzincami z Rumunska. Neskôr ich zvyčajne zmenia, keď daného človeka osobne spoznajú.

„Áno, stávalo sa mi na začiatku, že ľudia hovorili – bože môj, veď u vás ľudia žijú hrozne. Ale boli to ľudia, ktorí tam nikdy neboli a vedeli o tom len z počutia. Mali také tie historky ľudí, ktorí boli za totality v mojej krajine, že sú tam hrozné cesty a jazdí sa tam s reťazami aj v lete. Že ťa musí ťahať traktor z blata. Ale ja som im to vysvetlil, že to tak nie je a vždy mi uverili, lebo im to hovoril človek, čo je odtiaľ.“ (muž, krajina EÚ)

Ľudia zo Srbska či Ukrajiny sa zas častejšie stretávajú s odmietavými prejavmi na základe predsudkov, že sú hluchí či násilní a berú Slovákom prácu. Neštandardné správanie (napríklad hlasnejší hovor alebo výrazný smiech) sa u cudzincov posudzuje prísnejšie ako u Slovákov.

„Napríklad keď idem s kamarátmi niekam von, niekedy si nevšímam a nahlas sa smejem, vtipkujem a raz ku mne prišiel taký nie úplne najlepšie vyzerajúci ujo a hovorí mi, aby som sa ukludnil, že tu nie som doma.“ (muž, tretia krajina)

Ľudia s odlišnou farbou pleti sa stretávajú s podozrievaním a nie veľmi priateľskými prejavmi častejšie ako iní, aj keď ani oni nezažívajú vyslovene fyzické útoky na svoju osobu. Najčastejšie sa stáva, že na ulici výraznejšie pútajú pozornosť, ľudia sa na nich dlhšie dívajú a otáčajú sa za nimi. Sami to často vnímajú tak, že na Slovensku nie je kultúrna rozmanitosť ešte natoľko rozšírená. Pri takýchto pohľadoch sa však cítia nepríjemne.

„Našťastie som nezažil žiaden útok. Stane sa mi, že ľudia na mňa zazerajú, čumia – to sa mi deje neustále – už ich aj miniem a oni sa stále pozerajú. Tak vtedy sa pýtam, že o čo ide. Nie je to preto,

že by som vyzeral dobre, je to niečo iné. Oveľa častejšie sa mi to deje v menších mestách ako v Bratislave.“ (muž, tretia krajina)

„Pracujem pre medzinárodnú charitu a kolegovia z Afriky zažili nepriateľské správanie, ale nie fyzické útoky, skôr na nich zazerali. Ale nemyslím, že zazerali preto, lebo sú rasisti, ale skôr preto, že boli zvedaví, nie sú zvyknutí na ľudí s inou farbou pleti. Ale mám priateľa z Brazílie, ktorý zažil aj fyzický útok.“ (žena, tretia krajina)

Ak aj cudzinci nemajú vlastné negatívne skúsenosti kvôli svojej farbe pleti, poznajú veľa príbehov ich známych či priateľov, ktorí takéto skúsenosti majú. Bežne sa im stáva, že ich nevpustia do nočného podniku alebo majú voči nim nepríjemné poznámky taxikári. Najčastejšie verbálne prejavy sú v zmysle „nech sa vrátia, odkiaľ prišli“. Vo výskume sa však objavil aj názor, že cudzinci možno nezažívajú fyzické útoky aj preto, že sami sa vyhýbajú situáciám, kde by sa mohli stať terčom nepriateľstva.

„Ja som priamo nič také nezažil, môže to byť čudné, lebo chodím na sociálne siete a vidím všetky tie komentáre a podobné veci. Možno som mal len šťastie, ale za 25 rokov sa mi nič také nestalo. Ale na druhej strane, ja len veľmi málo používam verejnú dopravu. Málokedy som v zlom čase na zlom mieste...neocitám sa uprostred noci na istých miestach, môže sa stať hocikedy hocičo, a to v každej krajine.“ (muž, tretia krajina)

Niektorí cudzinci vnímajú ako negatívne prejavy aj určitú netrpezlivosť a neochotu pomôcť, ak majú nejaký problém. Týka sa to najmä **jazyka**. Ak cudzinci nehovoria po slovensky, stretávajú sa s oveľa nepríjemnejšími (skôr odmeranejšími prejavmi) od Slovákov. Tí nemajú snahu akokoľvek sa dorozumieť, skôr sa daným situáciám vyhýbajú, odídu, stíchnu. To sa týka predovšetkým inštitúcií alebo aj pracovníkov v službách (supermarket, reštaurácia, hotel a pod.). Chýba akási otvorenosť, snaha urobiť niečo viac.

„Tiež sa stáva, že ľudia mi skrátka nechcú rozumieť. Ja hovorím lámane po slovensky, ale dohovorím sa. Najprv som nechápala. Ale kolegovia v práci mi rozumieť, s nimi sa bez problémov dohovorím a tí druhí mi asi nechcú rozumieť. Nerozprávam správne gramaticky, ale kto chce, ten mi rozumie.“ (žena, krajina EÚ)

Dôležitosť identity a udržiavania zvykov

Od cudzincov sa často očakáva, že sa v novej krajine úplne prispôbia zvykom a tradíciám, ktoré sú v nej prítomné. Už sme písali, že je dôležité naučiť sa jazyk krajiny, do ktorej človek prichádza a cudzinci na Slovensku si to často aj uvedomujú. Avšak identita má veľa podôb a človek nemôže svoje korene a všetko, v čom vyrastal v inej krajine, jednoducho zmeniť. Nová identita (alebo identity) sa tvoria postupne prijímaním pravidiel a ich kombinovaním či vrstvením na tie, s ktorými do krajiny prišli.

Preto sme sa vo výskume zamerali aj na to, do akej miery vnímajú zvyky a tradície na Slovensku ako odlišné od svojich pôvodných a nakoľko je pre cudzincov dôležité uchovávať si svoju pôvodnú identitu, prípadne ako adaptácia na novú kultúru vyzerá v praxi.

Rozdiely medzi kultúrami nie sú prekážkou pre spolužitie

To, ako cudzinci na Slovensku vnímajú rozdiel medzi svojou pôvodnou kultúrou a tým, s čím sa stretávajú na Slovensku, závisí jednak od krajiny, z ktorej pochádzajú, ale aj od osobnostných charakteristík – teda nakoľko sú rôzne zvyky, tradície či kultúrne špecifiká pre každého jedného človeka dôležité.

Najčastejšími rozdielmi, ktoré respondenti vo výskume reflektovali, bolo trávenie sviatkov, predovšetkým Vianoc a Veľkej noci. V prípade Vianoc je to podobné, ako u ľudí zo Slovenska pochádzajúcich z rôznych regiónov. Na Slovensku je však špecifikom, že Vianoce trávime obvykle v kruhu blízkej rodiny, so štedrovečernou večerou a rozdávaním darčiekov po večeri. Nie je tomu vo všetkých kultúrach tak a mnohých to prekvapilo. V prípade cudzincov z Ukrajiny a Srbska sú zas Vianoce v inom čase – mnohí to však riešia tým, že odchádzajú na sviatky domov. Veľká noc je na Slovensku vyslovene špecifická kvôli zvyku šibaní a oblievania. To mnohých cudzincov zaskočilo, pretože tieto zvyky doma nepoznajú.

„Alebo potom je tu tá Veľká noc. Tu sa hlavne šibú. A keď som to prvýkrát zažila, keď ma chceli šibať, tak som vôbec nevedela, ako sa mám tváriť, akože mala som utekať, skákať, alebo mám sedieť, stáť...ešte stále je mi to trápne.“ (žena, tretia krajina)

Zaujímavé je, že pri odlišnostiach v kultúre ľudia často spomínajú najmä jedlo. Tí, čo sú zo vzdialenejších krajín, si na slovenské jedlo ťažko zvykajú a chýba im to vlastné, domáce. To poukazuje na to, že aj drobné kultúrne aspekty, ktoré sú na prvý pohľad nepodstatné, môžu človeku (najmä v prvých mesiacoch po príchode do krajiny) ovplyvniť pocit životnej pohody a skomplikovať adaptáciu.

Avšak podľa väčšiny cudzincov sa táto situácia výrazne mení v uplynulých rokoch, kedy vznikajú rôzne obchody s potravinami, ktoré ponúkajú tovar z veľmi rozličných krajín (orientálne potraviny, ruské, ukrajinské či balkánske obchody a pod.). Prípadne sa im darí tieto potraviny nakupovať v zahraničí alebo nosiť si ich z krajiny pôvodu, ak tam chodia na sviatky alebo v iných časoch.

„Určite počasie je veľmi iné, ale to nesúvisí s kultúrou, po nejakom čase mi to prestalo vadiť, ale najmä mi chýba oceán a najmä – vy máte úplne inú zeleninu. A tú ja potrebujem. Pred pár rokmi sa tu otvoril obchod so zeleninou z našej krajiny, aj niektoré ázijské obchody ju ponúkajú, ale je to oveľa drahšie, ako ostatná zelenina.“ (žena, tretia krajina)

„A jedlo je inak strašný problém pre mňa. Keď chodím na výlety alebo keď som celý týždeň preč s kamarátmi, tak musím jesť, čoedia Slováci. To mne nechutí vôbec....môžem si ale dať pizzu alebo hamburger.“ (muž, tretia krajina)

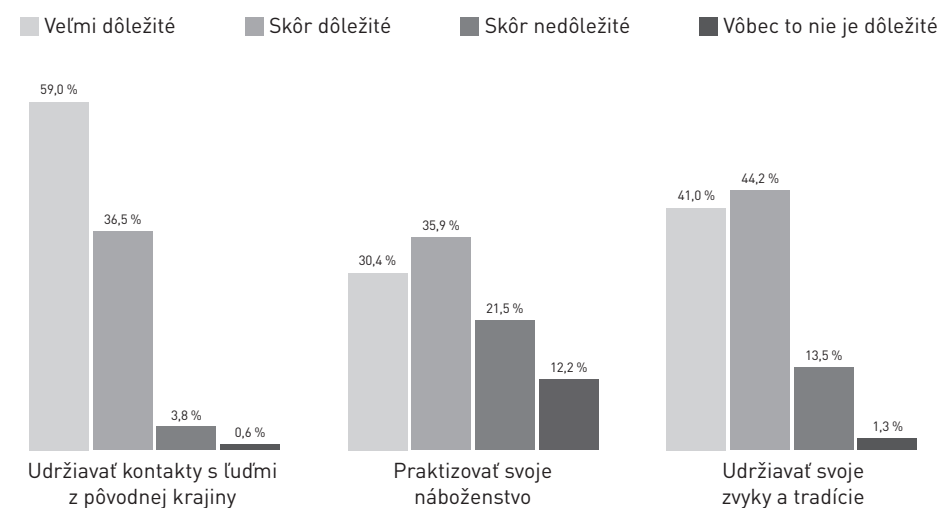
Ostatné rozdiely sa týkajú predovšetkým pravidiel vzájomnej komunikácie, ako je podávanie rúk, vyzúvanie sa, spôsoby komunikácie medzi ľuďmi a v niektorých prípadoch istý typ temperamentu, ktorého prejavy môžu byť rôzne rešpektované alebo aj rôzne interpretované. Cudzinci tieto rozdiely však nepovažujú za natoľko významné, aby výrazne ovplyvňovali pocity prijatia v krajine.

Vlastná identita je dôležitá, ale je potrebné rešpektovať pravidlá novej krajiny

„My cudzinci sa snažíme zintegrovat', ale to neznamena, že človek má zabudnúť na svoje korene. Korene človek nikdy nezmení, môže sa naučiť jazyk, môže sa prispôbiť, ale korene sa nikdy nezmenia. A nemal by sa za to hanbiť.“ (muž, krajina EÚ)

Kvantitatívny výskum ukázal, že pre mnohých cudzincov sú vlastná identita a možnosti uchovávať si ju veľmi dôležité. Najdôležitejšia je pre nich možnosť udržiavať vzťahy s ľuďmi z krajiny, z ktorej pochádzajú, a možnosť udržiavať svoje zvyky a tradície. V oboch prípadoch sa táto dôležitosť pohybuje nad 80 percentami, ako vidno z nasledujúceho grafu.

Graf č. 25: Dôležitosť udržiavania rôznych aspektov identity. „Nakoľko je pre vás dôležité...?“ (N = 312)

Tento graf poukazuje na to, že skutočne nemožno od cudzincov očakávať, že sa úplne „odstrihnú“ od svojej pôvodnej krajiny či kultúry. V kvalitatívnom výskume cudzinci taktiež uvádzali, že je to pre nich dôležité. Niektorí si svoje zvyky a tradície na Slovensku dokonca udržiavajú ešte viac, lebo im pripomínajú domov a dávajú im pocit ukotvenia. Celkovo najmä sviatky, jedlo a určité tradície udržiava väčšina respondentov, s ktorými sme vo výskume hovorili a, podobne ako v kvantitatívnom výskume, považujú ich za dôležité.

Rôzne aspekty kultúry sú pre rôznych ľudí odlišne významné, avšak väčšina ľudí uvádzala, že na Slovensku im nikto nebráni túto identitu si udržiavať a viac menej majú na to aj dostatok príležitostí.

„Páčilo sa mi, že jeden môj známy, ktorý pracuje v jednej firme, má možnosť aj dodržiavať svoje sviatky. Firma mu umožňuje zobrať si voľno z práce vtedy, keď má on sviatok. A keď je na Slovensku sviatok, on môže pracovať vtedy.“ (muž, tretia krajina)

Takéto príklady vychádzania v ústrety cudzincom sú pomerne zriedkavé, avšak vo všeobecnosti nemali pocit, že by si svoju kultúru nemohli uchovávať. Podľa viacerých

by ale bolo veľmi prospešné, ak by mali priestor prezentovať svoju kultúru aj pred Slovákmi, vďaka čomu by vznikol väčší priestor pre vzájomné zdieľanie a spoznávanie sa. Chýbajú im kultúrne či iné inštitúcie, ktoré by ich mohli reprezentovať a organizovať kultúrne či iné aktivity.

Na druhej strane, väčšina respondentov považovala za dôležité adaptovať sa na novú kultúru, do ktorej prišli. Ak by mali udržiavať len svoje zvyky a tradície z pôvodnej krajiny, nemuseli by z nej odchádzať. Dôležité je v prvom rade dodržiavať pravidlá, ktoré sú v krajine stanovené a nesnažiť sa meniť zvyky a spôsob života iných ľudí.

„Ja som veľmi otvorená tomu, že iné kultúry a spoločnosti si chcú uchovávať svoje tradície, čiže mojím cieľom nie je diktovať iným, ako majú žiť. Ak prichádzam z inej krajiny, tak by som mala minimálne rešpektovať a rozumieť tomu, ako ľudia žijú tu. Zaslúžim si rešpekt k môjmu spôsobu života, ale nechcem vnucovať tento spôsob života iným...“ (žena, tretia krajina)

Vrstvenie kultúrnych identít

Zo všetkého uvedeného vyplýva, že cudzinci na Slovensku cítia potrebu udržiavať si svoju identitu, ale rozhodne nie na úkor zapojenia sa do širšej spoločnosti. Snažia sa rešpektovať pravidlá a nespochybňujú zvyky a tradície, ktoré na Slovensku pretrvávajú, hoc sa im aj môžu zdať zvláštne. Uvedomujú si, že ak sa chcú stať súčasťou spoločnosti, je potrebné hľadať určitú rovnováhu medzi tým, odkiaľ prišli a kultúrou, do ktorej sa prisťahovali. Ako to teda robia v praxi?

Veľmi jednoducho povedané, kombinujú rôzne prvky a vytvárajú si novú identitu. Ak sa sviatky v krajine pôvodu trávajú v inom čase, mávajú ich dvakrát. Kombinujú jedlá, pravidlá, hľadajú optimálny spôsob rovnováhy.

„U nás je to veľmi dôležité. Máme dvoje Vianoc, dve Veľké noci, slávim svoje nejaké sviatky, a tu všetky tie meniny vaše, u nás ich prosto neslávime. A kto má všetky tie meniny držať v hlave? Zabudla si mi zablahoželať, mám meniny. Premiešali sme to všetko, priniesla som niečo ja, nič neodmietame, čím viac sviatkov, tým viac dôvodov na oslavu.“ (žena, tretia krajina)

Podobne je to aj s jazykom. Udržiavanie vlastného jazyka a jeho používanie v bežnom rodinnom živote je v podstate pre všetkých dôležité a prirodzené. Takmer všetci respondenti uviedli, že jazyky kombinujú a používajú podľa prostredia, v ktorom sa pohybujú. V multilingválnych rodinách je pre mnohých dôležité, aby napríklad deti hovorili aj materinským jazykom rodičov, pričom dorozumievací jazyk ich samotných môže byť ešte ďalší. Tak sa bežne stáva, že používajú aj tri – štyri jazyky paralelne.

„Muž s deťmi svojím jazykom, ja s deťmi po slovensky, aj sa za to hanbím, lebo by som mala zase mojím jazykom. Ale už sa pristihujem, že už uvažujem po slovensky, keď tu tak dlho žijem. Keď nadávam, tak v mojej reči. S mamou hovorím po slovensky, s otcom mojím jazykom, s mužom zase jeho jazykom. Ja už niekedy ani neviem, akým jazykom hovorím práve.“ (žena, krajina EÚ)

Tí, čo vedia alebo sa učia po slovensky, využívajú slovenčinu vo verejnom priestore či so slovenskými priateľmi a známymi. Doma však obvykle preferujú svoj rodný jazyk

alebo ten, ktorý používajú s členmi rodiny ako dorozumievací. Svoj rodný jazyk často používajú aj v komunikácii s priateľmi a známymi zo svojej krajiny pôvodu (online, telefonicky a podobne). Kombinácia jazykov, bilingvizmus či multilingvizmus sú pre cudzincov úplne bežnou stratégiou, ako sa vysporiadať so životom v novej krajine.

Spoločenská integrácia

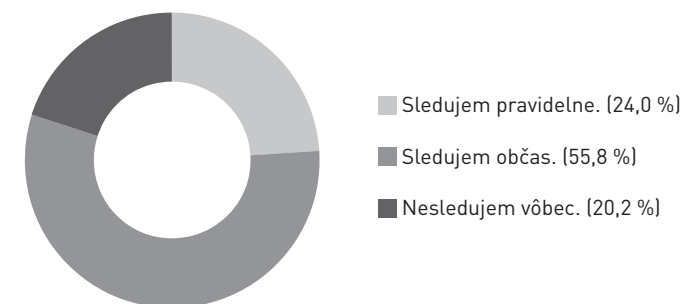
Sledovanie diania na Slovensku

Sledovanie diania v krajine, do ktorej sa cudzinec prisťahuje, je aj spôsobom, ako krajinu spoznávať a porozumieť jej fungovaniu, nepísaným pravidlám, hodnotám či dominantným témam, ktorými spoločnosť žije. Aj prostredníctvom takéhoto spoznávania sa u cudzinca formuje istý vzťah k novej krajine, v ktorej začal žiť, čo je dôležitá súčasť integračného procesu.

Väčšina cudzincov sa zaujíma o dianie na Slovensku

Náš kvantitatívny výskum ukázal, že pravidelne sleduje politické a spoločenské dianie 24 % cudzincov, občas ho sleduje 55,8 % a vôbec ho nesleduje 20,2 % respondentov.

Graf č. 26: Sledovanie politického a spoločenského diania na Slovensku (N = 312)

To zodpovedá aj zisteniam z kvalitatívnej časti výskumu, v ktorej sa len menšia časť respondentov vyjadrila, že dianie na Slovensku nesleduje vôbec. Svoj nezaujím o dianie na Slovensku zdôvodňovali celkovým sklamaním z politiky a z toho, že bežní ľudia dianie v politike tak či tak nedokážu ovplyvniť. Ich nezaujím teda nesúvisí so Slovenskom ako krajinou, ale s ich celkovým vnímaním politiky.

„Vôbec nesledujem, čo sa tu deje, ani nepozieram televízor. Nezaujíma ma politika, sledujem jedine do tej miery, aby som mal v poriadku papiere, aby som mohol pracovať. Stačí, že s našimi, čo spolu bývame, sa rozprávam o tom, čo sa deje u nás doma. (...) Ale už ani tam [ma to nezaujíma, pozn. aut.]. Snažím sa čo najmenej sledovať. Všetci všetko vedia, ale nič s tým nemôžu urobiť. Načo liezť do politiky, keď nebudú žiadne zmeny?“ (muž, tretia krajina)

Aj tí, ktorí dianie na Slovensku nesledujú, však svoju pozornosť aktuálne venujú téme pandémie a súvisiacim opatreniam, aby vedeli, aké pravidlá majú dodržiavať (pozri viac v kapitole *Dopad pandémie na spokojnosť so životom*, časť *Pandémia a informovanosť*).

Okrem toho niektorí sledujú tiež správy o podujatiach v ich obciach, mestách či mestských častiach, ktorých sa potom radi zúčastňujú.

Väčšina cudzincov však dianie na Slovensku sleduje aspoň občas, vnímajú, že politika má dopad aj na ich životy, a preto považujú za dôležité vedieť, čo sa deje. Niektorí preto napríklad sledujú aj voľby, hoci sami voliť ešte nemôžu.

„Áno, sledujem politickú a spoločenskú situáciu, nie úplne každý deň, ale všimam si tendencie či trendy. Po prvé preto, že už mám rokmi vypracovaný návyk, a po druhé preto, že sa to môže aj mňa samého dotýkať, ako sa nám tu cudzincom bude ďalej žiť.“ (muž, tretia krajina)

Niektorí politické dianie na Slovensku sledujú aj preto, že v budúcnosti by radi volili na lokálnej úrovni, a preto by chceli mať o situácii dostatočný prehľad. Sledovanie diania, či už politického alebo spoločenského vo všeobecnejšej rovine, zároveň niektorí cudzinci považujú za spôsob, ako byť v spojení s krajinou, v ktorej žijú.

Sociálne siete sú častokrát jediným zdrojom informácií

Veľká časť respondentov kvalitatívnych rozhovorov využíva ako zdroj informácií sociálne siete, na ktorých sledujú stránky médií, napr. Aktuality.sk, SME, Denník N či Slovak Spectator. Na sociálnych sieťach však konzumujú aj informácie, ktoré zdieľajú ich priatelia a známi. Informácie čerpajú zároveň z rôznych cudzineckých skupín, ktoré sa na sociálnych sieťach (najmä na Facebooku) sformovali v rôznych mestách a fungujú ako online komunity. Na Facebooku existujú jednak skupiny, ktoré združujú cudzincov ako takých a jednak skupiny, ktoré združujú cudzincov podľa ich štátnej príslušnosti či spoločného jazyka, ktorým hovoria.

„Myslím si, že vďaka sociálnym médiám má dnes každý prístup ku všetkým možným typom informácií. Keby som nemal Facebook alebo tú cudzineckú skupinu na Facebooku v našom meste, tak neviem, ako by som tu mohol byť informovaný. Viem len o jednom portáli pre anglicky hovoriacich ľudí, SME Spectator, a oni zverejňujú správy v angličtine.“ (muž, tretia krajina)

Cudzinecké skupiny na sociálnych sieťach boli pre mnohých hlavným zdrojom informácií, kde ich môžu aj proaktívne zisťovať v prípade, že si ich nevedia zabezpečiť sami (položia teda v skupine otázku a ostatní členovia im odpovedajú). Sociálne siete považovali za dostatočný zdroj informácií, ktorý poskytuje nie príliš komplikovaný prístup k správam či už o politickom, spoločenskom, alebo kultúrnom a športovom dianí, keďže najmä Facebook ponúka aj preklady príspevkov do rôznych jazykov. Na sociálnych sieťach získavajú aj informácie o dianí v ich mestách, sledujú oficiálne stránky samospráv svojich miest či primátorov/starostov. Pre mnohých sú sociálne siete dokonca jediným zdrojom informácií. Vzhľadom na riziká spojené s čerpaním informácií len zo sociálnych sietí (šírenie neoverených informácií či priamo dezinformácií) je však dôležité, aby cudzinci mali prístup aj k iným informačným zdrojom.

Okrem informačnej funkcie však sociálne siete môžu byť aj dobrým prvotným nástrojom vytvárania komunit a väzieb, ktoré si domáce obyvateľstvo vie vytvoriť inak. Prostredníctvom rôznych cudzineckých skupín môžu cudzinci spoznávať nových ľudí žijúcich v mestách, kam sa prisťahovali a budovať tak svoj sociálny kapitál v novej krajine.

Tradičné médiá cudzinci sledujú najmä v angličtine

Okrem sociálnych sietí však mnohí cudzinci sledujú aj tradičné médiá, najmä tie, ktoré poskytujú správy v angličtine, teda Slovak Spectator a anglické rozhlasové vysielanie RTVS. RTVS teda plní svoju verejnoprávnú funkciu aj vo vzťahu k cudzincom a poskytuje im aspoň základné informácie o dianí v krajine. V prípade Slovak Spectator však ide o platený obsah a iba zopár z našich respondentov si tento obsah skutočne aj platilo, takže ostatní, ktorí toto médium sledujú, nemajú prístup ku komplexným správam. Slovak Spectator navyše podľa niektorých respondentov spracúva len vybrané témy a nepokrýva dianie na Slovensku komplexne. Väčšina však tento zdroj informácií považuje za dostatočný, hoci niektorí uznávajú, že keby si platili predplatné, ich miera informovanosti by bola lepšia.

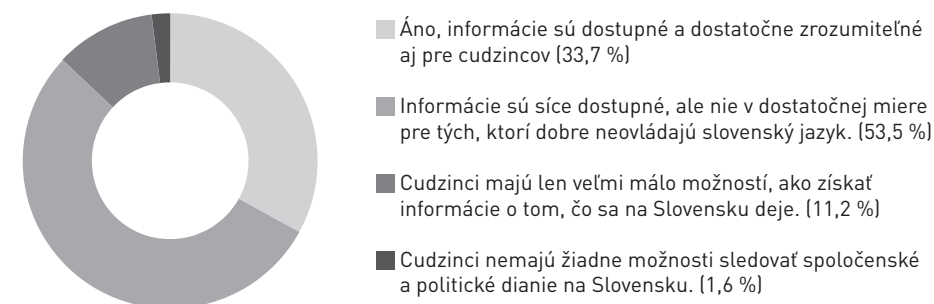
Okrem správ zo Slovenska v angličtine však viacerí cudzinci sledujú aj správy v slovenčine, ktoré zverejňujú rôzne médiá – TA3, RTVS, Aktuality.sk, Pravda a podobne. Ide najmä o tých, ktorí už majú do istej miery zvládnutú slovenčinu. Pre niektorých je dokonca sledovanie správ v slovenčine veľmi dôležité a dávajú si na tom záležať, pretože to považujú aj za spôsob učenia sa slovenčiny.

„Čítam po slovensky a uprednostňujem čítať po slovensky, lebo to mám z prvej ruky, a kým sa nejaká informácia dostane do ruského alebo ukrajinského spravodajstva, prejde dosť času, plus prvotný zdroj je vždy kvalitnejší.“ (muž, tretia krajina)

Dostupnosť a zrozumiteľnosť informácií

Zistenia z nášho kvantitatívneho výskumu ukazujú, že len veľmi malá časť cudzincov považovala informácie za úplne nedostupné a nezrozumiteľné (pozri graf nižšie).

Graf č. 27: Vnímanie dostupnosti a zrozumiteľnosti správ na Slovensku (N = 312)

Polovica cudzincov teda považuje nedostatočné ovládanie slovenčiny za bariéru v prístupe k informáciám. Približne tretina však vníma informácie na Slovensku ako dostatočne dostupné a zrozumiteľné pre všetkých cudzincov. Tieto zistenia v zásade potvrdili aj individuálne rozhovory s cudzincami, v ktorých bola jazyková bariéra častou témou, keďže väčšina správ je len v slovenčine. Správy v angličtine sú selektívne a čiastočne aj spoplatnené (pozri vyššie).

„Vôbec nie [cudzinci nemajú dostatok možností získavať informácie v iných jazykoch, pozn. aut.], to rozhodne nie, je toho málo. Podľa mňa na Slovensku nie je také ako BBC, kde si vyberieš jazykovú mutáciu a oni ti dávajú správy, aké potrebuješ. Tu, ak niečo nájdem, tak to musí byť platené. Keď chcem prečítať nejaké dva-tri články, tak to musím zaplatiť a to sa mi nechce.“ (muž, tretia krajina)

Mnohí preto čerpajú informácie najmä z nadpisov či príspevkov na sociálnych sieťach, nečítajú však celé texty, a tak k niektorým informáciám nemajú prístup alebo sa k nim dostávajú neskoro (napr. v prípade podujatí). Viacerí však uvádzali, že na prekonanie jazykovej bariéry v súčasnosti už existujú nástroje ako Google Translate, ktoré cudzinci aj využívajú. Tieto však poskytujú nižšiu kvalitu informácií, keďže ide o automatizovaný preklad, ktorý dáva čitateľom len základný prehľad. Niektoré komunity si však vytvárajú portály, na ktorých zhromažďujú dôležité informácie (napr. aktuálne protipandemické opatrenia) preložené do ich materinského jazyka. Pri sledovaní spoločenského a politického diania mnohým pomáhajú ich slovenskí známi, priatelia a partneri.

„Myslím, že ak by som nemal svoju manželku, ktorá je Slovenka, tak by mi bolo ťažko získavať informácie o dianí na Slovensku. Ak by som sem bol prišiel za iných okolností, tak by som nemal ako rozumieť sociálnemu daniu a slovenskej kultúre. Rodina ma podporuje a pomáha mi pochopiť, keď niečomu nerozumiem.“ (muž, krajina EÚ)

Sledovanie diania na Slovensku teda pre cudzincov je možné, avšak s vynaložením istého extra úsilia či s pomocou ich blízkych, ktorí hovoria po slovensky.

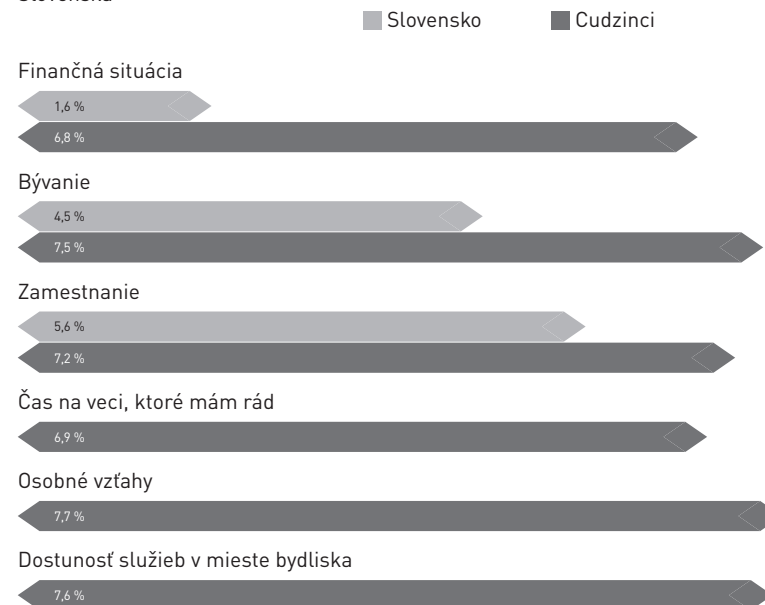
Spokojnosť so životom na Slovensku

Migrácia predstavuje životnú skúsenosť, ktorá môže mať dopad tak na fyzické, ako aj psychické zdravie tých, čo migrujú. Okolnosti, za ktorých ľudia opúšťajú svoje krajiny pôvodu, a tiež okolnosti, v ktorých sa ocitajú v novej krajine, môžu významne zvyšovať ich zraniteľnosť. Zvlášť to platí pre tých, ktorí sú z rôznych dôvodov nútení opustiť svoje krajiny pôvodu.

V našom výskume sme sa preto pozreli aj na tému well-being, teda akejsi spokojnosti so životom. Kvantitatívne dáta ukázali u cudzincov priemernú spokojnosť so životom na úrovni 7,15 (pričom stupeň 10 označoval mimoriadnu spokojnosť so životom). Deklarujú teda vyššiu spokojnosť než obyvatelia Slovenska vo všeobecnosti, ktorí v roku 2020 dosiahli hodnotu v priemere 6,2.²²

Vo výskume sme sa však pozreli aj na spokojnosť cudzincov s niektorými vybranými oblasťami ich životov.

Graf č. 28: Priemerná spokojnosť s rôznymi oblasťami života – porovnanie cudzincov (N = 312) a obyvateľov Slovenska*

*Dáta OECD Better Life Index z roku 2020 neobsahovali údaje o spokojnosti s časom na veci, ktoré mám rád, osobnými vzťahmi a dostupnosťou služieb v mieste bydliska.²³

Z porovnania spokojnosti s rôznymi oblasťami života sa teda zdá, že cudzinci na Slovensku sú výrazne spokojnejší než všeobecná populácia Slovenska. To môže byť spôsobené tromi faktormi. Prvým z nich je kultúrne nastavenie obyvateľov Slovenska k negatívnejšiemu hodnoteniu situácie, čo sa častokrát objavuje aj vo výpovediach cudzincov. Mnohí z nich Slovákov vnímajú ako negatívne nastavených a so sklonom sťažovať sa. Druhým faktorom môže byť tendencia odpovedať podľa toho, čo respondenti vnímajú, že sa od nich očakáva (tzv. social desirability bias), ktorá sa môže vyskytovať v spoločenskovednom výskume a znamená, že respondenti odpovedajú tak, ako si myslia, že sa od nich očakáva (pozri viac v časti *Metodológia*). Z našich predchádzajúcich skúseností tiež vieme, že cudzinci na Slovensku majú tendenciu skôr sa nesťažovať a prejavovať vďačnosť, pretože vnímajú, že sa to od nich očakáva. Tretím faktorom môže byť fakt, že veľká časť cudzincov sa rozhodla prísť na Slovensko dobrovoľne, pretože ho vnímajú ako miesto, ktoré im ponúka dobré možnosti žiť tu kvalitný život, a cítia sa tu bezpečne. To má vplyv aj na ich vnímanie svojej spokojnosti so životom. Svoju situáciu súvisiacu s ich cudzineckým statusom vnímajú ako prirodzený fakt a rôzne bariéry tak nemusia nevyhnutne považovať za faktory znižujúce ich spokojnosť so životom.

²² Pozri viac na <https://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/slovak-republic/>

²³ Pozri viac na <https://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/slovak-republic/>

Spokojnosť so životom sa mení s postupom času

V úvode tejto kapitoly sme písali, že migrácia je situáciou, ktorá môže mať zásadný dopad na fyzické i psychické zdravie migrantov. Naše kvantitatívne dáta však ukázali, že cudzinci na Slovensku sú výrazne spokojnejší než všeobecná populácia na Slovensku. Podobný trend sme identifikovali aj v prípade respondentov kvalitatívnych rozhovorov, ktorí tiež deklarovali pomerne vysokú celkovú spokojnosť so životom. Je možné, že je to spôsobené aj tým, že vo vzorke sme mali prevažne cudzincov, ktorí na Slovensku žili už dlhší čas. Z rozhovorov totiž vyplýva, že ich spokojnosť so životom rastie s postupom času.

„Určite by som povedal, že teraz [som spokojnejší, pozn. aut.]. A na túto otázku, keď budem mať odpovedať o 10 rokov, tak o 10 rokov budem spokojnejší podľa mňa. Lebo keď prídeš, vôbec nič nemáš, nepoznáš, nerobíš, nič, proste si izolovaný od toho sveta.“ (muž, tretia krajina)

Na začiatku mnohí cudzinci zažívajú neistotu plynúcu z nepoznania novej krajiny, jazykovej bariéry a nedostatku sociálnych kontaktov a vzťahov. Začínajú nový život, musia si hľadať nových priateľov, bývanie, častokrát aj prácu, musia sa zorientovať v novej krajine a jej pravidlách. Mnohí sa na začiatku pýtajú, či presťahovanie sa na Slovensko bolo dobrým rozhodnutím. Postupom času však táto neistota ustupuje.

Faktory ovplyvňujúce spokojnosť so životom na Slovensku

K spokojnosti so životom na Slovensku u cudzincov prispievajú viaceré faktory, ktoré respondenti v rozhovoroch opakovane tematizovali.

Pocit bezpečia

Pre viacerých cudzincov bol kritériom pre to, že boli na Slovensku spokojní, pocit bezpečia. Mnohí prichádzajú z krajín, kde je bezpečnostná situácia výrazne horšia než na Slovensku, či už ide o vojnové konflikty alebo o vysokú kriminalitu.

„Povedal by som, že som na Slovensku veľmi spokojný, asi tak na stupni 9,5 z 10. Cítim sa tu veľmi bezpečne, čo je pre mňa absolútne zásadné. Nemusím sa strachovať o drobnú kriminalitu, o moju bezpečnosť. Krajina, z ktorej pochádzam, je úžasná, vždy bude v mojom srdci, ale, bohužiaľ, kriminalita sa tam totálne vymkla spod kontroly. Človek si neustále musí dávať pozor na zločincov, stále rozmýšľaš, čo zlého sa môže stať. V noci sa doma zamykáš, v meste sa presúvaš len z jednej bezpečnej štvrte do druhej. V tomto je Slovensko úžasné.“ (muž, tretia krajina)

Túto skúsenosť opisovali aj cez svoje skúsenosti s tým, že sa neboja v noci chodiť po ulici, pretože sa tu necítia ohrození zo strany rôznych výtržníkov. Tí, ktorí prichádzali z oblastí postihnutých vojnou, si veľmi vážili mier na Slovensku, vďaka ktorému nadobudli aj pocit istoty a stability a možnosť plánovať si život bez toho, aby človek musel uvažovať, či sa dožije ďalšieho dňa.

Pokoj a pomalšie životné tempo

Cudzinci na Slovensku oceňovali aj fakt, že životné tempo je tu pomalšie, majú v živote väčší pokoj a kľud, ľudia sa tu až tak „nenaháňajú“. Mnohí cudzinci porovnávali svoj život vo svojej pôvodnej krajine alebo život v krajinách západnej Európy, kde je podľa nich všetko rýchlejšie.

„Som tu oveľa spokojnejší. A je to veľmi zaujímavé, pretože keď som žil tam [v krajine pôvodu, pozn. aut.], mal som pocit, že moja spokojnosť bola tak stupni 9 z 10. A potom som prišiel sem a zistil som, že to bolo tak 4 z 10. Tam som bol pomerne úspešný manažér, zarábala som veľa peňazí, pracoval som 14 hodín denne, 6 dní v týždni. Ale všetko to bolo strašne stresujúce, ale podľa toho, čo sa v mojej krajine očakáva, som bol úspešný. A potom som sa presťahoval sem a zistil som, že tam som vlastne nemal čas žiť (...) bola to len ilúzia života. Teraz žijem a dostanem sa na tých 9 z 10, už teraz som spokojnejší, než som kedy bol.“ (muž, krajina EÚ)

Respondenti teda vnímali odlišnosť životných štýlov v rôznych krajinách najmä vo vzťahu k pracovnému tempu, a tiež odlišnosti v tom, čo sa považuje za úspech. Na Slovensku pravdepodobne nepocitujú taký tlak na výkon, aby boli považovaní za úspešných. Aj keď niektorí priznávajú, že môže byť rozdiel v týchto aspektoch medzi Bratislavou a ostatnými regiónmi Slovenska, iní respondenti zasa vnímali život na Slovensku ako pokojnejší, aj keď žili v Bratislave.

K pocitu pokoja prispievala u cudzincov prichádzajúcich z pomerne zaľudnených krajín aj nižšia hustota obyvateľstva, ktorú tematizovali cez priestor – páčili sa im verejné priestranstvá, ktoré zvyčajne nie sú prepĺnené ľuďmi, či nie sú zastavané.

Práca

Pre niektoré skupiny cudzincov je Slovensko krajinou, kde si v pracovnej oblasti výrazne polepšili oproti práci a mzde, ktorú dostávali vo svojej krajine pôvodu. Najmä občania Ukrajiny a Srbska boli so životom na Slovensku veľmi spokojní práve preto, že tu mali možnosť získať dobrú prácu za dobrú mzdu.

„Ale napríklad čo sa týka roboty, tak s tým som veľmi spokojná, lebo tu sa tá robota dá nájsť oveľa ľahšie ako tam u nás. Lebo tam, aj keď si chcel robiť, tak si hľadal robotu mesiac, a to len, aby si si našiel robotu, ktorú ani nechceš, a len si čakaš, kedy odídeš. Ja som tu [na Slovensku, pozn. aut.] nikdy nemala strach z toho, či si nájdem robotu. Proste, keď som cítila, že chcem dať výpoveď, tak som dala výpoveď, a už ďalší deň som mala inú robotu, a to je to také, že nemusíš byť v strese, že dáš alebo dostaneš výpoveď.“ (žena, tretia krajina)

Iní cudzinci, ktorí hľadajú alebo vykonávajú špecializovanejšie profesie, sa cítili pomerne nespokojní kvôli nedostatku pracovných príležitostí. Nejde im teda o nemožnosť zamestnať sa ako takú, ale skôr o nemožnosť získať prácu, ktorá by pre nich bola aj prostriedkom sebarealizácie alebo naplnenia osobných ambícií v súlade s ich dosiahnutou kvalifikáciou.

„Ako Slovák by som bol spokojný – mám prácu v XY, mám halušky a som spokojný. Ale moja spokojnosť je oveľa komplikovanejšia. Žil som vo viacerých krajinách a videl som rôzne kontexty spokojnosti.

Tu nie je žiadna vojna, dane ok, dobré filmy... ale keby som nemal väčšie ambície a sny, tak by som tu mohol byť úplne spokojný. Ja som veľmi ambiciózný muž, preto som tu, preto som odišiel. Toto je moja kariéra, to mi dá benefity do budúcnosti. Ak by som tu ostal, mal by som sa dobre, mal by som priateľov, prácu, ale moja kariéra by zastala, lebo táto krajina mi neumožňuje rásť.“ (muž, tretia krajina)

Pre mnohých cudzincov je teda Slovensko akoby „malou“ krajinou – pre tých, ktorí majú veľmi úzku špecializáciu a ich možnosti kariérneho rastu sú tu značne obmedzené, alebo majú vzdelanie z prestížnych zahraničných univerzít, s ktorými sa tu nevedia adekvátne uplatniť. Niektorí respondenti tiež pracovali na pozíciách nižších, ako bola ich kvalifikácia, a radi by sa časom uplatnili vo svojej profesii. To by však vyžadovalo uznanie dokladov o vzdelaní, čo je pomerne komplikovaný proces.

Niektorí cudzinci navyše vnímali svoju pozíciu na pracovnom trhu ako znevýhodnenú.

„Keď idem hľadať prácu, napríklad ty si zamestnávateľ a ja podám svoj životopis, a ďalší Slovák má ten istý životopis, tak ty automaticky prijímaš toho Slováka, neprijímaš cudzinca, ktorého nepoznáš. Takže to je jedna vec, s ktorou nie som spokojný.“ (muž, tretia krajina)

Podľa ďalšieho respondenta zamestnávateľa nechcú zamestnávať cudzincov, pretože to znamená väčšiu administratívnu záťaž, a tak má problém nájsť si na Slovensku prácu, hoci tu vyštudoval a hovorí štyrmi jazykmi.

Ludia a medziludské vzťahy

Väčšina cudzincov sa na Slovensku cítila spokojne aj vďaka ľuďom, ktorých majú vo svojom okolí či celkovému nastaveniu ľudí na Slovensku, ktorých považovali za milých a priateľských. Avšak pre niektorých boli zdrojom istej nespokojnosti práve kultúrne rozdiely prejavujúce sa pri nadväzovaní vzťahov, o ktorých píšeme vyššie (pozri kapitolu *Vzťahy s inými ľuďmi a zapájanie do skupín*). Cudzinci z kultúr, ktoré možno považovať za extrovertnejšie, vnímajú ľudí na Slovensku ako uzavretých a komunikácia s nimi je pre nich ťažšia, pretože v oveľa menšej miere vyjadrujú svoje emócie a myšlienky.

„Možno rozdiel je v tej otvorenosti a priamočiarosti – v mojej pôvodnej krajine sa napr. môžeš aj pohádať aj zmierniť aj všetko iné za 30 minút, a tu, neviem, tie vzťahy sú podľa mňa trochu formálnejšie ako tam, a toto mi chýba, nemám rada, keď sa musím v rukavičkách s niekým baviť.“ (žena, tretia krajina)

Chladnejšie a formálnejšie medziludské vzťahy sú teda zdrojom nespokojnosti najmä pre cudzincov z krajín, kde sa „nezamykajú dvere“ a návštevy chodia bez ohlásenia. Pri nadväzovaní vzťahov je zdrojom neistoty aj nedostatočné ovládanie jazyka u cudzincov a obava, že im ľudia nebudú rozumieť.

Rodina

Vysokú spokojnosť so životom na Slovensku deklarovali cudzinci, ktorí tu žijú so svojou rodinou – či už s ňou prišli zo svojej krajiny pôvodu alebo si ju založili tu. Rodinné väzby sú teda pre nich zdrojom spokojnosti aj v prípade, že začiatok nového života v novej krajine môže byť náročný.

„Keby som tu nemala rodinu, ktorá je v prvom rade dôvod, prečo som tu tak dlho... Tam, kde je moja rodina, tam je mi dobre. A všetko ostatné už človek prežije.“ (žena, tretia krajina)

Pre tých, ktorí tu rodinu nemali, to bolo dôvodom nižšej spokojnosti.

Verejné služby

K spokojnosti so životom prispievajú aj kvalitné a dostupné verejné služby. Cudzinci, s ktorými sme realizovali individuálne rozhovory boli vo všeobecnosti spokojní s tým, ako na Slovensku funguje verejná doprava. Spokojní boli aj s dostupnosťou vzdelávania pre ich deti, avšak už menej s jeho kvalitou. Vzdelávací systém na Slovensku považovali za pomerne skostnatelý a rigidný, príliš zameraný na memorovanie a niektorým chýbajú aj možnosti intenzívnejšie sa zapájať do života školy, kam chodia ich deti. Podľa jednej respondentky s nimi ako rodičmi učiteľka ich dcéry komunikuje až vtedy, keď vznikne nejaký problém.

„Od prvého ročníka sme netušili, či škola vôbec robí nejaké stretnutia rodičov s učiteľmi. Musela som sa na to opýtať. A potom bolo jedno veľké stretnutie pre všetkých a zrazu bol koniec školského roka a my sme si uvedomili, že vôbec nepoznáme učiteľku našej dcéry. Tak som sa jej ozvala a vlastne sa s nami veľmi rada porozprávala. Ale myslela si, že máme nejaký problém, a preto ju kontaktujeme. (...) Kvôli pandémie sme vlastne nikdy nestretli súčasnú učiteľku našej dcéry. (...) Stále mám pocit, že musíme len reagovať, že nemôžeme byť proaktívni.“ (žena, tretia krajina)

Spokojní boli aj so zdravotnou starostlivosťou, hoci niektorí priznávali, že to závisí od toho, akého lekára si našli. Poskytovanie zdravotnej starostlivosti je pre mnohých komplikované kvôli jazykovej bariére, ale napriek tomu hodnotili zdravotnú starostlivosť ako dobrú, aj keď možno celkom nerozumeli systému, akým funguje.

„Nie celkom rozumieme systému zdravotnej starostlivosti, takže niekedy si s mojím manželom hovoríme, že 'vieš čo? Toto je malý problém, mali by sme ísť k doktorovi a natrénovať si to' [ako to funguje u doktora, pozn. aut.]. Že čo sa stane, keď prídem k doktorovi s daným problémom. Mala som taký menší zdravotný problém a mala som u doktora dobrú skúsenosť. Niekedy si hovorím, že by som si mala nájsť doktora, ktorý hovorí po anglicky a viac sa pýtať na postupy, žiadať si informácie. Pretože, a neviem, či je to zdravotným systémom tu na Slovensku alebo je to mojím doktorom, ale nedostávam veľa informácií.“ (žena, tretia krajina)

Zdravotná starostlivosť, v rámci ktorej by sa cudzinci cítili dostatočne informovaní, je teda skôr raritná. Nájsť si lekára, ktorý hovorí cudzím jazykom je pomerne problematické, aj keď podľa jednej respondentky už existujú odporúčania, kde takého lekára nájsť. Mnohí cudzinci si pri návšteve lekára pomáhajú službou Google Translate, čo mnohí z nich neinterpretovali zvlášť negatívne, skôr to konštatovali ako fakt, prípadne dokonca úsmevnú skutočnosť.

Avšak problematické je pre mnohých cudzincov, najmä študentov, zdravotné poistenie – viacerí vôbec nevedeli, ako funguje, či naň majú nárok, prípadne mali informáciu, že študentské poistenie v prípade zahraničných študentov pokrýva len niektoré zdravotnícke úkony. Jedna z respondentiek preto svoje zdravotné záležitosti rieši vo svojej krajine pôvodu.

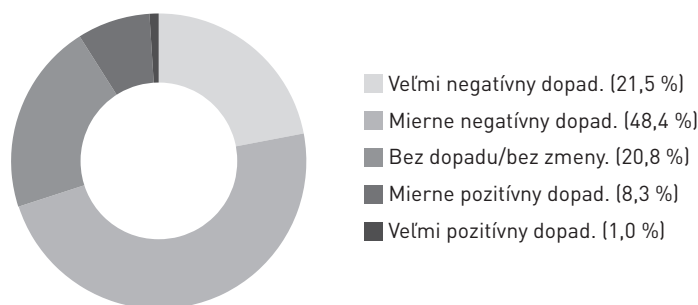
Dôvodom pre istú nespokojnosť bola aj vysoká miera byrokracie a nízka miera elektronizácie verejných služieb (pozri viac v kapitole *Bariéry v komunikácii s úradmi a inštitúciami*).

Dopad pandémie na spokojnosť so životom

Pandémia ochorenia covid-19 mala nepochybne dopad na každého, hoci rozsah a charakter sa môže výrazne líšiť. Niektoré skupiny ľudí sú však voči pandémie zraniteľnejšie než iné, a to v dôsledku rôznych osobných, sociálnych či štrukturálnych faktorov. Cudzinci sa napríklad v dôsledku svojich pobytočných statusov mohli ocitnúť vo veľmi nejistej situácii. Zatváranie prevádzok či pozastavenie výroby v mnohých odvetviach pre nich zase mohlo znamenať stratu zamestnania a s tým súvisiacu stratu povolenia na pobyt. Vyskytli sa aj situácie, kedy väčšinová spoločnosť vinila práve cudzincov (najmä pracovných migrantov) zo zavlečenia vírusu na Slovensko. V našom výskume sme sa preto pozreli aj na to, ako sa v dôsledku pandémie zmenila spokojnosť cudzincov s ich životom na Slovensku.

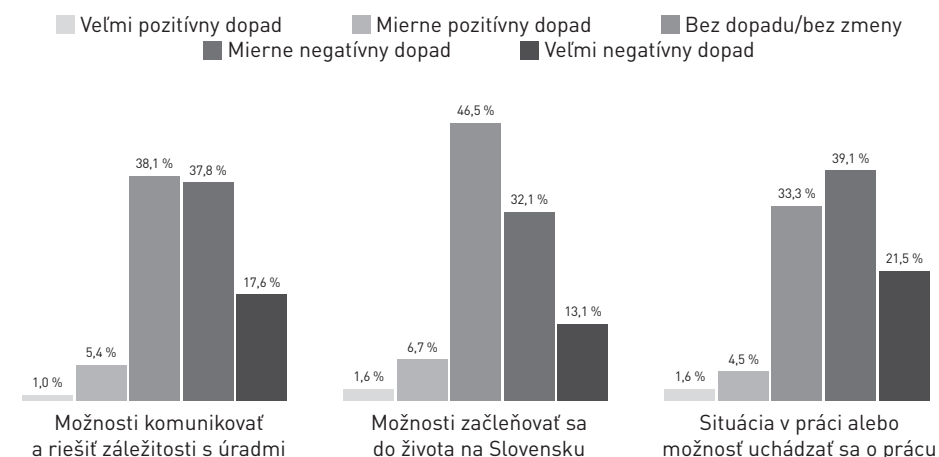
Pri posudzovaní dopadov pandémie na svoj život väčšina respondentov uviedla, že pandémia mala na ich život mierne alebo veľmi negatívny dopad (spolu 69,9 %, pozri graf nižšie).

Graf č. 29: Dopad pandémie na životnú spokojnosť (v %) (N = 312)

Okrem dopadu pandémie na celkovú spokojnosť so životom sme sa zamerali aj na dopady pandémie na spokojnosť v jednotlivých oblastiach života.

Graf č. 30: Dopady pandémie na spokojnosť so životom v jednotlivých oblastiach (v %) (N = 312)

Ako vidno z grafu vyššie, najnegatívnejšie vnímali respondenti dopady pandémie v pracovnej oblasti, kde 60,6 % respondentov uviedlo mierne alebo veľmi negatívny dopad, čo s veľkou pravdepodobnosťou súvisí s vyššie uvedenými faktormi zraniteľnosti. Zaujímavým zistením je, že až 46,5 % respondentov uviedlo, že pandémia nemala žiadny dopad na ich možnosti začleňovať sa do života na Slovensku. Pri praktickom pozastavení spoločenského života a sociálnych kontaktov počas pandémie teda možno uvažovať, že veľká časť cudzincov zostáva na okraji života spoločnosti bez ohľadu na pandémiu.

Na tieto a ďalšie oblasti sme sa bližšie zamerali aj v rámci individuálnych rozhovorov s cudzincami.

Pandémia a sociálne kontakty

Lockdowny znamenali obmedzenie sociálnych kontaktov a pre mnohých cudzincov to bol veľký zásah do ich životov, keďže, ako uvádzame vyššie, musia zvyčajne vyvíjať extra snahu na to, aby si na Slovensku vytvorili nové vzťahy a priateľstvá. Všetky možnosti v tejto oblasti zrazu zmizli, mnohí sa ocitli v úplnej izolácii a svoj život preniesli do online priestoru. Viacerí z našich respondentov navyše na Slovensko prišli tesne pred prvou vlnou pandémie alebo medzi dvoma vlnami, takže krátko po ich príchode bol zavedený lockdown a oni sa ocitli sami v izolácii v novej krajine bez akýchkoľvek miestnych kontaktov a sietí. Niektorí cudzinci uvádzali, že sa u nich vyskytli aj psychické problémy ako úzkosti a depresie, z ktorých sa ešte do dnešných dní celkom nedostali.

Pandémia a práca

V pracovnej oblasti si mnohí z našich respondentov zažili náročné situácie, najmä tí, ktorí na Slovensku podnikajú a museli svoje prevádzky počas pandémie zatvárať. Niektorí ich mali čerstvo otvorené, a tak nesplňali ani podmienky na poskytnutie štátnej pomoci. Viacerí naši respondenti tak finančne išli do mínusu, v lepšom prípade ostávali na nule.

Pre mnohých sa tým, že nemohli vykonávať svoju prácu, stratil aj dôvod, pre ktorý na Slovensko vôbec prišli. Prežívali tiež obavy, že keby prišli o prácu, bolo by náročné nájsť si novú a kým by nemali prácu, prišli by aj o zdravotné a sociálne poistenie.

„Prvá vec, ktorá vtedy asi napadla každému cudzincovi bolo, že 'čo sa stane, ak stratím prácu.' Mám priateľov, ktorí prišli o prácu a kvôli pandémie si nemohli nájsť novú, takže sa museli vrátiť do svojich krajín. To je obrovský tlak, nič nevieš naisto, všetko sa môže zajtra zmeniť. A kopa miestnych ľudí stratila prácu, takže sa bojíš, že vyhodia aj teba a nahradia ňa miestnym.“ (muž, tretia krajina)

Možnosti hľadania novej práce boli značne obmedzené, najmä v niektorých sektoroch, ktoré boli pandemiou najviac postihnuté. Niektorí cudzinci boli v dôsledku pandémie nútení zmeniť účel pobytu, keďže zo zamestnania prešli na živnosť. Ich situáciu to riešilo len čiastočne, keďže síce na Slovensku mohli zostať, ale prechodom na živnosť sa dostali do menej istej pozície.

Vo veľkých fabrikách sa síce pozastavila výroba, ale zdá sa, že zamestnanci tu dostávali pomerne dobrú kompenzáciu platu (60 – 80 % platu). V niektorých prípadoch sa však vyskytli aj situácie, kedy sa prejavili možno latentné negatívne postoje voči cudzincom na pracovisku.

„Keď začala korona, tak som počul, že Slováci si medzi sebou hovorili, že Ukrajinci budú musieť odísť, lebo sú cudzinci, tak to sa mi nepáčilo. Ešte by som to chápал, keby som pracoval pre štát, ale ja pracujem pre súkromnú firmu. Keby ty si bol súkromník, tak zoberieš radšej človeka, ktorý príde načas a robí nadsť alebo takého, ktorý nie?“ (muž, tretia krajina)

Cestovanie a kontakt s rodinou

V dôsledku pandémie bolo výrazne obmedzené cestovanie, a tak mnohí cudzinci nemohli vycestovať za rodinou do svojej krajiny pôvodu. Aj v prípade, že by sa rozhodli vycestovať, museli by po návrate nastúpiť na dva týždne do karantény, čo by im žiadny zamestnávateľ netoleroval. Niektorí pred pandemiou cestovali za rodinou aj každý mesiac (napr. na Ukrajinu), avšak pandémie spôsobila, že svoju najbližšiu rodinu nevideli polroka a viac.

„Pre nás s manželom sa počas pandémie toho veľa nezmenilo, lebo obaja pracujeme z domu tak či tak. Jediná vec, ktorá sa zmenila, bola, že sme nevideli naše rodiny už rok a pol. A to sa tak skoro ani nezmení. Vtedy sme si vlastne uvedomili, ako sme od nich ďaleko. Vždy bolo pomerne jednoduché za nimi vycestovať, ale teraz je to už všetko inak.“ (žena, tretia krajina)

Cudzinci, ktorí na Slovensko prišli tesne pred vypuknutím pandémie, nemohli vycestovať od začiatku svojho pobytu. Jedna respondentka tu dokonca „uviazla“ – prišla pár dní pred zavedením prvého lockdownu v roku 2020 a musela tu ostať, hoci nemohla vykonávať prácu, ktorú mala dohodnutú, ale nemohla ani vycestovať, pretože nemala ako – lety do jej krajiny pôvodu boli úplne zrušené.

Komunikácia s úradmi

Počas lockdownov bolo obmedzené aj fungovanie oddelení cudzineckej polície. A hoci sa pobytový režim pomerne výrazne uvoľnil na čas, kedy nebolo možné vybavovať veci priamo na cudzineckej polícii, mnohí cudzinci stále potrebovali riešiť niektoré záležitosti. Uzavretie oddelení cudzineckej polície im situáciu veľmi komplikovalo.

„Mojá rodina sa sem sťahovala v septembri/októbri 2020 (...) A človek má na cudzineckej polícii rezerváciu, ale potom ju zatvoria na neurčito, a hoci tu máš právo byť, nemôžeš si vybaviť všetky doklady a začať pracovať, to v prípade manželky, takže sme štyria žili z jedného platu.“ (muž, tretia krajina)

V niektorých oblastiach však cudzinci zaznamenali aj zlepšenie v komunikácii s úradmi, pretože sa prešlo na väčšiu digitalizáciu a online komunikáciu, čo zefektívnilo procesy.

Okrem takýchto záležitostí však cudzinci riešili aj testovanie či neskôr očkovanie, pričom mnohí mali problémy registrovať sa do systému očkovania či nerozumeli systému plošného antigénového testovania. Viacerým pomáhali slovenskí známi (napr. v rámci práce). Pre niektorých bolo dodržiavanie opatrení a pravidelné testovanie veľmi dôležité, pretože vnímali nepriateľské nálady v spoločnosti voči cudzincom, a najmä voči cudzincom pochádzajúcim z ázijských krajín.

„Slováci to tak neprežívali, oni sa nedali ani testovať. Nechápal som, ako môžu byť takí nezodpovední. Ja som chodil na testy každý týždeň. Lebo keby som išiel po ulici so Slovákom, tak šanca, že zastavia a skontrolujú mňa, bola oveľa vyššia. Takže som bol pripravený.“ (muž, tretia krajina)

Pandémia a informovanosť

Prístup k zrozumiteľným informáciám bol počas pandémie absolútne kľúčový pre všetkých obyvateľov, tak občanov, ako aj cudzincov. Avšak informácie o aktuálnych opatreniach boli častokrát komplikované, zmätočné, dokonca protichodné a navyše sa aj často menili. Pre cudzincov, ktorí nehovorili po slovensky mohlo byť získavanie aktuálnych a spoľahlivých informácií mimoriadne náročné, preto sme sa na túto tému zamerali aj v rozhovoroch.

Hlavným zdrojom informácií boli pre cudzincov opäť sociálne siete a v rámci nich cudzinecké skupiny.

„Ako cudzinci sme tieto informácie hľadali vo facebookových skupinách. Napríklad tam bol taký právnik z mojej krajiny, ktorý to všetko sledoval a písal tam, čo môžeme a čo nie, robil nejaký post a my sme to potom zdieľali. Z oficiálnych zdrojov bolo ťažké niečo nájsť – buď to bolo platené, alebo zlé, nekvalitné, alebo nezrozumiteľné. Tak som musel celý zákon stiahnuť a čítať – a to kto bude robiť, 1 % z ľudí?“ (muž, tretia krajina)

Na sociálnych sieťach však, podobne ako občania SR, bojovali s množstvom nespoľahlivých informácií a hoaxov a bolo pre nich náročné sa v tej spleti vyznať. Nápomocní však boli aj slovenskí známi, ak takých cudzinci v okolí mali, ktorí im poskytovali informácie o aktuálnych opatreniach.

„Čo sa týka správ o tom, čo je možné a čo nie [pandemické opatrenia, pozn. aut.], tak tam sme veľmi vďační nášmu domácemu, kde bývame, on nám vždy posiela email a všetko nám dáva vedieť o tom, ako bude fungovať lockdown a všetko. Vždy si musíte nájsť správnu osobu, ktorá vám pomôže. Nie je to tak, že vždy za všetko musíte platiť. Je dôležité obklopiť sa silnou komunitou. My máme veľmi malú komunitu, ale je naozaj silná, ako rodina. Tam si pomáhame navzájom.“ (žena, tretia krajina)

Okrem toho čerpali informácie v angličtine aj zo Slovak Spectator-a, ktorý zadarmo sprístupnil všetky články týkajúce sa pandémie a opatrení. Avšak nie všetky informácie boli úplne aktualizované a cudzinci mali niekedy problém dostať sa k úplne najčerstvejším informáciám o platných opatreniach. Spoliehali sa na Slovak Spectator, anglické vysielanie RTVS a niekedy čerpali aj z oficiálneho vládneho webu korona.gov.sk. Na to, aby získali skutočne komplexnú informáciu teda museli hľadať na viacerých miestach a všetky informácie si overovať.

Pozitívne dopady pandémie

V niektorých prípadoch pandémie cudzincom priniesla aj nečakané pozitívne dopady. Niektorým sociálna izolácia vyhovovala (kým trvala) aj z hľadiska ich psychického zdravia či osobnostného nastavenia.

„Učiť sa mi začalo trochu ľahšie. Pandémia pomohla mojej sociálnej úzkosti odísť do úzadia, lebo ja som sa bál univerzity – veľa ľudí, sú starší, všetci sú nejakí múdri (a došlo mi vlastne, že nie), čudne sa na mňa pozerajú (došlo mi vlastne, že nie). A teraz si doma, sedíš a učíš sa. Ale zo spoločenského hľadiska som sa zatvoril doma, veľmi zodpovedne som k tomu pristupoval a priam som sa až bál, sedel som doma, objednával som si donášku – a stal sa zo mňa úplný asociál. Musel som si opäť zvykať, že okolo sú ľudia a nemusím z nich mať strach. Čiže to bolo z jednej strany dobré, aj zlé.“ (muž, tretia krajina)

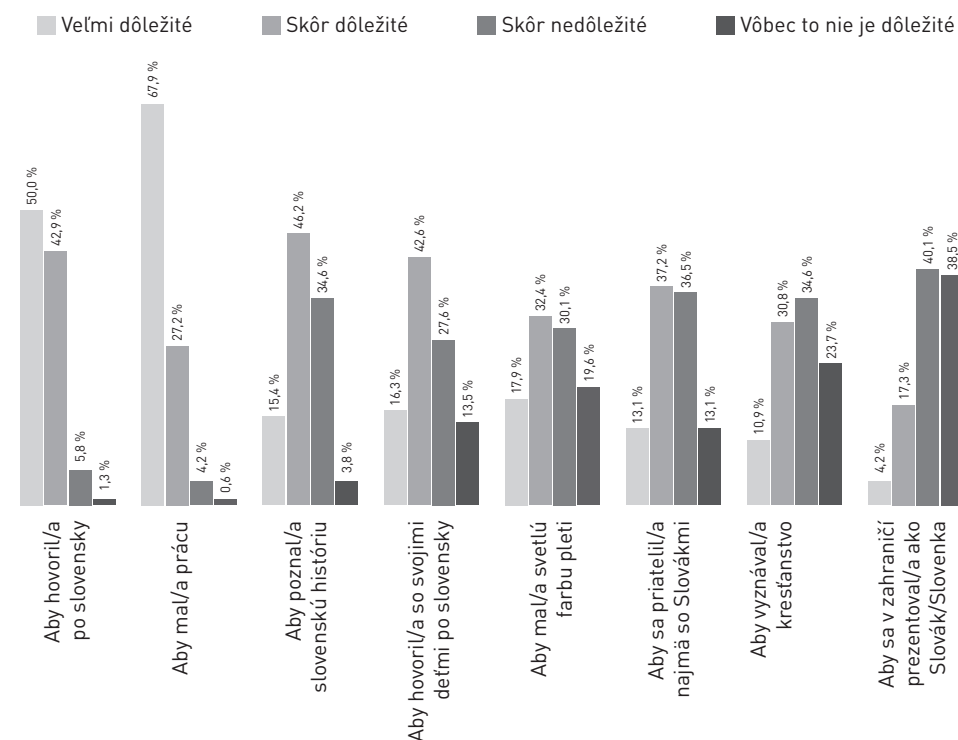
Ďalším cudzincom sa zlepšila pracovná situácia, pretože pôsobili v oblasti, ktorej sa počas pandémie darilo (online marketing). Iným sa otvorili príležitosti na rozšírenie prevádzkových priestorov, pretože susedná prevádzka musela v dôsledku pandémie zavrieť. Ďalší zistili, že dokážu pracovať efektívnejšie, pretože veľká časť práce sa dá preniesť do online priestoru a ušetriť tak náklady aj čas, ktorý následne môžu stráviť s rodinou alebo si našli čas na svoje záľuby, ktoré predtým nestíhali kvôli práci.

Vnímané očakávania od cudzincov

V nasledujúcej časti sme sa zamerali na to, aké očakávania vnímajú cudzinci zo strany majority, či sú tieto očakávania jasné a do akej miery sú naplniteľné.

V kvantitatívnej časti sme v dotazníku sledovali jednotlivé oblasti prispôbenia a pýtali sme sa respondentov, do akej miery si myslia, že je pre ich akceptáciu spoločnosťou dôležité, aby sa prispôbili rôznym požiadavkám. Ako vidieť v grafe nižšie, absolútna väčšina respondentov vnímala ako dôležité ovládanie slovenčiny (92,9 % to považovalo za veľmi alebo skôr dôležité). Podobne vnímali tiež to, aby mali prácu (92,1 %). Medzi dôležité aspekty patrila aj znalosť slovenskej kultúry a histórie.

Graf č. 31: Vnímanie dôležitosti vyhovieť jednotlivým požiadavkám na to, aby boli cudzinci na Slovensku akceptovaní (v %) (N = 312)

V rozhovoroch sme sa detailnejšie zamerali na to, či cudzinci vnímajú zo strany Slovákov nejaké očakávania, čo by mali splniť, aby ich prijali. Respondenti len veľmi málo vedeli pomenovať konkrétne situácie, kedy bolo od nich niečo vyžadované zo strany domácej populácie. Niektorí respondenti uviedli príklady situácií, kedy musia na návštevu priniesť dar ako napríklad kvety, prípadne fľašu vína, že by si mali ako cudzinci/ky nájsť slovenskú/ého partnerku/a a jeden respondent opísal situáciu, kedy mu povedali, že pokiaľ je na Slovensku, mal by hovoriť po slovensky.

To, ako cudzinci vnímajú očakávania zo strany Slovákov, môže byť ovplyvnené aj tým, aké majú cudzinci očakávania sami od seba. Respondenti najčastejšie uvádzali, že by sa mali naučiť jazyk a vedieť komunikovať, vďaka čomu budú potom lepšie prijímaní. Vedieť jazyk je výhoda, ale aj nástroj či most pre spájanie a porozumenie. Niektorí opísali veľmi pozitívne reakcie zo strany domácej populácie, pokiaľ cudzinec vie aspoň trochu po slovensky. Často vyjadrovali aj názor, že Slováci očakávajú, že cudzinci sa budú správať ako Slováci, zapadnú a budú sa správať slušne. Niektorí respondenti vyjadrili aj pochybnosť, či sami Slováci vedia, čo od cudzincov očakávajú.

„[Cudzinec pozn. aut] musí robiť všetko ako Slovák, teda najmä hovoriť po slovensky, zvyknúť si a možno aj dodržiavať niektoré slovenské tradície. Musí sa prispôbiť skôr ten cudzinec ako tá krajina, pretože on prišiel do novej krajiny a nie krajina prišla za ním. Poznám aj ľudí, ktorí sa nesnažia prispôbiť a myslím si, že to nie je dobre.“ (muž, tretia krajina)

„Aby vedeli jazyk, to chápem, to je úplne normálne. Rešpektovať zákony, ktoré sú tu, to je tiež normálne, aj keď neviem v čom, lebo tie zákony sú veľmi podobné. Možno očakávajú také správanie, aby bolo také slušné, proeurópskejšie, dospelé, aj keď ani Slováci sa tak nesprávajú – aby bol človek slušný, nehádzal špaky do lesa a správal sa tak, ako ostatní. Určite sú vyššie očakávania na cudzincov. Samozrejme. Vždy, keď sa niečo zlé stane, a urobí to cudzinec, tak je to taký spúšťač pre niektorých ľudí, že vidíte, pustili sme ich sem a oni robia bordel. Čítal som článok, že prišli nejakí utečenci, ktorí sa sem dostali nelegálne na lietadle a tam som čítal v komentároch takéto veci.“ (muž, tretia krajina)

Cudzinci sa často musia snažiť viac a správať sa lepšie ako Slováci, aby na nich nebolo poukazované, ako na tých zlých či neprispôsobivých.

Zdroje informácií o očakávaníach zo strany väčšinového obyvateľstva

Respondentov sme sa pýtali aj na to, ako sa majú cudzinci dozvedieť, čo sa od nich očakáva. Tu respondenti uvádzali, že je potrebné byť v kontakte so Slovákmi, aktívne sa zaujímať, pýtať sa, prípadne, že sa to dozvedajú cez negatívne reakcie väčšinovej populácie.

„Tým pádom, že sú v kontakte so Slovákmi, tak si myslím, že to dosť pomáha zachytiť ich správanie, kultúru, jazyk a pod., cez priame interakcie.“ (žena, tretia krajina)

Je to teda na cudzincoch, aby sa dovätčili, čo od nich majoritná spoločnosť očakáva, a podmienky a nároky nie sú vôbec jasné. Jedna respondentka tento stav vysvetľovala tak, že Slováci majú problém s komunikáciou, že nevedia dobre komunikovať.

„U nás sa ľudia viac otvorene rozprávajú. Je to asi o tom, že keby niekto od cudzinca niečo očakával, mohol by mu to povedať, ale Slováci toto v sebe nemajú, túto komunikáciu, ani medzi sebou, ani k cudzincom. Myslia si to, ale nepovedia to, ale tým pádom ostáva problém na strane Slovákov a nie na strane cudzincov.“ (žena, krajina EÚ)

Skúsenosti s procesom integrácie

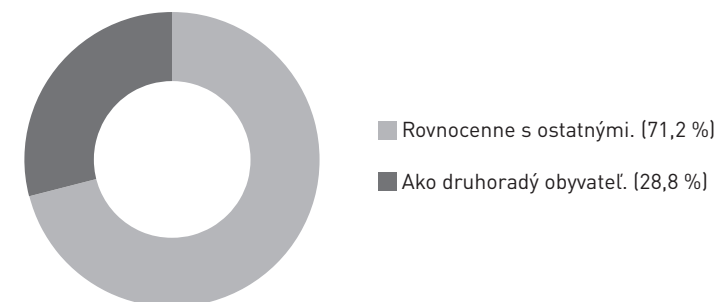
Cudzinci sú na Slovensku v porovnaní s domácou populáciou v inom právnom postavení. Zároveň je aj v rámci populácie cudzincov rozdiel v postavení občanov tretích krajín a občanov EÚ/EHP krajín. Odlišnosti v ich postavení majú veľmi konkrétne dopady na ich každodenný život. Tvorí právny rámec, v ktorom sa odohráva ich život na Slovensku, musia splniť množstvo podmienok pre to, aby tu mohli vôbec žiť.

Pocit prijatia a akceptácie zo strany domácej populácie však nesúvisí len s tým, ako postavenie cudzincov upravujú zákony, ale aj s tým, s akými postojmi sa na Slovensku stretávajú, teda do akej miery sa stretávajú s odmietaním, znevýhodnením alebo dokonca až diskrimináciou. Rovnako je tiež dôležité, či majú možnosť vytvárať si sociálne vzťahy, ktoré robia ich život bezpečnejším a spokojnejším, a tiež či majú prístup k rôznym službám a formám pomoci, ktoré by im život na Slovensku uľahčili.

Znevýhodnenie očami cudzincov

V rámci kvantitatívneho dotazníkového prieskumu sme zisťovali názor respondentov na podmienky, ktoré Slovensko vytvára pre cudzincov, ktorí tu žijú. Respondenti si mohli vybrať jeden z dvoch ponúknutých výrokov: 1. Podmienky, ktoré Slovensko vytvára vo vzťahu k cudzincom, umožňujú, aby som sa tu cítil/a ako človek rovnocenný so všetkými alebo 2. Podmienky, ktoré na Slovensku existujú vo vzťahu k cudzincom spôsobujú, že sa cítim ako druhoradý obyvateľ. Výrazná väčšina (71,2 %) respondentov sa vďaka podmienkam, ktoré tu sú, cíti byť človekom rovnocenným s ostatnými ľuďmi žijúcimi na Slovensku, avšak nezanedbateľná časť (28,8 %) opýtaných sa cíti byť druhoradými obyvateľmi. Cudzinci z tretích krajín sa významne častejšie cítia byť druhoradými obyvateľmi. Až 35,1 % z nich malo takýto pocit, zatiaľ čo v prípade občanov EÚ/EHP krajín to bola len približne pätina (19,7 %).

Graf č. 32. Vnímanie nastavenia podmienok na Slovensku z hľadiska vnímanej rovnocennosti cudzincov. „Podmienky na Slovensku sú také, že sa cítim...“ (N = 312)

Rozdielne vnímajú cudzinci svoje postavenie aj vzhľadom na typ pobytu, ktorý majú. Čím menej stabilná forma pobytu, tým skôr majú pocit, že sú druhoradými obyvateľmi. Najčastejšie majú takýto pocit cudzinci, ktorí sú na Slovensku na základe víz (61,4 %), najmenej tí, ktorí majú na Slovensku trvalý pobyt (20,4 %), čo znamená, že už tu pravdepodobne žijú dlhší čas, ich život je stabilizovaný a aj z hľadiska legislatívy je ich situácia istejšia.

Tabuľka č. 24: Vnímanie svojho postavenia na Slovensku v závislosti od typu pobytu (v %)

	Podmienky, ktoré existujú na Slovensku vo vzťahu k cudzincom spôsobujú, že...	
	...sa cítim rovnocenne	...sa cítim druhorado
Trvalý pobyt	79,6	20,4
Prechodný pobyt	74,6	25,4
Tolerovaný pobyt	58,6	41,4
Víza	38,7	61,3

N = 312

Analýza zároveň ukázala súvislosť medzi skúsenosťami s negatívnymi prejavmi zo strany väčšinovej populácie a pocitmi druhoradosti. Z tých, ktorí občas a častejšie zažívajú negatívne prejavy, 64,7 % uviedlo, že sa cítia druhorado. Naopak, z respondentov, ktorí takéto prejavy zažívajú len zriedka alebo nikdy, sa až 84,6 % cíti rovnocenne. Cudzinci, ktorí sa cítia na Slovensku druhorado, zároveň deklarovali nižšiu celkovú spokojnosť so životom (5,91) v porovnaní s cudzincami, ktorí sa cítia rovnocenne (7,65).²⁴

Tabuľka č. 25: Vnímanie svojho postavenia na Slovensku v závislosti od skúseností s negatívnymi prejavmi zo strany väčšinového obyvateľstva (v %)

		Podmienky, ktoré existujú na Slovensku vo vzťahu k cudzincom spôsobujú, že...	
		...sa cítim rovnocenne	sa cítim druhorado
Ako často zažívate negatívne prejavy voči svojej osobe?	Stále, veľmi často, občas	35,3	64,7
	Zriedka, nikdy	84,6	15,4

N = 312

Nerovné postavenie cudzincov má konkrétne dopady na ich život

Respondenti kvalitatívneho výskumu veľmi často na konkrétnych príkladoch uvádzali bariéry a situácie, kvôli ktorým majú pocit, že nie sú rovnocennými obyvateľmi krajiny. V oblasti zamestnanosti napríklad zahraničný študent uviedol, že s nástupom pandémie majú zahraniční absolventi oveľa menej ponúk na zamestnanie, čo je pravdepodobne dané nárastom nezamestnanosti a prioritizovaním domácich pracovníkov. Iný cudzinec uviedol, že má skúsenosť, že cudzinci si nemôžu v práci dovoliť to, čo domáci a musia sa viac snažiť, aby boli akceptovaní.

Veľmi často skloňovanou bariérou bol jazyk. Ak cudzinec neovláda slovenčinu, je to pre neho nielen v pracovnej oblasti veľmi limitujúce. Jeden z respondentov uviedol príklad, že cudzinci neboli v jeho organizácii prizývaní na porady, pravdepodobne kvôli jazykovej bariére. Niektorí cudzinci sú okolnosťami nútení pracovať na čierne alebo sú v takej situácii, že zamestnávateľ ľahko zneužije ich postavenie – napríklad povie, že vybaví všetky potrebné povolenia, nakoniec však cudzinec zistí, že pracuje na čierne. Neznalosť pravidiel a jazyková bariéra ešte zhoršujú znevýhodňujúce postavenie, v ktorom sa mnohí cudzinci ocitajú. Jedna z respondentiek napríklad uviedla, že pracovná zmluva bola celá v slovenskom jazyku, takže vlastne ani nevedela, čo podpisuje.

Cudzinci zažívajú bariéry aj v prístupe k službám, ako je napríklad otvorenie účtu v banke alebo vyššie ceny, ktoré sú im účtované za niektoré služby, napríklad za rekonštrukčné práce, opravu auta a podobne.

Kým niektoré bariéry vyplývajú do značnej miery z právnych noriem a pravidiel, niektoré sú dané skôr zaužívanými zvykmi a vzorcami správania alebo predsudkami

voči cudzincom. Napríklad v oblasti bývania čelia cudzinci mnohým predsudkom a obavám zo strany prenajímateľov nehnuteľností. V oblasti zdravotnej starostlivosti čelia skôr jazykovej bariére, ktorá im znemožňuje komunikáciu so zdravotníckym personálom. Na úradoch opäť čelia jazykovej bariére, pretože prevláda predstava, že keď prišli na Slovensko, majú hovoriť po slovensky.

Ak sa celkovo pozrieme na rôzne oblasti, v ktorých sa cudzinci v porovnaní s domácou populáciou môžu cítiť znevýhodnení, zistenia nášho výskumu ukazujú, že respondenti sa určite alebo čiastočne cítia byť znevýhodnení najmä v pracovnej oblasti (37,1 %), v komunikácii s úradmi (35 %), v oblasti zdravotnej starostlivosti (26,6 %), a tiež v oblasti legalizácie pobytu (25,6 %). Hoci veľká časť respondentov uviedla, že sa ich oblasť sociálnych dávok a príspevkov netýka (34 %), z tých, pre ktorých je táto téma relevantná, značná časť uviedla, že sa v prístupe k sociálnym dávkam a službám cítia byť znevýhodnení (23,4 %).

Graf č. 33: Vnímané znevýhodnenie v rôznych oblastiach života. „Cítite sa byť znevýhodnený/á...?“ (N = 312)

²⁴ Respondenti mali uviesť svoju celkovú spokojnosť so životom na škále od 0 do 10, pričom 0 znamenala úplnú nespokojnosť a hodnota 10 znamenala úplnú spokojnosť.

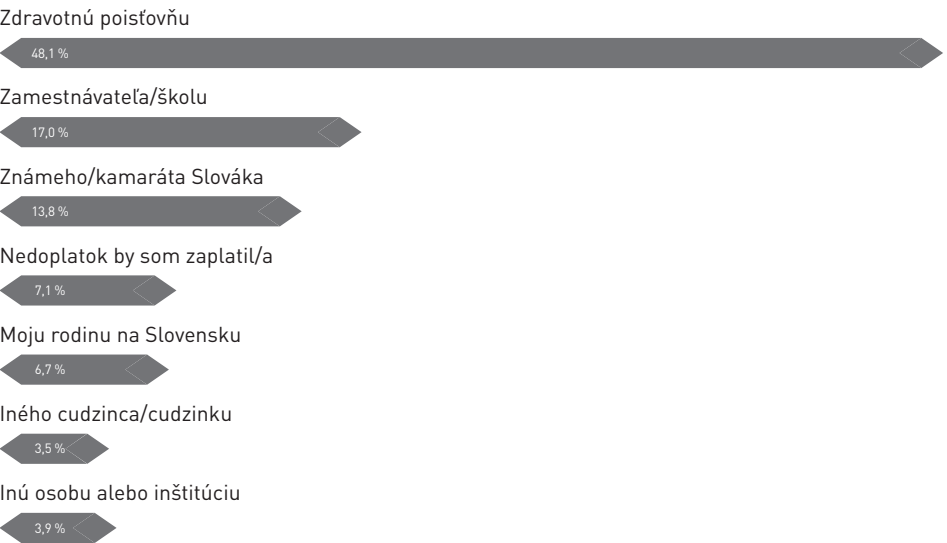
Bariéry v komunikácii s úradmi a inštitúciami

Cudzinci sa v každodennom živote stretávajú s množstvom bariér, jednou z nich je sťažená komunikácia s úradmi a inštitúciami. Táto oblasť je pre cudzincov značnou záťažou, pretože okrem rôznych povinností, ktoré musia plniť vo vzťahu k úradom bežní občania Slovenska, cudzinci riešia ešte množstvo ďalších skutočností, ktoré vyplývajú z ich statusu cudzinca (legalizácia pobytu a pod.).

V dotazníkovom výskume sme respondentov poprosili, aby si predstavili tri hypotetické situácie a uviedli, ako by ich riešili. Chceli sme zistiť, do akej miery by sa opierali o svoje neformálne väzby a do akej miery by situáciu riešili komunikáciou s inštitúciou priamo bez nejakého sprostredkovateľa.

V prvom prípade si mali respondenti predstaviť situáciu, že im príde oznámenie zo zdravotnej poisťovne, že majú zaplatiť nedoplatok. Oni však majú pochybnosti o tom, ako mohol vzniknúť. Respondenti mali vybrať jednu z preddefinovaných odpovedí, ktorá najviac zodpovedá tomu, čo by v danej situácii robili. Oslovení cudzinci by sa najčastejšie obrátili priamo na zdravotnú poisťovňu (48,1 %), 17 % by požiadalo o pomoc zamestnávateľa alebo školu a 13,8 % by poprosilo o pomoc niekoho zo svojich známych/kamarátov Slovákov. Priamo na inštitúciu (v tomto prípade zdravotnú poisťovňu) by sa obrátila teda len necelá polovica respondentov, ostatní respondenti by sa z rôznych dôvodov obrátili na pomoc v rámci svojho osobného okruhu kontaktov.

Graf č. 34: Stratégie riešenia nedoplatku v zdravotnej poisťovni. „Nedoplatok v zdravotnej poisťovni – o pomoc by som požiadal/a...“ (N = 312)

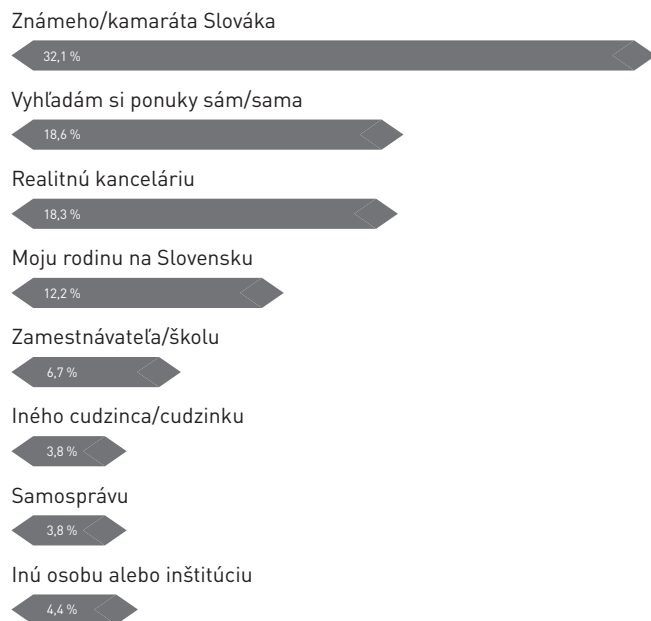
V prípade druhej hypotetickej situácie si mali respondenti predstaviť, že majú nejaký zdravotný problém, kvôli ktorému potrebujú navštíviť lekára špecialistu. Opäť sa mali vyjadriť, na koho by sa obrátili so žiadosťou o pomoc, aby si lekára našli a dohodli termín vyšetrenia. Polovica respondentov by sa obrátila na svojho praktického lekára, 17,6 % by požiadalo o pomoc svojho známeho/kamaráta Slováka a 10,6 % by sa obrátilo na svoju rodinu žijúcu na Slovensku. Aj v tomto prípade by sa na oficiálnu inštitúciu (praktického lekára) obrátila len polovica respondentov. Malá časť respondentov ešte uviedla, že by kontaktovali zdravotnú poisťovňu, ktorá by im špecialistu pomohla vyhľadať a odporučiť. Svoju návštevu lekára by 4,2 % respondentov dokonca odložilo do doby, kým nebudú môcť navštíviť lekára vo svojej domovskej krajine, resp. inej krajine.

Graf č. 35: Stratégie riešenia potreby špecializovanej zdravotnej starostlivosti. „Hľadanie lekára/špecialistu – o pomoc by som požiadal/a...“ (N = 312)

Posledná hypotetická situácia sa týkala hľadania bývania. Respondenti mali odpovedať na otázku, ako by si v relatívne krátkom čase našli nové bývanie, ak by museli. Takmer tretina respondentov (32,1 %) uviedla, že by si bývanie hľadali s pomocou známeho/kamaráta spomedzi Slovákov, časť respondentov by si hľadala ponuky bývania sama prostredníctvom internetu (18,6 %), 18,3 % opýtaných by sa obrátilo na realitnú kanceláriu a 12,2 % by požiadalo o pomoc svoju rodinu žijúcu na Slovensku. Iba 3,8 % opýtaných by kvôli novému bývaniu kontaktovala samosprávu.

Graf č. 36: Stratégie hľadania nového bývania. „Hľadanie nového bývania – obrátim sa na...” (N = 312)

V prípade všetkých troch hypotetických situácií sa ukázalo, že len časť respondentov sa v prípade potreby obráti so žiadosťou o pomoc na oficiálnu inštitúciu, organizáciu alebo úrad. Na jednej strane to môže byť spôsobené jazykovou bariérou a neznalosťou a nejasnosťou pravidiel, na druhej strane aj nedôverou voči inštitúciám, že dokážu v danej situácii poskytnúť adekvátnu formu pomoci. Hoci v kvalitatívnych rozhovoroch cudzinci pomerne často uvádzali, že zdrojom informácií a pomoci pre nich sú skupiny cudzincov na sociálnych sieťach, odpovede na otázky o riešení konkrétnych životných situácií ukázali, že cudzinci sa pomerne často so žiadosťou o pomoc obracajú na známych alebo kamarátov spomedzi Slovákov. Pre cudzincov je teda pomerne dôležité mať na Slovensku vzťahy s domácimi, teda Slovákami, či už v práci, v škole alebo v susedstve, na ktorých sa môžu v prípade potreby obrátiť. Je možné predpokladať, že cudzinci, ktorým sa podarí si vzťahy s miestnymi vytvoriť, sa rýchlejšie vysporiadajú s rôznymi životnými situáciami a úspešnejšie sa adaptujú.

Nedostatok informácií, byrokracia, nejasnosť pravidiel a nerovný prístup v komunikácii s úradmi

Respondenti nášho kvalitatívneho výskumu uviedli množstvo konkrétnych príkladov, kedy zažívajú v komunikácii s úradmi problematické situácie. Bariéry, ktoré uviedli možno kategorizovať do nasledujúcich okruhov:

Jazyková bariéra a nedostatok informácií

Na Slovensku ešte nie je zavedené do bežnej praxe, aby úrady a inštitúcie poskytovali informácie aj v inom ako slovenskom jazyku. Pre cudzincov, ktorí jazyk neovládajú, je náročné dozvedieť sa o mnohých svojich právach a povinnostiach voči inštitúciám. Za problematickú tak respondenti rozhovorov považovali dostupnosť a zrozumiteľnosť informácií, ktoré sa týkajú rôznych úradných záležitostí – napr. ako zaplatiť dane, ako si obnoviť pobyt, informácie týkajúce sa zdravotného či sociálneho poistenia, občianstva a podobne. Hoci, ako mnohí uviedli, dnes je už jednoduché preložiť si informácie cez službu Google Translate, problém nie je vždy spojený len s prekladom textu do slovenského jazyka, keďže ide o vysoko špecifické typy informácií. Keďže cudzinci sú v špecifickom postavení, v ich situácii môžu platiť pravidlá navyše, o ktorých inštitúcia informujúca verejnosť ani nemusí vedieť, ak sa nezameriava na to, že v rámci bežnej populácie sú tu aj cudzinci, v prípade ktorých je potrebné informácie doplniť alebo modifikovať.

„Ak by som nevedel po slovensky, musel by som si zaplatiť človeka, ktorý by to robil za mňa a musel by som mu zaplatiť obrovské peniaze. Úrad ti síce poskytne informáciu, ale tá informácia je nekvalitná, neúplná a nie je jej dosť. Je tam veľa nuáns, ktoré sú len v slovenčine a môžeš to čítať veľakrát a nerozumieš tomu.“ (muž, tretia krajina)

Problematické je však aj to, že práve informácie, ktoré sú zvlášť dôležité pre cudzincov, sú väčšinou dostupné len v slovenčine, pričom sa využívajú formulácie, ktoré sú ťažko zrozumiteľné aj pre tých, pre ktorých je slovenčina materinským jazykom. Ďalšou komplikáciou je teda nezrozumiteľnosť úradného jazyka, v dôsledku čoho cudzinci často nerozumejú ani prekladu, ak je k dispozícii. Z tohto dôvodu častokrát hľadajú praktickú informáciu o uplatnení pravidiel napríklad prostredníctvom svojich osobných kontaktov alebo v spoločných skupinách na sociálnych sieťach. S týmito informáciami im však často nedokážu pomôcť ani ich blízki, ktorí po slovensky hovoria, a musia sa spoliehať na rôzne komerčné sprostredkovateľské služby.

„Napríklad chcem priznať svoje dane, chcem ich zaplatiť. Ale nerozumiem celému procesu, formulárom, čo potrebujem predložiť... mám z toho úzkosť. Dokonca som napísala daňovému úradu, čo mám urobiť, ak pracujem pre spoločnosť v zahraničí, ale chcem tu priznať svoje dane, pretože tu bývam. A odpoveďou bol len zhuk právnych pojmov. Nevieť ani termín. Takže si myslím, že jedného dňa budem musieť zaplatiť pokutu a ja to beriem, je to moja chyba, ale neviem, ako to urobiť.“ (žena, krajina EÚ)

Nejasnosť pravidiel

Veľmi často uvádzanou bariérou v komunikácii s úradmi je nejasnosť pravidiel vo vzťahu k ľuďom, ktorí sú občanmi iných štátov. Tento problém zažívajú občania iných EÚ/EHP krajín, aj cudzinci z tretích krajín. Úrady samotné často nemajú dostatočnú znalosť o tom, aké podmienky majú cudzinci splňať, čo všetko majú od nich vyžadovať. V situácii nedostatočnej znalosti pravidiel a rôznych životných situácií, ktoré môžu nastať, častokrát žiadajú od cudzincov predloženie ďalších a ďalších

dokladov a informácií o svojej situácii. Cudzinci sa tak často ocitajú v kolotoči vybavovania po rôznych úradoch, ktorých požiadavky si nezriedka navzájom odporujú.

Príkladom môže byť situácia, ktorú uviedla respondentka z členskej krajiny EÚ, keď sa chcela na Slovensku zamestnať:

„Keď som prišla na Slovensko chcela som sa zamestnať vo firme XL. Pani vo firme mi povedala, že musím mať rodné číslo, aby ma mohla zadať do systému a ona mi ho vygenerovať nemôže. Tak som išla na druhý deň na cudzineckú políciu. Na cudzineckej polícii som si vystála päťhodinovú radu a tam mi povedali, že mi vybaví pobyt, ale kvôli rodnému číslu musím ísť na sociálnu poisťovňu. Ale ja som im povedala, že v sociálke ma nezaregistrujú, lebo nemám na Slovensku pobyt. Tak potom, že potrebujem aspoň zdravotnú poisťku. A ja som im povedala, že mám zdravotné poistenie, platné z mojej krajiny, zaplatila som si to medzinárodné na tri mesiace a potom, keď budem zamestnaná budem mať zdravotné poistenie. Oni mi povedali: 'Nie, potrebujete mať zdravotné poistenie.' Tak som išla do zdravotnej poisťovne. V zdravotnej poisťovni mi povedali, že ma nemôžu poistiť, lebo nemám rodné číslo. V sociálke ma nemohli zaregistrovať, lebo som nemala pobyt, zmluvu nemôžeme podpísať, lebo nemám rodné číslo.“ (žena, krajina EÚ)

Situáciu sa nakoniec podarilo respondentke vyriešiť vďaka tomu, že vedela po slovensky a vďaka ochotnému zamestnávateľovi, ktorý navrhol riešenie. Mnohí cudzinci však takéto možnosti nemajú.

Respondenti tiež uviedli, že ak chcú získať slovenské občianstvo, nevedia sa dopátrať k informáciám o tom, čo všetko je na to potrebné, a tak svoju žiadosť častokrát odkladajú, pretože vedia, že je to náročný proces.

Nadmerná byrokracia

Podobne ako občania SR, aj cudzinci zažívajú na Slovensku prehnanú byrokráciu. Tá do značnej miery vyplýva z toho, že inštitúcie medzi sebou nekomunikujú a ani doposiaľ nevyužívajú elektronizáciu mnohých služieb, nakoniec treba vždy niekam osobne prísť. V prípade cudzincov je táto téma ešte spojená s problematikou získania občianstva, ktoré je pre mnohých z nich nedosiahnuteľnou metou kvôli pomerne prísne nastaveným pravidlám a byrokrácii spojenej s jeho vybavovaním.

„Žase, nemôžete sa stať Slovákom [získať občianstvo, pozn. aut.], pokiaľ vaša slovenčina nie je dostatočne dobrá, pretože musíte ísť na sto úradov a vybaviť si sto rôznych dokumentov, aby ste ním mohli byť.“ (žena, tretia krajina)

Predsudky a nerovné zaobchádzanie s niektorým cudzincami

Podľa skúseností respondentov z komunikácie s úradmi a inštitúciami existujú rozdiely v tom, ako úrady pristupujú k rôznym kategóriám cudzincov. Z rozhovorov s cudzincami vyplynulo, že rozdiely v prístupe súvisia s tým, či cudzinec ovláda jazyk, teda či dokáže komunikovať, či má nejaký doprovod, ktorý zvyšuje jeho dôveryhodnosť, a z akej krajiny pochádza. Cudzinci z kultúrne vzdialenejších krajín alebo krajín, ktoré na Slovensku nie sú natoľko akceptované, si pravdepodobne skôr zažijú odmietanie namiesto ústretového prístupu.

„Ale poviem vám svoju skúsenosť z cudzineckej polície. Veľa chlapcov prichádzalo z Ukrajiny a nezdalo sa, že by sa im dostalo nejakého skvelého zaobchádzania. Mám pocit, že so mnou, ako s občanom západnej krajiny, z ktorej pochádzam, zaobchádzali oveľa lepšie.“ (muž, tretia krajina)

„Tým, že ja som biely a som muž a ešte, že hovorím po slovensky, to ma dostávalo do úplne výhodnej situácie. Ku mne nikto nebol nepríjemný z tých policajtov, nikto na mňa nekričal, aj keď som nemal nejaký dokument. Povedali mi 'nevadí, prídte nabudúce, už môžete aj šóru preskočiť, nemusíte čakať'. Boli úplne, úplne príjemní, sme tam kecali, žartovali. Ale ja som bol svedkom, ako to vyzerá, keď tam príde človek, ktorý nevie úplne po slovensky, ktorý vie len tak čiastočne, kto je z Ázie. To ten vzťah bol úplne, úplne iný.“ (muž, tretia krajina)

Možnosti zlepšenia komunikácie úradov a inštitúcií smerom k cudzincom

Respondenti kvalitatívnych rozhovorov uviedli viacero skutočností, ktoré by mohli komunikáciu inštitúcií a úradov smerom k nim zlepšiť. V prvom rade by uvítali, keby inštitúcie a úrady komunikovali aspoň v angličtine, aj to sa zdá byť v porovnaní so súčasným stavom posun k zlepšeniu. Ako pozitívne príklady uvádzali komunikáciu pravidiel počas koronakrízy, a tiež anglickú verziu webu eHranica.

Ďalej by uvítali, ak by došlo k výraznejšej elektronizácii komunikácie, a tiež aby sa niektoré inštitúcie sústredili na jednom mieste, kde by bolo možné vybaviť viac úradných záležitostí. Cudzinci uvádzali ako príklad úrady spojené na jednom mieste formou one-stop-shop.

Úrady a inštitúcie by mohli byť viac orientované na potreby ľudí a „na zákazníka“. Aby sa im podarilo nastaviť komunikáciu smerom k cudzincom, bolo by prínosné spýtať sa ich samých, aká forma komunikácie by bola vhodná, ako by mohli komunikáciu smerom k nim nastaviť a zlepšiť.

„Ale oni [úrady, pozn. aut.] nikdy nepovedia, že by potrebovali pomoc, alebo že by chceli byť viac ústretoví k zákazníkom.“ (žena, krajina EÚ)

Respondenti našich rozhovorov okrem mnohých bariér v komunikácii uviedli viaceré príklady, kedy im niekto z úradníkov pomohol. Častokrát zažili rozdielny prístup od zamestnancov tej istej inštitúcie. Samotné úrady teda majú ľudí schopných zvládnuť komunikáciu s cudzincami, čo znamená nielen schopných komunikovať iným jazykom, ale aj empatických voči cudzincom a aspoň čiastočne znalých ich špecifickej situácie. Úrady a inštitúcie by teda mohli stavať komunikáciu smerom k cudzincom na know-how, ktoré už niektorí ich zamestnanci majú.

„Ale v každej inštitúcii viete nájsť niekoho, kto vám z tej inštitúcie pomôže. Mne sa vždy stalo, že mi niekto pomohol, napríklad keď som bola nezamestnaná a mala som si vybaviť papiere, tak prišla nejaká úplne obyčajná pani z 'iných dverí' a tá mi pomáhala všetko vyplniť.“ (žena, tretia krajina)

Proces integrácie a integračné služby

Proces integrácie alebo adaptovania sa na situáciu v novej krajine vnímajú cudzinci rôzne. Kým niektorí respondenti ho vnímajú skôr úzko najmä ako splnenie formálnych podmienok, teda legalizovanie pobytu, vybavenie povolenia na zamestnanie a podobne, mnohí ďalší tento proces pomenovali ako proces osamostatňovania sa od pomoci iných tak, aby zvládli bežné životné situácie a neboli v závislosti postavení.

To, ako dlho proces integrácie trvá, je veľmi individuálne. Závisí to od osobnostného nastavenia konkrétneho človeka, ale aj od situácie, v ktorej sa ocitol, od podmienok a možností, ktoré mu prijímajúca krajina ponúka. Zároveň možno povedať, že tento proces nikdy celkom nekončí. Hoci na Slovensku je získanie občianstva považované za završenie procesu integrácie, nie je to celkom tak, keďže migračná skúsenosť sa prenáša aj na ďalšie generácie.

Zároveň možno o procese integrácie povedať, že je spojený s prekonávaním mnohých už spomínaných bariér a znevýhodnení. Cudzinci majú rôzne stratégie ako prekonať ťažké životné situácie alebo bariéry, s ktorými sa stretávajú.

Niektorí sa skôr opierajú o neformálne formy pomoci a osobné väzby, ktoré majú napríklad v rámci komunít cudzincov, v práci, v škole alebo v neformálnych zoskupeniach, susedstve a podobne. Avšak prax z iných krajín ukazuje, že sú potrebné aj formalizované formy pomoci a podpory, tzv. integračné služby, ktoré cudzinca podporia v období, kedy sa na život v novej krajine adaptuje. Krajiny, ktoré majú dlhodobejšiu migračnú skúsenosť, poskytujú cudzincom rôzne formy pomoci, aby im proces integrácie uľahčili. Ponúknú im vlastne pomocnú ruku, aby prekonali obdobie, v ktorom sú najzraniteľnejší. Medzi tieto integračné služby patrí pomoc s komunikáciou, tlmočenie, preklady, sprevádzanie na úradoch a inštitúciách, poradenstvo v rôznych oblastiach, napr. v pracovnoprávnej oblasti, v sociálnej oblasti, pomoc s hľadaním bývania, vzdelávacích inštitúcií, jazykové kurzy, pomoc a poradenstvo v pobytových otázkach, kurzy socio-kultúrnej orientácie, atď.

Dostupnosť integračných služieb je značne limitovaná

Ako ukázali zistenia z rozhovorov s cudzincami, s bezplatnými integračnými službami sa mnohí z nich vôbec nestretli. Niektorí respondenti, najmä z Bratislavského a Košického kraja uviedli mimovládne organizácie, ktoré v procese integrácie cudzincom pomáhajú, avšak pomoc, ktorú poskytujú, je často obmedzená len na niektoré kategórie cudzincov, napríklad cudzincov z tretích krajín alebo cudzincov, ktorí získali azyl či doplnkovú ochranu. Cudzinci z Bratislavského kraja často vedeli o IOM- Medzinárodnej organizácii pre migráciu a Migračnom informačnom centre, ktoré IOM prevádzkuje a viacerí mali s nimi aj priamu osobnú skúsenosť.

„Napríklad som zistil, že mimovládne organizácie ponúkajú bezplatné hodiny slovenčiny pre cudzincov. Prihlásil som sa teda. A potom mi povedali ako, oh, ty si z EÚ, to nie je pre ľudí z EÚ... Ak však chcete, aby sa ľudia integrovali, musia hovoriť aspoň po slovensky (...) A bolo by pekné, keby vláda mala pre každého nejaký program. Aj keď pochádza z krajiny EÚ...“ (muž, krajina EÚ)

Veľká časť respondentov má skôr skúsenosť s komerčnými službami. Niektoré právnické kancelárie sa napríklad špecializujú na pomoc v pobytových otázkach. Ďalej na Slovensku fungujú firmy, ktoré poskytujú servis cudzincom jednotlivcom alebo firmám zamestnávajúcim cudzincov a ktoré sa orientujú na poskytovanie pomoci v niektorých oblastiach integrácie, napr. legalizácia pobytu, nájdenie ubytovania, zabezpečenie lekárskej starostlivosti, vzdelávania a pod. Tieto služby sú vo väčších mestách dostupné, avšak ich reálna dostupnosť pre rôzne kategórie cudzincov je otáznava, pretože tieto služby sú pomerne finančne náročné.

„Spoločnosť som našla prostredníctvom svojho zamestnávateľa. Stálo to za každý cent, ktorý som zaplatila. Ak by existoval nejaký druh bezplatnej služby tohto typu, využila by som to, ale nič také som nenašla... pre mňa je lacnejšie zaplatiť spoločnosti. Pomáhajú mi vo všetkom – zdravotné poistenie, sociálne poistenie, dane. Mój právnik mi povedal, čo mám robiť, kam poslať peniaze na zdravotné poistenie a to robím každý mesiac. A on mi povedal, že si musím najatť účtovníka a podať daňové priznanie na konci roka.... Pomohol mi aj so založením živnosti. Dal mi zoznam veľmi veľa položiek, ktoré som si mohla dať na živnosť. Dokonca ma upozornil na tie, ktoré som si tam mohla dať, aby som mohla vyrábať svoje výrobky a stále ich mohla posilať ako suveníry. Toto by som nikdy nevedela. Preto hovorím, že je pre mňa lacnejšie zaplatiť za túto pomoc.“ (žena, tretia krajina)

Cudzinci samotní uvádzali, že veľmi často potrebujú aspoň spočiatku pomoc pri vybavovaní na úradoch a sprevádzanie niekým, kto im pomôže prekonať jazykovú bariéru a neznalosť pravidiel. Nasledujúci citát ilustruje, že najmä spočiatku potrebujú cudzinci, či už z tretích krajín alebo z krajín EÚ/EHP, intenzívnu pomoc, kým sa ich život v novej krajine stabilizuje.

„Keď sme dorazili, v podstate s nami niekto chodil niekoľko mesiacov. Kedykoľvek sme niečo potrebovali, išli s nami a zabralo to veľa času. Nevieť, kde by sme boli bez nich – či už to bola cudzinecká polícia alebo zdravotná starostlivosť alebo registrácia na platby daní alebo zdravotné poistenie, internet v dome. Celé spektrum vecí. Problém bol v kombinácii nevedieť po slovensky a nevedieť, kam ísť na rôzne úrady. A potom nájdete kanceláriu a pomyslite si 'dobré, dobré, to si zapamätám' a potom sa presťahujú a ja si nepamätám, ako sa volali, takže si to nemôžem vyhľadať. A ich stránky sú aj tak často zastarané. Cudzinecká polícia sa presťahovala a ja som to dlho ani nevedela.“ (žena, tretia krajina)

Integrácia je zodpovednosťou cudzincov

V kvantitatívnej časti výskumu sme sa cudzincov pýtali na ich názor na to, kto by mal niesť hlavnú časť zodpovednosti za to, aby sa cudzinci na Slovensku integrovali. To, že začlenenie je najmä zodpovednosťou cudzincov, uviedlo najviac respondentov. Druhou najčastejšou odpoveďou bola tá, že štát má vytvárať lepšie podmienky pre cudzincov a pomáhať im, aby sa začlenili. Možnosť, že domáce obyvateľstvo má cudzincom viac pomáhať, aby sa začlenili, označilo 17 % a možnosť „nikto, nie je potrebné, aby sa cudzinci začlenili“ označili len 3 % respondentov. Výsledky sú uvedené v tabuľke nižšie.

Tabuľka 26: Vnímaná zodpovednosť za integráciu cudzincov na Slovensku (v %)

Je to najmä na zodpovednosti cudzincov a cudzinek, aby sa začlenili a stali sa súčasťou spoločnosti na Slovensku	42,6
Štát má vytvárať lepšie podmienky pre cudzincov a cudzinky a pomáhať im, aby sa začlenili	40,1
Domáce obyvateľstvo má cudzincom a cudzinkám viac pomáhať, aby sa začlenili	17,0
Nikto, nie je potrebné, aby sa cudzinci začlenili	3,0

N = 312

Respondenti v kvantitatívnom výskume síce uviedli, že významný podiel zodpovednosti za integráciu by mal okrem nich samotných prebrať aj štát, avšak individuálne rozhovory ukázali, že v realite to tak nefunguje.

Celkový prístup štátu k téme integrácie cudzincov jeden z respondentov pomenoval tak, že je to vlastne prístup, kedy štát kladie zodpovednosť za integráciu v prvom rade na samotných cudzincov a neposkytuje im žiadnu asistenciu, aby tento proces zvládli. Keďže tí sú však v situácii, kedy určitú mieru pomoci a podpory pre začlenenie sa do spoločnosti potrebujú, zodpovednosť za integráciu sa presúva aj na ďalších aktérov, ako sú zamestnávateľia, školy, mimovládne organizácie, cudzinci, ktorí na Slovensku žijú dlhšie a ich komunity, v rámci ktorých pomáhajú novoprichádzajúcim krajanom.

„Služby nie sú, ale my ako komunita v meste, ale aj na celom Slovensku máme spoločnú stránku aj na Facebooku, píšeme si, pýtajú sa ľudia, keď niečo nevedia vybaviť, že aké veci potrebujú alebo aké žiadosti alebo čo, aby si vedeli vybaviť veci. A oni [komunita, pozn. aut.] pomáhajú a stále nájdu cestu, ako to vyriešiť, cez tú stránku.“ (žena, tretia krajina)

Viaceri respondenti kvalitatívnych rozhovorov uviedli, že najmä cudzinci z tretích krajín proces legalizácie svojho pobytu a vybavenia rôznych formalít zvládnu len s výrazným nasadením niekoho ďalšieho, to znamená zamestnávateľa, pracovnej agentúry, poradenskej firmy, školy, komunity cudzincov, rodiny, ak nejakú na Slovensku majú a pod. Štát neposkytuje žiadnu formu pomoci ani na začiatku, ani v ďalšej fáze integrácie, kedy si cudzinec zvyká na život na Slovensku, snaží sa vytvoriť si tu vzťahy a začleniť sa.

„Na tých úradoch, to by som povedal, že aj zámerne neexistuje jednotný systém, ktorý, keď splníš určité požiadavky, tak...najprv, že sa vôbec dozvieš, že čo potrebuješ spraviť – to nikto ti presne nepovie, tam je vždy priestor na takéto veci [interpretáciu, pozn. aut.], tak ten systém nie je tak nastavený, že keď všetko splníš, tak takýto je výsledok. To je taký chaos. A ten vytvára priestor, aby niečo bolo posúdené takto a v inom kontexte to isté bolo posúdené trochu inak. Tak keď na Slovensku nie je niekto, kto je naozaj ochotný investovať veľa času, aby ťa sem dostal, tak tie šance, aby si tu bol úplne legálne sú takmer neexistujúce.“ (muž, tretia krajina)

Hoci sa veľká časť respondentov s bezplatnými integračnými službami nestretla, zhodli sa na tom, že nejaká forma integračných služieb by bola pre cudzincov určite prínosná. Ako príklad uviedli najmä jazykové kurzy. Keďže sa od cudzincov očakáva, že sa naučia jazyk, z ich hľadiska by bolo prínosom, ak by štát v nejakej podobe jazykové kurzy organizoval a ponúkal cudzincom možnosť zúčastniť sa ich. Navyše, ako uviedol jeden respondent, z integračných služieb by profitovali nielen samotní cudzinci, ale aj celá spoločnosť, keďže by sa mohli lepšie adaptovať a rozvíjať svoje nadanie, profesiu a pod.

Pocit domova

V záverečnej časti výskumu sme sa zamerali na to, čo pre cudzincov znamená domov, či majú pocit domova na Slovensku a čo im tento pocit pomáha vytvárať. Túto oblasť považujeme za dôležitú, pretože to, či sa cudzinci cítia na Slovensku ako doma, ovplyvňuje ich pocit prináležania a môže byť jedným z faktorov integrácie.

Respondentom sa domov najčastejšie spája s rodinou. Môže to byť rodina, ktorú si na Slovensku založili, prípadne s nimi alebo za nimi prišiel niekto z ich pôvodnej krajiny. Rodina sa ukázala ako najdôležitejšia téma vo väčšine individuálnych rozhovorov. Niektorí respondenti hovorili o tom, že svoju rodinu majú stále v ich pôvodnej krajine, často im chýba, udržiujú s nimi pravidelný kontakt a navštevujú sa. Rodina im výrazne pomáha pri zvykaní si na novú krajinu, keďže im poskytuje pomoc a podporu pri zvládaní nových situácií. Respondenti často uvádzali aj to, že domov je miesto, kde sú rodičia či deti, prípadne partner alebo partnerka. Domov sa respondentom spája často aj s miestom, kde bývajú – konkrétnym bytom či domom. Ďalej sa im domov spája s miestom, kde majú priateľov a prácu, domov je aj jedlo, ktoré poznajú a miesto, kde sa cítia príjemne a bezpečne.

„Domov je niekde, kde ste obklopení ľuďmi, ktorí vás bezpodmienečne podporujú. Domov nie je miesto, ale ľudia. S kým ste.“ (muž, tretia krajina)

Čo pomáha vytvoriť pocit domova?

Väčšine respondentov pomáha pri vytváraní pocitu domova na Slovensku spomínaná rodina, a to buď tá, ktorú tu už majú, alebo budúca rodina, ktorú si chcú založiť s partnerom alebo partnerkou. Okrem rodiny sú to však aj priatelia, kolegovia, či komunita, v ktorej sa pohybujú. V odpovediach sa objavovala aj práca, to, že to tu poznajú a to, že ich Slováci „berú“.

„Pomáha mi to, že som zvyknutá na to, ako to tu chodí, aké sú tu podmienky, to mi pomohlo najviac cítiť sa ako doma. Možno, ak by sem prišli aj moji rodičia, tak by to bolo už úplné, ale oni sú ešte mladí a ešte veľmi dlho budú pracovať, takže to nie je možné.“ (žena, tretia krajina)

Cudzinci sa tu cítia ako doma

V dotazníkovej časti výskumu sme na 11 bodovej škále skúmali, do akej miery respondenti cítia, že Slovensko sa stalo ich domovom (kde 0 znamená, že vôbec nemajú pocit, že Slovensko je ich domovom a 10 znamená, že rozhodne majú pocit, že Slovensko sa stalo ich domovom). Väčšina respondentov sa nachádzala na stupni 5 a vyššie, čiže skôr alebo úplne majú pocit, že Slovensko sa stalo ich domovom,

„Ja som integrovaná, tuto je to môj život. Ja milujem krajinu, z ktorej pochádzam, je to stále moja materinská krajina a mám k nej vzťah, ale môj život je tu. Ja keď som sa tam vrátila, tak moji kamaráti, čo tam ostali, tak si s nimi už nerozumiem. Ja tu mám kamarátov, školu, prácu, rodinu. Už by som nechcela ísť žiť do krajiny, odkiaľ pochádzam. Aj počasie je tu lepšie. Ja sa tu cítim doma,

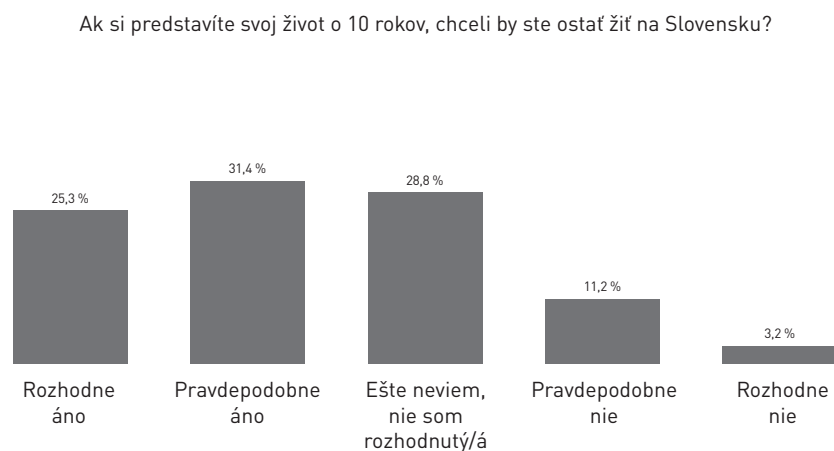
aj s manželom, my doma rozprávame aj našim materinským jazykom aj slovensky. Ja som tu doma, nechcem ísť ani inde do zahraničia.“ (žena, tretia krajina)

Cudzinci zapojení do výskumu sa cítia na Slovensku ako doma, pokladajú ho za svoj domov a veľká časť z nich tu plánuje aj naďalej ostať, pracovať či založiť si rodinu. Niektorí vnímajú, že ich prvý domov bude vždy v ich rodisku, pretože sa tam narodili, majú tam rodičov a príbuzných, ale zároveň tvrdia, že ich druhý domov je tu, na Slovensku.

Plány zotrvať na Slovensku

Ako sme uviedli v predchádzajúcich kapitolách, mnohí cudzinci vnímajú Slovensko ako bezpečnú, príjemnú a prívetivú krajinu. Napriek tomu, že sa cítia byť občas outsidermi a napriek tomu, že sa stretávajú s nevrlosťou a netrepezlivosťou ostatných, niektorí aj s verbálnymi či fyzickými útokmi, takmer tretina z respondentov v kvantitatívnom výskume úplne súhlasila s výrokom, že Slovensko vytvára cudzincom dobré podmienky pre život. Ďalších takmer 60 % s týmto výrokom súhlasilo aspoň čiastočne. Možno aj preto väčšina cudzincov v kvantitatívnom výskume uvažuje o tom, že na Slovensku pravdepodobne ostanú.

Graf č. 37: Plány zostať na Slovensku (v %) (N = 312)

Kvalitatívny výskum tieto zistenia do veľkej miery potvrdil, aj keď sa ukázalo, že mnohé rezervy ešte stále existujú. Zdá sa, že cudzinci vnímajú Slovákov vládnejšie ako Slováci ich. Môže to však súvisieť aj s tým, že na rozdiel od Slovákov, z ktorých mnohí nemajú žiaden kontakt s cudzincami (a ten sa ukazuje byť silným faktorom pozitívneho vnímania), cudzinci vo väčšine prípadov aspoň nejaký kontakt so Slovákami majú – sú medzi ich priateľmi, spolupracovníkmi či susedmi. Postoje si tak formujú na základe vlastných osobných skúseností s konkrétnymi ľuďmi.

Slovenská Aziatická Rajčia

ZÁVER

Slovensko je krajinou, v ktorej počet cudzincov dlhodobo narastá a podľa prognóz bude tento trend pokračovať aj naďalej. Zdá sa, že postupne si to uvedomuje aj štát, aj keď zatiaľ to pripúšťa len potichu alebo v obmedzenej miere. To sa prejavuje napríklad podporou príchodu a integračnej asistencie len pre vysokokvalifikovaných cudzincov, ktorá je súčasťou nového Plánu obnovy a odolnosti SR.²⁵ Na Slovensko však prichádzajú cudzinci, ktorí sú mimoriadne rozmanití tak z hľadiska kvalifikácie, ako aj z hľadiska krajín pôvodu či motivácie pre príchod. Ako krajina tým získavame cenný ľudský potenciál v časoch, kedy trh práce čelí extrémnemu nedostatku rôznych typov pracovnej sily a kedy populácia výrazne starne. Štát by sa teda mal snažiť o to, aby bola krajina na narastajúcu migráciu pripravená a aby tu všetci cudzinci mali zabezpečenú rovnosť šancí viesť dobrý a kvalitný život.

Náš výskum však ukázal, že vo vnímaní migrácie či už verejnosťou alebo inštitúciami verejnej správy zatiaľ chýbajú pozitívne posuny, ktoré by mohli viesť aj k praktickým zmenám. Mestá a obce na Slovensku v podstate nevedia, akí cudzinci na ich území žijú. V mnohých mestách už pritom cudzinci tvoria nezanedbateľnú časť obyvateľstva. Prichádzajú za prácou, zvyšuje sa tiež podiel cudzincov na vysokých a stredných školách.

Rôzni aktéri, vrátane zástupcov a zástupkyň samospráv, si dokonca uvedomujú, že počet cudzincov na ich územiach narastá a bude narastať. Avšak stále nedochádza k systematickému mapovaniu situácie. A bez týchto informácií je pre samosprávy veľmi ťažké nastavovať politiky a opatrenia na lokálnej úrovni. A to nielen tie, ktorých priamou cieľovou skupinou sú cudzinci, ale aj tie všeobecnejšie, ktoré sa cudzincov ako obyvateľov dotýkajú. Rozmanitosť obyvateľstva znamená aj rozmanitosť jeho potrieb a vyžaduje teda tvorbu takých politík, ktoré by na to reagovali. A to sa zatiaľ v dostatočnej miere nedeje, pretože ak samosprávy túto rozmanitosť nevidia, niektoré skupiny nevyhnutne ostávajú na okraji.

Cudzinci sa ako cieľová skupina rôznych politík na lokálnej úrovni prakticky vôbec neobjavujú, ich špecifické potreby teda ostávajú nepovšimnuté. Argumentom samospráv často je, že chcú ku všetkým svojim obyvateľom prístupovať rovnako a nerozlišovať podľa toho, odkiaľ pochádzajú. Rovnaký prístup však síce môže evokovať nediskrimináciu, avšak nie je tomu tak. Rovnakosť prístupu totiž neznamená rovnosť. Tá vyžaduje rozpoznanie ich potrieb a adekvátnu reakciu na ne. K tomu by samosprávy pristúpili až vo chvíli, keď by v súvislosti s cudzincami na ich území vznikol nejaký problém. To však nemožno považovať za konštruktívny prístup, ktorý by viedol k dobrému spoluzitiu a sociálnej súdržnosti.

Tak, ako sú cudzinci neviditeľní pre inštitúcie verejnej správy na lokálnej úrovni, tak sú aj ony neviditeľné pre cudzincov. Úrady a inštitúcie často argumentujú, že neevi-

²⁵ Vláda SR (2021), Plán obnovy a odolnosti Slovenskej republiky, prijatý uznesením vlády z 28.4.2021, dostupné na <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/25932/1>

dujú žiadne požiadavky zo strany cudzincov na to, aby im poskytovali akékoľvek služby, a preto tieto služby ani neposkytujú. Keďže však smerom k cudzincom prakticky vôbec nekomunikujú, cudzinci nemajú odkiaľ zistiť, že by nejaké služby využívať vôbec mohli. Neexistuje teda prepojenie inštitúcií verejnej správy na lokálnej úrovni s miestnymi komunitami cudzincov.

Pozitívnu správou je, že v súčasnosti sa už objavujú „prvé lastovičky“ – samosprávy, ktoré si uvedomujú narastajúci počet cudzincov na svojom území a snažia sa k téme pristúpiť zodpovedne od samého začiatku. Často si však s témou nevedia samy poradiť, pretože na to nemajú personálne, odborné ani finančné kapacity. V niektorých prípadoch pomáhajú samosprávam mimovládne organizácie, to však nie je pre komplexné riešenie dostatočné. Aj pri týchto ojedinelých prípadoch sa však ukazuje, ako veľmi by samosprávy potrebovali systematickú podporu (metodickú, finančnú, politickú) od štátu. Tu by bolo veľkým posunom zlepšenie koordinácie témy migrácie a integrácie na národnej úrovni, ideálne zastrešenie týchto dvoch tém pod jedným úradom, posilnenie kapacít samospráv v týchto oblastiach a zároveň poskytovanie väčšej podpory pre ne zo strany štátu.

Na úrovni samospráv tak prevláda skôr vnímanie migrácie ako problému. Podobne ju vníma aj verejnosť, čo súvisí s celkovým silným etnocentrickým vnímaním Slovenska ako krajiny Slovákov. Ako problematickú vnímajú obyvatelia prítomnosť iných kultúr na Slovensku a ich potenciálny vplyv na kultúru slovenskú. Tú vnímajú ako nadradenú iným, a teda očakávajú, že cudzinci prichádzajúci na Slovensko ju bezvýhradne akceptujú a prispôbia sa jej. Vnímaniu migrácie, ale aj vzťahom medzi cudzincami a domácim obyvateľstvom a sociálnej súdržnosti však výrazne pomáha vzájomný kontakt. Ale napriek narastajúcemu počtu cudzincov žijúcich na Slovensku, má reálny kontakt s cudzincami len približne pätina populácie. Vzhľadom na pomerne veľkú uzavretosť a historicky zakorenený etnocentrizmus sa ľudia kontaktu s cudzincami skôr vyhýbajú.

Postoje voči cudzincom sa navyše za posledných 10 rokov nijako nezlepšili, práve naopak, došlo skôr k zhoršeniu. Tu sa ukazuje, aký obrovský vplyv má na formovanie postojov verejnosti, a teda aj vzťahov medzi rôznymi skupinami obyvateľstva, politický diskurz. Negatívny posun v postojoch voči migrácii totiž súvisí s výraznou zmenou v politickom diskurze o migrácii v rokoch 2015/2016, kedy do Európy začali prichádzať vysoké počty utečencov, najmä z Blízkeho východu. Téma migrácie bola populisticky zneužitá v predvolebnej kampani a politici u majoritnej populácie vytvorili pocit ohrozenia, čo má negatívny dopad na súdržnosť a možnosť efektívneho začleňovania cudzincov do spoločnosti.

Najpozitívnejšie sú v súčasnosti vnímaní cudzinci, ktorých ľudia vnímajú ako sebe podobných (tí z kultúrne blízkych krajín) a ako tých, z ktorých môžeme mať nejaký osoh. To svedčí o tom, že migrácia je na Slovensku vnímaná značne problematicky a utilitárne – ak už niekoho máme prijať, tak nech sú to aspoň ľudia, s ktorými pravdepodobne nebudú problémy a z ktorých budeme niečo mať. Najnegatívnejšie sú vnímaní moslimovia a cudzinci z krajín Blízkeho východu, čo je tiež prejavom

dopadu spomínaného politického diskurzu z rokov 2015/2016, kedy boli ako ohrozenie zobrazovaní najmä moslimovia. Tieto postoje sa potom premietli aj do názorov verejnosti na to, ako by mal štát pristupovať k migrácii – mal by prísnejšie strážiť hranice, púšťať sem len vysokokvalifikovaných cudzincov z bohatších a kultúrne blízkych krajín a nemal by prijímať viac utečencov. Verejnosť tiež vyjadrila podporu viacerým opatreniam, ktoré sú voči cudzincom vyslovene diskriminačné – zamedzenie prístupu k volebnému právu, prísnejšie kontroly podnikania cudzincov či kontrola prispôbenia formou testov.

Na druhej strane by však verejnosť podporila viaceré integračné opatrenia – štátom podporované kurzy slovenčiny pre cudzincov, špecifickú podporu pre deti cudzincov vo vzdelávaní a poskytovanie podpory pre kultúrne aktivity cudzincov. Vyjadrením podpory týmto opatreniam tak obyvatelia akoby pripustili, že značnú mieru zodpovednosti za integráciu cudzincov nesie aj štát, a nemôže to stáť len na snahe samotných cudzincov. A to je niečo, na čom by štát mohol pri zavádzaní integračných opatrení stavať. Zároveň sú to opatrenia, ktoré by výrazne zlepšili nielen život mnohých cudzincov na Slovensku, ale aj celkové vzťahy v spoločnosti, keďže by posilnili začleňovanie cudzincov.

Práve podporu štátu v integračnom procese by cudzinci veľmi uvítali. Mnohí z nich totiž na základe svojich skúseností majú pocit, že v integračnom procese sú odkázaní sami na seba a na pomoc svojich slovensky hovoriacich známych. Svoju integráciu pritom vnímajú aj ako proces osamostatňovania sa od pomoci iných. Štát im to však zatiaľ veľmi neumožňuje. Napriek tomu však cudzinci vnímajú Slovensko veľmi pozitívne ako krajinu, ktorá im poskytuje dobré možnosti žiť kvalitný život, v ktorej sa cítia prijatí a kde absolútna väčšina z nich nemá osobné skúsenosti s negatívnymi prejavmi väčšinového obyvateľstva voči nim. To je v pomerne veľkom kontraste s negatívnymi postojmi verejnosti voči cudzincom. Pri bližšom pohľade však zistíme, že cudzinci sa najviac cítia prijatí v najbližších vzťahoch (medzi priateľmi a známymi), teda medzi ľuďmi, ktorí sú kontaktu s ľuďmi z iných kultúr pravdepodobne otvorenejší než iní. Avšak práve nadväzovanie takýchto vzťahov s domácou populáciou považovali cudzinci za pomerne náročné, keďže Slovákov vnímajú ako pomerne introvertných a neochotných interagovať s cudzincami a vytvárať si s nimi vzťahy.

Na Slovensku sa často hovorí o tom, že cudzinci, ktorí tu chcú žiť, by sa mali úplne prispôbiť slovenskej kultúre. Ani tí, ktorí tento názor presadzujú, však často nevedia bližšie špecifikovať, čomu by sa cudzinci mali prispôbiť a ako by takéto prispôbenie malo vyzeráť. Pre cudzincov samotných je dôležité rešpektovať pravidlá novej krajiny a najmä naučiť sa jazyk, pretože ten považujú za dôležitý prostriedok začlenenia, prijatia a osamostatnenia. Zatiaľ však na to majú veľmi málo príležitostí. Okrem toho však prispôbenie pre cudzincov nadobúda aj formu preberania rôznych prvkov kultúry a vrstvenie identít. Opäť sa tak ukazuje, že identita v reálnom živote nemá len jednu zložku a nie je nemenná, hoci mnohí ľudia na Slovensku to nepripúšťajú. Práve naopak, je mnohovrstevná (aj v dôsledku migračnej skúsenosti) a pod vplyvom rôznych životných skúseností sa aj výrazne premieňa. Cudzinci

tak rozhodne neodmietajú slovenskú kultúru a majú snahu sa jej prispôbiť, avšak pre nich samotných to neznamená, že sa vzdajú svojej pôvodnej identity. Využívajú mnohé mechanizmy, vďaka ktorým dokážu žiť v novej spoločnosti a zároveň udržiavať intenzívny kontakt s kultúrou, z ktorej pochádzajú. Dávajú tak dobrý príklad aj majoritnej populácii, ktorá sa stále bráni akýmkoľvek novým vplyvom a zmenám, ktorým v súčasnom globalizovanom svete čelíme.

Ako uvádzame na viacerých miestach tejto publikácie, integračný proces je často len na zodpovednosti samotných cudzincov. Tí pritom čelia mnohým bariéram – jazyková bariéra, nedostatok informácií, nejasnosť existujúcich informácií, byrokracia a ďalšie. Prekonávajú ich buď s ťažkosťami sami alebo s pomocou svojich slovensky hovoriacich známych, členov rodiny, komunit iných cudzincov či komerčných služieb. To prispieva jednak k ich neistote, ale aj k netransparentnosti, a tiež k neférovosti integračného procesu – nie všetci cudzinci si môžu dovoliť zaplatiť komerčné služby, aby im pomohli napríklad s vybavením úradných záležitostí či s daňovým priznaním. Nie všetci majú také siete a sociálne kontakty, že sa majú v prípade potreby na koho obrátiť. Niektorí cudzinci (napr. pochádzajúci z krajín, ktoré na Slovensku nie sú príliš akceptované, či vôbec nehovoriaci po slovensky) navyše dokonca čelia aj výraznejším predsudkom a odlišnému zaobchádzaniu na úradoch. Integračný proces a podpora by preto mala byť nastavená tak, aby mali všetci cudzinci rovné šance začleniť sa do života spoločnosti a aby úspešnosť ich integrácie nezávisela len na ich osobných kapacitách a charakteristikách. Pomáhať by im v tom mali rôzni aktéri – štát, samospráva, mimovládne organizácie, zamestnávateľia, vzdelávacie inštitúcie, ale aj ich susedia, priatelia či ľudia z ich bezprostredného okolia. To by prispelo jednak k lepšiemu začleneniu cudzincov, ale aj k lepšiemu vzájomnému spolužitiu, dôvere a spoločenskej súdržnosti.

OBLASTI INTERVENCIE A ODPORÚČANIA PRE ZLEPŠENIE INTEGRÁCIE CUDZINCOV

1. Poznanie situácie – národná úroveň

Status quo/bariéry

Proces tvorby politík by mal vychádzať z poznania aktuálneho stavu a potrieb, ktoré je treba naplniť. Dátami o populácii cudzincov na Slovensku disponujú rôzne inštitúcie centrálnej štátnej správy – Úrad hraničnej a cudzineckej polície (pobyty), Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR (štatistiky zamestnanosti), Štatistický úrad SR (pohyby obyvateľstva), Migračný úrad MV SR (štatistiky z oblasti medzinárodnej ochrany). Ďalšími dátami môžu disponovať aj iné úrady centrálnej štátnej správy.

Ako problematická sa javí možnosť prepojenia databáz jednotlivých inštitúcií vzhľadom na ich nekompatibilitu. Existujúce dáta o cudzincoch navyše neumožňujú porovnanie populácie cudzincov s majoritnou populáciou, keďže vo väčšine zisťovaní (okrem štatistík o zahraničnej migrácii) tieto dve skupiny nie sú oddelené, a teda skupina, ktorá je v týchto štatistikách bežne vnímaná ako majoritná, v skutočnosti zahŕňa aj cudzincov. Je teda veľmi ťažké vyhodnocovať politiky integrácie, keď nie sú dostupné porovnateľné dáta o majoritnej populácii a o populácii cudzincov.

Okrem toho nedochádza k pravidelnému vyhodnocovaniu trendov v oblasti zahraničnej migrácie na Slovensko a už vôbec nedochádza k ich začleňovaniu do vyhodnocovania celkových populačných trendov. To by pritom umožnilo vytvárať aj prognózy a podľa nich plánovať integračné opatrenia. Súčasťou pravidelného mapovania situácie by malo byť aj zisťovanie postojov väčšinového obyvateľstva, ktoré sú tiež dôležité pre nastavovanie integračných opatrení.

Odporúčania

- » Vytvorenie jednotnej metodiky zberu dát o zahraničnej migrácii, podľa ktorej by postupovali jednotlivé štátne inštitúcie, ktoré majú zber dát o zahraničnej migrácii v kompetencii,
- » Pravidelné vyhodnocovanie trendov a prognózovanie v oblasti zahraničnej migrácie na Slovensko,
- » Zohľadnenie zahraničnej migrácie v rámci existujúcich mechanizmov vyhodnocovania populačných trendov.

Aktéri a ich roly

- » Štátna správa – vytvorenie agendy pravidelného vyhodnocovania trendov a prognózovania v oblasti zahraničnej migrácie na Slovensko; zadefinovanie metodiky zberu dát, vyhodnocovania a prognózovania; zadefinovanie jedného pracoviska na úrovni centrálnej štátnej správy, ktoré by túto agendu vykonávalo,
- » Jednotlivé inštitúcie centrálnej štátnej správy, ktoré aktuálne disponujú migračnými dátami – poskytovanie súčinnosti (teda včasné poskytovanie štatistických údajov o zahraničnej migrácii, ktorých zber majú v kompetencii) vyššie uvedenému pracovisku.

2. Poznanie situácie – lokálna úroveň

Status quo/bariéry

Dostupné informácie o populácii cudzincov v jednotlivých mestách sú v súčasnosti často len parciálne. Aktéri na lokálnej úrovni nemajú podrobnejší štatistický prehľad o počte cudzincov v ich lokalite, o ich vekovom zložení, krajinách pôvodu, ekonomickej aktivite a pod. Zdrojom štatistík pre samosprávy môžu byť rôzne verejné inštitúcie, aj ich vlastné registre – tieto údaje je však potrebné vyžiadať a spracovať. V súčasnosti žiadna verejná inštitúcia údaje o populácii cudzincov systematicky nespracúva a ani samosprávy v tejto oblasti neprejavujú iniciatívu.

Okrem štatistických údajov sú však dôležité aj informácie o celkovej situácii cudzincov v mestách, ich potrebách a možnostiach. Aj tieto informácie v súčasnosti samosprávam chýbajú, hoci by boli prínosné aj pre tvorbu verejných politík na lokálnej úrovni.

Odporúčania

- » Zber dát a ich vyhodnocovanie na lokálnej aj regionálnej úrovni,
- » Začlenenie kompetencie spracúvania a vyhodnocovania dát o cudzincoch do štruktúry samosprávy,
- » Pravidelné mapovanie situácie cudzincov v mestách vrátane tzv. úvodnej diagnostiky situácie prichádzajúcich cudzincov – aké majú osobnostné predpoklady, možnosti začleniť sa do spoločnosti a integračné potreby, analýza vývojových trendov,
- » Mapovanie postojov verejnosti voči cudzincom a zahraničnej migrácii – pre nastavovanie integračných opatrení je dôležité poznať aj postoje väčšinového obyvateľstva voči cudzincom a migrácii. Aktéri na lokálnej úrovni by sa tak mohli vo svojej činnosti a komunikácii zameriavať na témy, v prípade ktorých môžu byť postoje a názory väčšinovej spoločnosti viac zaťažené predsudkami, stereotypmi a obavami.

Aktéri a ich roly

- » Samospráva – koordinácia zberu a vyhodnocovania dát, koordinácia spolupráce s inštitúciami, ktoré disponujú rôznymi dátami,
- » Zamestnávateľia – pravidelné informovanie samosprávy o počtoch zahraničných zamestnancov (v prípade významných zamestnávateľov), ich krajín pôvodu, veku, druhu pobytu a dĺžky povolenia na pobyt/zamestnanie; sprostredkovanie kontaktu so zahraničnými zamestnancami za účelom mapovania potrieb cudzincov na území mesta,

- » Vzdelávacie inštitúcie – pravidelné informovanie samosprávy o počtoch zahraničných žiakov a študentov, ich krajín pôvodu a druhu pobytu, sprostredkovanie kontaktu so zahraničnými žiakmi a študentmi (prípadne ich rodičmi a zákonnými zástupcami) za účelom mapovania potrieb cudzincov na území mesta,
- » Štátne inštitúcie – pravidelné poskytovanie štatistických dát o počtoch cudzincov samosprávam,
- » Mimovládne organizácie – asistencia s mapovaním potrieb cudzincov na území mesta, sprostredkovanie kontaktov a informácií.

3. Tvorba politík na národnej úrovni

Status quo/bariéry

Politiky na národnej úrovni týkajúce sa tém migrácie a integrácie sú vnímané ako dve samostatné oblasti. Existujú dva samostatné koncepčné dokumenty, jeden pre oblasť migrácie (Migračná politika SR²⁶), druhý pre oblasť integrácie (Integračná politika SR²⁷). Takéto rozčlenenie nie je účelné, pretože oblasti migrácie a integrácie navzájom súvisia. V takejto forme nie je možné dostatočné previazanie navrhovaných opatrení a ich koordinácia.

V prípade tvorby všeobecných politík na národnej úrovni sa nezvykne dôsledne posudzovať, aké dopady tieto politiky môžu mať na obyvateľov, ktorí nemajú občianstvo SR alebo aký dopad môžu mať navrhované politiky na rôzne kategórie cudzincov. Tvorba politík na národnej úrovni nie je postavená na dôslednom poznaní situácie, zbere dát a ich vyhodnocovaní.

Odporúčania

- » Začlenenie zodpovednosti za plánovanie a realizáciu politík v oblasti migrácie a integrácie do kompetencie niektorej štátnej inštitúcie/úradu, resp. vytvorenie novej inštitúcie, ktorá by mala túto oblasť v kompetencii,
- » Zlepšenie koordinácie politík v oblasti migrácie a integrácie naprieč rôznymi sektormi (naprieč ministerstvami), ale aj vertikálne na rôznych úrovniach štátnej správy,
- » Vyhodnocovanie potenciálneho dopadu všeobecných politík na národnej úrovni na situáciu cudzincov už pri ich tvorbe,
- » Vytvorenie mechanizmu participácie cudzincov a ďalších aktérov, ktorých sa téma migrácie a integrácie dotýka, na tvorbe politík na národnej úrovni.

Aktéri a ich roly

- » Ústredná štátna správa – plánovanie a realizácia systémových zmien pri zadaní a členení kompetencií v oblasti migrácie a integrácie, vytvorenie mechanizmu koordinácie politík v tejto oblasti, spolupráca s ďalšími aktérmi, sieťovanie, koordinácia, vytvorenie mechanizmu participácie cudzincov a ďalších aktérov,
- » Samosprávy – spolupráca s inými aktérmi, najmä štátnou správou, prinášanie vstupov, informácií a podnetov, pripomienkovanie tvorby verejných politík na národnej úrovni,

²⁶ Vláda SR (2021), Migračná politika Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2025, dostupné na <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/26387/1>

²⁷ Vláda SR (2014), Integračná politika Slovenskej republiky, dostupné na <https://rokovania.gov.sk/RVL/Material/10537/1>

- » Mimovládne organizácie – spolupráca a participácia na tvorbe verejných politík na národnej úrovni, poskytovanie súčinnosti, informácií a podnetov,
- » Cudzinci – participácia na tvorbe verejných politík na národnej úrovni, prinášanie podnetov, informácií, návrhov na zmeny,
- » Zamestnávateľia – participácia na tvorbe verejných politík na národnej úrovni, prinášanie podnetov, informácií, návrhov na zmeny,
- » Ďalší aktéri – participácia na tvorbe verejných politík na národnej úrovni, prinášanie podnetov, informácií, návrhov na zmeny.

4. Tvorba politík na lokálnej úrovni

Status quo/bariéry

Cudzinci nie sú pomenovaní ako cieľová skupina koncepčných strategických dokumentov na lokálnej a regionálnej úrovni, sú skrytí vo všeobecnej verejnosti. Prípadne majú samosprávy pocit, že sa ich tieto dokumenty vôbec netýkajú, čo poukazuje na neinformovanosť o tom, že cudzinci (tí s trvalým pobytom) sú obyvateľmi miest rovnako ako všetci ostatní. Bariérou je aj to, že mnohé samosprávy by boli ochotné začleniť túto tému do strategických dokumentov až v prípade, že by vnímali túto cieľovú skupinu ako „problémovú“, čo môže výrazne nepriaznivo ovplyvniť proces integrácie cudzincov.

Takýmto spôsobom každopádne nie je možné zohľadniť ich potreby v plánovaní a výkone verejných politík. To následne znamená, že cudzinci často nie sú prizvaní k tvorbe politík, a to ani v prípade, že proces je participatívny. Zapájanie cudzincov pritom napomáha nielen lepšiemu oboznámeniu sa so situáciou a potrebami cudzincov, ale aj tvorbe adresnejšej a efektívnejšej verejnej politiky. V súvislosti s tvorbou verejných politík na lokálnej a regionálnej úrovni v súčasnosti neexistuje prakticky žiadna metodická či odborná podpora zo strany štátu, čo v mnohých prípadoch komplikuje tvorbu kvalitných politík.

Odporúčania

- » Začlenenie témy migrácie a integrácie do strategických dokumentov na lokálnej úrovni,
- » Zadefinovanie cudzincov ako samostatnej cieľovej skupiny strategických dokumentov mesta,
- » Zapájanie cudzincov do participatívnych procesov tvorby verejných politík,
- » Zapájanie ďalších aktérov integrácie do tvorby verejných politík, najmä ak sa týkajú priamo integrácie – zamestnávateľov, vzdelávacích inštitúcií, mimovládnych organizácií, štátnej správy a pod.,
- » Výraznejšie metodické vedenie zo strany ústrednej štátnej správy v oblasti tvorby verejných politík na lokálnej aj regionálnej úrovni.

Aktéri a ich roly

- » Samosprávy – zadefinovanie cudzincov ako samostatnej cieľovej skupiny strategických dokumentov, tvorba politík na lokálnej úrovni, ktoré zohľadňujú situáciu a potreby aj cudzincov, zapájanie cudzincov do tvorby politík na lokálnej úrovni, zapájanie ďalších aktérov do tvorby verejných politík s dopadom na situáciu cudzincov,

- » Zamestnávateľia – zapájanie sa do tvorby politík na lokálnej úrovni, poskytovanie súčinnosti, informácií a podnetov,
- » Vzdelávacie inštitúcie – zapájanie sa do tvorby politík na lokálnej úrovni, poskytovanie súčinnosti, informácií a podnetov,
- » Štátna správa – zapájanie sa do tvorby politík na lokálnej úrovni, poskytovanie súčinnosti, informácií a podnetov,
- » Mimovládne organizácie – zapájanie sa do tvorby politík, poskytovanie súčinnosti, informácií a podnetov,
- » Cudzinci – zapájanie sa do tvorby politík na lokálnej úrovni, poskytovanie súčinnosti, informácií a podnetov.

5. Poskytovanie verejných služieb a výkon kompetencií

Status quo/bariéry

Samosprávy sa snažia nerozlišovať, či je niekto občan SR alebo nie. Majú pocit, že opačný prístup by bol diskriminačný. V praxi však práve na základe tohto presvedčenia dochádza k tomu, že cudzinci sa nedostanú k informáciám alebo rôznym verejným službám. Pri rozhodovaní o dostupnosti verejnej služby sa samosprávy skôr orientujú podľa toho, či má žiadateľ trvalý alebo prechodný pobyt v meste/obci – a to aj v prípade, ak ide o cudzincov. Avšak na rozdiel od občanov s prechodným pobytom, ktorých môže samospráva odkázať na miesto ich trvalého pobytu, takýto postup nie je v prípade cudzincov s prechodným pobytom možný. Tým sa cudzinci s prechodným pobytom dostávajú do veľmi špecifickej situácie.

Sociálne služby – okrem problému s trvalým/prechodným pobytom (pozri vyššie) chýba aj dostatočná informovanosť samospráv o tom, či cudzinci dané služby využívajú alebo v akej miere ich potrebujú. Samosprávy nerobia vyhľadávaciu činnosť a pokiaľ sa cudzinci sami na ne neobráti s požiadavkou na poskytnutie služby, samospráva sa nedozvie o tom, že nejaký cudzinec sociálnu službu potrebuje. Cudzinci sa však na samosprávy neobracajú z rôznych dôvodov, či už kvôli jazykovej bariére, nedostatočnej zorientovanosti v sociálnom systéme, alebo z iných dôvodov. Samosprávy navyše nie sú odborne pripravené na poskytovanie sociálnych služieb pre cudzincov, chýba im metodická podpora, aj interkultúrne vzdelávanie.

Služby v oblasti bývania – podobne ako v prípade sociálnych služieb, aj služby v oblasti bývania sú dostupné najmä cudzincom s trvalým pobytom, v prípade niektorých samospráv cudzinci tieto služby aj využívajú. To sa týka predovšetkým mestského nájomného bývania a sociálneho bývania. Oveľa nižšia dostupnosť je v prípade krízového bývania. Cudzinci často čelia aj nedostupnosti komerčného bývania, pretože vlastníci bytov odmietajú prenajímať svoje nehnuteľnosti cudzincom, prípadne sú ochotní nehnuteľnosť prenajať za výrazne vyššiu cenu. To spôsobuje, že zamestnávateľia často riešia bývanie svojich zahraničných zamestnancov prostredníctvom rôznych ubytovní alebo ubytovacích zariadení. Tieto však často vyvolávajú obavy alebo rôzne nesúhlasné prejavy u ľudí v susedstve.

Služby v oblasti vzdelávania detí cudzincov – samosprávy majú dostatočný prehľad o deťoch, ktoré majú začať povinnú školskú dochádzku, ak ich majú v matričných databázach. Avšak, ak deti prichádzajú neskôr (po začiatku školského roka), samospráva nevie jednoznačne určiť a vyhľadať deti, ktoré majú do škôl nastúpiť. Chýba totiž prepojenie dát miest s údajmi hraničnej a cudzineckej polície, ktorá by mesto upozornila na to, že sú v meste deti vo veku povinnej školskej dochádzky. Na školách býva veľkou bariérou nedostatočná znalosť slovenčiny, čo mnohé školy riešia individuálnym doučovaním. Len málokto samosprávy využívajú zdroje na

preplácanie kurzov slovenského jazyka poskytované okresnými úradmi. Problémom v komunikácii býva aj nedostatočná jazyková vybavenosť učiteliek a učiteľov. Chýba aj efektívna komunikácia škôl so zriaďovateľmi a medzi školami navzájom. Školy nemajú dostatočné vedomosti a metodickú podporu zo strany ministerstva školstva pre adaptáciu detí na nový vzdelávací systém. Chýbajú im interkultúrne zručnosti na prácu s kolektívom žiakov, kapacity na zisťovanie potrieb detí cudzincov a efektívnu komunikáciu s rodičmi.

Služby v oblasti zamestnanosti – podľa kvantitatívneho výskumu len v približne 20 % samospráv existuje možnosť rekvalifikačných kurzov pre cudzincov a samospráva často nevedia, nakoľko cudzinci tieto služby využívajú. Dostupnosť možností doplnenia vzdelávania je ešte nižšia, prípadne o nej samospráva nemá dostatok vedomostí. Integráciu cudzincov často supľujú zamestnávateľia, chýba však prepojenie aktivít zamestnávateľov a samospráv. Chýba aj efektívna komunikácia medzi úradmi práce, oddeleniami cudzineckej polície, zamestnávateľmi a samosprávami, ktorá by uľahčila vydávanie povolení na zamestnanie a odstraňovala administratívne bariéry, s ktorými sa cudzinci často stretávajú.

Komunitné a kultúrne aktivity – na lokálnej úrovni tiež chýbajú aktivity, ktoré by prepájali rôzne komunity a skupiny obyvateľov, posilňovali tak sociálnu súdržnosť a vplývali pozitívne aj na celkovú atmosféru v meste a elimináciu predsudkov a xenofóbie.

Špecifické služby pre cudzincov – v súčasnosti pomerne výrazne absentujú služby zamerané špecificky na cudzincov, napríklad kurzy slovenčiny, sociálne a právne poradenstvo, kurzy socio-kultúrnej orientácie, podpora komunit cudzincov a podobne. Ak v niektorých mestách sú, poskytujú ich najmä mimovládne organizácie. Samospráva môže napríklad výrazne napomôcť dostupnosti jazykových kurzov slovenského jazyka, pričom nemusí ísť iba o ich finančnú dotáciu, ale napríklad aj o zabezpečenie priestorov.

Informovanosť o dostupnosti služieb – cudzinci v mnohých oblastiach nemajú prístup k informáciám, ktoré by na jednej strane zohľadnili neznalosť jazyka a na druhej strane by brali ohľad aj na kultúrne rozdiely a neznalosť nášho kontextu. Informácie pre cudzincov väčšinou nie sú prístupné na jednom mieste. Ak chcú splniť všetky podmienky potrebné pre život na Slovensku, musia komunikovať s množstvom verejných inštitúcií, ktorých komunikácia je často zmatečná, nie sú pripravené komunikovať v inom jazyku a nie vždy vedia poskytnúť spoľahlivé informácie cudzincovi. V súčasnosti je komunikácia smerom k cudzincom nedostatočná, chýbajú aj základné informácie preložené do cudzích jazykov. Nedostupné sú tiež informácie, ktoré sú pre cudzincov dôležité na riešenie rôznych životných situácií (napr. návody a postupy, kde a čo je potrebné si vybaviť, aké podmienky spĺňať, kam sa obrátiť o pomoc).

Odporúčania

- » Zvyšovanie povedomia zamestnancov samosprávy o svojich kompetenciách vo vzťahu k cudzincom a o tom, či existujú špecifiká vo vzťahu k cudzincom v porovnaní s ostatnými obyvateľmi mesta,
- » Zohľadnenie špecifického postavenia cudzincov a navrhnutie krokov, ktoré môže samospráva spraviť preto, aby v praxi k diskriminácii alebo nerovnému prístupu nedochádzalo,
- » Revidovanie pravidiel oprávnenosti na poskytnutie rôznych služieb, ktoré poskytuje samospráva tak, aby neboli diskriminačné voči cudzincom s prechodným pobytom,
- » Zlepšenie dostupnosti informácií v rôznych jazykoch, ale aj v zjednodušenej forme a prístupným spôsobom,
- » Sústreďenie všetkých informácií potrebných pre cudzincov na jednom mieste (napr. online),
- » Vytvorenie komunikačnej stratégie smerom k cudzincom – čo a akým spôsobom/akými kanálmi zdieľať,
- » Poskytovanie metodologickej podpory školám, ktoré navštevujú deti cudzincov zo strany štátnej správy (najmä ministerstva školstva),
- » Poskytovanie organizačnej a informačnej podpory zo strany zriaďovateľov tým školám, ktoré navštevujú deti cudzincov (napr. začlenenie témy vzdelávania detí cudzincov do koncepčných dokumentov mesta/kraja, sprostredkovanie výmeny informácií a spolupráce medzi školami a ďalšími aktérmi),
- » Realizácia komunitných, kultúrnych a športových podujatí, ktoré by boli otvorené a prístupné aj pre cudzincov,
- » Jasné nastavenie pravidiel o poskytovaní rôznych služieb pre cudzincov upravené vo všeobecne záväzných nariadeniach,
- » Vytvorenie metodologickej podpory zo strany samosprávy smerom k poskytovateľom služieb a dobrá spolupráca s rôznymi neverejnými poskytovateľmi sociálnych a iných služieb a organizáciami zameranými na integráciu cudzincov,
- » Jasne zadaná stratégia rozvoja bývania s dobre zadanými cieľovými skupinami a formulovanými jasnými podmienkami na získanie nároku na služby v oblasti bývania,
- » Spolupráca samosprávy so zamestnávateľmi pri zriaďovaní ubytovní pre cudzincov a poskytovaní podpory v oblasti bývania,
- » Naformulovanie pravidiel v ubytovacích zariadeniach v spolupráci s cudzincami, ich preklad a pretláčenie, aby sa s nimi mohli cudzinci oboznámiť,
- » Efektívne mapovanie potrieb detí cudzincov,

- » Podpora samosprávy pre jazykové vzdelávanie detí cudzincov a koordinácia aktivít rôznych aktérov – samosprávy, škôl, mimovládnych organizácií a podobne,
- » Vytvorená efektívna komunikačná platforma medzi zamestnávateľmi, oddeleniami cudzineckej polície, samosprávami a úradmi práce, poskytovanie efektívnych a zrozumiteľných informácií cudzincom a zdieľanie dobrých praktík medzi zamestnávateľmi a samosprávami,
- » Nadviazanie spolupráce s mimovládnymi organizáciami, ktoré aktuálne poskytujú rôzne integračné služby cudzincom a ich podpora. Alternatívne môže samospráva tieto služby zahrnúť do systému podpory mimovládnych organizácií v meste.

Aktéri a ich roly

- » Samospráva – revízia existujúcich pravidiel poskytovania rôznych služieb s ohľadom na špecifickú situáciu rôznych skupín cudzincov, zabezpečenie doplnkového vzdelávania (sociálno-právneho, interkultúrneho) pre zamestnancov samosprávy a poskytovateľov rôznych druhov služieb, zlepšenie poskytovania informácií, poskytovanie podpory školám, realizácia podujatí s cieľom prepájania rôznych skupín obyvateľov, podpora pre jazykové vzdelávanie detí cudzincov, vytvorenie a koordinácia efektívnej komunikačnej platformy s rôznymi aktérmi,
- » Ústredná štátna správa – poskytovanie metodologickej podpory pre začleňovanie detí cudzincov do vzdelávania,
- » Štátna správa na lokálnej úrovni – zabezpečenie dostupných a zrozumiteľných informácií pre cudzincov pre účely vytvorenia jedného informačného bodu,
- » Mimovládne organizácie – poskytovanie asistencie pri začleňovaní detí cudzincov, sprostredkovanie a šírenie informácií v komunitách cudzincov,
- » Vzdelávacie inštitúcie – spolupráca a poskytovanie informácií samospráve a iným vzdelávacím inštitúciám v oblasti začleňovania detí cudzincov,
- » Zamestnávatelia – spolupráca a poskytovanie súčinnosti a informácií v oblasti bývania pre svojich zamestnancov zo zahraničia.

6. Občianska a politická angažovanosť cudzincov

Status quo/bariéry

Cudzinci na Slovensku zatiaľ nie sú veľmi občiansky aktívni, nezakladajú si združenia a nepresadzujú svoje záujmy. Kultúrne aktivity obvykle zakladajú skôr národnostné menšiny alebo cudzinci, ktorí sa vedú k národnostným menšinám pridať (Ukrajinci, Srbi, Poliaci a pod.). Ak aj takéto združenia existujú, samosprávy o nich nevedia a často s nimi nespolupracujú.

Podobne je to aj s politickou participáciou. Napriek tomu, že cudzinci s trvalým pobytom môžu na lokálnej úrovni voliť a byť volení, samosprávy obvykle nevedia, do akej miery je takáto politická participácia v ich meste prítomná. V polovici zapojených samospráv cudzinci voliť chodia, mnohé mestá to však vôbec nevedeli posúdiť. Nedostatočná občianska či politická participácia je tak bariérou pre zapájanie sa do aktivít mesta, participácie na rozhodovaní a podobne.

Odporúčania

- » Podpora pre zakladanie cudzineckých občianskych združení,
- » Poskytovanie dostupných a zrozumiteľných informácií cudzincom o aktívnom a pasívnom volebnom práve,
- » Revízia existujúcich dotačných schém miest s ohľadom na možnosti podpory aktivít mimovládnych organizácií alebo komunít cudzincov.

Aktéri a ich roly

- » Samosprávy – revízia existujúcich dotačných schém, poskytovanie informácií cudzincom o ich pasívnom i aktívnom volebnom práve a o dotačných možnostiach,
- » Mimovládne organizácie – nadviazanie kontaktu so samosprávou, proaktívne informovanie o svojich aktivitách.

7. Komunikácia témy migrácie na národnej úrovni

Status quo/bariéry

Migrácia nie je na národnej úrovni komunikovaná takmer vôbec a ak, tak len povrchno a často s negatívnou konotáciou. Politici komunikujú túto tému populisticky, vytvárajú dojem, že domáce obyvateľstvo je potrebné pred migráciou chrániť. Migrácia je zároveň často zužovaná len na tému utečenectva, čo je vzhľadom na štruktúru cudzineckej populácie nedostatočné. Negatívny diskurz o migrácii zároveň ovplyvňuje verejnú mienku a znemožňuje získavanie podpory verejnosti pre efektívne migračné a integračné politiky.

Odporúčania

- » Vytvorenie efektívnej stratégie manažovania migrácie v rámci migračnej politiky štátu a jej následnej komunikácie verejnosti,
- » Komunikovanie témy migrácie voči verejnosti otvorene, neutrálne s jasným zadenfinovaním priorít a manažovania rizík súvisiacich s migráciou,
- » Komunikovanie potreby integrácie cudzincov a vzájomného spolužitia s cieľom podporovať sociálnu súdržnosť,
- » Vytváranie priestoru pre cudzinecké komunity, aby mohli komunikovať o svojich aktivitách a pomôcť im zapájať sa do verejného diskurzu.

Aktéri a ich roly

- » Vláda SR – vytvorenie plánu manažovania migrácie a komunikácia priorít verejnosti konzistentne bez vytvárania pocitu ohrozenia,
- » Ministerstvo vnútra SR – pravidelné zverejňovanie štatistických údajov podľa rôznych demografických charakteristík cudzincov a komunikácia zmien a vývoja v tejto oblasti,
- » Verejnoprávne médiá – vytváranie priestoru pre cudzinecké komunity na informovanie o svojich aktivitách, spolupráca s mimovládnyimi organizáciami a poskytovanie priestoru na vytváranie komplexného obrazu o téme migrácie na Slovensku.

8. Komunikácia témy migrácie na lokálnej úrovni

Status quo/bariéry

Mestá komunikujú tému migrácie a integrácie veľmi málo, sporadicky a skôr príležitostne. Táto téma je veľmi citlivá a samosprávy sa jej obvykle vyhýbajú, pretože môže vyvolávať veľa negatívnych reakcií od obyvateľov a pôsobiť polarizujúco.

Nedostatočná komunikácia témy však môže spôsobovať bariéru v integrácii, pretože cudzinci sa stávajú pre mestá a ich obyvateľov neviditeľnými. V tom prípade je náročné upriamovať pozornosť (napríklad) tvorcov politik na túto tému. Zároveň pozitívna a efektívna komunikácia môže zlepšovať vzájomné vzťahy medzi obyvateľmi a cudzincami.

Odporúčania

- » Zapojenie lokálnych médií do tvorby komunikačnej stratégie,
- » Pravidelné prinášanie neutrálnych tém,
- » Zapájanie cudzincov do tvorby komunikačného obsahu.

Aktéri a ich roly

- » Samosprávy – vytvorenie komunikačnej stratégie vo vzťahu k migrácii a integrácii, koordinácia spolupráce s lokálnymi médiami a komunitami cudzincov,
- » Lokálne médiá – informovanie o téme migrácie a integrácie v súlade s komunikačným manuálom, zabezpečenie hlasu cudzincov,
- » Cudzinci a mimovládne organizácie – spolupráca so samosprávou a lokálnymi médiami, sprostredkovanie vyvážených informácií.

9. Prepájanie aktérov a sektorov a ich spolupráca na národnej úrovni

Status quo/bariéry

Na národnej úrovni neexistuje žiadna inštitúcia, ktorá by sa komplexne venovala téme integrácie a migrácie a zároveň by prepájala jednotlivých aktérov.

Odporúčania

- » Vytvorenie samostatnej inštitúcie na národnej úrovni venujúcej sa komplexne téme integrácie a migrácie,
- » Intenzívnejšia komunikácia a výmena informácií medzi štátnou správou, teda najmä úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny a oddeleniami cudzineckej polície a rôznymi aktérmi na regionálnej alebo lokálnej úrovni – teda medzi samosprávou, zamestnávateľmi a ďalšími aktérmi (napr. univerzitami, mimovládnyimi organizáciami a pod.),
- » Nadviazanie systematickej spolupráce centrálnej štátnej správy s mimovládnymi organizáciami, ktoré sa angažujú v oblasti integrácie cudzincov alebo im poskytujú rôzne služby,
- » Využívanie participatívnej tvorby národných politík integrácie ako príležitosti na nadviazanie systémovejšej spolupráce s rôznymi aktérmi integrácie,
- » Využívanie a finančná podpora projektov mimovládnych organizácií, ktoré sieťujú rôznych aktérov integrácie.

Aktéri a ich roly

- » Štátna správa – prebratie koordinačnej iniciatívy, sieťovanie relevantných aktérov, koordinácia spolupráce,
- » Vláda SR – vytvorenie zastrešujúcej inštitúcie, ktorá by manažovala a koordinovala politiky migrácie a integrácie,
- » Mimovládne organizácie – spolupráca, aktívna účasť na sieti relevantných aktérov integrácie,
- » Samospráva obcí a miest/regionálna samospráva – spolupráca s ostatnými aktérmi, poskytovanie informácií a súčinnosti.

10. Prepájanie aktérov a ich spolupráca na lokálnej úrovni

Status quo/bariéry

V súčasnosti aktéri z rôznych sektorov takmer nekomunikujú. Keďže formálne nie je takáto spolupráca ustanovená, na lokálnej a regionálnej úrovni by takúto formu spolupráce a výmeny informácií mohol iniciovať kraj alebo mesto. Špecifickou témou je neexistujúca spolupráca a komunikácia medzi veľkými zamestnávateľmi a samosprávou, a to najmä v mestách, kde fungujú veľkí investori, ktorí zamestnávajú aj značný počet cudzincov.

V súčasnosti veľkú časť služieb cudzincom poskytujú mimovládne organizácie. V zahraničí existujú rôzne modely (spolu)práce s komunitami cudzincov a mimovládnymi organizáciami, ktorými by sa samosprávy na Slovensku mohli inšpirovať. Ukazuje sa, že spolupráca miest s mimovládnymi organizáciami, resp. komunitami cudzincov má prínosy v tom, že mestá vedia lepšie identifikovať potreby cudzincov, vedia vytvárať dlhodobšie partnerstvá, a tak zlepšujú ich začlenenie do spoločnosti.

Odporúčania

- » Zintenzívnenie komunikácie a výmena informácií medzi rôznymi aktérmi na regionálnej alebo lokálnej úrovni – teda medzi samosprávou, zamestnávateľmi a ďalšími aktérmi (napr. univerzitami, mimovládnymi organizáciami a pod.),
- » Iniciácia komunikácie a spolupráce s významnými zamestnávateľmi a investormi ešte v procese prípravy ich príchodu do mesta s cieľom pripraviť sa na budúce možné výzvy, ktoré príchod takéhoto aktéra môže priniesť (napr. príchod veľkého počtu zahraničných pracovníkov a s tým súvisiaci skokový nárast dopytu po ubytovaní a pod.),
- » Nadviazanie systematickej spolupráce s mimovládnymi organizáciami, ktoré sa angažujú v oblasti integrácie cudzincov alebo im poskytujú rôzne služby,
- » Využívanie participatívnej tvorby verejných politík na lokálnej úrovni ako príležitosti na nadviazanie systémovejšej spolupráce s rôznymi aktérmi integrácie,
- » Využívanie projektov mimovládnych organizácií, ktoré sieťujú rôznych aktérov integrácie.

Aktéri a ich roly

- » Samospráva – prebratie koordinačnej iniciatívy, sieťovanie relevantných aktérov, koordinácia spolupráce,
- » Zamestnávateľia – spolupráca, aktívna účasť na sieti relevantných aktérov integrácie,

- » Mimovládne organizácie – spolupráca, aktívna účasť na sieti relevantných aktérov integrácie,
- » Vzdelávacie inštitúcie – spolupráca, aktívna účasť na sieti relevantných aktérov integrácie, sprostredkovanie kontaktu medzi samosprávou a komunitami cudzincov,
- » Cudzinci – spolupráca, aktívna účasť na sieti relevantných aktérov integrácie, poskytovanie informácií a spätnej väzby samospráve, sprostredkovanie kontaktu medzi samosprávou a komunitami cudzincov.

11. Zvyšovanie kapacít samospráv

Status quo/bariéry

Samospráva v súčasnosti nemá podrobnejšie informácie o téme migrácie a integrácie cudzincov, o pobytových otázkach, o legislatíve upravujúcej postavenie cudzincov na území Slovenska, o situácii a potrebách cudzincov. Samosprávy zväčša nevnímajú tému migrácie ako proces, ktorý by mal dôležitý dopad na plánovanie a realizáciu verejných politík v meste alebo kraji. Často majú skôr reaktívny prístup. Témou prítomnosti cudzincov v mestách sa teda začínajú zaoberať, až keď sa objaví nejaká potreba, najčastejšie nejaký problém.

V súčasnosti tiež chýba inštitucionalizácia témy integrácie v rámci štruktúry samosprávy, čo by umožnilo posúvať tému vpred (teda mapovať situáciu, zdefinovať si prístup, navrhnúť opatrenia a ich finančné krytie, zhodnotiť realizované aktivity a pod.).

Hoci majú samosprávy v súčasnosti skôr pocit, že nemajú v oblasti integrácie žiadne kompetencie, faktom je, že v rámci výkonu bežnej agendy prichádzajú s cudzincami do kontaktu a komunikujú s nimi.

Odporúčania

- » Vytvorenie uceleného balíka informácií, ktoré by upriamili pozornosť samosprávy na tému migrácie a integrácie cudzincov a napomohli jej oboznámiť sa so situáciou a využiť tieto poznatky pre tvorbu politík,
- » Vytvorenie návodu, ako tému z pozície samosprávy uchopiť a prečo sa ňou zaoberať. V tejto oblasti by mohli byť inšpiráciou najmä príklady, ako k tejto téme pristúpili mestá v zahraničí,
- » Inštitucionalizácia témy integrácie v rámci štruktúry samosprávy, teda jej začlenenie pod určité oddelenie alebo pozíciu,
- » Zlepšovanie jazykových a interkultúrnych zručností zamestnancov samosprávy,
- » Vytvorenie pozície kultúrneho mediátora v rámci samosprávy.

Aktéri a ich roly

- » Samospráva – preskúmanie možností na zriadenie pozície kultúrneho mediátora, začlenenie témy integrácie cudzincov do agendy niektorého odboru/pracovnej pozície, zabezpečenie doplnkového vzdelávania pre svojich zamestnancov (sociálno-právne, interkultúrne, jazykové),
- » Ústredná štátna správa – poskytovanie metodologickej podpory pri začleňovaní témy integrácie do agendy samosprávy, vytvorenie informačného balíka pre samosprá-

vu o jej kompetenciách vo vzťahu k cudzincom, poskytovanie finančných zdrojov na doplnkové vzdelávanie zamestnancov samosprávy (viď vyššie),

- » Mimovládne organizácie – spolupráca so samosprávou a ústrednou štátnou správou pri vytváraní informačného balíka a pri realizácii doplnkového vzdelávania.

12. Systémové zmeny

Status quo/bariéry

Skúsenosti z praxe a zistenia z výskumu ukazujú, že rôzni aktéri sú zapojení do integračného procesu nerovnomerne. Formálne nie je proces integrácie popísaný, nie sú zadefinované roly rôznych aktérov a ich úlohy. Pomerne presne sú zadefinované kompetencie štátnej správy, ktorá sa snaží nevybočiť z výkonu svojej bežnej agendy. Pomoc a podporu cudzincov potom riešia najmä iní aktéri (najmä mimovládne organizácie, zamestnávateľia, neformálne komunity cudzincov a pod.).

Na Slovensko prichádza stále viac cudzincov, preto by bolo vhodné zaoberať sa kapacitami potrebnými pre zabezpečenie integrácie. Štátna správa má napríklad skúsenosť, že v období nárastu počtu cudzincov na Slovensku má nedostatok kapacít pre zvládanie bežnej agendy. Samospráva nemá pre oblasť integrácie vyčlenené žiadne kapacity a ak nejaké aktivity realizuje, tak je to takmer výlučne v spolupráci s mimovládnymi organizáciami alebo na projektovej báze.

V súčasnosti nie je jasné, do akej kategórie služieb by bolo možné zaradiť integračné služby. Jednou z možností je presadzovať začlenenie integračných služieb pod sociálne služby alebo ich pomenovať ako samostatnú kategóriu verejných služieb. V praxi je veľmi prínosná spolupráca s komunitami cudzincov. Je však do značnej miery neformálna a nezadefinovaná.

Odporúčania

- » Metodické vedenie zo strany ústrednej štátnej správy, ktorá by mala tému integrácie rozvíjať, viesť o nej diskusiu, metodicky usmerňovať a prinášať do pozornosti ostatných aktérov,
- » Podrobné popísanie procesu integrácie – čo si tento proces vyžaduje a k čomu by mal smerovať
- » Reflexia a kritické zhodnotenie existujúceho modelu integrácie, otvorenie diskusie o tom, aký má dopad na situáciu cudzincov a širšej spoločnosti,
- » Prehodnotenie kapacít rôznych úrovní verejnej správy v oblasti integrácie cudzincov v kontexte ich narastajúceho počtu,
- » Otvorenie diskusie o povahe integračných služieb a možnosti ich začlenenia do existujúcich kategórií verejných služieb,
- » Zadefinovanie komunitnej práce vo vzťahu ku komunitám cudzincov,
- » Zadefinovanie pozície kultúrneho mediátora.

Aktéri a ich roly

- » Ústredná štátna správa (najmä Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR) – metodické vedenie v oblasti integrácie, popísanie procesu integrácie, vedenie diskusie o povahe integračných služieb, zadefinovanie komunitnej práce vo vzťahu ku komunitám cudzincov a pozície kultúrneho mediátora,
- » Samosprávy – aktívna spolupráca s ministerstvom práce pri plnení vyššie uvedených úloh, poskytovanie informácií, skúseností a spätnej väzby,
- » Mimovládne organizácie – aktívna spolupráca s ministerstvom práce pri plnení vyššie uvedených úloh, poskytovanie informácií, skúseností a spätnej väzby.

13. Pozitívne ovplyvňovanie verejnej mienky

Status quo/bariéry

Výskum postojov majoritnej populácie k cudzincom poukazuje na to, že vnímanie migrácie a postoje k cudzincom sa za posledných 10 rokov zhoršili. Ľudia na Slovensku sú stále pomerne etnocentrickí a uzavretí voči kultúrnej rozmanitosti. S migráciou a migrantmi sa im spájajú predovšetkým negatívne emócie, najmä v prípade ľudí, ktorí pochádzajú z kultúrne veľmi odlišného prostredia. Na Slovensku si stále udržiavame silný sociálny dištanc, teda odstup od cudzincov a nie sme ochotní ich púšťať do verejného, ale ani súkromného priestoru.

Negatívne postoje často kopírujú vyjadrenia politikov, ktorí migráciu odmietajú a vytvárajú u majority pocit ohrozenia z cudzincov.

Odporúčania

- » Informovanie o téme migrácie v neutrálnom duchu,
- » Desekuritizácia verejného diskurzu,
- » Posilňovanie vzájomnej dôvery a súdržnosti medzi ľuďmi v krajine,
- » Zmena paradigmy od vnímania Slovenska ako krajiny Slovákov smerom k uznaniu a podpore väčšej diverzity.

Aktéri a ich roly

- » Politici – ich vplyv na postoje verejnosti je veľmi výrazný. Nesú teda zodpovednosť za to, aká atmosféra voči cudzincom a iným zraniteľným skupinám v krajine panuje. Svoj vplyv teda môžu využívať v prospech formovania súdržnejšej a dôverujúcejšej spoločnosti,
- » Média – kritická reflexia politických vyjadrení, vytváranie priestoru pre aktivity mimovládnych organizácií a iných inštitúcií, vytváranie priestoru pre prezentáciu cudzineckých komunít, komunikovanie pozitívnych príkladov vzájomného spoluzitia najmä na lokálnej úrovni,
- » Mimovládne organizácie – realizácia komunitných aktivít s cieľom zlepšovať verejnú mienku, kampane, verejné aktivity na prácu s verejnou mienkou, kritická reflexia negatívneho diskurzu spojeného s migráciou,
- » Samosprávy – vytváranie spoločnej identity všetkých obyvateľov na úrovni miest, aktivity podporujúce sociálnu súdržnosť, informovanie o všetkých krokoch súvisiacich s integračnými aktivitami s cieľom získať podporu verejnosti pre tieto aktivity.

14. Vytváranie priestoru pre vzájomné stretávanie a vytváranie vzťahov medzi majoritou a cudzincami

Status quo/bariéry

Výskum postojov k cudzincom a migrácii ukázal, že ak ľudia na Slovensku poznajú cudzincov a udržiavajú s nimi vzťahy (rodinné, priateľské, kolegiálne či susedské), ich postoje k tejto téme sú výrazne pozitívnejšie. Takíto ľudia sú otvorenejší voči kultúrnej rozmanitosti, s cudzincami sa im spájajú skôr pozitívne emócie, podporujú integračné politiky a sú ochotnejší prijímať do krajiny aj cudzincov z kultúrne výrazne odlišného prostredia.

Výskum zároveň ukázal, že napriek tomu, že počet cudzincov na Slovensku narastá, konkrétne skúsenosti a vzájomné vzťahy s nimi stále vytvára len veľmi malá časť populácie. Cudzinci a Slováci tak stále žijú v pomerne oddelených svetoch, keďže sa nevytvára dostatočný priestor pre vzájomné interakcie.

Odporúčania

- » Vytváranie priestoru pre vzájomné spoznávanie medzi cudzincami a majoritou,
- » Organizovanie komunitných aktivít, kde sa môžu stretávať cudzinci s ostatnými obyvateľmi,
- » Podpora kultúrnych aktivít pre cudzincov,
- » Manažovanie diverzity a podpora sociálnej súdržnosti v rôznych prostrediach, predovšetkým na lokálnej a regionálnej úrovni.

Aktéri a ich roly

- » Samosprávy – podpora začleňovania cudzincov do lokálnych spoločenstiev, organizácia a podpora komunitných a kultúrnych aktivít, realizácia projektov zameraných na vzájomné spoznávanie a upevňovanie vzťahov,
- » Mimovládne organizácie – realizácia komunitných aktivít, projekty zamerané na vytváranie kontaktov a vzťahov medzi obyvateľmi prevažne na lokálnej úrovni, sieťovanie rôznych aktivít a lokálnych komunít,
- » Zamestnávateľia – manažment diverzity v podnikoch a podpora vzájomných kontaktov, pomoci a súdržnosti na pracoviskách, spolupráca so samosprávami a mimovládnymi organizáciami,
- » Cudzinecké komunity – organizácia spoločných komunitných aktivít, podpora pre integračné nástroje, prepájanie majority a cudzincov.

15. Podpora pre medzináboženský dialóg

Status quo/bariéry

Slovensko jeho obyvatelia stále vnímajú ako prevažne kresťanskú krajinu a iné náboženstvá považujú za druhoradé. Ľudia majú pocit, že iné náboženstvá by mali mať prísnejšie podmienky pre praktizovanie svojej viery a dodržiavanie týchto podmienok by malo byť prísnejšie kontrolované.

S inými náboženstvami, predovšetkým s islamom, sa spájajú mnohé predsudky, stereotypy a odmietanie, ktoré pramení z nedostatočného poznania komplexnosti ostatných náboženstiev. Tie sú vnímané skôr ako ohrozenie kresťanského charakteru krajiny.

Odporúčania

- » Zdôrazňovanie sekulárneho charakteru štátu,
- » Zdôrazňovanie slobody vierovyznania, ktoré garantuje Ústava SR,
- » Vytváranie priestoru pre lepšie spoznávanie ľudí patriacich k iným náboženstvám,
- » Vytváranie priestoru pre kvalitný medzináboženský dialóg medzi rôznymi komunitami, ktoré na Slovensku žijú,
- » Vyhýbanie sa stereotypnému a sekuritizovanému zobrazovaniu iných náboženstiev vo verejnom diskurze.

Aktéri a ich roly

- » Štát a vláda SR – podpora pre zmenu pravidiel registrácie cirkví, keďže vzhľadom na súčasné pravidlá je nemožné, aby cudzinci patriaci k iným náboženským komunitám boli štátom uznaní a podporovaní,
- » Cirkvi a náboženské spoločnosti – podpora medzináboženského dialógu, vytváranie priestoru pre vzájomnú komunikáciu medzi rôznymi cirkvami a inými náboženskými komunitami, spoločné podujatia,
- » Cudzinecké komunity – podpora pre lepšie poznanie ľudí, ktorí patria k rôznym náboženstvám, projekty zamerané na vzájomný dialóg v spoločnosti,
- » Mimovládne organizácie – zapojenie náboženského prvku do komunitných aktivít, realizácia spoločných podujatí a projektov na vzájomné spoznávanie.

16. Získavanie podpory pre zavádzanie integračných politík u verejnosti

Status quo/bariéry

Výskum postojov k migrácii a cudzincom ukázal, že ľudia na Slovensku majú pomerne ambivalentný postoj k integračným politikám a zodpovednosti štátu za integráciu. Na jednej strane ľudia podporujú napríklad poskytovanie jazykových kurzov či opatrení pre podporu detí vo vzdelávacom systéme. Na druhej strane však podporujú aj diskriminačné nástroje – prísnejšiu kontrolu dodržiavania zákonov zo strany cudzincov, prísnejšie podmienky pre získavanie sociálnej pomoci a podobne. Konkrétne integračné opatrenia však na Slovensku absentujú.

Odporúčania

- » Vytvorenie súboru efektívnych opatrení zameraných na integráciu,
- » Zrozumiteľná komunikácia potreby integračných opatrení,
- » Zrozumiteľné a transparentné zavádzanie integračných opatrení a ich komunikácia s verejnosťou,
- » Zdôrazňovanie princípu rovnosti a nediskriminácie ako základných hodnotových princípov v spoločnosti.

Aktéri a ich roly

- » Štátna správa – zrozumiteľné navrhnutie a zavedenie integračných opatrení pre cudzincov a získavanie podpory pre ich implementáciu aj u verejnosti,
- » Samospráva – zrozumiteľné navrhnutie a zavedenie integračných opatrení relevantných pre lokálnu a regionálnu úroveň a získavanie podpory pre ich implementáciu aj u verejnosti,
- » Mimovládne organizácie – spolupráca pri zavádzaní a komunikácii integračných opatrení voči verejnosti,
- » Cudzinecké komunity – spolupráca a komunikácia s orgánmi štátnej správy a samosprávy pri zavádzaní integračných opatrení, získavanie podpory verejnosti pre tieto opatrenia.

17. Organizácia dostupných jazykových kurzov

Status quo/bariéry

Výskum skúseností cudzincov s integráciou na Slovensku ukázal, že ovládanie slovenčiny je jedným z najzásadnejších faktorov prispievajúcich k úspešnej integrácii. Na jednej strane je nástrojom symbolického, ale aj reálneho prijatia cudzincov do miestnych komunít, čo napomáha vytváraniu funkčných sociálnych väzieb a vzťahov s pôvodným obyvateľstvom. Ovládanie slovenčiny na druhej strane vedie tiež k lepšej informovanosti a orientovanosti v písaných i nepísaných pravidlách, ktoré na Slovensku platia. Oba tieto aspekty prispievajú k samostatnosti a nezávislosti cudzincov a pomáhajú im vymaniť sa z odkázanosti na svojich známych, ktorí ovládajú slovenčinu – napríklad pri jednaní s úradmi.

V súčasnosti sú však možnosti učenia sa jazyka veľmi obmedzené a ak sú dostupné, ide väčšinou o kurzy poskytované jazykovými školami za pomerne vysoké ceny. To môže mnohých cudzincov odrádzať od toho, aby sa na takýto kurz vôbec prihlásili. Nízkoprahové a cenovo dostupné kurzy poskytujú najmä mimovládne organizácie, aj to len v niektorých mestách (napr. Bratislava, Nitra). Sú však závislé od projektového financovania a častokrát sú len pre vybrané kategórie cudzincov, napr. pre štátnych príslušníkov tretích krajín. V prípade týchto kurzov zvyčajne dopyt výrazne prevyšuje ponuku. V mnohých krajinách s dlhšou históriou migrácie poskytuje jazykové kurzy štát, resp. verejné inštitúcie s finančným krytím štátu.

Odporúčanie

- » Zavedenie nízkoprahových a cenovo dostupných kurzov slovenčiny pre cudzincov, ktoré by boli dostupné vo všetkých väčších mestách a ktoré by organizovali verejné inštitúcie s finančným krytím zo štátneho rozpočtu. V prípade cudzincov, ktorí žijú v menších mestách, kde je počet cudzincov nízky a organizácia samostatného kurzu by sa neoplácala, je možné zvážiť online formu vyučovania. Jazykové kurzy by sa mohli realizovať v spolupráci so štátnymi jazykovými školami.

Aktéri a ich roly

- » Štátne inštitúcie – zabezpečenie finančného krytia poskytovania kurzov slovenčiny pre cudzincov; zabezpečenie metodickej podpory pre výučbu slovenčiny ako cudzieho jazyka,
- » Štátne jazykové školy (prenesene vyššie územné celky, ktoré sú ich zriaďovateľom) – organizácia a odborné zabezpečenie kurzov slovenčiny pre cudzincov,
- » Samosprávy – sprostredkovanie informácií o týchto jazykových kurzoch prostredníctvom svojich informačných kanálov a prostredníctvom spolupráce s miestnymi

oddeleniami cudzineckej polície (napr. formou poskytovania informačných letákov na viditeľnom mieste na oddeleniach cudzineckej polície),

- » Mimovládne organizácie – spolupráca so štátnymi jazykovými školami pri organizácii a odbornom zabezpečení kurzov slovenčiny pre cudzincov.

18. Zefektívnenie poskytovania informácií cudzincom zo strany kľúčových úradov verejnej správy

Status quo/bariéry

Jednou z kľúčových bariér, s ktorými sa cudzinci stretávajú, je sťažená komunikácia s úradmi a inštitúciami. Cudzinci musia prekonávať veľmi výraznú jazykovú bariéru, a taktiež čelia pomerne výraznému nedostatku dostupných a zrozumiteľných informácií, ktoré sa týkajú rôznych úradných záležitostí (napr. platenie daní, vybavenie živnosti, fungovanie systému sociálneho a zdravotného poistenia a pod.). Pravidlá a podmienky, ktoré inštitúcie cudzincom komunikujú sú navyše často nejasné, líšia sa od pobočky k pobočke. Okrem toho úrady a inštitúcie pristupujú k cudzincom rôzne podľa toho, či hovoria po slovensky, či prichádzajú s doprovodom, ale aj podľa ich krajiny pôvodu.

Odporúčania

- » Zabezpečenie ľahko dostupných úradných informácií vo viacerých jazykoch alebo aspoň v angličtine, a to najmä v prípade kľúčových inštitúcií: oddelenia cudzineckej polície, zdravotné poisťovne, sociálna poisťovňa, finančná správa, úrady práce, sociálnych vecí a rodiny a samosprávy,
- » Konzultácia poskytovaných informácií s cudzincami, aby boli ľahko zrozumiteľné a sprostredkovali tie informácie, ktoré naozaj potrebujú dostať,
- » Zjednotenie úradných informácií, aby sa predišlo nejasnostiam a zbytočnému byrokratickému zaťažovaniu cudzincov pri vybavovaní rôznych úradných záležitostí. Zjednotenie informácií by malo byť vypracované jednou inštitúciou pre jednotlivé oblasti a malo by byť poskytnuté vyššie uvedeným kľúčovým inštitúciám,
- » Zabezpečenie jednej kontaktnej osoby pre cudzineckú agendu na každej z uvedených kľúčových inštitúcií.

Aktéri a ich roly

- » Štátne inštitúcie – vypracovanie materiálu, ktorý by obsahoval zjednotené informácie pre cudzincov aj pre jednotlivé úrady v rôznych oblastiach agendy verejnej správy (dane, sociálne poistenie, zdravotné poistenie a pod.) a vymedzoval by práva a povinnosti cudzincov vo vzťahu k úradom a naopak, a tiež by zrozumiteľným spôsobom definoval jednotlivé kroky rôznych úradných úkonov (napr. ako zaplatiť dane); zabezpečenie prekladov; distribúcia úradom a inštitúciám,
- » Kľúčové inštitúcie verejnej správy (pozri vyššie) – aplikácia vyššie uvedeného materiálu do praxe; vyčlenenie kontaktnej osoby pre cudzineckú agendu; zabezpečenie

nie zverejňovania dostupných a zrozumiteľných informácií zo svojej agendy, ktoré sú dôležité pre cudzincov,

- » Mimovládne organizácie – spolupráca s vyššie uvedeným úradmi a inštitúciami pri zaškoľovaní kontaktných osôb pre cudzineckú agendu a pri vypracúvaní materiálu so zjednotenými informáciami.

19. Informovanie o športových, kultúrnych a voľnočasových aktivitách na lokálnej úrovni a možnostiach zapojenia do nich

Status quo/bariéry

Výskum skúseností cudzincov s integráciou na Slovensku ukázal, že im veľmi chýbajú možnosti stretávania s domácim obyvateľstvom a nadväzovania vzťahov. Na to, aby takéto vzťahy nadviazali, musia vyvíjať extra úsilie. Zároveň im chýbajú príležitosti na vzájomné spoznávanie sa, spoznávanie slovenskej kultúry a zároveň prezentáciu tej vlastnej. Cudzincom často chýbajú informácie o tom, čo sa v ich okolí deje a aké možnosti kultúrnych alebo voľnočasových aktivít v mieste ich bydliska existujú. Ak sa už aj k takýmto informáciám dopracujú, je to často ex post, alebo sú informácie len v slovenčine, a tak si cudzinci nie sú istí, či sú tieto možnosti otvorené aj pre nich, či budú schopní s ostatnými účastníkmi komunikovať, ak ešte nehovoria dobre po slovensky.

Odporúčania

- » Cielené informovanie o kultúrnych, športových a voľnočasových aktivitách na lokálnej úrovni v rôznych jazykoch (podľa najpočetnejších cudzineckých komunít prítomných v danom meste) alebo aspoň v angličtine. Informovanie v cudzích jazykoch je silným znakom symbolického prijatia a komunikuje otvorenosť podujatí a aktivít aj pre cudzincov,
- » Cielenie týchto informácií na cudzinecké komunity prostredníctvom zdieľania na sociálnych sieťach do cudzineckých skupín alebo prostredníctvom mimovládnych organizácií aktívnych v meste (ak také sú). Cielené informovanie signalizuje, že cudzinci sú dôležitými obyvateľmi miest, na ktorých účasti záleží.

Aktéri a ich roly

- » Samosprávy – včasné informovanie o kultúrnych, športových a voľnočasových aktivitách v rôznych jazykoch; zabezpečenie prekladov a zverejňovania informácií prostredníctvom svojich webov a sociálnych sietí; zabezpečenie sprostredkovania informácií cudzineckým komunitám cez sociálne siete, mimovládne organizácie, jazykové školy či zamestnávateľov,
- » Mimovládne organizácie/zamestnávatelia/cudzinecké komunity/jazykové školy/lokálne médiá/kultúrne inštitúcie – poskytovanie spolupráce samosprávam pri zdieľaní vyššie uvedených informácií.

20. Postupné zavádzanie systému integračných služieb na lokálnej úrovni

Status quo/bariéry

Integračné služby v podobe, v akej fungujú v krajinách s dlhšou históriou imigrácie, na Slovensku v podstate neexistujú. Respondenti kvalitatívnych rozhovorov svoj integračný proces vnímali tak, že štát kladie zodpovednosť za integráciu najmä na plecia samotných cudzincov, avšak bez toho, aby im poskytoval akúkoľvek asistenciu. Mnohí cudzinci teda ostávajú odkázaní na pomoc svojich známych, ktorí tu už buď žijú dlhšie a procesom si sami prešli, alebo sú to Slováci, ktorí sa orientujú vo fungovaní úradov a najmä s nimi dokážu komunikovať. Ďalším zdrojom integračnej podpory sú cudzinecké komunity a v neposlednom rade komerčné služby, ktoré za nemalé poplatky pomáhajú cudzincom s vybavovaním úradných záležitostí, hľadáním bývania, zabezpečovaním zdravotnej starostlivosti a pod. Neexistencia štandardizovaného systému integračnej podpory či integračných služieb vedie aj k nejednotnosti asistencie a poradenstva, ktoré cudzinci dostávajú (informácie môžu byť často nepresné až zmätočné), ale tiež k rôznym formám zneužívania zraniteľnej situácie cudzincov.

Odporúčania

- » Preskúmanie možností zavedenia rôznych typov integračných služieb do fungovania verejných inštitúcií – napr. zavedenie využívania komunitného tlmočenia na úradoch, vyčlenenie kontaktných osôb na rôznych úradoch pre vybavovanie klientov, ktorí sú cudzinci, poradenstvo v oblasti legalizácie pobytu, zabezpečenia zdravotnej starostlivosti a pod.,
- » Definovanie podmienok pre ich postupné zavádzanie.

Aktéri a ich roly

- » Štát (centrálna úroveň štátnej správy, najmä Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR) – vypracovanie alebo zadanie vypracovania analýzy možností zavádzania integračných služieb do fungovania verejných inštitúcií (tzv. feasibility study),
- » Mimovládne organizácie/samosprávy – poskytovanie súčinnosti a spolupráce pri realizácii vyššie uvedenej analýzy.

Zoznam tabuliek

Tabuľka č. 1	Údaje o počtoch cudzincov, ktorými samosprávy disponujú a frekvencia ich získavania.....	s. 21
Tabuľka č. 2	Zdroje štatistických údajov o cudzincoch, ktorými disponujú samosprávy.....	s. 23
Tabuľka č. 3	Potreba štatistických údajov z pohľadu samospráv.....	s. 24
Tabuľka č. 4	Cudzinci prítomní v rôznych podobách v oficiálne prijatých strategických dokumentoch miest.....	s. 28
Tabuľka č. 5	Dostupnosť služieb v sociálnej oblasti pre cudzincov v okresných mestách.....	s. 33
Tabuľka č. 6	Dostupnosť služieb v oblasti zamestnanosti pre cudzincov v okresných mestách.....	s. 37
Tabuľka č. 7	Dostupnosť služieb v oblasti bývania pre cudzincov v okresných mestách.....	s. 41
Tabuľka č. 8	Typy vzdelávacích služieb dostupné pre cudzincov v okresných mestách.....	s. 43
Tabuľka č. 9	Miera využívania dostupných služieb vzdelávania cudzincami.....	s. 44
Tabuľka č. 10	Poskytovanie špecifických služieb pre cudzincov v okresných mestách.....	s. 47
Tabuľka č. 11	Konkrétne druhy špecifických služieb poskytovaných cudzincom.....	s. 47
Tabuľka č. 12	Vnímanie Slovenska ako otvorenej krajiny vs. ako etnicky homogénnej krajiny.....	s. 70
Tabuľka č. 13	Emócie spojené s prítomnosťou ľudí z iných kultúr.....	s. 71
Tabuľka č. 14	Vnímanie možnosti naučiť sa niečo od iných kultúr.....	s. 72
Tabuľka č. 15	Ochota tráviť čas s ľuďmi z odlišných kultúr.....	s. 72
Tabuľka č. 16	Názory na postavenie cudzincov v spoločnosti.....	s. 77
Tabuľka č. 17	Osobná skúsenosť so životom v zahraničí.....	s. 78
Tabuľka č. 18	Pocity z rôznych typov cudzincov.....	s. 80
Tabuľka č. 19	Prekážalo by vám, keby cudzinci... ..	s. 83
Tabuľka č. 20	Vnímanie pracovného trhu a možností obsadzovania pracovných miest cudzincami.....	s. 94
Tabuľka č. 21	Miera požadovaného prispôsobenia cudzincov Slovákom podľa frekvencie kontaktov.....	s. 103
Tabuľka č. 22	Miera potenciálnej podpory pre integračné opatrenia.....	s. 107
Tabuľka č. 23	Miera podpory opatrení štátu voči cudzincom.....	s. 108
Tabuľka č. 24	Vnímanie svojho postavenia na Slovensku v závislosti od typu pobytu.....	s. 149
Tabuľka č. 25	Vnímanie svojho postavenia na Slovensku v závislosti od skúseností s negatívnymi prejavmi zo strany väčšinového obyvateľstva.....	s. 150
Tabuľka č. 26	Vnímaná zodpovednosť za integráciu cudzincov na Slovensku.....	s. 160

Zoznam grafov

Graf č. 1	Vnímanie rovnocennosti kultúr.....	s. 70
Graf č. 2	Otvorenosť voči spoznávaní ľudí z iných kultúr.....	s. 73
Graf č. 3	Frekvencia kontaktu s cudzincami.....	s. 76
Graf č. 4	Skúsenosť so životom v zahraničí a charakter osobných skúseností s cudzincami.....	s. 79
Graf č. 5	Výsledky 2020: Prekážalo by vám, keby cudzinci na Slovensku... ..	s. 84
Graf č. 6	Nakoľko by vám prekážali jednotlivé situácie podľa toho, ako často sa stretávate s cudzincami?.....	s. 84
Graf č. 7	Ako prítomnosť cudzincov ovplyvňuje rôzne oblasti života?.....	s. 85
Graf č. 8	Vnímanie vplyvu prítomnosti cudzincov na bezpečnosť v krajine podľa frekvencie kontaktu s cudzincami.....	s. 86
Graf č. 9	Názory na slobodu vierovyznania.....	s. 88
Graf č. 10	Vnímanie islamu.....	s. 91
Graf č. 11	Vnímanie trhu práce v kontexte prebiehajúcej pandémie.....	s. 94
Graf č. 12	Miera súhlasu s rôznymi opatreniami migračnej politiky.....	s. 97
Graf č. 13	Slovensko by malo prijímať viac utečencov než doteraz.....	s. 100
Graf č. 14	Miera súhlasu s prijímaním väčšieho počtu utečencov podľa sebazaradenia na osi liberál/konzervatívce.....	s. 101
Graf č. 15	Do akej miery by sa mali podľa vášho názoru cudzinci prispôbiť zvyklostiam na Slovensku?.....	s. 103
Graf č. 16	Ak chce cudzinec, aby ho spoločnosť na Slovensku prijala, do akej miery je dôležité, aby...?.....	s. 104
Graf č. 17	Príležitosti na integráciu.....	s. 107
Graf č. 18	Vplyv rôznych spoločenských javov na migráciu.....	s. 111
Graf č. 19	Vnímaná pripravenosť Slovenska na kultúrnu rozmanitosť. „Slovensko nie je pripravené na kultúrnu rozmanitosť, ktorú so sebou migrácia prináša.“.....	s. 117
Graf č. 20	Vnímanie správania Slovákov voči cudzincom. „Ľudia na Slovensku sú voči cudzincom priateľskí.“.....	s. 119
Graf č. 21	Pocit prijatia v rôznych prostrediach na Slovensku.....	s. 120
Graf č. 22	Cudzinci a pocity outsiderstva. „Ako často sa cítite byť na Slovensku outsiderom?“.....	s. 121
Graf č. 23	Vzťahy s ľuďmi na Slovensku.....	s. 124
Graf č. 24	Skúsenosti s negatívnymi prejavmi voči cudzincom.....	s. 127
Graf č. 25	Dôležitosť udržiavania rôznych aspektov kultúrnej identity. „Nakoľko je pre vás dôležité...?“.....	s. 131
Graf č. 26	Sledovanie politického a spoločenského diania na Slovensku.....	s. 133
Graf č. 27	Vnímanie dostupnosti a zrozumiteľnosti správ na Slovensku.....	s. 135
Graf č. 28	Priemerná spokojnosť s rôznymi oblasťami života – porovnanie cudzincov a obyvateľov Slovenska.....	s. 137
Graf č. 29	Dopad pandémie na životnú spokojnosť.....	s. 142
Graf č. 30	Dopady pandémie na spokojnosť so životom v jednotlivých oblastiach.....	s. 143
Graf č. 31	Vnímanie dôležitosti vyhovieť jednotlivým požiadavkám na to, aby boli cudzinci na Slovensku akceptovaní.....	s. 147
Graf č. 32	Vnímanie nastavenia podmienok na Slovensku z hľadiska vnímanej rovnocennosti cudzincov. „Podmienky na Slovensku sú také, že sa cítim...“.....	s. 149
Graf č. 33	Vnímané znevýhodnenie v rôznych oblastiach života. „Cítite sa byť znevýhodnený/á...?“.....	s. 151
Graf č. 34	Stratégie riešenia nedoplatku v zdravotnej poisťovni. „Nedoplatok v zdravotnej poisťovni – o pomoc by som požiadal/a...“.....	s. 152
Graf č. 35	Stratégie riešenia potreby špecializovanej zdravotnej starostlivosti. „Hľadanie lekára/špecialistu – o pomoc by som požiadal/a...“.....	s. 153
Graf č. 36	Stratégie hľadania nového bývania. „Hľadanie nového bývania – obrátim sa na...“.....	s. 154
Graf č. 37	Plány zostať na Slovensku.....	s. 162

Centrum pre výskum etnicity a kultúry je nezávislá mimovládna organizácia, ktorá sa snaží svojimi výskumnými, analytickými a vzdelávacími aktivitami prispieť k vytváraniu spravodlivej a súdržnej spoločnosti. Naším cieľom je systematicky prispievať k vytváraniu prostredia, kde sa každý človek môže cítiť ako hodnotná a rešpektovaná bytosť. Naša práca vychádza z ľudskoprávných princípov, akými sú rešpektovaniu dôstojnosti každého človeka a rozmanitosti spoločnosti. Aktivity CVEK-u sú zamerané predovšetkým na etnické, jazykové a náboženské menšiny. Zameriavame sa na zapájanie znevýhodnených skupín, či už ide o Rómov, migrantov alebo iné menšiny. Tematicky sa zameriavame predovšetkým na oblasť vzdelávania, interetnických vzťahov, politickej a občianskej participácie, ale aj dôvery a sociálnej súdržnosti.

Na začiatku roku 2020 sme začali realizovať projekt s názvom Výskum integrácie cudzincov – bariéry, nástroje, postoje, ktorý bol financovaný z Fondu pre azyl, migráciu a integráciu. Počas dvoch rokov sme v projekte komplexne zmapovali oblasť integrácie cudzincov, dostupnosť integračných služieb, ale aj vnímanie integrácie samotnými cudzincami a väčšinovým obyvateľstvom.

Výskum sa realizoval v troch etapách: v prvej sme identifikovali existujúce integračné nástroje v politikách na rôznych úrovniach a prostredníctvom kvantitatívnych a kvalitatívnych metód sme skúmali, aká je dostupnosť a potreba integračných služieb na lokálnej úrovni. V druhej etape bol výskum zameraný na postoje majoritnej populácie, ich názory na to, ako sú cudzinci na Slovensku integrovaní a čo by bolo potrebné v tejto téme urobiť. V tretej etape sme v záujme čo najhlbšieho preskúmania témy zrealizovali kvantitatívny aj kvalitatívny výskum, v ktorom sme sa zamerali na to, ako cudzinci samotní vnímajú dostupnosť integračných nástrojov, ich pociťovanú mieru integrácie a bariéry, ktorým čelia. Zrealizovali sme reprezentatívny kvantitatívny výskum medzi cudzincami a kvalitatívny výskum prostredníctvom individuálnych rozhovorov. Zistenia z jednotlivých etáp prináša táto záverečná publikácia.

Zistenia z výskumu budú slúžiť aj na ďalšie advokačné aktivity a budú zamerané na prezentáciu zistení, zvyšovanie povedomia aktérov verejnej správy a vytváranie partnerstiev s cieľom presadzovať odporúčania z nášho výskumu v praxi a formulovať kvalitné integračné politiky.

SLOVENSKO A MIGRÁCIA HĽADANIE CIEST K SPOLUŽITIU

© Centrum pre výskum etnicity a kultúry, 2021

Autorky

Elena Gallo Kriglerová
Jana Kadlečíková
Alena Holka Chudžíková
Michaela Pišová

Obálka a grafická úprava

Miloslav Duchoň

Tlač

Bright, s.r.o.

ISBN 978-80-974131-0-1

